

vitéz dr Arató Jenő naplója

II.

1916.VIII.4. - 1938

Dr vitéz Arató Jenő naplója
„Életem II.” (1916-1938)
Tartalomjegyzék

I. Orosz hadifogság 1.
II. Chabarovszk 11.
III. 724-es tábor 14.
Sztálinról 42.
VI. Utazás vonattal 51.
X. Hazautazás 123.
15. Újra itthon - szerb megszállás 143.
16. A szerb megszállás utáni idők 180.
17. Pécs a 20-as években 189.
Névmagyarosítás 225.
Doberdó 240.
Vitézzé avatás 247.

Orosz hadifogság.
1916 aug. 5. - 1921 jan.6

I.

Az oroszok nagy kiabálással hajtanak bennünket, majd felhangzik pocsetiri, pocsetiri ,vagyis négyes sorba sorakozni s igy megyünk tovább - de sokszor hallom majd még a pocsetiri kiabálást.. Elérjük az orosz árkokat. az orosz katonák vigyorpgva ugrálnak ki az árokból,kiabálva, röhögve fognak körül bennünket s kezdenek órák és miegymás után kapkodni,mire én órámat gyorsan elsülyesztem nadrágomba és ezzel megmentem az órát. / Hasonlóképen mentem meg 1945-ben az órák után ugyancsak nagyon"érdeklődő" orosz katonáktól. / Elmegyünk az orosz zászlóaljparancsnokság mellett,mely egy domb oldalába beásott fedezékekben tanyázik. jöttünkre sorban bujnak ki a fedezékekből a tisztek és katonák, kiváncsian bámulnak vagy ellenséges szemmel méregetnek bennünket,de nincs megállás, visznek tovább bennünket. Podberezcére érünk,hol a bennünket elfogó orosz 49. gyalogezred parancsnoksága tanyázik, a parasztházakból, melyekben az ezredparancsnokság van, egymásután jönnek ki a tisztek , közöttük egy nagyszakállu orosz pópa - ugy látszik az ezred tábori papja - és kiváncsian nézegetnek bennünket. Körüskörül mindenfelé dörögnek az ágyuk, előre vonuló orosz csapatokat látunk,a front felől szakadatlanul jönnek a kocsik tele véres sebesültekkel, minden jel szerint kemény ütközet folyik a fronton. Egyik ház mögött a füben négy orosz katona fekszik, sulyos sebesült mind-anégy , látszik rajtuk,hogy az utolsó perceiket érik és ezért nem vitték őket tovább. Félórai várakozás után továbbinditanak bennünket. Teljesen eltompulva ballagok a sorban mintha valami roppant fejbeütés ért volna, még az elöttem kibontakozó orosz világ sem tudja érdeklődésemet lekötni; egyébként le vagyunk törve,komorak, hallgatagok vagyunk valamennyien.

A Markopolo-Palakrovy ut mentén egy majorban van az orosz dandárparancsnokság,ide visznek bennünket. Nagy tömeg bajtársat találunk itt,de folyton hoznak kisebb-nagyobb hadifogoly csoportokat, lehetünk 7-800-an a legkülönbözőbb ezredekből; az emberek eltompultan, fásultan ácsorognak vagy feküsznek a füben,nem törődve semmivel. Körülbelül egy órát időzünk az orosz dandárparancsnokság nál, akkor az egész hadifogoly társaságot elinditják. A fegyveres orosz bakák,kik eddig kisértek bennünket elmaradnak és most már kozákok - vad kinézésü lovasok - kisérnek bennünket tovább. Zászlóaljunkból az egyik tisztnek Danzer Frigyes hadnagynak van egy kis rumja s kimerülten kortyint belőle. Észreveszi ezt egyik kozák ,rálovagol s nagyot ordit "Davaj rom !"

mikor meg Danzer vonakodik odaadni rumját, kapja a kardját s majdnem levágja Danzert,mire persze a fiu rémülten adja át rumos üvegét. Jóformán alig kerültünk hadifogságba, már is leckét kaptunk,milyen utolsó emberek lettünk, azt csinálnak velünk rabtartóink,amit akarnak.

Elől vadul dühönghet az ütközet,rettenetesen szólnak az ágyuk, csapatok vonulnak el mellettünk,mennek a frontra,nehéz munició kocsik vágtatnak el soraink mellett, viszik a munició t a frontra; a front felől szakadatlanuljönnek a sbesült szállitó kocsik tele sebesültekkel, egyikről-másikról dühödten rázzák felénk öklüket a bekötözött emberek.

Keresztülmegyünk Szeretecen,Zagorcén,hol idén februárban, márciusban az ezreddel állomásoztam; most Zagorcén van az orosz hadosztályparancsnokság,a házak tele vannak sebesültekkel, a keritések mögül vöröskeresztes ápolónők kiváncsian bámulják szomoru menetünket. És tömérdek katonaság,egyes csapatok most térnek haza gyakorlatozásról,nyolcas sorokban hangos énekszóval vonulnak a faluban, más csapatoknál meg menázst osztanak,tipikus front mögötti élet fix folyik a faluban. Összeszorul a szivem látva itt hátul a rengeteg embert, tudva hogy nálunk alig van tartalék hátul; s hozzá csupa erős,fiatal ember,mintha most kezdődött volna a háboru, mig nálunk mennyi öregember,gyerekember szolgál a sorokban - kimeritthetetlen az orosz tenger. Csupán az vigasztal,hogy felének sincs fegyvere, vonuló csapatokat látunk,hol minden sorban van egy fegyver.

Rövid pihenő után indulunk tovább. Elérjük egykori téli állásunkat,melyet az ezred 1916 juniusában a bekövetkezett események miatt kénytelen volt kiüriteni / Bruszilov offenziva ! / az árok és a rengeteg drótakadály még teljesen épek. Keresztülmegyünk egykori állásunkon, majd a velünk szemben huzódott orosz álláson, elérjük az orosz állások mögött huzódó határerdőt - be sokszor nézegettük állásainkból ezt az erdőt - aztán már benn marsolunk Oroszországban. Lassankint leszáll az este, az ágyuszó már csak távolról hallatszik,besötétedik s mi csak megyünk, egyre megyünk,~~xxxxxxxxxxxxxx~~ halálfáradtan vonszoljuk magunkat a sötétben, sárban. Pedig hozzá vagyok szokva

a hosszu és erős meneteléseknek de csekély pihenőkkel jóformán tegnap óta alvás nélkül jövünk s vannak pillanatok mikor azt hiszem,hogy össze kell esnem a fáradtságtól. Mellettem jön Földes hadnagy,erejének végén van,menni alig tud, csak sirva botorkál, huzom,vonszolom, tartom benne a lelket, hogy le ne maradjon, attól félek ha lemarad a kozákok egykettőre végeznek vele. Hogy micsoda emberek abból már kaptunk kóstolót. Az orosz brigádparancsnokságnál mikor megjönnek és átveszik őrizetünket az egyik észreveszi, hogy Danzer hadnagy a feldflaskájából egy kis rumot kortyint, azonnal nekivágtat, davaj rom, Danzer tiltakozik,mire a kozák kardot ránt, hogy levágja Danzert,s Danzer halálraváltan adja át a feldflaskát, melyet a közák egy nagy hörpintéssel egyszerre kiürit. Ezekkel a vad emberekkel nem lehet tréfálni, minden kitelik tőlük.

Végre ugy este 10 óra tájban elérjük ~~szxra~~ Stary Aleksiniecet, hol egy kastélyszerü fényesen kivilágitott nagy épületben van az orosz hadtestparancsnokság hadiszállása. Az épület terraszán egy orosz tiszt áll,ki legnagyobb meglepetésünkre a legtisztább magyarsággal köszönt ránk, szervusztok magyarok, hányan vagytok ? Kicsoda ,micsoda lehet ez az ember ? Következő napon aztán többet is meg tudunk róla. Különböző ezredekből , tőlünk is, tiszteket visznek kihallgatásra,ez a tiszt hallgatja ki őket egyenkint, tőlünk 69-esek közül Danzer megy el.Mindenféle katonai vonatkozásu kérdéseket tesz fel,melyekre Danzer nem tudommal válaszol, vagy ködös,határozatlan válaszokat ad. Többek között megkérdi,ki a 69. gyalogezred parancsnoka ? Danzer rávágja Pittner Lajos ezredes. Mire az orosz ráförmed, ne akarjon bennünket megtéveszteni, Pittner ezredes tavaly májusban elesett, aztán nagy előadást tart,hogy ők mindent tudnak ami nálunk történik, mindennap megkapják az Estet, ő maga többször át volt már nálunk sőt azt is mondja, hogy épen Lembergében járt mikor zászlóaljunk Lemberbe érkezett,esős idő volt s látott bennünket tiszteket az állomási étterembe bevonulni az egyik nagy sarokasztalnál foglaltunk helyet - Danzer egész megdöbbenve jön vissza, az oroszoknak kitünő kémszervezetük lehet, hogy még olyan apróságokat is megfigyelnek mint amilyen a mi lembergi tartózkodásunk volt. Az orosz tisztnek hosszu éveket kellett Magyarországon tölteni, vagy Magyarországi származásunak kellett lennie ahoz, hogy olyan tökéletesen tudjon magyarul beszélni, mint ahogy beszél.

Elszállásolnak bennünket, csürökbe,parasztházakba,kenyeret,teát osztanak,de alig eszünk valamit,levágjuk magunkat a padlóra vagy ahová lehet s a következő pillanatban alszunk mint a bunda.

Következő reggel augusztus 6-án kialudva ébredünk, teát, kenyeret kapunk, most aztán ugyancsak belakunk az ennivalóból.

Evés után mi 69-esek (tisztek) összeülünk,kik is vagyunk itt a szerencsétlen Aussertourliche marsbataillonból ? Rajtam kivül itt vannak Bosnyákovits Károly főhadnagy, Danzer Frigyes, Földes Lajos hadnagyok,Pfaff Henrik,Czindl Sebő zászlósok,Sándy Róbert,Bognár Dezső,Paunz (Sipos Zsigmond,Geday Imre

Alfréd, Gerőfi József, Gerőfi László kadettaspirantok /hadapródjelöltek/. - Tannert Erich főhadnagy zászlóaljparancsnok,, Gallauner Zoltán főhadnagy az 1. század parancsnoka - mindketten tényleges tisztek - még mielött a baj bekövetkezett volna "felderités" ürügyén hitványul meglépték, Kiss Ernő hadnagynak elfogatásunkor sikerült megszökni, Éder Elek kadett szintén megszökött, ~~xx~~ de menekülés közben az oroszok lelőtték.. Elhatározzuk,hogy mi 69-esek amennyire csak lehetséges együtt maradunk összetartunk; aztán röviden megszövegezzük hadifogságba jutásunk történetét, ebből noteszlapokra irva mindegyikünk kap egy példányt, hogy hazakerülésünk után sorra kerülő igazolási eljárás során egyöntetüen adhassuk elő a történteket.

Déltájban utnak inditják a hadifogoly társaságot s erős menetelés után éjszaka érünk Wisznievicre, hol egy egykori nagy gyárépületbe beszállásolnak bennünket; a gyárépületben nagyon sok hadifoglyot találunk s csak nagy nehezen tudunk a sok ember között valahogy elhelyezkedni. Az itten talált emberekkel együtt a hadifogoly legénység kb. 2000-2500 lehet, mi tisztek pedig 50-60-an vagyunk. A Wisznievicen talált tisztek között van a 26.gyalogezred parancsnoka is, egy ősz szakállu ezredes, 8-10 tisztjével.

Kenyeret - fekete, szálkás komiszkenyeret-és kását osztanak, étkezés után indulunk tovább. A legénység gyalog menetel,mi tisztek parasztszekereket kapunk,egy-egy kocsira öt-hat tiszt kerül s igy a további utat könnyen kocsival tesszük meg. Naponta 25-30 kilómétert utazunk, az éjszakát egy-egy községben töltjük; a legénység a község szélén letáboroz,bennünket tiszteket valami üresen álló helyiségszállásolnak be. Igy töltünk egy-egy éjszakát ~~xxkxxx

Rössler nevü osztrák főhadnagy a leghangosabb közöttük - hogy a kadettaspirantok, hadapródjelöltek legénységi állományu egyének,nem maradhatnak köztünk tisztek között,menjenek a legénységhez; viszont mi tartalékosok azt hangoztatjuk - köztünk főleg Bosnyákovits főhadnagy viszi a szót - hogy a kadettaspirantok ugyan a legénységi állományba tartoznak, de érettségizett,tiszti iskolát végzett önkéntesekből kerülnek ki,akik letették a tartalékos tiszti vizsgát s a csapatnál tiszti teendőket láttak el, tehát nem közönséges "bakézerek" de ettől eltekintve, ha az oroszok megtürik őket közöttünk, ne akarjunk ~~xxxxxx~~ háluk oroszabbak lenni és ne lökjük őket a tiszteknél sokkal rosszabb helyzetben levő legénység közé.. Végül is közöttünk maradnak,élvezik a tiszti elbánást, később aztán tapasztaljuk milyen nagy szó ez, egész más dolog tiszti táborban élni, mint a munkára kényszeritett legénység nyomoruságos sorsában osztozni.

Augusztus 12-én bennünket tiszteket a kaszárnyából kivisznek a vasutállomásra,marhavaggonokba nyomnak be s azzal indulunk tovább. Először látom a széles nyomtávu sinpáron haladó orosz vasutat, a kocsik szélesebbek is, nagyobbak is mint a mi vaggonjaink, a mozdony nem fütyül, hanem hosszuakat tutul, nézegetjük az orosz állomásokat, betüzgetjük a cirill betüs felirásokat, no meg nézegetjük a vidéket,melyen keresztülhaladunk, feltünően sok napraforgó táblát látunk,olykor az egész táj sárgálik a sok napraforgótól; a mezőkön főleg asszonyokat látunk dolgozni.

Augusztus 14-én délelött megérkezünk Kiewbe, itt töltjük az egész napot. Unatkozunk, az örök nem sokat törődnek velünk, páran fogjuk magunkat s az állomásról hol állunk, besétálunk a városba. Nagy modern,teljesen európaias jellegü város,széles utcák, mindenfelé aszfalt, kávéházak, éttermek, villanyosok, mindenfelé sok ember; meglep,hogy a kisebb-nagyobb piacokon milyen szép fehér kenyeret aztán hosszukás alaku zsemlyeféleséget ,bulkit árulnak, arra gondolunk,hogy otthob csak jegyre adnak kenyeret s milyen rossz fekete kenyeret - nagy bőség lehet itt Oroszországban, ha a háboru harmadik évében jegy nélkül és ilyen kenyeret lehet kapni; sokfelé árulnak gyümölcsöt, nagy görögdinnye halmokat látunk mindenfelé. Egyébként teljesen szabadon jöhetünk-mehetünk, idegen egyenruhánk dacára nem figyel fel ránk senki, közönyösen mennek el mellettünk az emberek. Kiewi "kiruccanásunk" legmulatságosabb élménye: elmegyünk egy nagy kaszárnya előtt, hatalmas .széles,lezárt rácsos kapu, a kapu előtt szuronyos őrszem strázsál, s benn a nagy udvaron tömérdek orosz katona - nevetnünk kell a gondolatra, mi hadifoglyok szabadon sétálgatunk, az orosz katonákat pedig lecsukva őrzik ,legfeljebb vágyakozva nézegethetnek ki a nagy világba.

Augusztus 15-én reggel indulunk tovább, nem megyünk messzire, a délelött folyamán megérkezünk Darnicára, hol kivaggoniroznak bennünket s bevisznek az itteni hadifogoly táborba.

Nagy tábor ez,hol a déli frontrészen foglyul ejtett hadifoglyokat gyüjtik össze, ebből a gyüjtőtáborból továbbitják a hadifoglyokat végleges helyükre. Pár ezer hadi-

fogoly nyüzsög a táborban, sok tiszt, még több legénységi ember. Barakkok ugyan vannak, de ezek tele vannak s az emberek nagy tömegének többsége sátrakban lakik; Bosnyákovits főhadnagy számunkra, 69-esek számára valami raktárból szerez sátrakat, a tábor egyik sarkában felállitjuk sátrainkat s azokban lakozunk. Ételt osztanak ugyan a táborban naponta egyszer,de olyan hosszadalmas az ételosztás és annyira gusztustalan, hogy nem reflektálunk rá. Vannak hadifoglyok kik a táborban dolgoznak s kiknek állandó lakóhelyük a tábor; közülük több élelmes ember konyhákat állit fel, melyekben sült hust, tésztaféléket lehet kapni, egyik ilyen konyhába járunk mi is, egy rubelért veszünk valami ebédet és azt esszük. Itt is megkapjuk a napi 1.50 rubelt, de legtöbbünknek hazulról is van pénze, melyet persze megint csak a hadifogoly "üzletembereknél" orosz pénzre beváltunk és igy elegendő pénzünk van. Egyébként végtelenül sivár hely a tábor. A poros,mocskos ,bolhákkal, tetvekkel teli táborban piszkos tömegek nyüzsögnek ,tisztálkodásra nincs semmi alkalom s csakugy ragadunk a piszoktól; mindenünkre vigyázni kell, különben rögtön lába kel dolgainknak, lop itt mindenki. Az oroszok szemmel láthatólag nem törődnek semmivel, hagyják a tábort abban a förtelmes állapotban ,amelyben épen van. Hozzá itt vannak a csehek; a darnicai tábor egyik fő toborzó helye a cseh legiónak, mely cseh hadifoglyokból alakult meg és a vezetők mindent elkövetnek, hogy szép szóval vagy erőszakkal bevigyék a légióba a hadifogságba került cseheket,szlovákokat; lépten-nyomon feltünnek az orosz egyenruhába öltözött, sapkájukon fehér-vörös szalagot hordó cseh légiósok nem hagyják nyugton a cseheket,szlovákokat, örökösen a nyakukon lógnak, közben meg feneketlen magyar gyülöletükben bennünket magyarokat szidnak, mocskolnak, gyaláznak s mi tehetetlenül vagyunk kénytelenek türni mocskolódásaikat,gorombáskodásaikat. Az örökös embernyüzsgés,a piszok,a mocsok,melyben élünk, a cseh durvaságok,komiszságok teljesen elfásitanak bennünket , egész tevékenységünk a tetvészkedésben merül ki s magunk sem tudjuk,hogy mire várjunk,mire számithatunk.

Darnicán több izben megtörténik,hogy a helyzetük bizonytalansága miatt aggodalmaskodó kadettaspirantok s a legénységi tábortól félő önkéntesek kadetti rangjelzést varrnak fel maguknak. A táborokban innen kerekedik ki a "darnicai sarzsi" elnevezés; jön hozzá más is, vannak tisztek a táborokban,kik egy csillaggal többet varrnak fel maguknak,mert hogy értesitést kaptak hazulról, hogy - állitólag - előléptették őket. Ezeket meg "levlap sarzsinak" keresztelik el.

Augusztus 20-án délelött egy teherkocsikból álló hosszu szerelvény áll meg a tábor elött,hire szalad,hogy az összes tiszteket elinditják a táborból. Bosnyákovits rögtön elmegy érdeklődni s hozza a hirt, hogy megyünk mi is, a szállitmány Omszkba megy, igy hosszabb utazásra van kilátás.

Délután bennünket tiszteket bevaggoniroznak,lehetünk 5-600-an. Mindegyik vaggonba 25 tiszt kerül, mi 69-esek egy vaggonban vagyunk,hozzánk csatlakoznak a hadosztályunkhoz tartozó 32-es és 44-es tisztek ,ez utóbbiak között van Konrád Ignác, a később párisban élő jeles magyar festőmüvész is. Okulva az eddigi utazási tapasztalatainkon berendezkedünk az

utazásra. Az állomáson,itt-ott szerzünk - magyarán mondva ös: szelopkodunk - deszkákat, ezeknek a "szerzéseknek" Sipos Zsiga a nagymestere s a magas és széles vagonban emeleteket csinálunk , a két emeleten öt-öt embernek lesz helye, alattuk a vaggonban ugyancsak öt-öt ember helyezkedik el, mig öt ember a vagon közepén kap helyet. A vonattal örként 15 öreg szakállas népfelkelő jön, kiket egyenkint a vaggonokban helyeznek el, mi hála Isten nem kapunk orosz és igy több helyünk lesz. A szállitmány parancsnoka egy fekete szakállas práporsik / zászlós/ ki az állomásokon peckesen sétálgat fel és alá a vonat elött, egyébként nem sokat törődik velünk; annál többet nyuzza a katonáit,kik valósággal gyülölik a práporsikot,azt mondják, hogy ellopja az élelmükre kapott pénzt, hogy hogyan áll a dolog nem tudom, de vannak vaggonok, hol a hadifoglyok etetik a hozzájuk beosztott ört, annyira nincs ennivalója.

Este indulunk Darnicáról,valamennyien boldogak vagyunk, hogy megszabadultunk a darnicai mocskos pokoltól.

Az utazás alatt bizonyos napirend alakul ki. Minden nap van egy nagyobb állomá, hol a vonat másfél órát,két órát áll, itt ~~xxkjx~~ váltja egymást a vasuti személyzet, a régiek leszedik a vonatról a lámpákat s egyéb tartozékokat és viszik magukkal, helyettük megjön az uj személyzet a lámpákkal és egyebekkel s átveszik a szolgálatot. Nos ezeken az állomásokon mosakodunk, kisöpörjük a vaggont; jóformán valamennyiünknek van csajnyikja /teásedénye/ s indulunk az állomási kipjatokhoz, ez egy kemenceszerü épitmény forróvizzel az utazók számára, meghozzuk a teához szükséges melegvizet, aztán megyünk "prodájozni" ,az állomásokon egymás mellett sorakoznak a prodázsák, árusitó bódék, hol kolbászt, husféléket, tojást, sajtot, vajat, kenyeret, bulkit lehet kapni, itt beszerezzük a napi ennivalót. Napközben a vagonajtók nyitva vannak, üldögélünk - Sipos Zsiga még két padot is "szerez" a vagonba- nézegetjük a vidéket,melyen utazunk, az állomásokon teljesen szabadon mozgunk,jöhetünk,mehetünk, az őreink abszolut nem törődnek vele mit csinálunk; az állomások mozgalmasak,minden felé sok az ember,itt is, ott is tömegesen gubbasztanak cókmókjukkal a parasztok,hová készülnek ördög tudja, tekintélyes kinézésü szakállas csizmás polgáremberek, polgárasszonyok az utibörönd mellett cipelik az éjjelre való tarka barka ágynemüt. Az óriási kiterjedésü országban még a legrövidebb utazás is 2-3 napig tart,aki meg messzebb megy 8-10 napot is utazhat; a személykocsik ugy vannak berendezve,hogy az üléseken és az ülések feletti széles polcon aludni lehet, nos erre kell az utasok által hozott ágynemü, egy-egy személyvonat csak ugy piroslik a dunnáktól, paplanoktól. A közönség általában közönyösen viselkedik velünk szemben, nem törődnek velünk; egyetlenegyszer történik meg, hogy egy pópa körmeivel gunyosan röhögve mutogatja ,hogy ugy összeroppantanak bennünket,mint ahogy a bolhát szokták,de aztán indul a vonatja s eltünik nagy szakállával egyetemben. Este aztán behuzzuk a két vagonajtót, egy darabig üldögélünk a gyertya mellett, aztán nyugovóra terunk, vége a napnak. Elég gyakran találkozunk katonavonatokkal,mennek a frontra, majd meg hosszu amerikai kocsikból álló vonatok jonnek, ezek meg Vladivosztokban partra rakott amerikai municiót szállitanak a

frontra.

Keresztülmegyünk Konotopon, Kurszkon, Voronézs Penzán, Majd Szüzrannál elérjük a nagy Volga folyót, megbámuljuk a hatalmas folyamot s rajta a sok hajót. A Volgán egy nagy hid visz át, s mikor elérjük a hidat, a vonat megáll, jön a hidőrség s az összes vagonajtókat lezárja, a hidon átérve aztán ujból kinyitják a vagonajtókat; ez a ceremónia különben minden nagyobb folyónál és hidnál megismétlődik. Jön Szamara, a Bjelaja folyó melletti hegyháton elterülő nagyon szép fekvésü Ufa, aztán már az Urálban járunk. Hatalmas hegységek, nagy erdőségek, patakok, vizesések, festoien szép vidék az Urál tája. Zlatoust után a pályatest mentén nagy obeliszket látunk, nyugati oldalán a felirás Európa, keleti oldalán Ázsia - szóval beérkeztünk Ázsiába. Cseljabinszk, Kurgán, Petropavlovszk és tizenkét napi utazás után 1916 szeptember 2-án megérkezünk Omszkba, hol kivaggonoznak bennünket. Omszk nagy város a hatalmas Irtis folya mellett, egyébként ez már jellegzetesen szibériai város, szé les utcák, nagy terek, nagy kőházak mellett kis faházak, deszka járdák, por, piszok, a legkisebb szélfuvalatra egész porfellegek kavarognak az utcákon.

Bevisznek bennünket a táborba, mely egy egykori kiállitás területén az u.n. Rotundában terül el. A tábor tiszti tábor, melyben már rendes táborélet folyik, a tisztek barakkokban laknak, elhelyezésük megfelelő s amint mondják a bánásmód. az élelmzésük jó. Bennünket ujonnan érkezőket a tábor szélén üresen álló sötét, piszkos barakkokban helyeznek el, melyekben csak ugy nyüzsögnek a tevék a bolhák; össze sem lehet hasonlitani ezeket a barakkokat a rendes tiszti barakokkal.

Omszkban aztán engem nagyon csunya meglepetés ér. Mióta eljöttünk Darnicáról szakadatlanul viszket a testem, azt hiszem hogy a viszketeség a piszoktól, a rendes tisztálkodás hiányától, a bolhák marásától származik és nagyon sokat törődöm vele, de az utolsó napokban a viszketegségem annyira fokozódik, hogy kinomban majd a bőrömből ugrok ki, éjszaka aludni nem tudok. Nos Omszkba érve első dolgom elmenni a táborbeli orvosi rendelőbe, melyben hadifogoly orvosok dolgoznak s megnézetem magamat. A legnagyobb megdöbbenésemr megállapitják, hogy scabiesem van, vagyis megrühesedtem. Nyomban kezelés alá vesznek, egész testemet bekenik, valami büdös fekete kenőccsel s minden reggel be kell mennem a rendelőbe, hol naponta tetőtől talpig bekennek. Elmegy minden életkedvem nyavalyogva, kétségbeesve gubbasztok s legban szeretnék meghalni. A kezelés használ, lassan, lassan javulni kezd az állapotom, a viszketegség kezd elmulni s ahogy mulik tér vissza életkedvem.

1916 szeptember 16-án az oroszok összeállitanak egy 150 tisztből álló szállitmányt, mely kizárólag magyarokból áll, majd a következő napon 17-én pedig egy ugyancsak tisztből álló szállitmányt, mely kizárólag osztrákokból áll. mindakét szállitmányt a távolkeleti Chabarovszkba irányitják. Undorodunk a sötét, piszkos barakkoktól, melyben tanyázunk, Bosnyákovits mozogni kezd s bennünket 69-eseket felvesznek a magyar szállitmányba. Boldog vagyok, hogy mehetek, a fekenőcs sokat használt, mire indultunk a viszketegségem jófo-

mán elmult s igy ezzel többé nem lesz bajom. Szeptember 19-én kivisznek bennünket magyarokat az állomásra,hol hat tehervaggonba beraknak bennünket, egy-egy kocsiba 25-en kerülünk; azonnal hozzálátunk a szokott módszer szerint a tehervaggonok berendezéséhez és elhelyezkedünk a kocsikban. Déltájban befut az állomásra a vladivosztoki személyvonat ehez hozzákapcsolják a mi vaggonjainkat és délután indulunk. Szállitmányunkkal egy őrmester és hat katona jön,ezek elhelyezkednek az egyik személykocsiban s az utazás alatt jóformán alig látjuk őket; jól érzik magukat honfitársaik között s velünk nem sokat törődnek. / Az osztrák szállitmány a következő napon 20-án indul ugyanigy személyvonathoz hozzákapcsolt vaggonokban./

Hosszu és nagyon érdekes utazásban lesz részünk, keresztülutazzuk Szibériát, Mandsuria egy részét,nagyon sokat látunk, tapasztalunk. Tatarszk, Barabinszk, az Ob folyó melletti Novonikolajevszk - most Noviszibirszk a neve - a Jenisszej folyó melletti ~~Krasznojarszk~~ Krasznojarszk, a Kan folyó melletti Kanszk, az Angara folyó melletti Irkuck lesz az utvonalunk . Irkuck után elérjük a hatalmas hegyek övezte Bajkál tót, a nagy ázsiai tó minden szépségében kitárul elöttünk, egyik alagut követi a másikat, vonatunk alig ér ki egyikből már is beszalad a következő alagutba. Csita következik, majd Mandsur állomásnál átlépjük a mandsuriai határt és Mandsuriában folytatjuk utunkat, Cicikar,Charbin nagy kinai városok. Progranicsnájánál ujból orosz területre lépünk , a tengerpart melletti Primorszk guberniába,ahol megérkezve az Ussur folyó melletti Nikolszk-Ussuriszkba vaggonjainkat lekapcsolják a személyvonatról s mi állva maradunk. Egy uj világ tárul fel elöttünk roppant arányaival, sok mindenféle népével, különös szépségeivel. Óriási folyamokat / Ob,Jenisszej, Angara/, hatalmas hegyeket / Jablonovoj,Kentej/, roppant őserdőket, végtelenbe nyuló szteppéket rajta többször is nagy szteppetüzeket látunk, a nagy Bajkál tó külön élményt jelent számunkra. Ufa környékén földmüveléssel foglalkozó mohamedán tatárokat láttunk, Omszk vidékén állattenyésztéssel foglalkozó kirgizek élnek, Csita környékén nomád mongolokkal s nagy csordáikkal találkozunk, Mandsuriában pedig az élelmes, ügyes és szorgalmas kinaiak életét láthatjuk. Addig mig orosz területeken járunk kevés és egymástól távol eső településeket ~~xxxx~~ látunk, igen ritkán következik egy-egy nagyobb, város jellegü település - az óriási vidék szinte üresnek hat. Rögtön megváltozik ez,amint átlépjük a mandsuriai határt. Egyik település a másikat éri s mindenfelé csak ugy nyüzsögnek az emberek,az utakon kocsik vonulnak, a mezőkön kinai parasztok dolgoznak,élet van s tevékenység folyik mindenfelé; érdekesek a kinai stilusu állomások a sok vonatra várakozó copfos kinaival. Progranicsnájánál aztán kilépve Mandsuriából megint kezdődik a nagy üresség,szembeötlő a nagy különbség mely az orosz és a mandsuriai területek között van. Hogy az oroszok hogyan bánnak az idegen faju emberekkel,azt egy charbini eset mutatja. A mandsuriai vasutvonal az orosz államvasut kezelésében áll, a ~~xxxxxx~~ szolgálatot orosz vasutasok látják el. A vasutvonal mentén egy 20 kilométeres sáv szintén az oroszok felügyelete alatt áll , a vasutvonal mellett gyakran találkozunk orosz katonai őrségekkel, melyek

F vasuti

T amerikai cigaretta/Golden Helmet/

melyek a vasutvonalat biztositják, drótakadályokkal vannak ezek körülvéve, egyik-másik helyen ágyukat is látunk felállitva. Nos Charbinba érve megállunk az állomáson; két hatalmas termetü orosz csendőr sétál fel és alá az állomáson. Kinai árusok kezdenek vonatunkhoz jönni, kenyeret és bulkit árulnak,mi szivesen vesszük tőlük a szép fehér kenyeret és süteményt. Észreveszik ezt az orosz csendőrök azonnal a vonathoz jönnek,a kinaiak eszeveszetten menekülnek, de vagy kettőt elcsipnek közülük kosarukat kiboritják földre tapossák,őket magukat meg korbáccsal kegyetlenül elverik - s mindezt Mandsuriában kimondottan kinai területen. Mi elhülve nézzük a csúnya jelenetet..

Egyébként ~~xx~~ utazásunk a szokott módon folyik. A naponta következő nagy állomáson tisztálkodás, vagonsöprés, a kipjatoknál melegviz beszerzés , aztán prodájozás, ellátjuk mindennel magunkat; különösen Mandsuriában lehet sok mindenhez hozzájutni, cukor, vaj, husféle ,süteményféle nagy bőségben van az állomási prodázsákban. Teljesen szabadon mozoghatunk , senkisem törődik velünk,hogy mit csinálunk. Jellemző az orosz állomások kulturális szintjére az állomási árnyékszékek /othozse mjesztók / állapota. Az Európában szokásos zárt helyiség helyett nagy közös cementlapos helyiség áll rendelkezésre, melyben az állomás nagyságához képest több kevesebb lyuk van, s férfiak,nők ebben a helyiségben végzik a lyukaknál együtt és közösen a dolgukat. Mi aztán az állomásokat a lyukak száma szerint osztályozzuk, ez négy lyukas állpmás, vagyis kisállomás, ez tizenhat lyukas állomás tehát nagyobb állomás, aztán vannak - ritkán - nagy komoly állomások , negyvennyolc lyukas állomások. Elég gusztustalan dolog, de mindent meg lehet szokni ~~xxxxxxxxx~~ megszokjuk mi is.

Mandsuriában járunk, mikor az egyik vaggonxxban négy gyerek elhatározza,hogy megszöknek , Kinába akarnak eljutni. Van valami térképük , a térkép szerint közel van Kina s azt gondolják hogy több napos meneteléssel el tudnak oda jutni. Próbálják őket lebeszélni,mert az a "közel" legalább ezer kilométert jelent ,az ut lakatlan pusztaságokon vezet keresztül , lehetetlenre akarnak vállalkozni. / Arról sem mi, sem a szökni készülök nem tudnak, hogy a pusztaságokban barangoló nomád törzsek minden behozott hadifogolyért sót kapnak az oroszoktól./ Nem lehet őket lebeszélni,ők mennek s egyik éjjel élelmiszeres hátzsákjukkal leugornak a vonatról. Az oroszok meg tudják a szökést s a következő reggelen povmerkát, sorakozót csinálnak s megállapitják,hogy a szállitmányból négy ember hiányzik. Nem csinálnak nagy ügyet a dologból, az őrmester legyint egyet,nem jutnak messzire. Mint ahogy nem is jutnak. Chabarovszkban halljuk, hogy a pusztai nomádok lefogták és behozták őket, az oroszok aztán bedugják a négy fiut a krasznoje-rieckai büntető táborba.

Ami engem illet rühességem elmult ugyan,de nyilvám az egyoldalu táblálkozás következtében furunkulusaim kezdődnek támadni; az egyik elmulik,jön helyébe másik. Utóbb a faromon egy furunkulus kezdődik,melyre egyre növekszik s fájdalmasabbá válik; ugy érzem mintha valami tüzes vas lenne

testemben, a fájdalomtól se állni,se ülni nem tudok,éjjel nem alszom semmit, csak nyögve gubbasztok. A vaggontársaság látja nyavalygásomat s elhatározzák,hogy segitenek rajtam, megoperálnak. Az egyik állomáson hol hosszabb ideig állunk, feltesznek az egyik emeleti priccsre,négy markos legény lefog, s Földes Lajos egy öreg bicskável felvágja a megdagadt furunkulust, kinyomja, valami rongydarabbal kiszedi belőle a tömérdek gennyet, én közben orditok mint valami őrült, de négy ember igen keményen tart, ugy hogy az "operáció" alatt mozdulni sem tudok;mikor aztán Földes végez a seb kitisztogatásával, valami vizes ronggyel beköti. A mütét után megkönnyebbülök, elmulik a fájdalmam s lassan begyógyul a seb is. De hogy a piszkos vaggonban primitiv körülmények között öreg késsel, féligmeddig piszkos rongyokkal végrehajtott operáció közepette szepszist nem kapok szinte csodálatos.

- Nikolszk-Usszuriszkban egy napot állunk; a nap folyamán megérkezik az Omszkból utánunk elinditott osztrák szállitmány,lekapcsolják vaggonjaikat a személyvonatról,mellyel jöttek. A magyar és az osztrák vaggonokat hozzákapcsolják a chabarovszki személyvonathoz, mellyel 1916 október 6-án reggel megérkezünk Chabarovszkba. Az állomáson egy stabskapitán s egy szakasz szuronyos orosz vár bennünket s bekisér a városba. Ezzel hosszu időre vége az uton élvezett nagy szabadságnak.

II.

Chabarovszk a Priamurszkaja gubernia /Amurmenti kormányzóság / székhelye a hatalmas Amur folyam mellett fekszik körülbelül 300 kilóméterre az Ochotszki tengertől, melybe az Amur - Nyikolajevszk mellett - ömlik. A város fekvése gyönyörü,magas fennsikon fekszik,ahonnan végig lehet látni a nagy folyamot. Az Ussur folyó a városnál ömlik bele az Amurba,mely itt annyira kiszélesedik hogy szinte a Balatonra emlékeztet,a folyam tulsó oldalán emelkedő kinai hegyek pedig a Balaton tulsó oldalán huzódó zalai hegyek képét idézik elénk. A fennsik Amurra kiugró legmagasabb pontján gr. Muraviev-Amurszki szobra áll,annak az orosz generálisnak szobra ki ezt a valamikor Kinához tartozó területet a mult században meghóditva Oroszországhoz csatolta. / Ez alapon támaszt ma Kina erre a területre igényt a Szovjetunióval szemben./ Maga a város tipikusan szibériai város. Nagy piros téglából épült emeletes középületek, mellettük kis földszintes házak, közöttük sok faház,melyeknek érdekessé gét a faragások adják meg,melyekkel a tulajdonosok az ablakkereteket s a kapukat diszitik.. Rendes járda csak a Bolsája ulicán / Főutcán/ van, itt vannak a nagyobb üzletek, vendégfogadók / gosztinyicák/ közöttük a Csaszka csaj /Teás csésze / kávéház, a többi utcában deszkapadlók pótolják a

8/1

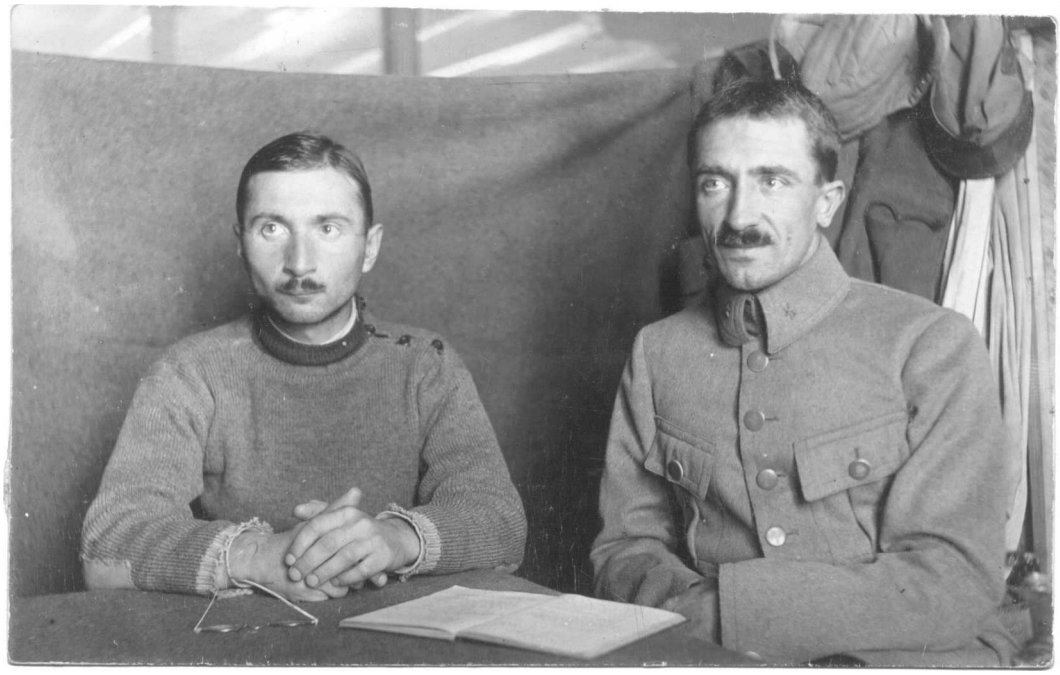
24/1

Neusiedler Jenő, Chabarovszk 1917

járdát. A városban van egy nagyobb szálloda, mellette több kisebb szálloda / nomera/, aztán jónéhány japán teaház ,japánok azonban csak kevesen élnek a városban. A város poros, piszkos, a legkisebb szellő felkavarja az utcákon a port s a szemetet; az utcákon itt is, ott is legelésző teheneket, turkáló diszmókat látni.

A várost oroszok lakják, de mellettük sok kinai él Chabarovszkban, kik elkülönülve az oroszoktól a kinai negyedet lakják,melyben még szinházuk is van. Sajátságos egy világ ez,összezsufolódott egymás hegyén,hátán épült kisebb nagyobb épületek tömege, telve copfos,reverendára emlékeztető fekete köntöst hordó kinaiakkal. Az egy városban lakó oroszok és kinaiak között alig van valami kapcsolat. A kinaiak megtanulnak annyit oroszul,amennyi feltétlen szükséges - csupán az r-t nem tudják kimondani, helyette l-t mondanak, például tri rubla helyett tlli lublát mondanak - egyébként ügyes, élelmes, számolni jól tudó kereskedők,iparosok, kikkel a nehézkes,számolni nehezen tudó oroszok alig tudják felvenni a versenyt. / Jellemző - kezdetben sokat mulatunk ezen - az egész nagy országban minden üzletben,pénztárnál stb.a számoláshoz kivétel nélkül gyerekkoromban az elemiben használt golyós számológépet használnak,ezzel adnak össze,vonnak ki, szoroznak; nálunk ezek a gyerekkori számológépek régen kimentek a divatból, az oroszoknál mint hallom még ma is használják őket. A kinaiak - mint mi - mindig fejben számolnak./ Emellett a kinaiak végzik a nehéz munkákat, a kinai teherhordók bámulatosan nagy terheket visznek a fejükön, hátukon, ők végzik a piszkos munkákat, azokat a munkákat melyeket az oroszok semmi pénzért nem végeznek el/ például az árnyékszék pucolást./ Az oroszok valahogy lenézik a kinaiakat, kinaiul még oly keveset sem hajlandók megtanulni; belőlük kerülnek ki a tisztek - az orosz hadseregben kinai még legénységi állományban sem szolgál - a mindenféle szolgálati ágakhoz tartozó tisztviselők, a vasutasok, a hajósok, a hajóépitők,a város környékét müvelő földmüvesek - ámbár a kinaiak is itt minderősebben jelentkeznek,-nos és a halászok. Az Amuron nagy halászat folyik a tengeri halak messze magasan felusznak a mély vizben,én magam látom, mikor egyizben a táborbeli konyhába egy huzó kocsin egyetlen nagy halat szállitanak be. A városban vannak orosz fiu és leányiskolák, sőt van gimnázium is, melynek diákjai egyenruhát hordanak ezekbe az iskolákba csak orosz gyerekeket vesznek fel; hogy a kinai gyerekeknek vane valahol iskolájuk,vagy tanulnak-e valamit nem tudom,azt látom,hogy a kis kinai kölykek ügyesek,élelmesek,lehet, hogy a szüleik mellett tanulnak ki ? Az utcák nem tulságosan népesek ,nagyszakállu,csizmás polgáremberek mennek dolgaik után,ha asszonnyal vannak a feleségük mindig utánuk baktat,hetykén félrevágott sapkáju tisztek flangálnak,néha feltünik egy-egy nagyszakállu pópa, aztán kinaiak meghuzódva, mindig a fal mellett osonnak, nagy ritkaság ha egy-egy szines selyembe öltözött, nadrágot hordó, elnyomoritott lábu kinai nőt lát az ember,azok mindig otthon ülnek.

Az oroszoknak nagyon sok ünnepük van,állami ünnepek /pl.a cár születésnapja,névnapja/, egyházi ünnepek

40/11

A.J. Vlossák János

Chabarovszk 1917 nov.

Klein René, Bárkány Jenő, Dubovay Marcel

40/13

40/2

1917 Szilveszter este a cabarovszki 724-es táborban

Felső sor: Szegő, Tonté Puky, Hintós, Földes, Dubovay, Pataki, Weisz, Kemenczey

Középső sor: Vécsey, Strbik, Szőgyi, Nagy, Görgey, Gutai, A.J

Alsó sor: Fenyő, Bárkány, Végh, Fridrich, Jedlicska, Göldstein

46/1

Sárdy Róbert, Chabarovszk 1917

követik egymást - állitólag egy évben 50-60 napon ünnepelnek. Az állami ünnepeken kitüzik az Andráskeresztes cári zászlót, egyházi ünnepeken meg melanchólikusan konganak a harangok - az oroszok nem ugy harangoznak mint mi, a harangnyelvre erősitett kötéllel kongatják a haramgot. A kinaiak egy évben csak egyszer ünnepelnek, legnagyobb ünnepüket az Ujévet ünneplik,ilyenkor az összes kinai boltok zárva vannak s a-z egyes házakon alkalmazott kápolnaszerü bemélyedésekbe pirosra sütött nagy disznófejeket helyeznek el; hogy mi ennek szokásnak magyarázata nem tudtam megállapitani. A kinaiak nagyon szeretik a madarakat, tavaszkor minden bolt fölé kalickát akasztanak benne valaminő énekesmadárral,pacsirtával vagy hasonlóval, a kinai utcákban nagyban szól a madárdal,melyet csoportokban nagy áhitattal hallgatnak.

A városban egy helyi lap, a Priamurszkája Zsizni / Amur menti élet/ jelenik meg, mely beszámol a városi eseményekről. A forradalom alatt aztán több ujság is megjelenik, igy a kadettpárti /konstituciális demokrata párt kezdőbetüiből alakitják ki a párt nevét/ Dalnyivosztocskája Izvesztia / Távolkeleti Értesitő/, aztán a Kerenszki párti Priamurszkája Szloboda / Amurmenti Szabadság/, később a bolseviki Krasznoje Znamja / Vörös zászló / A nagy petrográdi - akkoriban még igy hivják a mostani Leningrádot -lapok / Ruszkoje Szlovo,Birzsevojo Vjedomoszti stb/ két hétig utaznak mig Chabarovszkba érnek s igy a legrisseb fővárosi ujság is két hetes mit kézbe kaphatni. A dolgon ugy segitenek hogy mindennap xxx estefelé megjelenik a két oldalas Telegramma,mely tartalmazza a fővárosból napközben érkezett politikai, gazdasági, katonai táviratokat,kinai gyerekekből éles torku rikkancshad szalad végig a városon xxxxxxxxxxxxxxxxxx "Vot Teleglamma !" - a város ebből értesülhet a főváros jelentős eseményeiről. / A főváros ezekben az időkben Petrográd,hol a nagy események lezajlanak, Moszkvába csak később a forradalom alatt helyezik át a fővárost. /

- Igy él Chabarovszk ,ez a távol-keleti város melybe kerülünk s mely egy év és nyolc hónapon át lakóhelyünk lesz.

Chabarovszk egyébként katonai centrum,itt székel a 106. népfelkelő brigádparancsnokság / a nagy tiszti kaszinó a város legszebb helyén a Muraviev-Amurszki szobor mögött áll, közel a Főut végén emelkedő kormányzósági palotához,melynek kapuja elött két ágyu áll. / A brigád népfelkelő zászlóaljakból, druzsinákból alakult.melynek egyenruházata abban különbözik a sorkatonaságétól,hogy sapkájukon sárgaréz keresztet hordanak, Többek között Chabarovszkban állomáspzik a 304-es, 274-es, 724-es, 730-as druzsina laktanyáik, a tiszti lakások a város szélén épültek,ezt a városrészt vojenni gorodoknak, katonai városnak nevezik. A városban több hadifogoly tábor van,melyek mindegyike egy-egy druzsinához van beosztva,mely ellátásukról és őrizetükről gondoskodik. A 274-es druzsina tábora nagy legénységi tábor,, a 730-as druzsina tábora német tiszti tábor, a 724-es druzsina táborába pedig kerülünk mi ujonnan érkezett osztrákok és magyarok. / A várostól egy ugrásra levő Krasznoje-rieckán szintén van egy osztrák-magyar tiszti tábor, ennek a tábornak egy elkülönitett része büntető tábor,mely-

be valamely komolyabb fegyelmi vétséget elkövetett hadifoglyokat küldik./

Itt Chabarovszkban ismerkedünk meg közelebbről az orosz hadsereg belső életével. Meglep hogy a háboru harmadik évében is milyen szigoruan betartják az egyenruházati szabályokat, tisztek, katonák az előirásos homokszürke tányérsapkát - télen báránybőr kucsmát - egyenruhát,köpenyt hordják,szinben,formában a legkisebb eltárés sincs / nem ugy mint nálunk, ahol ahány ember annyi szinü,alaku sapkát,egyenruhát hord./; a tisztek valamennyien hordják a fekete hüvelybe bujtatott meglehetős ormótlan kardot,melyet - a mi szemünknek furcsán -markolattal hátrafelé kötnek fel. A tisztek általában nagyon keményen bánnak a katonákkal,legtöbbnek kezében ott a korbács vagy pálca,melyet gyakran használnak is; a katonák rangra tekintet nélkül vlasiblagorodnyénak, nagyságos urnak szólitják tisztjeiket és ~~x~~ csak sapkához emelt kézzel tisztelegve beszélhetnek velük.; az egyenruhába bujtatott parasztok szemmelláthatólag félnek tisztjeiktől,valósággal remegve állnak meg elöttük. Ez az áldatlan állapot - milyet a mi hadseregünkben sosem tapasztaltam - robbantja ki ~~xxx~~ a tisztgyülöletet,melynek még a legemberségesebb tisztek is áldozataivá lesznek.

Katonai rangok: jefreiter - altiszt, starsiőrmester, práporsik - zászlós, podporucsik - alhadnagy, porucsik - hadnagy, stabskapitän - százados, Kapitän - őrnagy, podpalkovnik - alezredes, palkovnik - ezredes, gyeneral - tábornok / a lovasságnál százados - rottmiszter / A tiszti rangokat széles aranyepoletten - tábornokoknál ezüstepoletten - ~~xxxx~~ csillagok jelzik. A kozákok nadrágjukon széles szines sávot / lampasszt / hordanak, az usszuri kozákok lampassza például sárga / a doni kozákoké piros./

parasztok

a forradalom kitörése után időkben azt a rettenetes

III.

A 724 -es druzsina tábora,melybe kerülünk a város felett egy kis emelkedésen fekszik a vojenni gorodoknak egész a szélén. Magas deszkakeritès, a tetején szöges drótal, négy sarkán egy-egy őrtoronnyal, a keritès hoszabb oldalainak közepe táján ujabb egy-egy őrtorony,vagyis hat őrtoronyból figyelik a tábort . A téglalap alaku,nem valami nagy táborudvaron két hoszabb földszintes épület ~~xix~~, az udvar végén keresztben pedig egy kisebb épület áll. A keritès egyik része kissé lejtős dombhullámon huzódik,ezen át le het látnib a város egy részére.

Elhelyezkedünk az épületekben,az egyik épületet az osztrákok, a másikat mi magyarok foglaljuk el. És meglepődve nézünk körül: igen rendes szobák, a falak frissen meszeltek, a szobákban a szoba két fala mentén egymással

szemben álló vaságyak sorakoznak szalmazsákkal,minden ágy mellett éjjeli szekrény és ülőke, a szobák közepén hosszu asztalok, az asztalok felett nagy petroleum lámpák, nagy mosdó, melyben egyszerre 12 ember mosakodhat, európaias - és nemlyuk rendszerü - vécé és mindenfelé nagy tisztaság - ezeket a laktanyaépületeket ideérkezésünk elött teljesen rendbehozták és a darnicai piszok és az omszki mocskos barakk után valósággal élvezzük lakásunk rendjét,tisztaságát,erre csakugyan nem voltunk elkészülve.

Mindegyik épületben négy-négy teremnek is beillő szoba és több kisebb szoba van. Az egyik kis szobát orvosi rendelőnek nevezik ki,ide egy magyar orvos költözik be,az épület ellenkező oldalán levő kisebb szobát pár idősebb százados foglalja el - emellett van az orosz napos tiszt szobája - mig a négy nagy szobát mi többiek foglaljuk el,egy-egy szobába 48-50-en kerülünk. A szobákba minden különösebb elrendezés nélkül vonulunk be, általában az egymáshoz huzó emberek mennek ide vagy oda s ez határozza meg az egyes szobák szellemét,mely egész tábor életünkre kiható lesz. Az orvosi rendelő melletti A. szobába csupa idősebb ember költözik be,csend és valami áporodott unalom jellemzi ennek a szobának életét; a B. szoba - hová mi 69-esek megyünk - már élénkebb szoba, tudunk csendet is tartani,de nem savanyodunk bele valami öregemberes mogorvaságba; a C. szobába a fiatalság vonul be, hangos szoba ez,örökös kiabálás, hangoskodás,kopácsolás uralkodik itt; a D. szoba olyan semleges szoba, magyarok laknak itt,de lakik ebben a szobában 8-10 osztrák dragonyos is - Igy él egymás mellett a magyar barakk négy szobája; az osztrák barakknak ugyanaz a berendezése mint a magyar barakké,hogy azok hogyan élnek maguk között,azt persze nem tudhatjuk

A kis épületben van a táborkonyha; ugyanebben az épületben van a dincsikek /tisztiszolgák/ helyisége, kik a 274-es legénységi táborból jönnek át hozzánk,az oroszok négy-négy tiszt részére adnak egy tisztiszolgát. A konyha és a tisztiszolgák lakása között van egy üres helyiség,itt tartjuk később a táborbeli rendezvényeket,melyeken ülőhelyül a magukkal hozott ülőkék szolgálnak.

Emlitettem,hogy jön velünk egy magyar orvos is,Simai a neve, ki az orvosi rendelőnek kinevezett kisebb szobában helyezkedik el. Ezzel az urral aztán csunyán megjárjuk. Kellemetlen modoru,locsogó,fecsegő,ellenszenves egyén,kit nem nagyon szeretnek a táborban; beteg nincs a táborban.igy szerencsére nem kezel senkit. Pár hét mulva ugyanis a táborba kerül egy osztrák főorvos,Dr.Max Hintner,idősebb komoly ember,kinek ugy látszik feltünik egyés más a magyar orvosban és észrevétlenül vizsgáztatni kezdi a magyar "kollégát." Végül is kiderül, hogy sosem volt orvos, közönséges szanitéc volt,ki egyetmást felcsipkedett az orvosi tudományokból és azzal játszotta az orvost. Persze azonnal kirugják a táborból és átteszik minden cókmókjával a legénységi táborba,ahová való

Nékem és jó néhány társamnak nagyon jól jön uj orvosunk. Én is, a táborból mások is - az orvos megállapitása szerint vitamin hiány miatt - furunkulózisban szenvedünk, az orvos igen gondosan kezel bennünket és mégis egyik furunkulus után jön a másik,legtöbbször minden mütéti beavatkozás

nélkül elmulnak,de aztán decemberben egy olyan nagy és fájdalmas furunkulus fejlődik ki combomon,mintha tüzes vas lenne husomban; december 31-én Szilveszter estéjén az egész hadifogoly társaság vigadozik én meg a fájdalomtól görnyedezve kinlódom ágyamon,január 1-én aztán Dr.Hintner megoperál,persze egész más körülmények között,mint amilyenek között Földes Lajos "operált" a vagonban és nagyon megkönnyebbülök,de csak 1917 tavaszám mulik el végképen furunkulozisom,mikor végre friss zöldet is kapunk s igy szervezetem vitaminhoz jut.

Körülbelül Dr. Hitnerrel egyidőben egy osztrák tábori pap, Karl Drechsel is a táborba kerül. Markáns arcu,magas, intelleigens férfi,ki a tábor lelki szolgálatát ellátja,valami keveset magyarul is megtanul,hogy a magyar hiveivel tudjon érintkezni. 1916 karácsonyeste délutánján aztán érte jönnek,elviszik, utóbb aztán halljuk, hogy a krasznoje-rieckai büntetőtáborba vitték.

Már régen tulestem a hadifogságon,mikor otthon ugy 1926 körül egy könyvészeti ujságban megakad a szemem egy könyvcimen: "Feldkurat war ich in Sibirien.", a könyv irója Karl Drechsel. Azonnal meghozatom Bécsből a könyvet s kiderül hogy - amint sejtettem - a mi Drechselünk számol be szibériai élményeiről. Az osztrák Reichstag tagja,tekintélyes képviselő,ki a háboru kitörésekor kötelességének érzi,hogy önként bevonuljon tábori szolgálatra; hadifogságba kerül,itt a hadifogságban valami kémkedési história miatt orosz haditörvényszék elé kerül, a bíróságvazonban felmenti s a börtönből kiszabadulva kerül hozzánk a táborba; ugy látszik az oroszok felmetése dacára még mindig gyanusnak tartják s ezért viszik el a krasznojerieckai büntető táborba. A forradalom kitörése után az ottani rendes táborba kerül,innen utóbb egy rokkant szállitmányal Petropavlovszkba jön, hol 1918-ban ismét találkozunk vele.

- A tábor orosz parancsnoka Gregoriew stabskapitán. Szépen dekorált tényleges tiszt,nyugodt,jó indulatu férfi; a háboruban elveszitette jobb lábát,müléba van és emiatt nehézkes a mozgása,járása. Helyettese a szőke bajszu,peckes járásu Golikov práporsik,ugyancsak nem lehet rá semmi rosszat mondani jóindulatu ember.A táborba több orosz van állandó szolgálatra beosztva,legrangosabb közöttük Furmanov starsi /őrmester / szolgálatvezető,öreg katona, részt vett már az orosz-japán háboruban isés mellén büszkén hordja ennek a háborunak emlékérmét; a polgári életben kereskedő,kedélyes derék ember. A táborba beosztott oroszok közül a legnagyobb népszerüségnek ör vend az öreg szakállas Jakov - vagyis Jakab - az összes lámpák és kályhák gondozója; ha belép a szobába,hogy a lámpákat megtisztogassa,petroleummal megtöltse,nyomban felhangzik "hurrá naftakommandant !" mit az öreg vidám nevetéssel honorál.

A tábor őrizetét a 724-es druzsina /népfelkelő zászlóalj/ látja el,naponta váltakozó őrszemélyzettel .Délben egy tiszt vezetésével kb.40 emberből álló szakasz vonul be a táborba és leváltja az előző napi őrséget. Váltás elött povierka,sorakozó van a termekben,melyet a régi és uj parancsnok,a dezsurni oficir / napos tiszt /tart megszámolnak bennünket,aztán a régi őrség távozik és most már az uj őrség vigyáz ránk. Éjjel az őrséget megduplázzák s a tábort öt emberből álló járőr kerülgeti

- szóval igen őriznek bennünket. A táborőrség naponta válaszkozó parancsnoka a dezsurni oficir,kinek a magyar barakkban van szobája, a 724-es druzsina szolgálatra beosztott tisztje, legtöbbjüket ujra és ujra viszontlátjuk. Van közöttük egy hanyag tartásu lógó bajszu ember, van aztán egy szilvaszemü mongol, egy morc képü öreg,,egy fiatal kozák podporucsik , ki a 724-es druzsinánál teljesit szolgálatot, egy fehér szakállas nehézkes bácsi, jönnek mások is, de közöttük a legmulatságosabb pofa egy két méter magas széles vállu hallatlan buta képü práporsik, ki egyáltalában nem tud számolni, számol számol aztán belezavarodik a számolásba és kezdi ujból előről, néha háromszor is végiszámol bennünket és még mindig nem biztos a számolásában. Rettentő gyanakvó ember,állandóan jön, megy a szobákban s buta képpel figyel,meg vagyunk-e és mit csinálunk; ez még csak hagyján, de éjszaka sem hagy bennünket nyugodni,éjjel is jön-megy és figyeli az ágyakat, fekszik-e bennük valaki,nem lehet tőle aludni. Egyszer aztán elhatározzuk kibabrálunk az öreggel; lefekvéskor az ágyak között egész alacsonyan drót huzunk s amire számitunk bekövetkezik: a sötétben beakad a lába a drótba,végigvágódik a padlón s a takarók alól kihangzó halk kuncogások közepette dühöngve vonul ki a szobából. Használ a lecke ,többet éjszaka nem zavar bennünket. Nagyon büszke arra, hogy huszár volt, Furmanov starsi

Klüv nevü Fidős

ugyan azt mondja dehogy volt huszár,csak aféle furazsir /trén/ s egyszer előáll azzal, hogy van-e a táborban magyar huszár, mutassunk neki egy huszárt. A táborban egy huszár van, a gazdag pesti Spolarits ﬁék fia , a kis termetü kövér gömböc Spolarits hadapródjelölt; előállitjuk a piros sapkás vitézt az öreg elé, im egy magyar huszár, az öreg ránéz és elbődül, mit, ez huszár lenne... nagyot kiköp és megy ki a szobából maga mögött ugy bevágva az ajtót, hogy csak ugy durran. Van aztán tőlünk mit hallani Spolaritsnak...

A táborrendhez hozzátartozik a havonta megejtett motozás. Foglalkozunk ezzel,azzal mikor váratlanul felhangik a kiabálás,mindenki be a barakkba, a barakkot senki el nem hagyhatja és szuronyos katonák lepik el a szobákat. Jön Golikov práporsik, a dezsurni oficir és Furmanov őrmester, mindenkinek fel kell nyitani ládáját, hátzsákját s dogait kiteregetni ágyára, az oroszok ránéznek a dolgokra, de az egészet olyan unottan csinálják,hogy látszik rajtuk, nem szivügyük a dolog, csupán azért csinálják, mert valami ostoba szabályzat előirja, soha senkitől el nem vesznek semmit.

A táborban megalakul saját parancsnokságunk is. A tábor parancsnoka a rangidős Molnár József százados egy megviselt fanyar modoru férfi, az osztrák barakk parancsnoka a nagy darab,csontos Patscheider Károly landwehr százados,a magyar barakk parancsnoka elöbb Ránczay Ágost honvédszázados,kinek mindenféle differenciái támadnak a barakkal, rövidesen le is mond tisztéről,helyette Baksi Sándor 48-as százados veszi át a magyar barakk parancsnokságát. Ezek az urak képviselik a tábor népét az oroszokkal szemben. Minden szobának külön parancsnoka lesz,a mi szobánknak, a B. szobának parancsnoka Suschka Alfréd honvéd főhadnagy, a szobaparancsnokok a szaoba lakóit képviselik parancsnokságunkkkal szemben. Minden szobában egy napos tiszt teljesit szolgálatot. Nincs sok dolga, reggel a felkelést,takaritást,szellőztetést ellenőrzi,a dél-

elötti povierkát összeállitja s az oroszoknak jelenti,sorokvosem csolovjek, negyvennyolc ember / t.i. ennyien vagyunk a mi szobánkban /, este meg a lefekvést és a lámpaeloltást dirigálja.

Kuzmer

Egy magyar tisztet kineveznek a dincsikek,tisztiszolgák parancsnokának, ~~egy~~ osztrák főhadnagyot pedig postástisztnek, naponta ez viszi a tábor leveleit a postára és hozza el a táborba érkező leveleket. Hazaérkezése után megkezdődik a postaosztás, külön az osztrákoknál,külön a ~~magyarok~~magyaroknál. Mindenki ott van és visszafojtott lélegzettel várja olvassák-e a nevét, kapott-e lapot hazulról. Van szerencsés ember, ki több lapot kap, ilyenkor a társaság kórusban zengi: panama, panama ! Általában a posta jól müködik, hazulról rendesen jönnek a zöld tábori lapok, én is elég gyakran kapok hazulról lapot, a táborból hetenkint egyszer lehet hazairni lapot,egy-egy napon egy-egy szoba irhat s amint az érkező lapokból látom,hazairt lapjaimat otthom megkapják.

Az osztrákok között van egy bécsi fiu (Gerstl zászlós) kinek anyja magyar s igy jól beszél magyarul; a bécsi kereskedelmi főiskolát végezte,hol oroszul elég jól megtanult. Nos ez a fiu megalakitja a tábori Pressebürót,naponta megveszi a Priamurszkája Zsiznit, meg a Telegrammát,ezekből egy összeállitást csinál,melybe felveszi a politikai, katonai s egyáltalában mindazokat a hireket, melyek a hadifogoly társaságot érdekelhetik s elöbb az osztrák barakkban majd nálunk felolvassa. Nálunk mindig este hét órakor kezdődik az ujságfelolvasás, melyet a B. szobában tartunk, az ujságolvasásra összegyül a tábor magyarsága s nagy figyelemmel hallgatjuk a felolvasást,melyből tudomást szerezhetünk a világ eseményeiről; sokat beszélgetünk, vitatkozunk a hallottakról,különösen később mikor a forradalom vihara kezd dübörögni s egyik szenzáció követi a másikat. A tábor minden lakója havi két rubellal járul hozzá a Pressebürő költségeihez ,vagyis az ujságok megvételéhez.

Az oroszok minden hónapban 50 rubel fizetést adnak,ezt a pénzt a cárizmus idejében pontosan,rendesen megkapjuk, később a forradalom idején aztán már rendetlenül legtöbbször elkésve kapjuk az 50 rubelt.

Ebből a pénzből fizetjük az élelmezésünket. A 724-es druzsina parancsnoksága megállapodást köt Michailovics bufecsikkal, élelmezési vállalkozóval - ez egy szilvaszemü félorosz,félmongol kit csak kitajnak /kinainak/ nevezünk - a tábor élelmezésére vonatkozólag. naponta egyszer ebédet kapunk,melyet Michailovics a szakácsaival a tábori konyhán főzet meg. A cárizmus alatt igen tisztességes az élelmezésünk, leves, hus főzelékkel vagy valami körettel , hozzá tészta, gyakran kapunk ribát, halat - persze az Amur bőségesen adja a halat ,mely itt olcsó népélelmezési cikknek számit; vannak emberek,kik utóbb rá sem tudnak nézni a halra, én viszont nagyon szeretem és szivesen eszem a legkülönfélébb módon elkészitett halat. / Akárhányszor megtörténik, hogy egy halból kiábrándult elcseréli a halporcióját az ebédhez felszolgált tésztáért,én elég gyakran benn vagyok az ilyen cserében./ Utóbb a forradalom alatt leromlik a kosztunk, az áruhiány(s) az egyre fokozódó drágaság miatt Michailovics már nem tudja tartani a kezdeti ~~szinvonalat~~ (szinvonalat) mely sok zugolódásra ad okot.

A táborban - az osztrák barakkban - van egy oroszok által fenntartott és vezetett lavka /bolt/ melyben teát,cukrot, kolbászt, füstölt husféléket, vajat, sajtot,lekvárt,kekszet, mahorkát / dohányt/ , papirosszt /cigarettát / kenyeret, bulkit , piroskit / süteményt/ és mindennapi életünkhöz szükséges más mindenféle cikket lehet kapni. Itt vesszük meg a reggelihez,vacsorához szükséges dolgokat, a csájához szükséges meleg vizet a táborbeli kipjatok szolgáltatja. Kenyeret egyébként naponta kapunk az oroszoktól és pedig fejenkint husz dekát.

A mosatást egy kinai mosoda végzi, minden héten beállitanak a copfosok és viszik a szennyes fehérnemüt,melyet a következő héten tisztán,szépen kivasalva szállitanak vissza. A mosatási költség havonta kb. két rubelt tesz ki.

Nem vesszük a lelkünkre,hogy a táborba beosztott tisztiszolgák ingyen dolgozzanak számunkra,viseljük az élelmezési költségeiket s havonta személyenkint két rubelt fizetünk nekik.

A fizetni valók / élelmezési költségek,pressebüró, mosatás,tisztiszolgák / után kb. havi 10-12 rubelunk marad. Vannak könnyelmü emberek,kik egy-kettőre nyakára hágnak a pénzüknek s várják a következő fizetési napot,mikor ujra gyengihez / pénzhez/ jutnak, a józan emberek ,igy magam is takarékosan bánunk a pénzünkkel,hogy mindig legyen egy kis tartalékunk.Különösen jól jön ez akkorra, mikor a forradalom idején, pénzbajaink lesznek, mert késedelmesen,rendetlenül kapjuk a fizetést.

Pár héttel a táborba való érkezésünk után előkelő látogatója lesz táborunknak. Az oroszok megengedéik,hogy az osztrák-magyar vöröskereszt képviselője Kinszky grófnő meglátogassa az orosz hadifogoly táborokat /gondolom ez kölcsönösséggel történt./ Táborlátogatási körutjában igy kerül a mi táborunkba is, a 724-es druzsina parancsnoka egy pocakos szakállas alezredes s több más orosz tiszt kiséri. Ünnepélyesen fogadjuk,Molnár százados köszöntő beszédjére tolmácsolja a hazaiak üdvözletét, bejárja a tábort,közben alkalma nyilik arra, hogy Molnár századosnak átadja a Kriesgsministerium két rendelkezését, az első az, hogy tiszt nem adhatja becsületszavát a meg nem szökésre - eddig sem kérték tőlünk, ezután sem fogják kérni - a másik az, hogy tiszt semmiféle munkát nem végezhet az oroszok részére eddig sem volt alkalmunk valamiféle munkát végezni,később pedig mikor 1919-ben a nyomoruság munkára kényszerit bennünket, hol van már a Kriegsministerium... Nálunk ebédezik, ez alkalommal Michailovics kitünő ebédet ad, távozásakor pedig mindenegyes tisztet 50 rubellal ajándékoz meg,melyet aztán Molnár táborparancsnok fizet ki részünkre.

Ez ajándék nyomán egyszerre nagyon sok dolog kezd a városból beáramlani a táborba, takarók,téli holmik,a lerongyolódott emberek pótolják ruházatukat,fehérneműjöket,amiben valaki hiányt szenved,meghozatja most a városból. Nékem sikerült hadifogságbajutásomkor a hátzsákomat s benne a fehérneműmet,minden dolgomat pokrócommal együtt magammal hozni s igy szükségem semmire sincs,csupán egy ládát vásárolok magamnak,melyben dolgaimat jobban el tudom helyezni,mint az erősen megviselt hátzsákban.

Kinszky grófnő a közösség céljaira leendő felhasználás végett egy nagyobb összeget ad át táborparancsnokunknak.

Ebből a pénzből elsősorban az egyik városi antikváriumban pár száz kötetet vásárolunk, ebből alakul meg a tábor könyvtár. Sajnos csak német és francia könyveket tudnak vásárolni, magyar könyvet nem hogy a városban de egész Szibériában nem lehet kapni. Aztán hangszereket vásárolnak, ezekkel a hangszerekkel alakul meg a magyar cigánybanda s az osztrák srammli zenekar.

Általában a tábor napirendje: hét órakor ébresztő öltözködés,takaritás,szellőztetés,,nyolc órakor zörögni kezdenek a tisztiszolgák a csajnyikokkal,hozzák a reggeli teához a melegvizet, tizenegy órakor povierka, délben ebédosztás, a tisztiszolgák hozzák az ebédet, melyet a hosszu asztalok mellett fogyasztunk el,hat órakor vacsora,csájázunk s valami eszünk hozzá,ez a vacsora, hét órakor Pressebericht, tiz órakor takarodó,eloltják a lámpákat,lefekvés. Két hetenkint az oroszok katonai kisérettel az egyik közeli katonai banyába / fürdőbe/ visznek bennünket, ez csak olyan vödrös fürdő,vödörből öntögethetjük magunkat meleg xix vizzel,de azért nagyon jól esik a tisztálkodás - a táborban nem is beszélve tetüről, még csak bolha sincs.

A városba Gregoriew stabskapitán által adott propuszkával / kilépési engedéllyel / lehet kimenni, vannak kis bevásárlásra kérnek és kapnak propuszkát, vannak kik a városba zubnoje vracshoz / fogorvoshoz/mennek ,indokolt esetben Gregoriew mindig ad propuszkát, a postás tisztnek állandó propuszkája van. A városba menőket mindig egy vagy több orosz katona kiséri,hadifoglyot egyedül be nem engednek a városba.

A táborudvaron lehet fel s alá sétálni,de komolyabb mozgást nem igen lehet végezni benne. Ezen Gregoriew stabskapitán ugy segit, hogy a táboron kivül sétára viszi a bépet, a sétán részt venni nem kötelező, de sétálni jön majdnem mindenki. A táborudvaron oszlopba sorakozunk vagy 15 szuronyos orosz körülveszi az oszlopot, megjelenik Gregoriew stabskapitán s felül alacsony,hosszu szőrü s csupán kötélfélével felszerszámozott konyilovára s azzal indulunk ki a táborból. Bejárjuk a város környékét, az őx erősen őszies, egyhangu mezőket, más alkalommal az Amurhoz megyünk, végigsétálunk a nagy folyó mentén, xx nézegetjük a halászbárkákat, csónakokat, a parti hajóépitő mühelyeket, aztán a városban sétálunk bejárjuk a domhullámokra épült várost, egy alkalommal pedig midőn xxxxxxxx Gregoriew stabskapitán nem jöhet velünk és Frurmanov starsi vezeti a társaságot addig könyörgünk neki,mig el nem visz a kinai negyedbe s bejárjuk annak zegzugos utcáit. Mondani sem kell,hogy a városban mindig az uttesten sétálunk, a vojennoplenni /hadifogoly/ had nem fertőzheti meg a járdákon - legtöbb helyen persze csak deszkapadlókon - közlekedő jámbor orosz népet. Ezeknek a kirándulásoknak csak a novemberben beköszöntő nagy tél s a hatalmas havazás vet véget,mely aztán hosszu hónapokra elzár bennünket a nagy világtól.

Elkezd havazni és havazik,egyre xxx havazik; s ez a havazás nem a xx szép hazai pillangós hóesés,hanem ke-

gyetlen szibériai havazás, apró,jeges,vágó hószemek végelát-hatatlan áradata, a tábort méteres hó boritja, néha eláll egy kevéssé, de már ujabb havazás kezdődik, a tábort egész hóhegyek boritják,melyek között csak nehezen lehet egy kis utat vágni,hogy közlekedni lehessen. A hideg az itteni fogalmak szerint nem nagy ,mindössze 15-20 fok - nekünk európai embereknek persze ez is sok,de hogy milyen az igazi hideg azt majd csak Petropavlovszkban fogjuk megismerni,ahol a szorok grád, a negyvenfokos hideg járja. Itt a tenger közelében a meleg áramlatok enyhitik a hideget, Petropavlovszkban meg a kontinentális klima uralkodik,ezért a nagy hőmérséklet különbség.

A szobákat fütik, de épen csakhogy fütik,sosem lehet azt mondani,jaj de milyen meleg van. Megkezdődik a harc a "luftbetyárok" és a "büdösségpártiak" között - igy csufolja egymást a két felekezet. A szobában negyvennyolcan vagyunk és a levegő nem valami "ózondus". A luftbetyárok, hosszan tartó alapos szelőztetést akarnának bevezetni,hogy a szoba levegője tiszta legyen, a büdösségpártiak megelégednének egy rövid szellőztetéssel,hogy a szoba ki ne hüljön, inkább éljünk egy kis büdösségben minthogysem megfagyjunk - ez a harc több,kevesebb indulattal folyik egész télen át,csak a beköszöntő meleg tavaszi idő vet véget neki.

Igy köszönt be karácsony, az első hadifogságos karácsony. A városban él és müködik Sven Hedblom svéd vörös. keresztes megbizott - különben kereskedő - az küld be karácsonyra különféle élelmi cikkeket, hogy karácsonyi étkezésünket feljavitsa. Egyébként csendes, szomoru karácsonyunk van, veszünk egy kis karácsonyfát, a B. szobában felállitott karácsonyfa alatt összegyül a tábor magyarsága,Molnár százados mond pár vigaszos szót,beköszönt Gregoriew stabs kapitán ,boldog karácsonyi ünnepeket s mielöbbi szerencsés hazatérést kiván s azzal megy is, elénekeljük a Menyből az angyalt s azzal vége is a kis ünnepségnek. Üldögélünk, nagyokat hallgatunk, mindnyájunk gondolatai otthon járnak - csendes, szomoru a karácsonyesténk. Annál hangosabb,zajosabb a Szilveszter este ,valami italféle kerül be a táborba s hangos jókedvre deriti az embereket,éjfélkor felharsog a Himnusz, igy fogadják a beköszömtő 1917 .esztendőt. Én,már emlitettem,fájdalmas furunkulussal kinlódom s igy nem sokat élvezek a Szilveszter este örömeiből.

Itt emlitem meg, hogy ~~xxx~~ Magyarországtól sokkal keletebbre fekvő Chabarovszkban nyolc órával jár elöbbre az óra mint otthon. /Moszkvában négy órával jár elöbbre az óra./ Amikor mi éjfélkor az ujesztendőt köszöntjük, otthon még csak délután négy óra van.

A tábor élete ? Sokféle ember van a táborban s ahány ember,annyiféleképp tölti napjait. Vannak emberek kik nem csinálnak semmit, csak üldögélnek - legtöbbnyire a kályha körül - és beszélgetnek, amint mondani szoktuk délelött várják az ebédet,délután meg a vacsorát. Egyébként is,különösen a hosszu unalmas estéken sok beszélgetés folyik a táborban, lassankint ~~xxxxxxxxx~~ mindenkiről minden tudunk,megismerjük az emberek hazai életét, háborus kalandjait, hadifogságba jutásának körülményeit. De ezenkivül a tábor tulnyomó nagy többsége mind foglalkozik valamivel. A matematikusok - ezeknek Hlucsil hadnagy a "pápájuk" - matematikai problémákkal,

a gazdászok gazdasági kérdésekkel foglalkoznak. Fadarabokból sakkfigurákat faragnak s végig az egész táborban nagyban megy a sakkozás. Sokan nyelveket tanulnak, Bárkány Jenő tüzérzászlós - polgári életben mérnök - a városból behozatott német szakkönyvből a betonkészitès titkait tanulja, a müvészkedők rajzolnak, festegetnek. Közülük magasan kiemelkedik Konrád Ignác 44-es zászlós a Képzőmüvészeti főiskola növendéke,kinek komoly müvészi törekvései vannak. 1915 juliusában részt vesz a Dobrotvor körüli harcokban,melyben ezredemmel én is ott vagyok; e harcok során az egyik éjjel kigyullad a nagy falu s hatalmas lángokkal végig lobogva ég; erről a fantasztikus éjjeli látványosságról később megfestendő olajfestmény céljaira nagy szinvázlatot készit,melyen heteken át dolgozik; mellette freskóterveket készit, portrékat fest - rólam is készit egy nagyon jellemző portrét, mely egy Ufa állomáson tudtomon kivül rajzolt ceruza potréval együtt legkedvesebb emlékeim közé tartozik. Nagy Győző a lobogó haju ifju poéta egymásután irja verseit, akik birják a német vagy francia nyelvet sokat olvasnak. A.C. szoba valóságos mühely, furnak,faragnak; egy csoport a városból behozatott anyagból nehéz fáradságos munkával - hiszen most tanulják a hegedü készitès titkait - hegedüket készit, Vécsey Zoltán meg egy cimbalom elkészitésén fáradozik, hosszu hónapokon át dolgozik a nagy munkán. Mikor elkészül egy hegedü összegyülekezünk és Hintós László honvédhadapródjelölt,kitünő hegedüs kipróbálja; hát bizony az első hegedü sem alakjára, sem hangzására nem valami sikerült hangszer,de a következők már szépen javulnak s elég jó hegedük kerülnek ki a hegedügyárosok kezéből.

Ami engem illet én sem vagyok tétlen. Az iskolában és a német szolgálati nyelvü közös hadseregben szerzett német tudományommal a könyvtárból németül olvasok, eleinte szótárral olvasok - igy olvasom többek között Wilhelm Hauff munkáit - aztán lassankint elmarad a szótár s habár lassan, de már szótár használata nélkül olvasom a könyvtárbeli német könyveket,különös örömmel olvasom Heine Henriknek két kötetben összegyüjtött prózairásait,élvezem ennek az eredeti szellemnek egyéni modorát s erősen liberális beállitottságát. Német olvasmányaim mellett egy francia-orosz tankönyvből,melyet a városból hozatok be,elkezdek franciául tanulni, ebben ezredtársam Sándy Róbert kadettaspirant - Sándy Gyula müegyetemi tanár fia - a mesterem, ki jól beszél franciául, időm van bőven valósággal rávetem magamat a francia nyelvre ,pár hónap mulva már ott tartok, hogy az általam igen nagyra tartott Anatole Francénak egyik forditásból jól ismert regényét már eredetiben olvashatom. / Sándy Róbert nem csak velem foglalkozik,de Gregoriew stabskapitänt is tanitja franciára.Gregoriew viszonzásul átadja használatra Sándynak gramofonját pár lemezzel s esténkint gramofont hallgatunk,különösen Schumannak egy csellista által előadott Traumerei-je van ránk nagy hatással, ha ma hallom ezt a darabot máig is a szibériai tábori esték szomoru hangula vesz rajtam erőt./ Van egy orosz-német tankönyvem is, melyet még Darnicán vásároltam,szoktam ezt is nézegetni, a cirill irást tanulgatom belőle,de rendszeres orosz tanulásra egész hadifogság alatt nincs kedvem; sok minden rám ragad az orosz nyelvből,melyet nap-nap után

hallok, de rendesen nem tanulok meg oroszul,mit ma már sajnálok. A háboru alatt rendszeres naplóiró voltam; most a hadifogságban is folytatom a naplóirást,feljegyzek mindent mi a táborban történik,illetőleg mit jellemzőnek tartok arra a világtól elzárt sajátságos életre,melyet a tábor négy fala között folytatunk. Arra gondolok,hogy a szokásos motozásokkor feltünik az oroszoknak a napló és még elveszik, ezért állandóan rejtve tartom az ágyam deszkái között. Vannak idők mikor abszolut nem kell dugdosni a naplót, de lesznek olyan idők is / Petropavlovszk 1918/19/ mikor komoly veszedelemmel járhat rám a napló s mikor kénytelen vagyok a legfurfangosabb rejtekhelyeket kieszelni hová eldughatom a naplót. De végül is sikerül hazahoznom.

Mi a szórakozási lehetőségeket illeti Kinszky grófnő által ajándékozott pénzből a táborparancsnokság hangszereket vásárol s azokkal az osztrák barakkban Lux hadnagy vezetésével egy srammli banda, nálunk meg Hintős Laci vezetésével cigánybanda alakul, Hintós a primás,Gunda Jenő a másodhegedüs, Hlavnya Károly a kontrás, Szucsics Döme a cellista; utóbb a C szobában hozzákezdenek egy nagybögö elkészitéséhez,mikor elkészül egy bosnyák zászlós,(különben budapesti magyar fiu veszi át a bandában a nagybőgő kezelését, mikor meg Vécsey készen lesz a cimbalommal az is belép a bandába. A két banda sürün játszik a táborban ,mondani sem kell milyen jól esik egy kis muzsikát hallgatni. Később több más hangszer /fuvola,flóta stb/ kerül a táborba,szaporodnak a C. szobában készült hegedük is, akkor a két banda - megtartva önállóságát - Lux hadnagy vezetésével tábor zenekarrá egyesül ~~xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx~~ mely rendszeresen hangversenyezik , indulók, keringők,polkák stb. hangz-anak fel a zenekar hangszerein és viditják a tábor népét.

preisz Salamon

Összeállnak a szinészkedést kedvelők ,ezek meg kabaréestéket rendeznek a konyha melletti helyiségben,melyeken a zenét a Hintós banda szolgáltatja. Megjelennek a "nők" ,fiatal lányos képü fiuk / Strbik László, Nagy Győző stb / nőnek öltözve billegnek a szinpadon, az illuziót még az sem rontja hogy rendes hangjukon "csicseregnek" - magunk között gunyorosan emlegetjük xxxx - némi tulzással - a "basszus hangu" hölgyeket. Vannak ügyes fiuk a táborban,kik a városból behozatott szines anyagból rögtönöznek "toalettet" a hölgyeknek. - Bosnyákovits főhadnagy tánciskolát nyit s egy szál hegedü mellett tanitja táncolni a konyha melletti helyiségben a táncolni nem tudó fiatalokat.

A C. szobában megalakul a "Chabarovszki magyar lovaregylet" mely a gyerekkorunkból ismert lóverseny játékot praktizálja, rajzlapokon megrajzolják a lóverseny pályát s az egyik hosszu asztalra erősitve rendezik nap-nap után - totalizatőr mellett - a kockadobásos lóversenyeket.

A B. szobában meg egy sokat olvasott és jó emlékező tehetséggel biró hadnagy meseestéket rendez, körülülik a hallgatók és jóizüen,részletesen elmesél egy-egy Jókai vagy Mikszáth regényt,nagy örömére azoknak, kik nem tudván németül vagy franciául, igy jutnak egy kis irodalomhoz.

Sportlehetőségek megfelelő hely hiányában nem igen vannak a táborban. Télen az egyik táborsarokban egy kis jégpályát létesitenek,itt korcsolyáznak néhányan,az osztrákok meg barakkjuk mellett egy kis Eiskegel pályát rendeznek be, s azzal szórakoznak.Mikor megjön a meleg idő Bosnyákovits főhadnagy,ki a 33-as Futballklubban játszott - a sportvilág Bunyák néven is-

(bece)

merte - egy futball csapatot szervez s miután a táborban nincsen elég hely Gregoriew stabskapitán engedélyével a 730-as táborba járnak át futballozni. Az osztrákok a jégpálya helyén fausztballt játszanak s csak ugy harsog a kiabálás,ha a zsinort éri a labda ,snua ! A magyarok egy darabig nézegeti a faustballt, aztán szintén elkezdik játszani ,mikor már megy a dolog, kihivják az osztrákokat s kemény játékban meg is verik őket.

Folyik az élet a táborban, szélásmondások alakulnak ki,melyek általánossá válnak a hadifogoly társaságban például leesik valami, kórusban zengik: zahlen ! ha meg valaki vásárol valamit a lavkában , vagy behozat valamit a városból, a környezete kiabálni kezd: felét átveszem !

A hangulat a táborban ? Eleinte nyugodt,jókedvü mindenki, a hosszu fárasztó utazás után jól esik megpihenni,jól érezzük magunkat a szép tiszta helyen, bár négy fal között élünk Gregoriew stabskapitán sétái mozgási igényeinket is kielégitik. A baj csak akkor kezdődik,mikor a nagy havazások lehetetlenné teszik a komolyabb mozgást s beszorulunk a barakkba, fiatalok vagyunk, mozgásra van szüksé~~xxxxxxx~~günk s ez a mozgási igény a risztes-sas háboruságban vezetődik le. A C. szoba fiatalságából Polán zászlós megszervezi a Riszteseket - hogy miért hivják magukat Riszteseknek máig sem tudom - s hadat üzennek a B. szobának. Erre fel Kmetty zászlós a B. szobában megszervezi a Sasokat az idősebb emberek kivételével a Sasok között van mindenki, én is. Megszállják az ajtókat,hogy az "ellenség" be ne törhessen; aztán hirtelen ~~xxxx~~ támadás, vödör vizekkel tüzérségi előkészités, s a csuromvizes megzavarodott kapuőrségen keresztül betörés az ellenséges szobába, cél foglyokat ejteni és áthurcolni saját szobánkba, mialatt egy csapat utóvéd harcban biztositja a lefogott emberek áthurcolását, majd védi a saját ajtót. Nagy rivalgások közepette kezdődik a"gyalulás". Az összetolt asztalokra fektetik a rugkapálozó s keményen lefogott foglyokat - ha többen vannak szép sorban egymásután - fel és alá csusztatják a hosszu asztalsoron,ami tekintettel az asztalok közötti zökkenőkre nem valami nagy élvezett a delikvens számára , a gyalulás után aztán nagy röhögések közepette dobják ki őket a szobából. ~~xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx~~ S kisebb-nagyobb szünetekkel állandóan folyik a csata, melyben különösen ha az "ellenségnek"sikerült a szobába betörni,majdnem az egész szoba részt vesz, hogy megakadályozzák foglyok elhurcolását,illetőleg hogy az"ellenséget " kiszoritsák a szobából. Megtörténik egyizben, mikor a mi szobánkba sikerül a Riszteseknek betörni nagy orditozás közepette olyan kavarodás támad,~~x~~ hogy vagy ötven ember öklözi, püföli, csépeli egymást, a nagy orditozásra a dezaurni oficir benéz a szobába s mikor látja a verekedő tömeget alarmirozza a táborőrséget, gyilkolják egymást a hadifoglyok - csak nagynehezen sikerül megértetni vele, hogy nincsen semmi baj ,csupán mozogni akarunk s izmainakt, erőnket próbáljuk ki,ha ilyen hecces háboruskodás formájában is. / A Risztesek különben ~~az~~ D.szobabeli osztrák Dragonyosokkal is háboruskodnak./

Mondom eleinte csendes ,nyugodt a hangulat a tábor-
ban, aztán mulnak a hetek, hónapok s lassankint valami idegesség,nyugtalanság jelentkezik a táborban. A négy fal közötti
zárt élet, a szoros együttélés emberekkel, sokszor nehéz ter-
mészetü,antipatikus emberekkel, bármit csinálunk látja más
ötven ember,mint ahogy mi is kénytelenek vagyunk a többi em-
ber minden dolgát látni,nézni, nincs egy pillanat,melyben e-
gyadül lehetnénk, magunkban lehetnénk, a hazatérés bizonyta-
lansága, a honvágy , mindez valami idegességet, nyugtalansá-
got szül a táborban; valami mély lehangoltság vesz erőt a ke-
délyeken, utóbb már a riszt-csatározásokat is abbahagyják,
már ebben sem találják kedvüket az emberek. Az idegeskedés
megnyilvánul a "luftbetyárok" és "büdösség pártiak" vesze-
kedésében, megnyilvánul az optimisták és pesszimisták las-
sankint veszekedéssé fajuló vitatkozásában - az elöbbiek
azt mondják tavasszal hazamegyünk / tavasszal meg majd őszt
fogják emlegetni / vak ember,gyenge ember ki nem hisz a gyors
győzelemben és hazamenésben,az utóbbiak meg azt vitatják,
hogyne ,hazamegyünk,de csak 4-5 év mulva,ostoba ember ki nem
látja,hogy eddig is eltarthat a háboru - s megnyilvánul
teljesen jelentéktelen, kicsinyes okokból kirobbant sokszor
nagyon csunya veszekedésekben. És megnyilvánul az ostoba lo-
vagias ügyekben , két ember összeveszik, gorombaságokat vag-
dosnak egymás fejéhez, tiszt nem türhet el semmiféle sértést
s aki sértve érzi magát, két segédet küld a sértőhöz, ki
szintén megnevezi segédeit, a segédek összeülnek s megálla-
podnak kard vagy pisztolypárbajban ilyen meg olyan feltéte-
lekkel,minthogy azonban hadifogságban párbajozni nem lehet
a párbaj majd hazatérés után 30 nap alatt lesz lefolytatan-
dó - és nem csupán nálunk van ez igy,de majdnem minden tiszti
táborban / mondanom sem kell, hogy a nagyképüen lefolytatott
lovagias ügyekből otthon egyetlenegy párbajt sem vivnak
meg./ S az idegeskedés megnyilvánul az egyre szaporodó fe-
gyelmi jegyzőkönyvekben,melyet valamely magasabb rangu tiszt
ellen tényleges tiszt főhadnagy vagy százados vesz fel tanuk-
aláirtan valamely alacsonyabb ranguval szemben, mert a
kötelező tiszteletadást elmulasztotta, mert feleselt vele,
visszabeszélt neki,mert dürván , tiszteletlenül viselke-
dett vele szemben, mert a kiadott parancs teljesitését meg-
tagadta stb. - ezeknek a tisztti táborokban felvett jegyző-
könyveknek ugyanaz lesz a sorsa ,mint a lovagias jegyző-
könyveknek. semmibe sülyednek, otthon a kutya sem gondol
rájuk.

Már 1917-et irunk,mikor az egyik sarokban lakó tár-
saság megundorodva a közösségi élettől a sarokban vászonból
boxot csinál magának.; az oroszok nem kifogásolják,erre meg-
ell mindenfelé a boxépitész.. A közelünkben mellettem lakó
-esekkel Pfaff Henrik,Czindl Sebő zászlósokkal és Sándy
bert kadettaspiranttal összebeszélve mi is hozatunk a vá-
sból vásznat és a kék vászonból felépitjük boxunkat; ben-
ügyesen elrendezzük az ágyakat,éjjeli szekrényeket, a
tepére egy kis asztalt szerzünk ,mely mellé odaállitjuk
kéinket - s egyszerre lesz otthonunk,melybe - ha zajlik
körülöttünk a szoba - meghuzódhatunk, magunkban lehetünk.
, rózsaszinü vásznakból megépülnek a boxok a B. szobában,
. szobában, a C. szoba marad ugy ahogy volt,a turbulens,

ztiszolgánk elöbb Szoklics Ferenc 32-ős,majd Krakói István
réd /

lenek vagyunk Baranovszkival szemben. Mindenestre attól a mosléktól amit eszünk sikerül nekem egy alapos hasmenést összeszednem - rajtam kivül mások is szenvednek ebben a bajban. Vagy két hétig járok az orvosi rendelőbe,hol nagy nehezen rendbehoznak, közben ugy lefogyok, olyan sovány leszek mint egy agár.

A forradalom kitörése után időkben már a 724-es táborban is rendetlenül kaptuk a fizetést, ebben a táborban meg végkép lemaradnak a fizetéssel. Lukjanov alezeredes édeskésen mosolyogva biztogatja a tábor vezetőit,hogy lesz pénz szicsasz - s a szicsasszal el van intézve. a dolog. Különös szó ez a szi csasz. Valami olyasfélét jelent, hogy amire mondják meg fog történni - de hogy mikor két nap mulva,két hét mulva, két hónap mulva, vagy soha napján, azt nem lehet tudni. Az oroszok oly gyakran mondogatják a szicsaszt,hogy rájuk ragad a név, szi csaszoknak hivják őket, nem csupán nálunk hanem ~~xixd~~ mint alkalmam lesz tapasztalni minden hadifogoly táborban. Az az érdekes, hogy a Japan Advertiser egyik számában találok egy cikket - később ugyanis angolul is elkezdek tanulni - mely angol fonetikával ~~ixjx~~ irva "SSei chass" cimmel jelenik meg s melyben az orosz igérgetések teljes bizonytalanságáról számol be a cikkiró. Egyébként azt hiszem ez összefüggésben van azzal,hogy az oroszokból hiányzik valamikép az időérzék, , náluk összefolyik a jelen és a jövő és nem tulajdonitanak fontosságot az időnek; nem tudnak számolni, de számitani sem s nem ismerik a pontos idő fogalmát. Számukra semmi jelentősége nincs annak, hogy aminek délelött 10 órakor kell megtörténni, az délután két órakor vagy négy órakor történik meg, aminek mondjuk a hónap 15. napján kell megtörténni ,azl6,án 18-án vagy épen 20-án történik meg . A pontosság nem orosz erény ,de tudatában sincsenek annak,hogy pontosság is létezik a világon.. Ennek a szi csaszozásnak, ennek a pontatlanságnak,ennek az időbeli közömbösségnek viszont az a következménye,hogy a fizetést nem kapjuk meg időben ,~~xxxk~~ szinte szokásosan nagyon késünk kapunk pénzt, minek következménye: az emberek nek nincsen pénze, nem tudnak vásárolni reggelit,vacsorát, legfeljebb isszák a ~~kixjxxxkkxi~~ táborbeli kipjatokból hozott melegvizet,melyet valami csája maradékból szinesitenek meg. Nékem hála Isten van egy kis összegyüjtött tartalékom, tudok valamit venni reggelire,vacsorára és igy egészen éhes nem maradok. Hanem ezzel kapcsolatosan az a baj, hogy a táborbeli lavka,hol vásárolhatunk Lukjanov üzlete, s a lavkában csak erősen felemelt árakon vásárolhatunk,sokkal drágább minden mint kinn a városban. igy ha valakinek van is pénze, jóval kevesebbet kap pénzéért,mintha kinn a városban vásárolna, hová persze nem igen lehet kijutni. Hiába könyörgünk Lukjanovnak szállitsák le a városi mértékre árakat,meg sem hallgat bennünket, erre megpróbálunk lavka sztrájkot csinálni, elhatározzuk,hogy senkisem vásárol a lavkában, sőt még őrszemeket is állitunk ki a lavka mellé, hogy figyelmeztessék a vásárolni szándékozókat. Ez a sztrájk megbukik, az oroszok puskatussal zavarják el az őrszemeket,de egyébként is az emberek éhesek s kiknek pénzük van - már pedig a németeknek sok pénzük van - enni akarnak, kénytelenek tehát a lavkában vásárolni.

Tille-
+őleg

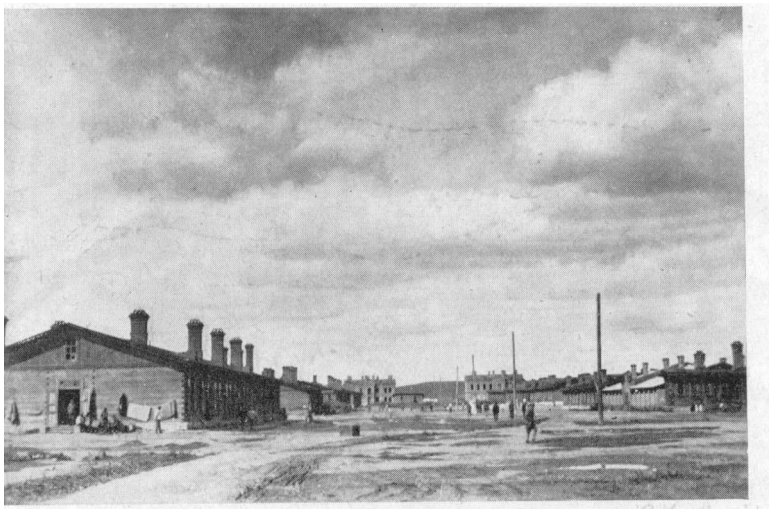
Az élet a táborban nagyon keserves. Nagy a nyári hőség, ettől is szenvedünk. Szibériában a tél nagyon

hosszu,hat-hét hónapig tart,elkezdődik novemberben és eltart májusig, jön az olvadás, sár,locs-pocs, aztán jóformán átmenet nélkül beköszönt a nyár. S a nyár - mely körülbelül két hónapig, két és fél hónapig tart - nagyon meleg, e rövid idő alatt iparkodik minden beérni, szinte szemünk láttára növekszik a növényzet - s ebben a hőségben viz nélkül porban, piszokban élni kinszenvedés. Az összezsufolt szobákban, vagy kinn a nagy,poros,vigasztalan táborudvaron ~~f~~éhesen ~~f~~ reménytelenül csellengünk, tavaszi nagy reménységeinkből nem válik be semmi,semmi jel nem mutatja,hogy rövidesen hazakerülhetünk; vannak kik erősen bizakodnak Lenin agitációjában, de a nagy többség reménytelenül, eltompultan huzza egyik napot a másik után. Vannak kik a kertészkedésben élik ki magukat, a nagy udvar egyik sarkában kisebb ,nagyobb kerteket csinálnak s azzal foglalatoskodnak,sőt a kertészkedők között olyanok is vannak,kik kis kertjük közepén apró pavillont épitenek s ott töltik ~~x~~ napjaikat; a németek meg épületük mellett kuglipályát épitenek,itt meg egész nap csattognak a kugligolyók .

Elmulik a nyár,vége a kinzó nyári hőségnek, beérünk szeptemberbe, a hideg,ködös,párás reggelek, a fázdolódos idő a tél közeledtére mutatnak. Halljuk,hogy 25 tiszt érkezett Chabarovszkba,kiket a mi régi táborunkba,a 724-es táborban helyeztek el. Szeptember vége felé egyszerre hire szalad,hogy feloszlatják az összes e vidéken levő tiszti táborokat s a hadifogoly tiszteket mind Chabarovszkba hozzák. Először a németek kapnak észbe, ha hadifoglyokat hoznak Chabarovszkba,ez a tábor tele van, ide nem hozhatják őket,tehát az üresen álló táborokba rakják be az érkező tiszteket, melyekbe pedig szivesen mennénk valamennyien vissza. Mennek Lukjanov alezredeshez lefizetnek egy szép összeget az orosz vöröskereszt - értsd Lukjanov zsebe - javára, mire megkapják az igéretet visszamennek régi táborukba ,a 730-as táborba. Erre a magyar Fülöp százados és az osztrák Patscheider százados is mennek Lukjanovhoz, nagyon kevés közösségi pénzünk van,megközelitőleg sem tudunk annyi pénzt fizetni mint a németek, alkudozni kezdenek Lukjanovval,végül megállapodnak egy kis pénzben,továbbá vállalják hogy 100 ágyat csinálunk az orosz vöröskereszt - megint csak értsd Lukjanov - részére, az anyagot Lukjanov adja, ennek ellenében mehetünk vissza régi táborunkba, a 724-es táborba. Lukjanov beszállitja a táborba az ágyak elkészitéséhez szükséges faanyagot s most magyarok,osztrákok, mindenki ki csak ért valamit az asztaloskodáshoz neki látnak a munkához, beugranak a munkába a ~~xixxtixxzexigákxix~~ velünk jött tisztiszolgák is,hogy ne kelljen itt maradniok ebben a nyomoruságos táborba s velünk jöhessenek, a tisztekkel együtt ők is dolgoznak .az ágyakon. Október első napjain elkészülnek az ágyak és várjuk indulásunkat. Október 8-án költözködnek vissza a németek a 730-as táborba, végignézzük költözködésüket, csodálkozva nézzük szép számu,gyönyörü nagy bőröndjeiket, ami ládáink elbujhatnak ezek mellett az uri bőröndök mellett; ugyaneznap beérkeznek a feloszlatott razdolnojei tábor tisztjei,kik elfoglalják a németek által kiüritett Vilmos épületet. A németekkel együtt elmegy barátom Konrád Ignác festő is, az utóbbi időkben sokat dolgozott a németeknek,kik szivesen vásárolták képeit, mellette sok portrét rendeltek nála s most

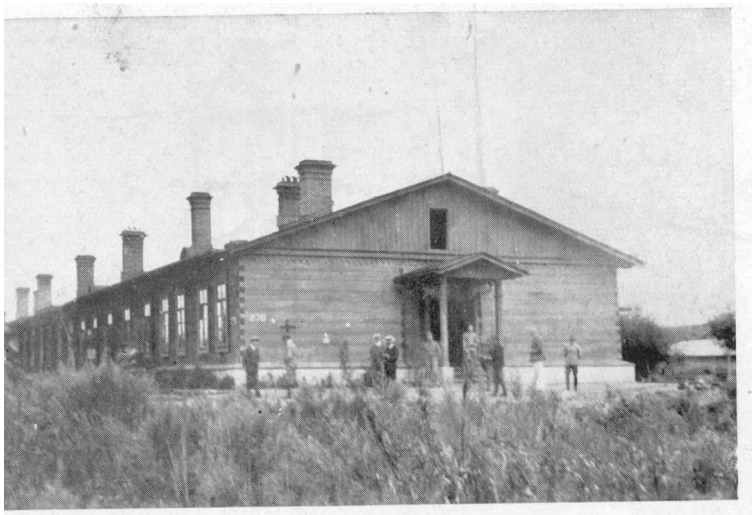
tálja a dolgokat valami vadmagyar sovinizmussal nézve,sokszor mosolytkeltő naivitással. Aztán a táborbeli hireket szedi össze, örökösen jön-megy gyüjti az anyagot,ha pedig valami visszásságot fedez fel heves modorban támadja a "bünösöket," még a táborparancsnokságot sem nagyon kiméli; emiatt nem tulságosan kedvelik a táborparancsnokságnál,viszont a hadifogoly társaság mindig nagy érdeklődéssel várja a Talpra Magyart.

A táborban megalakul a Chabarovszki magyar szinház és zeneegyesület,mely Michnay Béla 48-as százados választja meg elnökének; a rendező Kalmár Jenő a mi dincsikünk lesz, utóbb aztán annyira igénybe veszik a szinház do.gai,hogy - mint már emlitettem - megválik tőlünk s minden idejét a szinháznak szenteli. A szinháznak kinevezett konyha melletti helyiségben kabaré előadások követik egymást, aztán előadják Salgó Károly zászlós győri ujságirónak drámáját "A két lelkü embert" , Hévei ügyész a dráma hőse, ki nappal ügyész,éjjel betörő. "Szinésznőink" Nagy Győző, Strbik László,Gutai József hóditanak, utóbb már civilben is olyan kecsteljei mozdulatokkal járnak-kelnek mintha valóságos nők lennének. A szintársulat tagjai - kiknek otthon semmi közük nem volt szinázhoz - szinte észrevétlenül átveszik a hazai szinészvilág szokásait, a próbák olykor hiszterikus jelenetek között zajlanak le,szerepért, érvényesülésért vivott harcok,intrikák töltik be a szinész urak és hölgyek életét. Talán ennek a következménye,hogy az egyesületben állandó veszekedések robbannak ki, Michnay százados megunva a dolgot ott hagyja az egyesületet,ekkor Máthé Gyula főhadnagyot választják meg elnöknek,de ez sem birja sokáig,helyébe Kirchlechner János százados lép, ki mosolygó xxxx

Az orosz közigazgatás alatt álló nikolszki gyűjtőtábor
1. sz. tábor

93

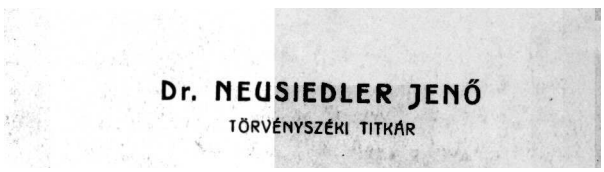

Nikolszki dorongház
1 sz. tábor

94

182/1

kitör a vihar: szó sem lehet ilyen eladásról, a táborban csak a szinházegyesület rendezhet előadást, Zátony hivei kiabálnak, a szinház egyesület emberei kiabálnak, a tábor magyarsága kiabál, vannak emberek kik egyedül Zátony müvészi kvalitásait néznek és Zátony mellett foglalnak állást, mások viszont kiknek antipatikus Zátony személye,fölényes modora Zátony ellen hadakoznek, végül is Markovics őrnagy táborparancsnok beleavatkozik a háboruságba és egy kompromisszumot hoz létre: a tervbe vett előadást három százados rendezi meg,kiknek az egyesület engedélyt ad az előadás megrendezésére, Zátony pedig csupán szerepel az előadáson - persze a három százados csupán formálisan szerepel, az előadást valójában Zátony csinálja meg. Kabaréjelenetek, monológok, chansonok stb. kerülenk előadásra, Zátony persze kitünően szerepel, dea többi szereplők annál gyengébbek,még a szokásos mükedvelői mértéket sem ütik meg. Zátony látja a bukást s ujra visszavonul zord magányába, él köztünk többé nem törődve senkivel, semmivel.

A táborban megalakul Lux hadnagy vezetésével az osztrák zenekar, megalakul a cigány zenekar, majd a szinház és zeneegyesület keretében megalakul a magyar zenekar. A cigánybandát és a magyar zenekart a tisztiszolgákkal együtt a táborba került Tonté Puky Elemér vezeti,ki azonban kizárólag zenei dolgokkal foglalkozik. Alacsony, merész orru, sötét arcu ,tipikus cigány, Kassán volt cigányprimás; de olyan cigány, ki zeneiskolát végzett, szóval tanult muzsikus. Ha a cigánybandával játszik, de máskép szól a hegedüje, mint az egyébként jó muzsikus Hintós Lacié,ki mellette másodprimássá degradálódik, a zenekarból pedig egész jó szalonzenekart farag,kottákat ir részükre, hangszereli az előadásra kerülő müveket; önálló hangversenyeket is ad a zenekarral,de a szinház és zene egyesület előadásainak is állandó szereplője a Tonté Puky által vezetett zenekar.

A táborban több müvész xx van, rajzolnak,festenek faragnak, 1917 novemberében aBosnyákovits boxban kiállitást is rendeznek, melyben a táborbeli müvészek müveit mutatják be; a kiállitás rendezői Weiss René osztrák festő, Dubovay Marcell mérnök, ki festeget és Bárkány Jenő mérnök mükritikus,ki szintén festeget ,rajzolgat. A táborban élő müvészek közül legkiválóbb Prihoda István - több képével, rajzával szerepel a kiállitáson - ki a háboru utáni időkben otthon is jó névre tesz szert.

A tábor sulyos problémája az élelmezés kérdése.Ujból a régi bufecsikhoz Michailovicshoz lesz szerencsénk és megelégedéssel konstatáljuk,hogy jobb a koszt és többet is kapunk,mint a 274-es táborban. De aztán lassan,lassan kezd a koszt romlani,megkisebbednek az adagok s az ebéd minősége is erősen hanyatlik .Hozzá Michailovics állandóan emeli az árat,jóformán minden hónapban ujabb áremeléssel áll elő; az elégedetlenség egyre növekszik. Parancsnokságunk hiába tiltakozik az áremelések ellen ,Kulosovszki-Juracsin stabskapitán kiáll a kitáj mellett, semmitsem tudunk elérni. Akkor arra kérjük a stabskapitánt zavarja el Michailovicsot és engedje meg hogy mi saját magunk házi kezelésben főzhessünk - nem, nem, a legmerevebben elutasitja a kérxx kérésünket,ugy látszik Michailovics zsebében van és ezért áll ki xx annyira mellette. Az általános elégedetlenség egy konyhasztrájkba tör ki. Karácsonykor Sven Hedblom svéd vöröskeresztes meg-

bizott sok mindenféle élelmiszert,teát, rizst,husféléket,konzerveket stb. küld be a táborba, korábban a konyhakapta meg ezeket a dolgokat, most parancsnokságunk felosztja a tábor lakói között az élelmiszereket s igy bőven lesz ennivalónk, mellette aki csak tud, a táborlavkában vásárol hozzá dolgokat s mikor jön a legközelebbi ebéd, a tábor egyhangulag visszautasitja, esszük a magunkét, s igy megy napokon keresztül, főzicskélünk a táborbeli petroforokon - jó néhány embernek van a táborban ilyen petroleumos főzőgépe - s Michailovics kiöntheti hitvány ebédjét nem fogadja el senki. Kulosovszki-Juracsin orditozik,fenyegetőzik,ha nem fogadjuk el az ebédet letartóztatja a vezetőket - végül is megbukik a sztrájk ,attól félünk a bolond ember beváltja szavát,de mellette élelmiszereink is elfogynak,kénytelenek vagyunk Michailovics ~~xxxx~~ hitvány és rossz ebédjét elfogadni. De ettől kezdve Kulosovszki-Juracsinnal beszüntetünk minden barátkozást,nem áll többé szóba vele senki.

Visszatértünk a 724-es táborba,ujra itt vagyunk régi helyünkön,de az élet más, nem az, mint korábban volt. Nem vagyunk többé fiatal foglyok, több mint egy éve szenvedjük mi vojennoplennik a hadifogoly sorsot és egyre nyomasztóbbnak kezdjük érezni a rabságot. Gyötör bennünket a honvágy és sorsunk teljes bizonytalansága,idegeinket megviseli a négy fal közötti élet , a szoros együttélés,helyzetünk kiltástalansága. Külsőleg mintha minden rendben lenne, olvasunk, tanulunk,ezt, azt csinálunk ,hangversenyeket,szini előadásokat rendeznek stb. - de belül fáradtak,kesernyések az emberek, senkinek nem jut eszébe olyan izmokat megmozditó ,vérpezsditő csatákat rendezni, mint amilyen volt valamikor a Risztes-Sas háboruság. Én a táborkönyvtárból sokat olvasok, megismerkedem a német klasszikusokkal, boldog vagyok hogy eredetiben olvashatom France, Maupassant, Balzac,Flaubert, Victor Hugó müveit, irogatom a naplómat,de állandóan nyomott a hangulatom.

Nyom bennünket a beköszöntő tél is, nagy havazások beszoritanak bennünket a barakkba s a barakkok hidegek, reggel pár darab fával befütenek, a tüz leég,aztán szépen fázhatunk a szobákban,állandóan köpenyben,hátunkon pokróccal üldögélünk ,éjjel meg jóformán felöltözötten alszunk. Elültek a luftbetyárok és a büdösségpártiak között a harcok, a szobák annyira hidegek,hogy még a legvadabb luftbetyárok sem kivánják, hogy pár percnél tovább legyenek nyitva az ablakok s még jobban kihüljön az/amugy is hideg/szoba.

Novemberben egyik nap reggel bejön Kulosovszki Juracsin stabskapitán a táborba, előparancsolja a milicistákat,valamennyivel felveteti a puskáját, a kapuhoz két fegyveres milicistát állittat s megparancsolja, hogy a tábort
rendel kezésig
további senki el nem hagyhatja, a táborba semmiféle ujságot behozni nem szabad. Mi csodálkozva nézzük a dolgot, mi történhetett a városban vagy megbolondult a stabskapitán ? Estefelé aztán az egyik milicista becsempész a táborba egy Telegrammát, mely nagy eseményekről tudósit: Petrográdon forradalom tört ki, elkergették Kerenszkit s a hatalmat Lenin vette a kezébe ! Minden csoda három napig tart,itt még annyi ideig sem tartott, a milicek szépen visszateszik az őrszobába puskáikat s ha nem is mehetünk ki a városba, annyi ujságot hoznak be,amennyit csak akarunk. / Azt be-

szélik, hogy mikor a német táborba megérkezik Lenin hatalomra jutásának hire valamennyien kitódulnak az udvarra és elénekelik a Wacht am Rheint./ Fázunk, éhesek vagyunk ,de mégis minden figyelmünket lekötik a Petrográdból érkező hirek s az oroszországi események. (Krilenkó)

Lenin elcsapja a hadsereg főparancsnokot és egy práporsikot nevezi ki főparancsnoknak, az uj főparancsnok fegyverszünetet köt a németekkel. Az orosz hadsereg teljesen felbomlik, a katonák rendetlen tömegekben áradnak hazafelé. Breszt-Litovszkban béketárgyalások kezdődnek. Megalakul a vörös gárda, a későbbi vörös hadsereg magja. Egymást követik a bolseviki kormány dekrétumai, közöttük a földdekretum. Nagy zürzavar. felfordulás, a népbiztosok kormánya parancsol, de nem igen hallgatnak parancsaira. Sok helyen el sem fogadják az uj kormányt, itt Chabarovszkban is csak hónapok multán tudnak a bolsevikok hatalomra jutni.

Az ujságfelolvasás után rendszerint bevonulunk Bosnyákovits főhadnagy boxába - vagy ahigy magunk között tréfálkozva hivjuk a Bunyák uri kaszinóba - és ott beszélgetünk; Bárkány Jenő, Puchlin István, Dr.Horváth István, Dr. Lévay Ferenc, Bognár Dezső, Rolfesz Bernát, Kordik Nándor, Kőnig Emőd, Dr. Barna Domokos, Gedai Imre majdnem minden este együtt vagyunk, legtöbbször annyian,hogy alig férünk el a boxban.Megtárgyaljuk az eseményeket , a helyzetet, a jövő kilátásokat, a várható fejleményeket, mig végre ugy este tiz óra tájban felemelkedik az öreg Dr. Barna Domokos főhadnagy,kunszentmiklósi ügyvéd, "no gyerekek bezárjuk a csinglijáment" s azzal indulunk lefeküdni.

Mi persze csak a nagy felfordulást,zürzavart, kaoszt látjuk és sejtelmünk sincs róla hogy ezekben a hetekben ,hónapokban években rakják le a hatalmas Szovjet birodalom, a világ első nagy szocialista államának alapjait.Sejtelmünk sincs róla, hogy itt egy uj világ születik,mely megtanitja az analfabéta tömegeket irni, olvasni, mely - néha brutális eszközökkel - megtanitja az embereket dolgozni s mely a cárizmus idejében szokásos - fentebb már megrajzolt - hanyag, nemtörődök, minden mindegy időszemlélettel szemben rákényszeriti az emberekre az idővel való számolást,a gyorsaságot, pontosságot. A szi csasz helyebe egy uj szó születik a davaj, vagyis gyorsan,rögtön, azonnal - 1945-ben nekünk is alkalmunk lesz megismerkedni ezzel az uj szóval.

Nem tartozik ugyan életemhez, hadifogságos élményeimhez,de mégis most egy megjegyzés kivánkozik ki belőlem.

Sztalin uralma idején a talpnyaló hizelgés ugy állitotta beennek a ravasz és kegyetlen georgiainak - igazi neve Dzsugaszvili volt - személyét,mint aki Lenin legbizalmasabb barátja,munkatársa volt s mint aki a nagy forradalmi átalakulásban Leninnel egyenlő vezérszerepet játszott.

Nos Oroszországban átéltem a forradalom,fehér ellenforradalom, bolseviki visszacsapás éveit, ez évek alatt sok polgári, szocialista és bolseviki politikus nevét tanultam meg,de Sztalin nevével sohasem találkoztam. A forradalom és a bolseviki uralom megszervezése idején két név forgott mindenfelé Leniné és Troczkijé, azok képei voltak mindenfelé láthatók. Hogy milyen jelentéktelen ember volt Sztalin mutatja, hogy egy jelentéktelen tárcát biztak rá,nemzetiségi népbiztos lett akkor midőn a népbiztosok kormánya által

uralt orosz területen nemzetiség nem is élt és igy megbizása tisztára formális jellegü volt, fontosabb tárcákhoz / külügy, hadügy,pénzügy,közlekedés,élelmezés / még csak közel sem eresztették Sztalint. Akkoriban Lenin mellett Troczkij volt a második ember, békét kellett teremteni, Troczkij folytatta a béketárgyalást, meg kellett szervezni a vörös hadsereget Troczkijt bizták meg vele, rendbe kellett hozni a teljesen lezüllött közlekedést, ismét csak Troczkij végezte el ezt a munkát - Sztalin nem volt sehol. Sztalin nevével már csak itthon ,ugy 1922 körül találkoztam először és magamban csodálkozva kérdeztem, ki lehet ez az ember ? Ez a ravasz és alattomos ember Lenin háta mögött megszervezte uralomra kerülését s Lenin halála után magához ragadta a hatalmat / első dolga az volt, hogy Lenin feleségét Krupszkáját le tartóztatta,hogy beszélni ne tudjon./ S könyörtelenül végzett mindazokkal,kik utjában álltak, számüzetésbe kergette Trockijt, börtönbe dugta, kivégeztette az általa veszélyesnek érzett kommunistákat,gyanus volt mindenki a szemében s később a többszörösen ismételt"tisztogatásokkal" valóságos rémuralmat teremtett az országban. /Ezeknek a tisztogatásoknak sok kicserélt magyar kommunista esett áldozatul,többek között Kun Béla xxx/ s a pécsi Magyar Lajos is. /

Az 1917-1920-as években ránk zuduló eseményáradatban soha el nem hangzott Sztalin neve - ugy érzem ezt el kellett mondanom,mindenféle történelem hamisitással szemben le kellett szegeznem.

Karácsony. Szürke, szomoru nap, s valami komor hangulat. Tavaly xx nagyban készülődtünk a karácsonyestére, karácsonyfát szereztünk be - most semmi, semmi. Az emberek gubbasztanak, morognak,káromkodnak - a hangulat nehéz és sötét. Csak akkor javul meg a hangulat,mikor délután váratlanul kocsik állitanak be s hozzák Sven Hedblom karácsonyi ajándékát s parancsnokságunk megkezdi az élelmiszerek elosztását. Van mit ennünk, igaz hogy takarékosan bánunk a kapott élelmiszerekkel,készülünk a konyhasztrájkra,melyről már fentebb szó volt. Végül is a karácsonyeste sok,sok hazagondolással békességesen mulik el.

Szilveszter este. A szinház és zeneegyesület nagy kabaré estét rendez, melyen én is szerepelek, a"Betegsegélyzőben" cimü vidám jelenetben a betegsegélyző orvost játszom. Sok bolondság, tréfa zajlik le, nagyokat nevetünk, vidáman vagyunk együtt, végén még táncra is perdülünk,Tonté Puky bandája vigan huzza a talpalávalót,alig akar vége szakadni a mulatságnak.

A következő reggelen a xxxxxxxx keritésen fehér mésszel felmázolva egy óriási szám, 1920, fehérlik - hiába keressük, ki mázolta fel a számot, nem lehet megállapitani, nincs gazdája a mázolásnak. A pesszimisták sötét szemmel néznek a nagy évszámot, látjátok ekkor megyünk haza. Az optimisták ledorongolják őket, ostobák vagytok, folynak a béketárgyalások, béke lesz, idén tavasszal megyünk haza. Mondom sosem tudódik ki, ki mázolta fel az 1920-as évszámot,de akárki mázolta fel, kitünő jós volt, mert csakugyan 1920-ban kerülünk haza.

Bresztlitovszkban folynak a béketárgyalások s nagy

ban várjuk az eredményt. Közben mulatunk. Magyar bál hajnalig táncolunk,nemcsupán a "szinésznők" mások is beöltözködnek nőknek /Kudlicska Sándor, Jedlicska stb./ Osztrák bál,melyen mi magyarok is ott vagyunk, megint csak hajnalig táncolunk. És egyre türelmetlenebbül várjuk Bresztlitovszkból a hireket.Aztám megdöbbenve halljuk, Bresztlitovszkban megszakadtak a tárgyalások, az oroszok kijelentik,hogy a háborut befejezettnek tekintik. Mit jelent ez ? Semmit. A német csapatok azonnal megindulnak, mire az oroszok bejelentik,hogy aláirják a békeszerződést, ami meg is történik. Most már csak a békeszerződés ratifikálása van hátra.

T Ruman Aurél, Grahovác József /

Béke van s rajtunk valami különös türelmetlenség vesz erőt - ki, ki a táborból, szabadok akarunk lenni. Skuteczky Jóska - majd valamikor a budapesti itélőtábla tanácselnöke lesz - tárgyalni kezd a milicistákkal s megállapodik,hogy aki ki akar menni a városba,két rubelt fizet Skuteczkynek s az általa kiállitott jegy felmutatása után a kapunál álló milicista kiengedi az illetőt,Skuteczky viszont a kezéhez befolyt összegeket kifizeti a milicistáknak,kik megosztozkodnak a pénzen. Bárkány Jenővel - tüzérzászlós,eperjesi mérnök,nagyon intelligens fiu - kivel összebarátkozom,többször kinn járunk a városban. Egyszer megnézzük a városi muzeumot,mely ügyan le van zárva, de a muzeum igazgató kedvünkért kinyitja a termeket s végigjárjuk a muzeumot; a természetrajzi osztályon egy hatalmas kitömött Amur tigrist látunk, az Amur mocsaras vidékein tanyázik ez a nagy és veszedelmes állat. Máskor az egyik városi sztolovájában ,vendéglőben vacsorázunk,különös érzés egy rendes étteremben teritett asztal mellett porcellántányérakból fogyasztani el vacsoránkat. Többször járunk az egyik japán teaházban; mosolygós kis japán felszolgáló lányok hozzák a teát, magas frizurájuk van,ruházatuk szines kimonó,melyet széles öv,/obi / fog össze hátul sallangosan megkötve, lábukon kopogós kis facipő; heccelődünk velük, persze nem értjük egymást és vidáman kacarásznak érthetetlen szavainkon. Mikor talán másodszor vagy harmadszor járunk a teaházban, megkérjük a tulajdonsokat - a férfi is, a nő is egyszerü sötét kimonót visel - mutassák meg lakásukat. Belép s elött le kell vetnünk a cipőnket,csak harisnyában léphetünk be. Nagy,ragyogóan tiszta szoba, a fal mellett néhány diszes láda, azt hiszem ezekben tartják ruháikat, aztán összegöngyölitett gyékények,melyek kiteritve fekvőhelyül szolgálnak,mellettük ott a fából faragott fejtartó, a nők lefekvéskor a közepén kivágott párnázott félkörbe hajtják a nyakukat és ugy alusznak ezzel védik diszes frizurájuk épségét. Megmutatják hogyan kell enni a két hosszu evőpálcával; megpróbálkozunk mi is,de ügyetlenül hullnak ki ujjaink közül az avőpálcák,külön müvészet az evőpálcák kezelése.

T felnyitja

Sokat hallunk a kinai szinházról ,egyik este páran felkerekedünk és elmegyünk oda. Mikor bemegyünk,sárga arcok, ferde szemek vigyorognak felénk; jegyünk a páholyszerü erkélyre szól, felvezetnek oda. Porcellán csésze áll előttünk,jön egy copfos a csészébe zöld teafüvet tesz,aztán leönti forró vizzel és kész a tea; igy isszák a kinaiak,cukor,minden nélkül, kellemes aromája van a zöldes teának. Az erkélyensorban szines kimonós japán nők ülnek,, egy,két kinai nő,aztán tekin-

apcsolatban voltak a szinházzal mint szinészek,alkalmazottak, jságirók stb. most összeülnek és egymás segitségével emlé-ezetből összeállitják az előadni kivánt darab szövegét, a ze-észek részint ismerik a darab zenéjét,részint vannak kik le-neklik számukra az egyes számokat, melyeket kottába foglal-ak, hangszerelnek, ilyen összmunkával készülnek el a dara-ok,melyek alig különböznek valamit az otthon előadott darab-ól.

Mégegyszer járok a 274-es táborban - ismét a kórhá-on keresztül - ez alkalommal az osztrák szintársulat elő-ásában szinre kerülő Sydney Jones operettjét a Gésákat / Die eisha / nézem meg. Nagyon jó előadásban megy a darab,az oszt-ák szinészek semmivel sem maradnak el a magyarok mögött, a rimadonnájuk Schwarz főhadnagy egészen kiváló.

Nos és azután egy alkalommal a kórházon keresz-ül a 304-es táborba megyek át, az ott levő 69-esekkel - leg-agyobbrészt régi barátaimmal - akarok találkozni. A Bruszi-ov offenziva veszteségeinek pótlására 1916 juniusában felál-itják a Trupkovics ezredet, mely a 69-es, 32-ős, 44-es tarta. ék zászlóaljakból alakul meg, a 69-es zászlóalj parancsnoka kemény Kornhoffer ~~xixxxx~~ Alfonz százados - a hogy hivtuk az lfi - ki alatt egyidőben én is szolgáltam . 1916 julius 21-én Trupkovics ezred igen kemény támadást kap,melynek sulypont-a a 69-es zászlóaljra esik. Trupkovics őrnagy visszavonulást endel el,az oroszok üldözik a visszavonulókat s közben a 69-s zászlóaljból, melyre a táma-dás sulya esik sok legényt és isztet fognak el. / Kornhoffer megmenekül, de nem olyan gya-ázatos módon mint a mi parancsnokaink Tannert és Gallauner őhadnagyok,szakadatlanul harcolva vonul vissza és sikerül is eki zászlóaljának egy részét visszahoznia./ Annak idején rop-ant megdöbbenéssel halljuk a zászlóalj tragédiájának hirét orábban is előfordult hogy az ezredből egy-két tiszt hadi-ogságba esett, most el nem tudjuk képzelni,hogyan volt le-etséges hogy oly sok tiszt került egyszerre hadifogságba,ért-etetlenül nézzük ezt a dolgot. Sejtelmünk sincs róla,hogy a-ig két hét mülva a mi zászlóaljunkra is ugyanez a sors vá-akozik. A hadifogságba jutott 69-eseket Tobolszkba viszik, nnan hozták őket Chabarovszkba és rakták be őket a tobolsz-iakkal együtt a 304-es táborba,hol most meglátogatom őket. tt vannak 69-esek a régebben fogságba került Fehér Ferenc ászlós mellett, Kállay Albert, Topos József, Gisztl Lajos adnagyok,Dr.Weber Mihály, Kallós Dezső, Mauthner Pál,Grün-eld László zászlósok, Schneider Bruno kadett,Papec László adettaspirant - velük együtt került hadifogságba Várkonyi stván és Kantzler Károly főhadnagyok is,ezek azonban vala-ol elmaradtak tőlük - s most nagy örömmel ölelkezünk össze sak az fáj valamennyiünknek, hogy itt és igy kell találkoz-unk. Sokat mesélgetünk,elbeszélik a tragédiájukat,én meg lmondom a mienket,melyről eddig nem birtak tudomással, em-egetjük az ezrednél eltöltött napokat - ők is csak ugy van-ak mint én, fáj a szivük azezred utá-n, mindent vállalnának zért ~~kxxgy~~ ujra az ezredben lehetnének . - Este szinházba együnk,a táborbeli magyar szintársulat Kálmán Imre Tatárjá-ás operettjét játsza . A "nők" elég gyengék,de az operett érfi darab, katona darab s a szinészek a testhez álló szere-eket kitünően játszák. Van a darabnak egy jelenete,,melybe

Bekövetkezik az,mire annyira várunk Oroszország ratifikálja a bresztlitovszki békeszerződést.

A táborparancsnokság elkezdi az oroszokat nyomni béke van, nem vagyunk többé hadifoglyok,küldjenek bennünket haza.

Addig mig a városnak polgári vezetői vannak,semmit sem tudunk elérni, de mikor a város a bolsevikiek kezébe jut, azokkal már lehet beszélni. Megigérik,hogy haza küldenek bennünket,egyenlőre azonban vagon nincs,várnunk kell a hazamenetellel. Csupán annyit tesznek meg,hogy hazaküldenek egy betegszállitmányt,melybe a mi táborunkból negyvenen kerülnek be, köztük van Bosnyákovits főhadnagy és Czindl Sebő zászlós is,melegen bucsuzunk a két 69-estől. Petrpgrádból kapunk tőlük lapot,további sorsuk ismeretlen lesz elöttünk.Annyi bizonyos hogy hazakerülnek. 1925 körül résztveszek egy Margit szigeten tartok vitézavatási ünnepségen, az ünnepség végeztével a szigetøről kiáradó tömegben lovasrendőrök tartják fenn a rendet s nagy meglepetésemre látom,hogy a lovasrendőr osztag parancsnoka Bosnyákovits Károly. Az adott körülmények között nem jutok ahoz,hogy megszólithassam.

1918 áprilisában aztán komoly stádiumba kerülnek a dolgok.

A németeknek sok a pénzük, kiverekszik maguknak, hogy a következő szállitmánnyal ők mehessenek.; nagy irigykedéssel halljuk,hogy el is mennek. Nincs okunk az irigykedésre,mert utóbb értesülünk róla,hogy csak Kanszkig jutottak el,ott kiszállitják a németeket a vonatból s az ottani táborba viszik őket.

Majd ujabb hir jön, a krasznoje-rieckai tábor is indul haza; április 16-án el is mennek.

Ugyaneznap megkapjuk a parancsot,következő napon 17-én indulunk mi a 724-es tábor s velünk együtt jon a 304-es tábor is.

Kitörő örömmel fogadjuk a hirt s nagy készülődés, csomagolás indul meg, kidobálják,összetördelik a felesleges dolgokat,minek, többé nem lesz szükség rájuk. Pénzünk lesz az utazásra. Sanghajban müködik egy magyar cég ,Kun és Komor, vannak kik kapcsolatot találnak a céggel,hozzá fordulnak hazai visszafizetésre kölcsönért vagy egyszerü segélyért és a cég mindig eleget tesz a kéréseknek,küldi a kért pénzt. De ugy látszik kezdenek terhére lenni a kisebb-nagyobb kéregetések s egy nagyobb összeget küld a tábor magyarságának azzal,hogy ezzel befejezte jótékonysági akcióját - magyarán mondva ne zavarjuk többé. A táborparancsnokság - nem minden torzsalkodás nélkül - szétosztja a magyarok között a pénzt, fejenkint kb. 100 rubelt kapunk, ezzel az összeggel kellőkép el leszünk az utra látva. Az osztrákok szeretnének bekapcsolódni a dologba,de parancsnokságunk udvariasan megmagyarázza nekik,hogy a pénzt egy magyar cég kifejezetten a tábor magyarságának küldte és igy nem tarthatnak igényt a Kun és Komor féle pénzküldeményre.

Miközben nagyban folyik a készülődés hivatnak engem a táborparancsnokságra, csomag érkezett számomra. Meglepődve nyitom fel a csomagot, Kolossváry Bálint Magánjogának két vaskos kötete van a csomagban. Pénzt kapunk hazulról,olykor,olykor egy -egy csomag is érkezik és ezen felbuzdulva kb. egy évvel ezelött irtam haza,küldjék el számomra Kolossváry

Magánjogát,hogy jogi tanulmányokkal foglalkozhassak. Eddig hiába vártam a könyvre,most aztán az utolsó napon,mikor indulunk haza, megjön. Kétségbeesve nézegetm a két vaskos kötetet,mit csináljak valük,annyina csomagom hogy elhelyezni sem tudom a nehéz könyveket - arra gondolok,hogy kidobom vagy itt hagyom őket. Meghallja ezt Dr.Horváth István hadnagy,szombathelyi ügyvéd - idősebb komoly férfi,kivel sokszor beszélgettem jogi,filozófiai kérdésekről - s azt mondja,ne csinálj semmit,add ide a könyveket,majd én viszem magammal, gondoskodom róluk,ez az utazás ugyis csak egy más tá-
Tvissza borba való átköltözés lesz,ha majd odaérünk valahová ~~xxx~~Tadom a könyveket. Pesszimista kijelentése miatt majd megverik, de viszi a könyveket, nála vannak az egész utazás alatt,Petropavlovszkban aztán becsületesen visszaszolgáltatja őket. Igaza lett, az utazás csupán egy másik táborba való átköltözés lesz - miről persze a nagy készülődések közepette sejtelmünk sincs,örvendezünk valamennyien,hogy megyünk haza. / Dr. Horváth István 1920 körül szerencsésen hazakerül a hadifogságból s pár év mulva otthon egy gépkocsi szerencsétlenség áldozata lesz./

Az éjszaka alig alszunk valamit,már kora reggel talpon a tábor,majd dél tájban nagy örömujjongás közepette kivonulunk az állomásra,hol egy hosszu szerelvény vár ránk. Megjönnek a 304-es táborbeliek is és megkezdjük a vonatba való beköltözködést; egy-egy vagonba 25-en kerülünk s rögtön megkezdjük innen-onnan összeszedett deszkákkal a vagonnak a szokásos módon való berendezését.

Délután öt órakor indulunk. A városból kiérve egy dombtetőn magányos férfi áll és integet felén,Sven Hedblom svéd vöröskeresztes megbizott az. Sokat köszönhetünk neki, sokszor és sokban segitett bennünket,vonatunkat is pénzzel és élelmiszerekkel látta el - csak hálásak lehetünk neki mindazért mit tett értünk. Bucsuzunk tőle mi is,csak ugy harsognak feléje a vaggonok, kendők, kezek integetnek elmaradó alakja felé.

Keresztülmegyünk a nagy Amur hidon s a leszálló estében teljes sebességgel kezd vágtatni vonatunk. Boldogak vagyunk, vidámak vagyunk: megyünk haza. Legalább is ezt hisszük...

VI.

A vonattal volt 724-es és 304-es táborbeli tisztek és tisztiszolgák kb. 800-an utazunk. A vonat parancsnoka Huber Ottokár vezérkari alezredes, Przemysl várának volt vezérkari főnöke,segédtisztje Pur Jenő főhadnagy,tolmácsa az oroszul beszélő Holzmann Lajos hadnagy. Huber alezredes fehér haju,hideg,merev vezérkari tiszt,ki nagyban katonáskodik,,szolgálat: vagonügyeletesek,öt vaggonokint csoport ügyeletesek stb. parancsok, rendelkezések,melyeket tudomásul veszünk,de nem sokat törődünk velük. Élelmezésünket a vonatról kapjuk, egy vagont konyhakocsinak rendeztek be,melyet Sven Hedblom 8-10 napra elegendő élelmiszerekkel látott el,innen kapjuk naponta az ebédet; Sven Hedblom ezenkivül egy nagyobb összeget bocsátott parancsnokságunk rendelkezésére, hogy abból fedezni lehessen az uton felmerülő kiadásokat. Orosz nincs velünk.

1916-ban mikor Chabarovszkba jöttünk,a déli mandsuriai vonalon utaztunk, most az északi Amur menti vonalon megyünk hazafelé. Szomoru ,rideg táj ez; végtelenségbe nyuló mocsaras őserdők,nagyritkán egy-egy kis állomás, tőle közelebb-távolabb pár házból álló nyomoruságos kis település - kik lakhatnak itt s miből tartják fenn magukat ? A csendes kis állomásokon pár vasutas lézeng,embert alig látni; nincsenek prodázsák, vásárolni nem lehet semmit.nyomoruságos vidék ez. Mikor elhagytuk Chabarovszkot,ott már lassan, nagyon lassan elkezdődött a tavasz; utazás közben visszapotyogunk a télbe, a Vanda hegységben járunk,havazik, majd feltámad a szél és vad hóvihar veri vonatunkat, kemény hideg uralkodik,kegyetlenül fázunk a vagonokban, melyek ajtajait állandóan becsukva tartjuk. S a hidegek, havazások, hóviharok állandóan kisérnek bennünket s csak az tartja bennünk nagy fázásaink közepette a lelket, hogy hazafelé megyünk, majd csak tulesünk egyszer ezen a másodszori télen és viszontagságaink végén ott integet felénk hazánk Magyarország.

Mindössze egy nagyobb hely van ezen a tájon,Blagojecsenszk, s ez sem fekszik a vasutvonal mellett,az egyik kis állomásról vicinálissal lehet eljutni Blagojecsenszkbe. Hidegben,hóban megyünk keresztül Bocskarevon,Magdagucsin, Ruchlovon,, Nyercsinszken, Silkán - nagyobbacska helyek ezek - Silka után elérjük a transzszibériai fővonalat s ezzel hátunk mögött marad a nyomoruságos Amur vidék. Hideg van, esik a hó, de mégis rendesebb állomásokat, nagyobb településeket látunk, az állomásokon megjelennek a prodázsák, lehet egyésmást vásárolni, egyáltalában mozgalmasabb erre minden,mint az elhagyott Amur vidéken. Az Ingoda folyó mellett fekvő Csita következik, ez már egy nagyobb város. Az állomáson hadifoglyok ácsorognak, beszélgetünk velük, hogy és mint élnek; itt Csitában is van hadifogoly tábor , elég sokan élnek a táborban,hazamenetelről eddig náluk szó nem esett. Meglepő dolgot hallunk tőlük, azt mondják, hogy beljebb sok magyar vörösgárdista van, tőlük is mentek el emberek a vörös gárdába s a vörösgárdis-

ták nem engednek majd bennünket haza. Megzavarodva hallgatjuk, mit a hadifogoly bajtárs mond, mit keresnek magyarok az orosz vörösgárdában ? És mért nem engednének bennünket haza,hiszen béke van ! Valami nyomasztó érzés nehezedik ránk,ugy látszik sok dolog van, miről mi nem tudunk és hazautazásunk sem lesz olyan egyszerü, mint amilyennek mi képzeltük. A javithatatlan optimisták leorditják az aggodalmaskodókat,eh mit vörös gárda, üres lotyogás az egész és mért ne engednének haza, hiszen már nincs háboru, már béke van, nem tarthatnak itt többé bennünket ! A hangulat valahogy jobb lesz, de azért tagadhatatlan hogy visszamaradt bennünk egy kis aggodalom, mi várakozik ránk,milyen meglepetésekkel szolgál még ez az utazás...

Csita után Jablonovoj állomáson bucsuzik tőlünk a konyhakocsi,lekapcsolják vonatunkról. . A Prodovolsztvenni Punkton, a katonai étkező ponton kapunk ebédet,káposzta levest, főtt marhahust és fekete kását, az ebéd árát a parancsnokságunk fizeti. Ilyen katonai étkező pontok egy napi távolságra vannak egymástól, ettől kezdve naponta egy-egy ilyen étkező ponton ebédezünk,a menü mindig ugyanaz, legfeljebb a fekete kását váltja itt vagy ott a sárga kása.. Egyébként a Jablonovoj hegységben járunk, a tél,hó, hideg,olykor-olykor hóvihar szakadatlanul kiséri vonatunkat.

Következik a Szelenga folyó melletti Verchne-Udinszk s mindjárt mellette Berezovka,hogy hosszabb ideig állunk. Berezovkán nagy hadifogoly tábor van,jöttünk hirére tömegesen tódulnak ki az állomásra a hadifoglyok,hallják hogy megyünk haza, örvendeznek hogy megkezdődött ~~xxxx

nál járt vörösgárdisták mind magyarok voltak.

Mialatt folyik a beszélgetés ,egyszerre csak ujra megjelennek a vörösgárdisták, orosz egyenruhába öltözött, sapkájukon piros szalagot viselő szuronyos magyarok s körülfogják a krasznoje rieckaiak vonatát. - mi ijedten huzódunk vissza vaggonjainkba. A vörösgárdisták a krasznoje-rieckai vonatról leparancsolják minden cókmókjukkal a törzstiszteket, vannak tisztiszolgák kik segiteni akarnak gazdájuknak,ezeket visszakergetik a vonatra, majd közrefogják a törzstiszteket - kb. 14-15-en lehetnek - s indulnak be velük a városba. Hozzászoktunk ahoz hogy szuronyos oroszok kisérgetnek bennünket s magától értetődőnek tartjuk ezt, hiszen ellenségek vagyunk, de most egyenesen elképesztő számunkra,hogy szuronyos magyarok kisérgessenek magyar tiszteket s a csomagjaikkal, bőröndjeikkel nehézkesen mozgó embereket meglehetős durva hangon gyorsabb mozgásra biztogassák őket. Rettenetes látvány ez számunkra; hallgatagon ülünk vaggonjainkban és várjuk sorsunk beteljesedését, meg vagyunk róla győződve, hogy a krasznoje-rieckaiak után mi következünk, bennünket is elővesznek a vörösök.

Várunk, várunk és nem történik semmi. Huber alezredes, segédtisztjével Pur főhadnaggyal és tolmácsával Holzmann hadnaggyal elindul, hogy valakivel beszéljenek,de azt sem tudják, hová menjenek, kivel kellene beszélniök, tehetetlenül téblábolnak ide-oda s végül is eredménytelenül jönnek vissza a vonathoz. Ekkor jelenik meg a szinen Forbáth Imre főhadnagy egy negyven év körüli szakállas,szemüveges férfi,müegyetemi tanár - ki eddig egyike volt a vonat névtelen és ismeretlen utasainak. Mikor látja parancsnokságunk tehetetlenségét,kezébe veszi a vonat dolgát s mindjárt a legegyszerübb eszközhöz nyul, pénzt kér Huber alezredestől, aki Sven Hedblom által adott rendelkezési alapból ad is neki egy összeget, azzal Forbáth főhadnagy - ki beszél oroszul - megy az állomásfőnökhöz, vele tárgyal s félóra mulva jön vissza, indulunk tovább. Tényleg indulunk is s a kétségbeesett krasznoje-rieckaiak irigykedve nézik, mikor lassan elindul vonatunk az állomásról. Örülnünk kellene, ~~xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx~~,hogy nem történt velünk semmi,hogy tovább mehetünk és mégis komoran üldögélünk vaggonjainkban,érezzük,hogy ismeretlen veszélyek környeznek bennünket és nem tudjuk meg tudunk e a fenyegető veszélyekkel küdeni, nem tudjuk hogy mi lesz a sorsunk mi várakozik ránk.

Az átélt izgalmas naptól kezdve a vonat vezetése, tisztára Forbáth főhadnagy kezébe kerül. Huber alezredes tehetetlenül ül vagonjában s bármi akadály merül fel,bárhol bárkivel kell tárgyalni mindenhová Forbáth főhadnagy megy Holzmann tolmáccsal, mindenütt ő harcol a vonat tovább jutásáért és sikerrel egész Szamaráig.

Egyébként Irkuckban találkozunk az első cseh katonai szállitmánnyal, több is áll belőlük az állomáson. A csehek a hadifogságba került cseh katonákból megszervezik a cseh légiót, mely aztán cseh hadtesté növekszik fel. A cseh hadtest részt vesz az 1917 nyarán lezajló Kerenszki offenzivában, mely a kezdeti eredmények után végül is sikertelenül összeomlott . Lenin hatalomra kerülése után az orosz hadsereg felbomlik, a katonatömegek fejetlenül áradnak hazafelé. Az általános zürzavarban a cseh hadtest vezetői szorosan összetartva

rendezetten
az alakulatokat visszavonulnak; mikor aztán látják,hogy Oroszországban többé semmire sem számithatnak, elhatározzák, hogy Szibérián keresztül Vladivosztokba vonulnak a hadtesttel s a szövetségesek által rendelkezésükre bocsátott hajókon Franciaországba mennek és ott harcolnak tovább a németek ellen. Megszervezik a csapatok szállitását s a cseh katonavonatok egymásután indulnak Vladivosztok felé. A cseh szállitmányok Vladivosztok felé vonulása közben Lenin - ugy látszik német nyomásra parancsot ad ki,hogy a cseh vonatokat meg kell állitani ott ahol vannak, nem mehetnek tovább.. Most ahogy utazunk véges végig minden állomáson ott áll egy cseh vonat néhol több is; orosz egyenruhában, sapkájukon piros fehér szalaggal komoran sétálgatnak vonatjuk előtt; hallgatagon néznek bennünket hazaindulókat, mi meg csendben figyeljük őket háboruba készülőket, soha szó nem esik köztünk. Valaki beszél egy ismerős cseh katonával,azt mondja nagy a fegyelem köztük, tisztjeik - akik valami vizsga után nyerik vissza az osztrák-magyar hadseregben viselt tiszti rangjukat - a legénységgel együtt élnek,semmi előjoguk / élelmezés, tiszti szolga stb/ nincs,mindenben a legénység sorsát osztják, csupán rangjukat megillető parancsnoklási joggal birnak.

Megyünk Irkuck után tovább. Zima,Tulun,Nizsnij-Udinszk a Csun folyó mellett, Kanszka Kan folyó mellett - az állomáson egy hadifogoly mondja el,hogy a németeket itt szállitották le vonatjukról s vitték be a hadifogoly táborba - Klukennája , Krasznojarsz-k a Jeniszej folyó mellett. Az állomásokon hadifoglyokkal beszélgetünk; a városokban a helyi szovjetek uralkodnak, melyekben jelentős szerepet játszanak a volt magyar hadifoglyok, a vörösgárda meg tulnyomó részben magyarokból áll, több helyen panaszkodnak kényszersorozásokról,az embereket erőszakkal kényszeritik be a vörösgárdába. Várják hogy hazaszállitsák őket,de nem történik semmi, nem törődik velük senki, tele vannak panasszal keserüséggel. Az állomáson ácsorgó bakák között két 69-esre bukkanok - az egyik valamikor az én századomban szolgált - nagyon megörülünk egymásnak, a két legény is nagyban örvendezik, hogy egy 69-es tiszttel hozta őket a sors.

Krasznojarszktól nagyon félünk,erős vörös centrum és attól tartunk,hogy kellemetlenségein k lesznek itt. De baj nélkül megusszuk a várost, Forbáth főhadnagy bemegy a városi szovjethoz ,egy óra mulva jön vissza, mehetünk tovább. Rövidesen indulunk is.

Taiga

Marinszk, majd Novonikolajevszk az Ob folyó mellett / mai neve Novoszibirszk./ Forbáth főhadnagy megy a városi szovjethoz, mely tulnyomó részben volt hadifoglyokból,főleg magyarokból áll s nem akarnak bennünket tovább engedni,ki akarnak vaggonirozni s az itteni táborba akarnak beköltöztetni bennünket. Forbáth főhadnagy lót-fut szaladgál, tárgyal itt, beszél ott, de nem megy semmire s mi tehetetlenül várjuk, merre fordul a sorsunk. A hirre, hogy az állomáson állunk tömegesen tódulnak ki a városból a hadifoglyok; amint mondják több ezren vannak a táborban hadifoglyok s nem tudják mi lesz velük,szeretnének hazamenni és nem törődik velük senki,állandóan fenyegeti őket a vörös gárdába való besorozás veszélye.

Keresztülácsorogjuk a napot a novonikolajevszki állomáson, este aztán egy különös incidens zajlik le vonatunknál .

Velünk Utazik Ruman Aurál zászlós, ki a 724-es táborban, a B. szobában szomszédságunkban lakik; felvidéki fiu,magyarnak tartottuk s jó barátságban voltunk vele; a vonaton mellettünk levő vagonban utazik. Az állomáson egy hosszu cseh vonat áll , estefelé Ruman ~~pár~~ összetalálkozik pár csehek közé beállt szlovák barátjával, nagyban örvendeznek egymásnak, aztán eltünnek; egy óra mulva visszajön Ruman s azt mondja vaggontársainak,ő szlovák, neki a helye honfitársai között van, összeszedi holmiját és azzal elmegy. A mi vagonunk egyik lakója Hrivnyák Károly zászlós, szintén felvidéki fiu, kimár a 724-es táborban szlovéknak vallotta magát; de hive volt a magyar-szlovák közösségnek. s az első cseh vonatok feltünése után épen ő beszélt nekünk arról, hogy milyen téves uton járnak azok a szlovákok,kik beállnak a csehek közé és a Felvidéket el akarják Magyarországtól szakitani; Felvidék és Magyarország szorosan összetartozik, a felvidéki szlovákságnak a magyar Alföld biztositja a kenyerét,viszont Felvidék látja el Magyarországot fával, érccel stb. Felvidéket nem lehet Magyarországtól elszakitani olyan szoros ~~kap~~ gazdasági kapcsolatok füzik a kettőt össze. - Nos egyszercsak visszajön az eltávozott Ruman és kiszólitja Hrivnyákot a vagonunkból. Elmennek valahová , félóra mulva visszajön Hrivnyák, arca fel van dulva, egész testében remeg s azt mondja,bocsássunk meg neki,nem maradhat tovább velünk, neki menni kell honfitársaihoz , összeszedi holmiját és azzal a vagon elött reá várakozó Rumannal együtt eltávozik. Sokat beszélgetünk az esetről, sajnáljuk Hrivnyákot,ki igen nehéz vivódás után távozik el közülünk ismeretlen sorsa felé.

Az éjszaka csendesen megy el, hajnalban arra ébredünk, hogy valakik verik vaggonjaink lezárt ajtaját; kinyitjuk az ajtókat s nagy ijedelmünkre vörös gárdisták költögetnek bennünket. De aztán kiderül,hogy nincsen ok félelmre, Hajnalban egy ~~x~~ csupa magyarból álló vörösgárdista alakulat vonatja szaladt be az állomásra s mikor meghallják,hogy a szomszédos vágányon magyar hadifoglyok állnak, felvertek bennünket és ismerősöket keresnek közöttünk, a tisztiszolgák között találnak is egy-kettőt s nagyban bratyiznak velük. A vörösgárdisták parancsnoka, fiatalember,volt honvédhadnagy. Megkérdezzük mért állt be a vörösök közé ? Unta a hadifogoly életet, szabad akart lenni, ur akart lenni, most századparancsnok,eszik,iszik, nőzik, éli a világát, mi kell ennél több ! Hová mennek ? Kelet felé mennek, egy helyen fehér kozákok garázdálkodnak, azokat kell elintézniök. S mi lesz ha a harcban elesik ? Annyi baj legyen, de legalább életének utolsó éveiben jól élt. - Hát ez ezért álltbe a vörösgárdába ! Ahogy beszélgetünk Sándor Géza 68-as főhadnagy elött egyszer csak megáll egy jó kiállásu vörösgárdista, főhadnagy ur megismer-e engem ? Sándor főhadnagy nézi,nézi,egyszer csak elkiáltja magát, törzsőrmester maga az ? Igen is én vagyok a magam személyében ! Magából is vörösgárdista lett,hogyan , miért ? Mert ~~xxxxxxxxx~~ becsületes, hazámat szerető magyar ember

vagyok, gyülölöm az osztrákokat, a Habsburgokat,kik vérét szivják Magyarországnak, itt rendet csinálunk aztán mi magyar vörösgárdisták fegyveresen indulunk haza a teljesitjük Kossuth apánk kivánságát, kiverünk mindem osztrákok Magyarországból, azt akarjuk, hogy az ország független és szabad legyen. ! Sándor főhadnagy azt mondja,hogy a törzsőrmester a 68. gyalogezred legjobb altisztjei közé tartozott és elsőnek kapta meg az ezredben az arany vitézségi érmet. - No hát ez meg nacionalista meggyőződésből állott be a vörösgárdisták közé !

Elmegy a vörösgárdisták vonata, Forbáth főhadnagy, Holzmann hadnagy bemennek a városba ,mi meg az állomáson ácsorogva várjuk ,hogy mit végeznek odabenn.

Bárkány Jenő hosszan beszélget egy orosz urral, ruhája kopott,féligmeddig rongyos,de arcán látszik,hogy egykor jobb napokat látott uriember. Azt mondja valamikor ügyvéd volt,de a forradalom megszüntette a régi birróságokat, eltörölte az ügyvédséget, most valami népbirróság itélkezik csak ugy a saját feje szerint. A városi polgáremberek elbujtak,elrejtőztek, ha valamiért kijönnek az utcára a lehető legrosszabb ruhájukat veszik fel,hogy feltünést ne keltsenek. A várost ma a bolseviki szovjet vezeti,nincs se jog,se törvény , a legnagyobb önkényességgel járnak el. Sehogysem tudnak a forradalommal megbarátkozni, de főleg azt tartják elviselhetetlennek,hogy a városi szovjetban főleg volt hadifoglyok ülnek, mindenben azok dirigálnak, a vörösgárdában alig van orosz,a vörösgárda is tulnyomó részben volt hadifoglyokból áll. Szibéria ma idegen uralom alatt áll s ennek előbb utóbb véget kell vetni.

Délelött egyszercsak megérkezik a krasznoje rieckaiak vonata,törzstisztjeik nélkül elengedték őket; hogy mi lett a törzstisztek sorsa nem tudják. Megrökönyödve hallgatják, milyen bajban vagyunk, nem akarnak bennünket tovább engedni,attól félnek rájuk is ugyanez a sors xxx várakozik. De nem ; egy óra mulva minden baj nélkül indulnak tovább,mi irogykedve nézzük induló vonatjukat, mi lesz velünk ?

Forbáth főhadnagy délután három óra felé megjön a városból, örömhirt hoz,hosszas tárgyalások után a helyi szovjet végül is megengedte,hogy tovább menjünk / azt hiszem xxxxx ebben némi pénzeknek is lehetett szerepe, mit Forbáth főhadnagy magával vitt./

Örömmel fogadjuk a jó hirt,de az öröm mellett valami mély lehangoltság uralkodik a lelkeken, itt elengedtek bennünket, de mi lesz legközelebb, mi lesz Omszkban, mely most már tudjuk a szibériai vörös hadifogoly szervezkedés központja.

Vonatunk rövidesen paravoszit,mozdonyt kap s azzal indulunk tovább.

Barabinszk, Tatarszkája s azzal következik Omszk. Szerencsénk van, ugy este tizenegy óra felé érkezünk meg s igy nem kelt feltünést megérkezésünk. Állunk a késői órákban lecsendesedett állomáson, az állomás közelében egy templom van,ma van az orosz husvét s az állomáson keresztül sok ember megy a templomba, mennek az éjfélkor tartott feltámadásra ./ Krisztosz voszkreszenye ! - köszöntik egymást a hivők - / Krisztus feltámadt/ és megcsókolják egymást./ A vá-

A városból állandóan lövöldözés hallatszik,néha egy-egy kézi gránát buffan nagyot. Egy állomáson ácsorgó hadifoglyot megkérdezünk, mi az harc folyik a városban ? Dehogy,minden éjjel igy megy, a vörösök ijesztgetik a burzsujokat. Elmondja, hogy a város parancsnoka Ligeti Károly volt hadifogoly hadnagy, nagyszámu vörösgárda van a parancsnoksága alatt, a vörösgárda majdnem mind hadifoglyokból ,főleg magyarokból áll,a helyi szovjetban is magyarok játszák a vezérszerepet. - Sipos Zsiga megszólal: sohsem hittem volna,hogy ez a háboru ugy végződik,hogy mi magyarok elfoglaljuk Szibériát..

Sokat beszélgetünk róla, sokat gondolkozunk felette,mi lehet az oka, hogy Szibéria a vo t hadifoglyok kezébe került, az oroszok valósággal eltüntek,háttérbe szorultak a hadifoglyok mögött.

Én ugy látom a helyzetet, hogy Szibériában főleg mezőgazdasági termelés folyt s Szibéria ellentétben európai Oroszországgal komoly gyáriparral nem rendelkezett, ennélfogva benne egy erős munkásosztály ki nem fejlődhetett; ennek hiányában egy számbelileg erős vezető garnitura sem fejlődhetett ki,mely kezébe vehette volna a forradalom vezetését, s elláthatta volna a nagy szibériai terület forradalmi igazgatását. Szibériában a forradalom vezetői kevés kivétellel nem a munkásságból kerültek ki hanem forradalmi szellemü kispolgárokból, iparosokból,parasztokból akik kellő politikai iskolázottság nélkül vették át a hatalmat; kevés bolseviki volt közöttük,főleg menseviikekből, jesszerekből / szocialrevolucionérekből / ~~xxxdixxi~~ narodnikikból /parasztpártiakból / tevődtek össze a helyi szovjetok.

S akkor megnyiltak a táborok. és a táborokból kiléptek azok a hadifoglyok, intelligens emberek, munkások, kik már otthon is tevékenykedtek a szocialdemokrata pártban,kellő politikai iskolázottsággal rendelkeztek s kik idekinn Lenin hiveinek, bolsevikeknek vallották magukat. A németek, osztrákok még ha szocialisták voltak is meglehetős passzive viselkedtek, ellenben a magyarok annál aktivabbak voltak,erős agitációba kezdtek a bolsevikiek mellett, hozzákezdtek a hadifoglyok megszervezéséhez, sajtót teremtettek maguknak, majd miután a forradalom elismerte a volt hadifoglyok polgárjogát ,sorra bekerültek a helyi szovjetokba. Ezek mellett az európai intelligenciáju, kellő politikai iskolázottságu ,bolseviki meggyőződésü, energikus emberek mellett a kismüveltségü, politikailag iskollázatlan , forradalmi de nem bolseviki gondolkozásu oroszok ~~xxxxxxxxx~~ háttérbe szorultak , a vezetés lassankint a volt hadifoglyok, főleg magyarok kezébe került s igy esett meg, hogy ma a városok vezetői ma mind intelligens magyar bolsevikiekből áll, Ligeti Károly például a Népszavának volt otthon a munkatársa,de akikről hallunk azok, ugyanigy otthon mind erős mozgalmi emberek voltak.

Amikor a szovjetok megalakultak a városokban megalakultak a vörös gárdák is. A katonák mind hazakivánkoztak,le ~~xxxx~~ őket szerelni,s a vörösgárda megfelelő emkellett

berek hiányában mindenféle,megbizhatatlan alja emberekből alakult meg, kiket nem a meggyőződés vitt a vörösgárdába, hanem a pénzkeresési sőt rablási lehetőség. Jellemző megbizhatatlanságukra a petropavlovszki eset. Petropavlovszkban a vörösgárda fizetésfelemelést kér s a helyi szovjet pénz hiányában nem tudja kérésüket teljesiteni; ekkor a vörösgárda letartóztatja a helyi szovjet tagjait,csak akkor engedi őket szabadon,mikor megigérik,hogy azonnal felemelik a vörösgárdisták fizetését..

A hadifoglyok sorából kikerült szovjet vezetők látják az oroszokból álló vörösgárda megbizhatatlanságát hitványságát s hozzákezdenek egy erős és megbizható vörösgárda megszervezéséhez. Ennek alapjául a hadifogoly tömegek szolgálnak. Kétségtelen, hogy a hadifoglyok igen nagy többsége nem akar semmibe sem belekeveredni, mind,mind haza akarnak menni. Ellenben nem is kevesen vannak olyanok akik kiszabadulva a tábor nyomoruságából élni akarnak,uraskodni akarnak, beállnak tehát a vörösgárdába,hol jó módban élhetnek, vannak aztán szép számmal olyanok is,kiket a szocialista meggyőződés, az urak,tisztek gyülölete visz be a vörös gárdába, igy alakul meg az uj,erős,katonai fegyelembe ismét beletalált vörösgárda,mely most már megbizható karhatalma lesz a helyi szovjetnak.; ahol kevés az önként jelentkező kényszersorozásokat tartanak a fiatal és erős hadifoglyok között, a kényszersorozottakat elkeverik a megbizható emberek között s igy tehetetlenül kénytelenek elszenvedni sorsukat. A vörösgárda ujjszervezésénél egyébként ugyanaza jelenség mutatkozik, mint a szovjeteknél: a németek és osztrákok teljesen passziveknak mutatkoznak,megint a magyarok azok, akik bemennek a vörösgárbába,megtöltik soraikat,s egész komoly alakulatok kerülnek ki közülük. / Igen érdekes Kapitány Gyula vezérkari százados esete. Azzal az indokolással lép be,hogy ő izig-vérig katona, katonai tudását hasznositani akarja s ezt csak a vörösgárdában teheti meg. Tényleg valami komolyabb parancsnokságot adnak neki, többé aztán nem hallunk róla hirt,lehetséges, hogy a meginduló vörös-fehér háboruságban elvész./

S még valami ami feltünő: a vörösökhöz állt magyarokat valami borzasztó gyülölet füti a hazai rend, s a hazai urak iránt, mind azt mondják,itt végeznek, aztán fegyverrel a kezükben hazamennek s rendet csinálnak Magyarországon is, megteremtik otthon is a vörös uralmat.

Amit itt látunk,forradalom,külföldön kitört magyar forradalom,mely arra vár, hogy átplántálodjék Magyarországra és véghez vigye az ország forradalmi átalakitását.

Tbaj - Omszkból minden [illegible] nélkül tovább engednek, hajhalban indulunk. Kovetkezik az Isim folyó melletti Petropavlovszk, a [illegible] Tobol folyó melletti Kurgán, majd Cseljabinszk, májusban vagyunk és az időjárás mégis télies, kisebb-nagyobb havazások közepette vágtat a vonatunk és fázunk állandóan fázunk. Még zordabb lesz az időjárás mikor beérünk a hóboritotta Ural hegységbe és egymásután következnek Zlatoust és Ufa. Ezen a vidéken igen nagy a nyomoruság. A kisebb-nagyobb állomások,melyeken keresztülmegyünk,tele vannak lerongyolódott, kiéhezett arcu,kolduló asszonyok-

kal,gyerekekkel,járják a vaggonokat, kenyérért könyörögnek, amit csak tudunk adunk nekik, de sok nem telik ki tőlünk.

Általában azt tapasztaljuk,hogy ebben a nagy országban vannak mindenben hiányt szenvedő ,inséges vidékek és vannak inséget nem ismerő,mindenben bővelkedő vidékek. Kelet Szibériában körülbelül Irkuckig nagy a szegénység, semmit kapni nem lehet; közép Szibériában Omszk-Novonikolajevszk táján körülbelül Cseljabinszkig van bőven minden, az inséget nem ismerik; Cseljabinszk után nyugat Szibériában megint kezdődik a nyomoruság, a szegénység; az Urál utáni Voga menti sikságon ismét a bőség köszönt be. Ugy látszik az orosz szállitási rendszer teljesen felbomlott,képtelenek a bőséges vidékek termékfeleslegét az inséges vidékekre elszállitani s mig egyes vidékeken bőségben élnek az emberek ,a szomszédságukban más vidékeken meg éhen halnak. Avagy - erre is gondol az ember - az egyes szovjetok nem engedik meg, hogy területükről bármit is kiszállitsanak és ezzel veszélybe kerüljön saját népességük ellátása.

1918 május 10-én megérkezünk Szamarába. Ez egy igen nagy város, hol sorsunk balra fordul.

Forbáth főhadnagy és Holzmann hadnagy hyomban megérkezésünk után bemennek a városi szovjethoz,kérve hogy engedjenek tovább. Azzal a lesujtó hirrel jönnek vissza, hogy nem mehetünk tovább,a hadifogoly kicserélés még nem kezdődött meg, egyenlőre a polgári menekültek és a betegek hazaszállitása folyik,annak befejezése után kerül a sor az egészséges hadifoglyok hazaszállitására. Tényleg látjuk, hogy az állomáson két hosszu vonatra polgári menekült családok rakódnak be, nagy többségükben orosz családok,de vannak köztük Németországból elhurcolt német családok is. Forbáth főhadnagy ujra bemegy a városba a szovjethoz,ismét megpróbálkozik továbbjutásunk kieszközlésével,de hiába erőlködik nem boldogul, nem engednek bennünket tovább, sőt visszairányitanak bennünket Omszkba, ott kell bevárnunk a hadifogoly kicserélés megkezdését. Hallatlan elkeseredéssel fogadjuk a hirt, idáig eljutottunk, most menjünk visza a veszett hirü Omszkba ?

Mialatt várakozunk,megérkezik a krasznoje-rieckaiak vonata, ijedten hallják, hogy mi történt velünk,nem engednek bennünket tovább. Ők is ugy járnak mint mi,őket sem engedik tovább, hanem visszairányitják a vonatjukat Novonikolajevszkbe.

Egyszercsak mozdonyt kapunk, de a paravoszi nem a vonat nyugati végére, hanem a visszafelé mutató keleti végére áll be.

Mikor látják ezt az emberek,egyszerre nagy mozgás indul meg a vaggonokban,egyesek, kisebb-nagyobb csopotok elhagyják a vonatot ,eddig eljöttek inkább választják a magukra maradást, a bizonytalanságot,minthogy sem visszamenjenek. Igy hagyja el a vonatot Markovics József őrnagy is, a 724-es tábor volt parancsnoka - 1920-ban már Nikolszkban aztán arról értesülünk, hogy bolyongásában megkapja a flekktifuszt,mely végez ~~xxxx~~ vele, meghal. Egyébként ez az exodus majdnem minden állomáson megismétlődik,mindig vannak egyesek, csoportok,melyek leszállnak,ott hagyják a vonatot, nem jönnek tovább. Én is foglalkozom a gondolattal, hogy ott kellene hagyni a vonatot,de végül is nem merem megtenni.

Kis orosz tudományommal hogyan tudok boldogulni,hol találok fedelet a fejem fölé,amellett az ember sosem tudhatja,nem fognak-e le valaho ,hová kerülök, mi lesz velem ,nagyon olcsó az emberélet a mostani zürzavaros világban. Jobb a tömeggel tartani,mellyel szállást, élelmezést kaphatok s mely védi ,biztositja az ember életét is - maradok tehát a vonaton és a többiekkel együtt végigcsinálom a szerencsétlen visszafelé való utazást.

Megyünk kelet felé s május 12-én Ufában vagyunk. Eddig Forbáth főhadnagy azon dolgozott,hogy engedjenek bennünket tovább,most azon dolgozik, hogy ne engedjenek bennünket tovább,hanem itt maradhassunk Ufában. Ugy látszik a helyi szovjetnél kap is valami biztatást,mert derült arccal jön vissza a városból, talán nem kell majd tovább mennünk,hanem itt maradhatunk.

Mig a tárgyalások folynak én besétálok s körülnézek a városban. Ufa az Ufa és Bjelaja folyók összefolyásánál egy sikságban kiemelkedő magaslaton fekszik.Az oroszokon kivül sok mohamedán tatár lakja ezt a tájat; már a vonatról is feltünedeztek falvak, melyekből tühegyü minaretek emelkedtek az ég felé, itt Ufában a hegyhát legmagasabb pontján egy nagy mecset emelkedik, magas minarettel; gyönyörü kilátás van innen a Bjelaja folyóra s azon tul a nagy sikságra. Járván a várost itt is, ott is törökbetüs cégfelirásokat . Sok magyar szót hallani mindenfelé, hadifoglyok tünedeznek fel,részint régi uniformisukban, részint oroszosan öltözködve; az utcasarkokon az emszki magyar ujságot, a "Forradalmat" árulják. Veszek egy ujságot,a lap hevesen támadja a hazai rendszert, aztán beszámol a bolsevikiek küzdelmeiről, meg a hadifoglyok szervezkedéséről, gyüléseiről. Egy nagy téren gyakorlatozó vörösgárdista századot látok; magyar vezényszóra dolgoznak, ahogy ~~T~~a sor és rend gyakorlatokat, a fegyverfogásokat, strammul, pattanósan megy minden, látszik rajtuk, hogy a mivelésünk ezek az emberek, egykori magyar őrmesterdirigálja őket s a csupa magyarból álló század ugy dolgozik,mint otthon a gyakorlótéren - fájdalmas hogy a stramm magyar századot orosz egyenruhában kell látnom. Az egyik utcában nagy süveges kozákok vágtatnak el mellettem, kiabálnak, kurjongatnak - hát a kozákok megint csak magyarok, kozákruhába bujt egykori magyar huszárok. Közel az állomáshoz egyik térségen nagy tömeg áll, egy léggömböt töltenek meg itt levegővel - vagy gázzal ? - egy darabig én is nézem a látványosságot aztán ballagok vissza az állomásra.

~~T~~nézem

Mikor visszaérek az állomásra szomoru hirrel fogadnak, az elöbb jött meg Forbáth főhadnagy s hozza hirt, a szovjet nem fogad bennünket be, tovább kell mennünk,tényleg hamarosan indulunk is.

Cseljabinszkban ujra próbálkozik Forbáth főhadnagy. Visszatérésére várva sétálgatunk az állomáson,közben nagy meglepetésemre összetalálkozom egyik kanizsai diáktársammal Sattler Sándorral,orosz egyenruhába van öltözve, s a hazamenéssel próbálkozik. De már jön is vissza Forbáth főhadnagy a hirrel, mennünk kell tovább, minden jót kivánok Sándornak s már indul is a vonatunk.

Kurgán. Forbáth főhadnagy bemegy a szovjethoz , nem fogadnak bennünket be, megyünk tovább.

tána, sehol sem találják, mire tova lovagolnak.

Mondani sem kell hogy óriási izgalmat kelt a táborban a lezajlott perevorod, mindenki örvendezik, hogy megbuktatták,a ~~xxxxxxxxx~~ pokolba zavarták a vörösöket,kiknek uralmát utazásunk alatt a legrosszabb oldalról ismertük meg. A józanabb elemek ,közöttük én is aggodalmasan figyeljük az eseményeket, a vörös uralom alatt talán hazamehettünk volna, de kétséges, hogy az uralomra került fehérek hazaengednek -e bennünket - mi lesz velünk,milyen sors várakozik ránk ?

Hogy sok jót nem vá hatunk a fehérektől már a következő nap megmutatja, megjelenik a táborban Malinov práporsik és kijelenti hogy átveszi a tábor parancsnokságát, egyben megtiltja,hogy bárki elhagyja a tábor területét . Aztán jön egy kozákcsapat,mely meg a tábor őrizetét veszi át ,fel és alá nyargalásznak a táborban,nagyokat orditoznak ,kezükben a nogajka, a korbács s akit csak érnek, végigvágnak rajta, mint a bolondok menekülünk a korbácsukat pattogtató kozákok elől . Egyszerre lelohad a vörösök bukásán érzett öröm a táborban.

Kezdődik a megtorlás. Egyik este a kozákok korbáccsal bekergetnek bennünket a barakkokba s a kijáratok elé töltött fegyverrel állnak fel; senki el nem hagyhatja a barakkokat. Hajnalban aztán a kozákok elvonulnak. Megtudjuk, hogy az éjjel behozták a táborba a helyi szovjet lefogott tagjait, 14-15 embert,közöttük egy nőt is, kora reggel aztán kiviszik őket egy a táborunk közelében huzódó szakadékba s ott valamennyit agyonlövik. Hajnalban felverik az egyik legénységi barakkot,egy csomó embert kihajtanak a szakadékhoz s velük temettetik el a kivégzetteket.

Az ellenforradalom, melyet a csehek inditanak el egyes helyek kivételével,hol hosszabb ideig tartó kemény harcok folynak / Omszk,Novonikolajevszk/ aránylag könnyen győzedelmeskedik s birtokába veszi Szibériát. /Ligeti Károly a vörösgárda szétverésével elmenekül Omszkból, az üldöző csapatok aztán agyonlövik./ Szibéria kifehéredvén Omszkban önálló szibériai kormány alakul, majd Kolcsak admirálist megválasztják régensnek. Kolcsak hatálytalanitja a breszt-litovszki békeszerződést s ezzel - nagy kétségbeesésünkre-ujra hadifoglyok leszünk, szó sincs már többé a hazamenetelről.

A perevorod idején felfegyverzett kozákok,polgárok unják a katonáskodást és hazamennek. A szibériai kormány egyetlen fegyveres ereje a csehek lesznek; az ellenforradalom hirére a vörös hadsereg támadást kezd a fehérek ellen,ezekben a harcokban is cseh csapatok küzdenek a vörösök ellen. A dolog természeténél fogva,a fontos poziciók a csehek kezébe kerülnek, például Petropavlovszk városparancsnoka Benes cseh stabskapitán lesz,s lassankint ők dirigálnak mindenben. Átveszik a hadifogoly táborokat is,igy a csehek kezébe kerül a mi táborunk, a petropavlovszki tábor is.

Malinov práporsik s vele együtt a kozákok eltünnek, a tábor parancsnokságát Jebicek cseh podpráporsik veszi át, vele együtt bevonulnak a táborba Ksivanek őrmester,Nigrin őrmester,Roszics őrmester, Müller őrmester és a Bőrsapkás őrmester, ennek a nevét nem tudjuk,az állandón hordott bőr sapkájáról nevezzük el őt. A tábor őrizetét naponta válta-

kozó cseh század látja el.

A csehek első dolga a táborkeritès ujból való felállitása ,a munkára kihajtják a tábor legénységét s olyan iramban dolgoztatják őket, hogy 4-5 nap alatt áll a magas keritès irigyen elzárva szemeink elöl az Isim tulsó partján xxxxi-elterülő sikságot, az erdőt, Istennek gyönyürü világát. / A besencek barakkja a keritésen kivül marad./ Bevezetik a povierkát, melyet mindennap délután négy órakor tartanak. Elrendelik, hogy minden félbarakkban ügyeletesi szolgálatot kell tartani, az ügyeletes este 8 órától éjjel egy óráig van szolgálatban, helyettese pedig éjjel 1 órától reggel 6 óráig tart szolgálatot, az ügyel-etesek sorrendjét a félbarakk parancsnok állapitja meg. Engemet annyira gyötör Pataki horkolása,annyira nem tudok tőle aludni,hogy minden este vállalom a kijelölt bajtárs helyett az ügyeletesi szolgálatot, a helyettest meg legtöbbször nem egy órakor, de két órakor,fél háromkor keltem fel, ott üldögélek bóbiskolva a bejárat melletti asztalkán lobogó kis mécses mellett, akkorra annyira elálmosodom, hogy már Pataki horkolása sem zavar, alszom mint a bunda.

Kegyetlen idők következnek ránk,mert a cseheknek velünk szemben tanusitott magatartása embertelen és brutális. A kozákok sem voltak könnyü legények,de azok ha gorombák voltak is,ha ki utjukba került meg is verték, pusztán indulatból cselekedtek, viszont a csehek hidegen, megfontoltan,szándékosan gyötörnek bennünket s nagyokat röhögnek kinlódásunkon. számukra nincs becsületes nevünk, csak "ti szvinya"-nak neveznek bennünket / Te disznó ! / Kezdődik a komédia reggel; az ügyeleteseknek fel kell sorakozniok a parancsnoksági épület elött - melybe a csehek beköltözködtek - s jelenteni a szolgálat átadását ,átvételét, közben a csehek ugráltatják őket,orditoznak velük, sorakozás, oszolj, ujra sorakozás,igazodás pattogtatják korbácsaikat,végigvágnak valakin,ki nem elég gyorsan mozog, félóráig is eltart ez a ronda cirkusz. Folytatódik a cirkusz a délutáni povierkánál,melyet szakadatlan ugráltatás, orditozás közepette egy óráig, másfél óráig is elhuznak. S befejeződik teste, mikor jönnek ellenőrizni az ügyeleteseket,orditozással verik fel az alvó barakk csendjét, s majd ezen, majd azon az ügyeletesen vágnak végig, mert nem ugrott fel elég gyorsan, mert nem jelentett szabályosan vagy báni másért / én szerencsésen elkerülöm a megveretést,pedig minden este szolgálatban vagyok. / De napközben sincs nyugtunk tőlük jönnek,mennek a barakkokban,kezükben a korbács,hol ezen hol azon az emberen vágnak vele végig - egyszerüen elviselhetetlenek ezek az emberek. Télen előfordul,hogy"büntetésből" 20-30 fokos hidegben zavarnak ki bennünket a barakkból s vagy egy óra hosszat állatnak bennünket kinn a táborudvaron s a-meleg szobából röhögve nézik,hogy táncolunk,nyavalygunk kinn a kegyetlen hidegben; egy izben meg megtörténik,hogy a táborzenekar egyik muzsikusát valami bögöhistória miatt vad hidegben éjjel állitják ki egy xx órára a táborudvarra s a szerencsétlen félig megfagyva kerül vissza a barakkba. Gyülöljük kinzóinkat,a cseheket, de különösen gyülöljük Ksivanekot és a Bőrsapkást ezt a két szadista csirkefogót,kik rajtunk élik ki kegyetlenkedési hajlamukat,akik kinoznak bennünket csak azért hogy kinjainkban gyönyörködhessenek,szinte már nem is emberek ezek,hanem elferdült lelkületü vérszopók. / 1919-ben

Fkéső

mikor a csehek már elkerültek a táborból hire szalad%,hogy a Bőrsapkás megkapta a flecktifuszt és a városi kórházban meghalt, halálában állitólag része volt az egyik hadifogoly ápolónak is,kit a táborban csunyán megvert s ki bár nem lett volna szabad inni adni neki,állandóan hideg vizzel itatta. A hirre nagy örömujjongás tör ki a táborban,csakhogy megdöglött a gazember s szivből kivánja mindenki Skrivaneknek, hogy érje utol ugyanez a sors/

Egyszer az történik, hogy Ksivanek és a Bőrsapkás bemennek a 8-as tiszti barakkba s miért,miértsem összevissza vernek több tisztet. Erre Papházy alezredes táborparancsnok és Leidenberger János őrnagy barakkparancsnok felmennek a cseh parancsnokságra és tiltakoznak az ütlegelések ellen.Erre a csehek nekik ugranak s kegyetlenül megverik Papházyt és Leidenbergert, csak nagynehezen tudnak kezeik közül kimenekülni. Papházy nyomban lemond a táborparancsnokságról,helyette Balzar Károly tüzéralezredes veszi át a parancsnokságot. Balzar Csehországban született, beszél is csehül,de igazi k.u.k. tiszt kinek nemzetisége nincs; de mégis sokkal hajlékonyabb, barátságosabb egyéniség ,mint a merev és rideg Papházy, tud beszélni saját nyelvükön a csehekkel s azt remélik,hogy a csehekket velünk szemben enyhébb magatartásra hangolja; Balzar mindent megtesz a tábor érdekében, néha sikerül is valamit elérnie,de sokszor hiábavaló minden erőlködése,ő sem tudja a cseheket megváltoztatni.

Van itt a táborban egy öreg százados,Puzdovka százados, Uniformvorschriftsoffizier volt Przemyslben - komikus ~~egy~~ beosztás egy ostromlott várban azt ellenőrizni, hogy az egyenruhák vorschriftmässigek-e. Kedélyes és igen naiv bácsi,örökösen kiváncsiskodik, szimatol,szenvedélyesen gyüjti és adja tovább a sokszor teljesen valószinütlen hireket melyekben szinte gyerekes naivitással hisz; van benne valami vénasszonyszerü, a táborban senkisem veszi komolyan, csak mulatnak az öregen. Nos egy alkalommal az történik,hogy az udvaron egyik cseh elkap egy tisztet,hogy miért,miértsem, de csunyán megveri; Puzdovka ép arra sétál s mikor látja a csunya jelenetet,tőle nem várható bátorsággal odaáll a cseh elé s keményen rendre utasitja bajtársának bántalmazása miatt. Erre Puzdovkát is végigveri a cseh ,aztán nyakon kapja ,viszi magával s bedobja a sötét és hideg katakaskába. Két napig ül itt étlen,szomjan,amikor kieresztik ugyanugy mosolyog és kedélyeskedik mint azelött - de egyszerre megnől respektusa a táborban, eddig csak nevettek rajta, most kezdik becsülni az öreg Puzdovkát.

fogdába.

Petropavlovszktól messze lenn délre a szteppén fekszik Akmolinszk /ma Celinograd a neve./, hol egy tiszti tábor van. Ezt a tábort a csehek feloszlatják s lakóit kocsikra rakva - vonat nem jár arrafelé - Petropavlovszkba hozzák. Lehetnek vagy 150-en csupa jól öltözött 1914-es fogoly, kik - mint beszélik - idillikus körülmények között éltek Akmolinszkban. Most megtapasztalják az ellenkezőjét. A táborba érve letelepitik őket a táborudvaron,fegyverek ~~xxxx~~ csehek veszik őket körül, felnyittatják ládáikat,csomagjaikat stb. s nagyokat röhögve veszik el pénzüket,óráikat,értáktárgyaikat,valósággal kiraboljják őket - aztán mehetnek

ahová akarnak, a 8.és 9. barakban kissé összeszorulunk s ahol hely van elhelyezzük őket, a mi barakkunkba kerülnek többek között Hoffer András,egy nagyon intelligens tanáremberq,aztán László József, a szomszédos 8-as barakkba meg Stiassny Aladár a budapesti Iparmüvészeti iskola tanára kikkel utóbb jó barátságba kerülünk. A 9/a és a 9/b. félbarakkok közötti folyosó végén van egy kis szoba,melyet eddig Jent Ferenc ezredes lakott, dandárparancsnok volt Przemyslben és ott esett hadifogságba; az akmolinszkiakkal jött Szeparovics ezeredes, egy alacsony fehér szakállas bácsi ,ki valamikor egy népfelkelő ezrednek volt a parancsnoka,ezt betesszük Jent ezredes szobájába. Két teljesen ellentétes természetü ember kerül egybe, Jent szófukar ,mogorva ember, Szeparovics meg igen barátságos, melegszivü ember tele bizakodással, segitő készséggel,ki még a legnagyobb nyomoruságok idején is megőrzi jó kedélyét - mindenben ellentétes természetü a két ember,de azért jól kijönnek egymással.

Amint mondtam a csehek kiraboljják az akmolinszkiakat,de következik egy még csunyább história.

Chabarovszkból utnak inditottak haza egy kórház vonatot, mely orvosok kiséretében a 274-es tábor kórházának betegeit,lábadozóit szállitja haza. Eddig akadálytalanul eljöttek, itt Petropavlovszkban a csehek leállitják a vonatot s minden felszerelésével,gyógyszerével a maguk részére elkobozzák, az orvosokat és a betegeket pedig beszállitják a táborba, a fekvo betegeket beteszik az u.n. táborkórházba. a járó betegeket pedig berakják közénk a barakkokba, ezzel a tábor tiszti létszáma kb. 50 fővel növekszik; igy kerül hozzánk a 9/a. barakkba unokabátyám Horváth Jenő zászlós, kivel annak idején Chabarovszkban találkoztam,örülünk egymásnak, de nézve a rosszul kinéző, sovány, cukorbajos embert arra kell gondolnom,hogy fogja ez a szerencsétlen ember kibirni közöttünk, mikor még egy egészséges embernek is nehéz elviselni az életet. Mielött azonban beraknák őket a barakkokba, ép ugy kiraboljják a beteg embereket,mint ahogy az akmolinszkiakkal tették, a csehek elveszik pénzüket, óráikat értéktárgyaikat s az a fájdalmas,hogy most már nem egészséges emberekről van szó,kik valahogyan mégis csak fenn tudják magukat tartani, hanem sokszor járni alig tudó betegeket rabolnak ki,kiknek szükségük lenne mindenükre,hogy egyáltalában élni tudjanak.

A vonattal több orvos érkezik a táborba,igy Dr. Bajor, Dr. Hammerschlag főorvosok, Dr. Sternschuss Károly segédorvos, Borbély Lajos orvoszászlós és még néhány más orvosnövendék, velük együtt több ápoló is jön. Ezek valahogy rendet csinálnak az u.n. kórházban,mely voltaképen csak egy priccses barakk; a baj az, hogy a csehek a kórházvonat minden felszerelését, gyógyszerét elvették, nincs semmijük sem s igy a betegeket komo yan kezelni, ellátni nem tudják.

A kórházvonattal több elmebajos érkezik a táborba. Igy egy magyar huszár,1914-es fogoly, csákó, mente, piros nadrág s élettelen arccal, merev mozdulatokkal ~~egyéxxxxxxx~~ gépiesen járja haptákmarsban a táborudvart,mintha nem is ember, de gép lenne. Aztán egy zavart tekintetü,testes,szakállas török, óvakodva jön ,megy,beállit valamelyik barakkba ,leül a földre .s kuporogva gubbaszt addig ameddig,akkor megy to-

vább másfelé. Tompa közönyösségéből csak akkor éled fel, ha lát valakit terhet cipelni,odamegy ,elveszi a terhet s cipeli tovább,baromi ereje lehet,mert néha igen nehéz terhet tud egyedül elvinni.

A táborba érkezett elmebetegek mellé itt a táborban is születnek elmebetegek. A 8-as barakkban egy kadett öngyilkosságot akar elkövetni,valami bicskával felvagdossa ereit, szomszédai észreveszik, hirtelen bekötözik sebeit,de azóta mereven maga elé bámulva mozdulatlanul fekszik, nem reagál semmire,szomszédai ugy etetik, mosdatják - valóságos élő halott. Egy osztrák főhadnagy minden előzmény nélkül orditozni kezd, botjával neki esik szomszédainak orditozva üti,veri őket,ugy fogják le a dühöngő embert és megkötözik,hogy magában és másban kárt ne tehessen. Köztünk volt 724-es táborbeliek között igen nagy részvétet kelt Dr. Feitscher Oszkár hadapród nyitrai ügyvéd ~~xxxxx~~ tragédiája. Intelligens, sokat olvasott ember,ki a táborba való érkezésünk után komoly szerepet játszik a tábor kulturális életében,előadásokat tart stb. Egyszer valakivel összeveszik,az illető oda orditja neki,hogy nem is hadapród,csupán önkéntes,aféle darnicai sarzsi,kinek semmi keresnivalója nincs a tiszti táborban . Hogy igaz-e ez az állitás vagy sem nem tudni, de azóta Dr. Feitscher visszahuzódik mindentől,mindenkitől, teljesen magában él; mikor a 274-es táborból visszakerülünk a 724-es táborba már ugy kezelik mint valami csendes bolondot,mert már nem is beszél, kérdésekre sem válaszol,állapota annyira feltünő lesz, hogy átviszik a 274-es tábor kórházába, A kórházvonattal jön meg s mint járóbeteget beteszik az egyik barakkba,itt aztán kitör rajta a baj, eltorzult arccal dühöngeni, orditozni kezd,ugy hogy kénytelenek lefogni a szerencsétlen embert.

A csehek maguk is belátják,hogy lehetetlen elmebetegekkel együtt élni, összeszedik valamennyit és erős fedezett alatt elküldik őket Omszkba az ottani elmegyógyintézetbe.

Egyébként a kórházvonattal megjön egy régi ismerősünk Drechsel tábori lelkész is,kit azóta sem láttunk,mióta 1916 decemberében oly hirtelen elvitték a 724-es táborból. Paphoz eddig nem igen volt szerencsénk,mikor másodszor visszaérkezünk a 724-es táborba, néha átjön a valahonnan vidékről a 274-es táborba beszállitott Boscarolli tábori lelkész, egy izben meg Zebuda dán pap misézik a táborban,most örömmel fogadjuk ~~xxxxxxx~~ ~~xxxxxxxxx~~ Drechsel pátert,ki átveszi a tábor lelki gondozását, naponta misézik ,predikál, - persze németül kell tudni,hogy megértse valaki a ~~xxxxxx~~ különben nagyon okos,hatásos predikációit.

Sok rosszat elmondtam a csehekről, de mégis javukra kell irni, hogy valamiképp mégis csak gondoskodnak a táborról. A piacot nyomban megérkezésük után kitiltják a táborból,de valami lavkát nyitanak,hol lehet egyetmást vásárolni,persze saját üzletük a lavka; olykor pénzt is kapunk tőlük. Kenyeret adnak, aztán naponta egy kocsira való husfélét beszállitanak a táborkonyhára,legtöbbször rossz,hitvány,mócsingos husból s mindenféle belsőségből áll a szállitmány,de mégis a konyha tud valamit kezdeni a husfélékkel. Vannak emberek,kiknek pénzük van s kik nincsenek megelégedve a koszttal,mit kapunk ,ezek összeállnak s a meglevő

konyha mellett felállitanak egy uj,drágább konyhát; a régi konyhát elkeresztelik "proletárkonyhanak", az uj konyha neve meg "burzsuj konyha" lesz. Egy darabig mi is a burzsuj konyhán étkezünk, melyet egy osztrák főhadnagy vezet,de sehogysem izlik a kosztja és ujból visszatérünk a proletármenázsba, hol Horváth "májer bácsi" jobban a szájunk ize szerint főz / s mellette olcsóbb is,mint a burzsuj konyha. Már most előrevetem, hogy még később az ipari világban,egy harmadik - s az előzőknél sokkal drágább - konyha, a "mágnás konyha" létesül, hol a sok pénzü emberek étkeznek. Ugyanekkor élelmes emberek vendéglőket nyitanak,egy repülő őrmester megnyitja az "Aviatikust", egy Soltész nevü szakács meg a "Soltészt" ,kitünő hazai ételeket adnak,de olyan drága áron, hogy azt csak nagyon kevés ember tudja megfizetni. Persze ezek az emberek nem csupán saját hasznukra dolgoznak, a bevételből kénytelenek a cseheket is megfizetni. Akad valaki,ki az egyik legénységi barakkban pogácsa sütödét nyit, Krisztinkovich Pál kadettaspirant járja a barakkokat és árulja a pogácsát,egy bécsi meg fekete kávét főz - persze a fekete kávé csak aféle pörkölt árpalé - s járja csöbrével a barakkokat árulva feketéjét: frische,heisse pppó-nenkaffee !

a kedélyes Fischer

Hát igy élünk ebben a szerencsétlen táborban.Általában valami sötét,nehéz hangulat ül valamennyiünkön, a hazamenetelünk meghiusulása, a szabadság után ránk szakadt ujabb rabság, az állandó cseh brutalitások, a nekik való kiszolgáltatottságunk érzése, helyzetünk reménytelensége , jövőnk teljes bizonytalansága valami keserü lethargiában tartanak bennünket. Borzasztó sötét a hangulat a táborban. - de az életet nem lehet letörni s minden nyomoruságon keresztül is lassankint megindul valamiféle élet a táborban. Az emberek kezdenek olvasni, mi volt 724-es táborbeliek, de a volt 304-es táborbeliek is elhoztuk könyveinket s táborkönyvtár alakul,melyben könyvekhez juthatunk hozzá . Összeszedelőzködnek a zenészek s osztrákokból, magyarokból megalakul a tábor zenekar, csoportunkból tagja lesz a zenekarnak Dr.Barna Domokos főhadnagy is,ki fuvolán játszik. Kalmár Jenő is mozogni kezd, hozzákezd a szintársulat szervezéséhez, miután tiszt nem vállalkozik szinészkedésre, ~~axkxx~~ magyar legénységből válogatja össze szinészeit,akad egy jóképü ,ügyes fiatal ember Kovács István,ez lesz a primadonnája. A 8-as barakk melletti üres barakkban rendezik be a szinházat,mely hetenkint kétszer tart előadást, előadják a János vitézt, a Gül Babát - ebben a cimszerepet maga Kalmár játsza - aztán az Obsitost, állandóan sok nézője van az előadásoknak. A szinházi előadásoknak csak a beköszöntő tél vet véget, a fütetlen barakkban nem lehet játszani, de 1919-ben a meleg idők beálltával ujra megkezdik a szinházi előadásokat.

Én sokat olvasok németül, franciául, itt a táborban elkezdek angolul tanulni, de ebben sokra nem viszem ,annyit tudok az angolból, hogy szövegeket szótár segitségével megértem; mellette szorgalmasam olvasgatom Kolossváry Magánjogát, melyet Horváth Pista a táborba való megérkezésünk után ugy mint igérte átadott és irom egyre irom naplómat, életszükségletemmé válik az irás,minden keservemet,nyomoruságomat kiirom magamból. És persze dugdosom a naplót a csehek elől, a legkülönbözőbb ,nehezen felfedezhető helyeken rejte-

getem naplóm lapjait.

Kivülről ugy látszik,hogy akárhogy is vagyunk mégis lassankint normalizálódik a tábor élete. Pedig nem estünk tul a dolgok nehezén még csak most kezdődnek számunkra az igazi megpróbáltatások.

A csehek bevonultatják a táborban az összes városban és környékén dolgozó hadifoglyokat.Lógó orral jönnek be az emberek, az eddigi viszonylagos szabad életüket fel kell cserélniök a táborbeli rab élettel. Egyszerre tele lesz emberrel a tábor,de nem maradnak sokáig a táborban. A csehek közhirré teszik, hogy aki munkára hadifoglyot akar jelentkezzék a táborbeli cseh parancsnokságon. A meghatározott napon kiállitják az embereket a tábor udvarra s a tábor tele lesz parasztokkal,homokfutó kocsikkal s a hadifogoly igénylők ugy vizsgálgatják az embereket mint valami rabszolgavásáron,tapogatják karjukat,combjukat,felnyitják szájukat megnézik fogaikat - undorito. Akiket kiválasztanak viszik a cseh parancsnokságra, fizetnek ott egy bizonyos összeget, aztán indulnak az emberekkel, ugy látszik nagy a munkaerő hiány,mert jóformán mind elviszik a legényeket, csak a tábor állandó lakósai maradnak a legénységi barakkokban. Szabályszerü rabszolgakereskedelem. Jön utána más is.

A cseheknek teljes erejükkel helyt kell állni itt Szibériában. A vörös hadsereg a nyugati fronton lassankint Ufáig szoritja vissza őket, Szibériában meg a lépten-nyomon felbukkanó partizán csoportokkal kell megküzdeniök - ilyen körülmények között minden erőre szükségük van, melyet csak bevethetnek a harcokban. Mozgósitják tehát a hadifogoly táborokban levő monarchiabeli cseheket,szlovákokat,szerbeket,horvátokat,lengyeleket,románokat és légiókat állitanak fel belőlük. A csehek központja Omszkban lesz, a szerb-horvátoké ugyanitt, a lengyeleké Novonikolajevszkban, a románoké pedig itt Petropavlovszkban, itt gyüjtik össze a külömböző táborokból az embereket. Táborunkban fogoly cseh nincs,viszont szép számmal vannak felvidékiek,elmagyarosodott szlovákok s könnyes szemmel bucsuznak tőlünk, mikor összeszedik és Omszkba inditják őket; ugyanilyszomruan bucsuznak tőlünk a kevés számu lengyel tisztek és legények, kiket Novonikolajevszkbe visznek. Az eltávozottak helyébe jönnek a románok,a legkülönbözőbb táborokból hozzák ide őket,szőrös,szakállas, toprongyos,lerongyolódott emberek tömege vonul be a táborba. A táborbeli osztrák és magyar legényeket a szinházbarakk melletti barakba süritik össze, a többi barakkot telezusfolják románokkal,egymás hegynén-hátán szoronganak a szerencsétlenek, a táborba igy kb. 5000 román kerül.

S ezzel megkezdődik a románok maltretizálása.Megérkezik Dr. Mesterán László román légiós ~~xxxxxx~~ porucsik - egyébként felsővisói ügyvéd - és átveszi a tábor parancsnokságát. De csak olyan névleges parancsnok lesz, a tábor igazi urai, továbbra is a csehek maradnak, ők dirigálnak továbbra is mindenben. Mesterán és a csehek elkezdik az agitációt a románok között, mindenáron rá akarják őket beszélni a román légióba való belépésre,de agitációjuk nem sok sikerrel jár,egy-két román akad,ki belép a légióba,de a nagy többség hallani sem akar a román légióról. S Mesterán meg a csehek egyre erősebb eszközökhöz nyulnak a románokkal

szemben. Ütik,verik, koplaltatják őket - hasztalan. Nem hagyják őket aludni,éjjel kiállitják őket órákra a táborudvarra - hiába, nem mennek velük semmire. Beköszönt a tél, a hideg idő,* elvesszik tőlük, ~~kapcsukat~~ köpenyüket, pokrócukat, ez sem segit. Ekkor már egyenesen szadisztikus eszközökhöz nyulnak a románokkal szemben, nagy 20-30 fokos hidegekben ingre-gatyára vetkőztetve állatják kinn az udvarban őket,förtelmes látni ahogy kapkodják a hóban meztelen lábukat a szerencsétlenek, aztán nekik esve végigkorbácsolják a félmeztelen tömeget,csak ugy visszhangzik a táborudvar a véresre vert emberek jajgatásától,orditásától. Igy sem mennek a románokkal semmire, elviselnek mindent,elszenvednek mindent,de nem mozdulnak, nem hajlandók semmire. Van közöttük egy román tanitó az a vezérük,prófétájuk,mindenük, elzárkóznak mindentől, mindenkitől, egyedül annak a szavára hallgatnak; Mesterán és a csehek mindent elkövetnek,hogy a tanitót elkapják, de a románok ugy rejtegetik,hogy sehogy sem tudják tudnak hozzáférni. S a románok bizalmatlanok mindenkivel szemben, Balzar alezredes táborparancsnok megkisérli,hogy érintkezésbe kerüljön a román tanitóval,hogy valahogy segitsen a nyomorult embereken,de a románok a legmerevebben elzárkóznak előle, jóformán szóba sem állnak vele.

A románokkal kapcsolatosan 1918 telén két eset hozza igen nagy izgalomba a tábort, Az egyik Mesterán megveretése, a másik Suciu százados halála.

Mesterán egy alkalommal bemegy az egyik román barakkba,beszélni kezd,beszél,beszél, de a románok meg sem hallgatják, lekiabálják; dühében korbáccsal végigvág az egyik románon,ebben a pillanatban felzudulnak a románok,neki esnek Mesteránnak s ütni verni kezdik; nagynehezen kiszakitja magát a románok közül, s kiszalad a barakkból,a románok hujákolva kergetik az udvaron s még futtában is aki éri üt egyet-kettőt rája. Szerencsére ott áll az udvaron Mesterán kocsija,felugrik rá, a lovak közé vág s kivágtat a táborból. A csehek kirohannak az udvarra, bennünket kik a barakkok elött állva nézzük a történteket,orditozva bezavarnak a barakkokba,golyók kezdenek fejünk felett sivitani,mire persze ész nélkül iparkodunk be a barakkba. Az egész románságot kihajtják a tábor udvarra, azt még látjuk, hogy ingre-gatyára vetköztetik őket, hogy mi történik odakinn azt a barakkból nem látni, de az egész tábor visszhangzik a jajgatástól,a megkinzott emberek sorditozásától, vinnyogásától,rossz még csak hallgatni is a szörnyü hangzavart. Vagy másfél óráig tart az emberkinzás, akkor ugy látszik a csehek beleféradnak s visszazavarják a románokat barakkjaikba, s végül csend lesz odakinn.

Ezt követi a Suciu eset.

Van közöttünk egy román nemzetiségü k.u.k százados Suciu Aurél, Mesterán és a csehek ráfeküsznek,minden áron rá akarják birni hogy lépjen be a román légióba,magas parancsnokságot igérnek neki, de hiába minden próbálkozásuk nem mennek vele semmire, Suciu kijelenti hogy hü marad katonai esküjéhez, nem lép be sehová. Egyre keményebben, egyre erőszakosabban lépnek fel vele szemben,de Suciut elhatározásában nem tudják megingatni. Már benn vagyunk a télben, mikor egy éjszaka Suciuért jönnek,el akarják valahová vinni; Suciu az utolsó pillanatban megugrik a barakkból , majd valahogy kijut a táborból - hogy az őrszemeken keresztül hogy sikerül ez neki nem tudni - s a közeli erdőben elrejtőzik. Pár nap mulva az-

tán félig megfagyva vánszorog vissza a táborba, beviszik a kórházba, hol rövidesen meghal. Nagy temetést rendezünk neki; ha valaki meghal a koporsóját a kórház barakk elött állitják,fel, most Szuciu koporsóját a táborudvar közepén állitják fel s a temetésére kivonul az egész tábor, a koporsó egy oldalán áll fel a nagy román tömeg ,az utolsó emberig mind itt vannak, a másik oldalán pedig állunk mi osztrák és magyar tisztek és legények; egy alkalmi dalárda elénekli a Szózatot, Drechsel páter végzi a temetési szertartást, utána Brokes huszárezredes bucsuztatja a tábor nevében, a gyászszertartás befejezése után vállra emelik a koporsót s a koporsó után az egész tábor kivonul a temetőbe, a sirnál a román legénység énekel,majd mi magyarok elénekeljük a Himnuszt. A nagy hadifogoly tömegben valami olyan félelmes van,hogy a csehek kisérletet sem tesznek a gyászszertartás és a temetőbe való kivonulás megakadályozására,érzik hogy csak egy szikra kell és lángba borul minden, a temetés alatt egyetlen csehet nem látni,hagyják hogy békésen lezajoljon a nagy temetés.

S mintha a csehek maguk is belátnák,hogy hiábavaló minden erőlködésük, nem tudnak semmit sem elérni a románoknál, többet nem törődnek velük, abbahagyják agitációjukat, abbahagyják gyötrésüket kinzásukat.

- Elkövetkezik a nyár, igen meleg nyarunk lesz, csak egy kis gatyában mászkálunk a táborban. Egyizben valami kirgiz tevekaraván jön be a táborba, a tevéken nagy szőrös ~~sapkás~~ kucsmákban, bekecsekben,nemez csizmákban kirgizek üldögélnek, mi kiváncsian szemléljük az embereket,tevéket, közben félmeztelenül a napsütésben nagyokat izzadunk. Megszólal az egyik öreg kirgiz, tudjátok mért van melegetek ? Mert igy pucéron jártok ! Öltözzetek fel tisztességesen mint mi, a nap nem fog benneteket érni s nem is lesz melegetek.
- Hát ez is egy álláspont. - Miután tisztálkodási lehetőségünk nem igen van, a csehek kétszer nagykegyesen megengedik, hogy lemehessünk az Isimhez és megfürödhessünk.

Lassankint elmulik a nyár,beköszönt az ősz,1918 ősze, s ujabb nagy csapás zudul ránk,de ez a csapás már hazulról jön.

Jönnek hazulról a hirek s egyik rettenetesebb a másiknál: a háborut elvesztettük, Vilmos császár elmenekült, forradalom Bécsben, Budapesten, Károly királyt elkergették, majd meg: a csehek megszállták Felvidéket, a románok Erdélyt, a szerbek Délvidéket, Pécs is szerb uralom alá került - s a táborban őrült felindulás, orditozás, semmi sem igaz az egészből,egyedül a helyi ujság a Priisim / Isimmellék/ hozza a hireket, az pedig a csehek ujságja, a csehek hazudoznak összevissza, alig van közöttünk valaki - ezek közé tartozom én is - ki komolyan veszi a hireket, ugy érezzük, hogy komoly alapja van ezeknek a hireknek . A csehek diadalmasan ragyogó képpel, büszkén járnak a táborban s nem is titkolják örömüket, győztek s ez a győzelem fesziti mellüket. Aztán lassan, lassan a tábor is beletörődik,hogy otthon nagy baj van,felfordult minden s belénk mar a kinzó aggodalom, otthon felfordult minden s ki törődik velünk idegenbe szakadt hadifoglyokkal,, hazaérünk valaha is, vagy mindörökre itt rot-

hadunk Szibériában ?

S most hogy esetleg örökre itt rekedünk,sokszor és sokat foglalkoztat a gondolat, hogy a bresztlitovszki békeskötés után az otthoniak mért nem követelték a hadifoglyok azonnali hazaszállitását, mért nem szervezték meg rögtön hazaszállitásunk lebonyolitását - mennyi embert mentettek volna meg igy a pusztulástól... Attól tartok azért nem csináltak semmit, mert féltek tőlünk hadifoglyoktól. A háboru még javában tartott s nem tudtak volna mit csinálni a hazaáramló hadi fogoly tömegekkel, a minden katonai fegyelemtől elszokott, anarchikussá vált hadifoglyokat a hadseregbe nem tudták volna beilleszteni, a betegek, [illegible] rokkantak, teljesen legyengült emberek tömege óriási tehertételt jelentett volna az állam számára,mellette minden okuk meg volt arra, hogy féljenek a hazaáramló vörösök forradalmi agitációjától, hát hagytak mindent, nemcsináltak semmit és igy okozóivá váltak az Oroszországban rekedt hadifogoly tömegek pusztulásának.

A hazulról érkező hirekkel kapcsolatosan mindenkinek meg van a maga gondja,különösen azoknak, kiknek családja a megszállt területeken él. Mióta eljöttünk Chabarovszkból meg szakadt minden kapcsolatunk a hazaiakkal, semmiféle levelet nem kapunk s gyakran kinoz a gondolat,mi van otthon, mi lehet otthon Pécsett, nem kergették-e el szüleimet Pécsről, vajjon hol és merre lehetnek szüleim ? Sajnos válasz nincs a magam által feltett kérdésekre,és szoritja szivemet az aggodalom az otthoniakért. Külön gond a közös hadseregben szolgált k.uk. tisztek gondja. Nemzetiségüket elmosta a k.u.k. tiszti nevelés,nem ismertek sem hazát, sem nemzetet, a császár kabátját viselték, kardbojtját hordták, az allerhöchste Dienst volt az istenük - és most egyszerre nincsen császár,nincsen Kriegsminisztérium, mi lesz velük. Van közöttük ember,ki született Horvátországban,rövidebb hosszabb ideig szolgált Csehországban majd Magyarországon, a háborubaN elment egy bécsi ezreddel, [illegible] csak németül beszél,más nyelveken legfeljebb valamit gagyog - hát most melyik a hazája,ha egyszer hazamegyünk , hová menjen ? Vannak és nem is kevesen,,kiket ilyen gondok foglalkoztatnak s hogy nincsen császár,Kriegsminisztérium,K.u.k Arméé elhagyottaknak, elárultaknak érzik magukat. Az öreg Jent ezredes egyszer dühösen kifakad: van neki otthon egy fia és van egy botja. otthon a bottal addig veri a fiát,mig a császárhüség utolsó porcikáját is ki nem veri belőle..

Elmulik az ősz is s beköszönt a tél és most megismerkedünk az igazi szibériai téllel,a minden tengertől távol eső nagy kontinentális földség telével.

A télre való előkészülés csupán annyi,hogy a csehek a legénységgel a barakkokat fel egészen az ablak magasságáig körülhányatják földdel,hogy jobban védve legyenek a hideg ellen. Aki teheti meleg holmikat vásároltat a városban,én egy öreg,lyukas talpu ,olcsó nemezcsizmát ,valenkit - mondják piminek is - hozatok a városból,Vlossák szépen rendbe hozzá,valami bőrrel megtalpalja s a hosszuszáru valenki kitünő szolgálatot tesz,sosem fázik benne a lábam; aztán hozatok teveszőrt a városból,János a teveszőrrel kibélel valami zsákszerü anyagot

s lesz jó meleg mellényem.

Nagy havazások, kemény hidegek, a hőmérő állandóan 20-25 fok körül jár, majd decemberben beköszönt a szorok grád, a 40 fokos hideg; a levegő olyan mintha nem is légnemü anyagot,de valami szilárd anyagot lélegezne be az ember. / Egy osztrák, kiről azt beszélik,hogy valami északsarki expedicióra készül,még ebben a hidegben is naponta órákat köröz az udvaron,edzi magát./ Egyszer aztán feltámad a burána ez a napokon át dühöngő borzalmas erejü hóvihar,mely valahonnan messze délről zudul rá a városra. Egész alacsonyan járó nehéz,fekete fellegek boritják az eget,az ember szinte azt hinné,hogy kézzel elérhetnők őket. Aztán hirtelen szörnyü harsogással kirobban a vihar és rettentő erővel dühöng,két lépésre nem látni a xxxx rettenetes kavargásban, a barakból kilépni nem lehet, mert elviszi,elsodorja az embert. Megtörténik,hogy valaki szükségét végezni kilép a barakból; társainak feltünik hogy nem jön vissza, hirtelen kötelet keritenek hárman,négyen magukra kötik a kötelet,melynek végét a barakban három markos ember fogja és indulnak ki a viharba kötéllel a derekukon; a baraktól 20-25 lépésre megtalálják a szerencsétlent ki tehetetlenül küzd a borzasztó kavargásban, mely elsodorta az ajtótól s egyre viszi tovább, őt is a kötélhez kötik,a barakkban állók aztán neki feszülve visszahuzzák a kötéllel az egész társaságot a barakba; a legcélszerübb ha valaki ki akar menni hozzáköti magát kötéllel a xxixxxxx pricshez és ugy lép ki az ajtón. Többször előfordul,hogy burána után fagyott embert találunk az udvaron a hóban,ki kellő elővigyázat nélkül lépett ki a barakkból s visszajönni nem tudott. A burána napokon át dühöng, lelkileg rettenetesen hat rá a napokon át szünet nélküli őrült harsogás és attól rettegünk ,hogy a rettenetes hóvihar egyszercsak elviszi fejünk fxixx fölül a tetőt; apathikusanfásultan gubbasztunk priccseinken s várjuk, hogy egyszer már vége szakadjon a kinn harsogó fehér pokolnak. S elég gyakran jelentkezik a burána,nincsen téli hónap, melyben egyszer-kétszerránk ne zudulna ez a szörnyüséges ázsiai hóvihar.

Nehéz a petropavlovszki tél s beszorit bennünket barakkjainkba,ott kell átszenvednünk, fagyoskodnunk. A rossz tetőzeten,falakon keresztül bever a hó, a földpadló sáros,havas lucsok, a barakkok hőmérséklete sosem haladja meg a 4-5 fokot,állandóan erősen fel vagyunk öltözködve, még a lefekvéskor is csupán a csizmát rugom le magamró s ugy bujok be a hálózsákká összevarrt pokrócomba. Világitásunk nincs,saját xxxxxxxx magunk által fabrikált fagyumécsesekkel világitunk,mely inkább büzölögnek mint világitanak. S a barakkban szörnyü büz uralkodik,az összezsufolt piszkos embertömeg nehéz szaga, a száradó ruhák szaga, a mécsesek szaga, a lucskos,sáros padlók szaga valami infernális büzbe olvadnak össze s ebben a vadállatok ketrecére emlékeztető sürü büzben tengetjük napjainkat. A zsufolt barakkokban való állatias élet,a csehek embertelen bánásmódja,a hazulról érkező rossz hirek teljesen összeroppantják az idegeket,a tábor egy nagy őrültek házává változik,melyben fél meg egész bolondok gyötrődnek,kinozzák, marcangolják egymást. Oktalan dührohamok,gyülölködő veszekedések,hisz-

terikus verekedések robbannak ki; Dr.Beck Dezső összeszólalkozik Szegő Andorral, kapja botját s eltorzult arccal üti,veri, alig tudják kezei közül kiszedni a gyereket?; valami füstölgő szamovár miatt szóváltás támad az emberek között, mind élesebb hangon orditoznak,valaki felrugja a szamovárt,erre botta ökköllel egymásnak esnek s pár perc mulva már vagy huszan fojtogatják,öklözik,ütikverik,rugják egymást, a verekedő tömeg neki esik Jent ezredes szobája deszka falának s majd bedöntik és csak akkor csillapodnak le, mikor Jent kirohan a szobájából és égnek emelt karokkal jajgatja Mein Haus, mein Haus ! Mondom ez már egy teljes bolondok háza,melyben egy sereg beszámithatatlan ember járja a bolondját,valamikor férfiak voltak, katonák voltak,most csupán szerencsétlen idegroncsok. Néha már azt hiszem hogy épÝ elmével nem tudom túlélni ezt az állapotot; egyre sürübben jelentkeznek nálam - igy nevezem őket - a fekete napok, mikor élni sem kivánok, nem olvasok, nem irok, csak apathikusan gubbasztva bámulok magam elé.

Igy következik el ~~éxxx

és gondozás nélkül a szerencsétlenek; a tisztek részére a parancsnoksági épületben rendeznek be egy szobát. Mi tisztek magunk között a legszigorubb rendet vezetjük be,mindenki köteles nap nap után végigtetvészni ruháit,nem türünk magunk között olyat,ki nem tetvészkedik,napközben pedig ágynemünket,pokrócainkat kiteregetjük a barakk körül a hóba arra gondolva, hogy a 20-30 fokos hideg elpusztitja a bennük rejtőzködő tetveket. A tisztek között is fordulnak elő megbetegedések,de talán ezeknek a rendszebályoknak köszönhető, hogy a megbetegedések száma jóval alacsonyabb mint a románok között,kiket semmiféle tisztálkodásra nem lehet rábirni. Hiába próbál velük Balzar alezredes ilyen irányban beszélni, még csak szóba sem állnak vele. Az emberek szervezete erősen legyengült állapotban van, orvosszerek nincsenek s igy a halottak száma egyre emelkedik,1919 áprilisában mikor a járvány körülbelül a tetőpontját éri el naponta 25-30 ember hal meg - mást sem látni a táborban mint örökös halottcipelést. Annyi a halott hogy eltemetni sem tudják őket, a kórház mellett gyüjtik a halottakat,ugy rakják őket egymásra mint a fahasábokat; mikor aztán 100-150 halott összegyül kinn a keményre fagyott szteppén robbantanak egy nagy gödröt,szekérrel kiviszik a halottakat, s beteszik őket a gödörbe,Drechsel páter mond felettük egy imádságot, rájuk hányják a földet,egy tömegsirral megint több van. A tisztek között is pusztit a halál, többek között meghalnak Dr. Sternschuss Károly segédorvos, a félláb

Rudl Rigobert kadett

bu Kregár százados, Borbély orvos zászlós, Kelecsényi hadapród - néhány név kire a sok közül vissza tudok emlékezni. A halottak között van az öreg Ambrus,a mellettünk lakó csoport igen derék,becsületes tisztiszolgája és meghal Tonté Puky Elemér cigányprimás is, kit mindnyájan végtelenül sajnálunk. / Öt is, a tiszteket is,külön sirokba temetik/ Vlossák János is megkapja a betegséget, nagyon aggódom érte, de jó a szive, erős a szervezete,és szerencsésen kilábal a bajból.

1919 január elején megbetegszik unokabátyám Horváth Jenő is,nem sok reménnyel nézek betegsége elé,attól tartok,hogy erősen legyengült,xxxxxxxxxx cukorbajos szervezete nem fogja birni a flecktifusz támadását. S amitől félek bekövetkezik, január 9-én reggel felkeres Drechsel páter s közli,hogy szegény Jenő éjjel meghalt,átadja nékem jegygyürüjét és néhány apróbb tárgyát, /ezeket aztán én hazaviszem és átadom otthon özvegyének./ Nem engedem, hogy a szteppén temessék el,a Jóléti bizottságtól szerzek pénzt , Vlossák Jánossal bemegyek a városi temetőbe és ott vásárlunk részére sirhelyet.

Január 13-án temetjük Jenőt s ez a temetés életem egyik legborzalmasabb emlékévé válik, Huszonöt fokos hidegben, erős szélben indulunk, a halottas kocsit Drechesel páter és még néhányan követjük, mig a temető felé haladunk a szelet hátunkba kapjuk és igy valahogy el tudjuk viselni. Kinn a temetőben egy frissen megásott sirt találunk, beeresztjük a koporsót, Drechsel páter ép hozzá akar kezdeni a temetési szertartáshoz,mikor megjelenik egy orosz temetési menet, kijelentik, hogy ez a sir az ő sirjuk,végül is csunya veszekedés után kiemeljük a sirból a

koporsót s indulunk tovább megkeresni a mi sirunkat. Ide-oda való mászkálás után találunk is egy üres sirt,nem sokat tünődözünk, leeresztjük a koporsót, behányjuk a sirt, ~~xxxxxxxxx~~ Drechsel páter elvégzi a szertartást és azzal indulunk hazafelé. Én már eddig is meglehetősen átfáztam s most hazafelé menet szembe kapjuk a szelet; addig mig a városban megyünk a házak némileg mérséklik ,de mikor kiérünk a városból a nyilt szteppén gyilkosan kegyetlen szélbe kerülünk. A magas hóban, orkánszerü éles szélben valahogy elmaradok a többitől és egyedül botorkálok a tábor felé; teljesen kimerülten félig megfagyva vánszorgok,közben ugy érzem,hogy erőim teljesen felmondják a szolgálatot,minden akaraterőmet össze kell szednem, hogy le ne üljek ,mert a szélkorbácsolta,ember nem járta szteppén a biztos megfagyás várna rám, csak kinlódom tovább. Magam sem tudom hogy érek haza,beesem a barakkba, a fiuk ugy dörzsölnek fel,két napig vagyok beteg ezután a temetés után,melyben kicsiny hijja, hogy magam is el nem pusztulok.

A flecktifusz járvány csak ugy 1919 nyár felé szünik meg, végeredményben 20-25 tiszt, 1500-1600 legény pusztul el a járványban. A meleg idő beálltával rendbehozzuk a szteppei temetőt, keritéssel vesszük körül, Drechsel páter megáldja a petropavlovszki hadifogságunknak ezt a szomoru emlékét. / Nem tudom,hogy 1972-re mikor ezeket a sorokat irom maradt-e meg belőle valami. /

1919 tavaszán szerencsés változás történik sorsunkban, a csehek elhagyják a tábort, egy orosz tiszt Melnikov porucsik veszi át a tábor parancsnokságot s a tábor őrizetét naponta váltakozó orosz őrség látja el.

Egyszerre könnyebb lesz a sorsunk, megszünnek a gorombaságok, megszünnek a megalázások, kinzások, ujra hagynak bennünket élni. A povierkát egy negyedóra alatt elvégzik,az ügyeletesi szolgálatot óvatosságból mi magunk fenntartjuk, de reggeli jelentkezés többé nincs. Aki akar bemehet a városba s aki megy egyedül megy, az oroszoknak eszébe sem jut kisérgetni bennünket.

A táborban igen nagy a nyomoruság,nincs pénzünk, már a kosztot is alig tudjuk fizetni. Egyes tisztek fogják magukat és elkezdenek a városból behozott anyagból keztyüket, sapkákat, papucsokat készitení, melyeket kinn a városban eladnak és igy pénzhez jutnak. A városban - mely mindenben hiányt szenbed - a kereskedők felfigyelnek és most már ők jönnek be a táborba s rendelik meg a legkülönbözőbb dolgokat rendszerint ugy,hogy az elkészitéshez szükséges anyagot ők adják - a tiszti barakkokban mindenre van vállalkozó, minden rendelésnek lesz gazdája. Kisebb-nagyobb csoportok állnak össze s közös haszonra dolgoznak - szóval, ma ugy mondanánk, szövetkezeti alapon dolgoznak. De megjelenik a kapitalista alapon végzett munka is. Vannak a tisztek között pénzes emberek, részint ~~xxxx~~ hazulról hozták magukkal a pénzt - nem ok nélkül mondják egyesekre,hogy elfogatásukkor zsebükben maradt az ezred pénze - részint ,ameddig lehetett Amerikán keresztül hozzátartozóik küldték nekik a finom dollárokat. S a pénz ezeknek az embereknek a zsebében mozogni kezd; keresni akarnak. A tisztek között jó néhány ember ügynökösködik, járják a várost, kereskedőkkel keresnek és tartanak kapcsolatot, rendeléseket vesznek fel; nos a pénzes emberek vállalják

a rendelés teljesitését ugy hogy a tisztek közül "munkásokat" vesznek fel s azok végzik el a munkát bér ellenében, nagy a nyomoruság a táborban,nagy a munkaerő/ kinálat hát csak annyi munkabért fizetnek hogy a munkás valahogy csak fenn tudja magát tartani, a hasznot pedig zsebre vágja a vállalkozó. /Persze az ügynökök sem ingyen dolgoznak, a hozott üzletek után, meg a kész áru kiszállitásáért szép pénzt vágnak zsebre,csak a munkások azok járnak rosszul,mert a nagy szegénységben mindenre vállalkoznak,hogy egy kis pénzhez jussanak. / Az udvaron egyszer látom, hogy az egyik ügynök,egy főhadnagy hátán és a két kezében hatalmas csomagokkal vonul ki a táborból, viszi ki valahová az elékszült árut. Valaki megjegyzi mellettem: ha ez a főhadnagy otthon látná,hogy valamelyik önkéntesének apja,csak fele akkora csomagot cipel a városban, azonnal kirugná az önkéntest a tiszti iskolából... / Itt van Grünfeld Hugó /egy fiatal zsidó hadapródjelölt,kinek valami öt vállalatavan, ~~xx~~ hatvanan-hetvenen dolgoznak neki tisztek és öreg századosok, törzstisztek hajlonganak elötte, hogy felvegye őket munkásnak, hogy dolgozhassanak neki - az ipari világ megszüntetett minden tiszti rangkülönbséget, katonai rangra teintet nélkül kialakitva a tőkések és munkások osztályát megteremtette a legtisztább kapitalizmust. A tiszti barakkok lassankint nagy műhelyekké alakulnak át,melyekben reggeltől estig folyik a munka - csodálni való,hogy mennyi készség, ügyesség, leleményesség van a ~~tíxxxkxxx~~ tisztek között s mennyi minden készül a táborban. Szövetkezeti vagy kapitalista alapon gyerekjátékokat készitenek - ezeknek László József a mestere - aztán készülnek keztyük, sapkák, ingek, gatyák,zsebkendők, papucsok, tutyik, kucsmák; gyártanak mosó és mosdó szappant, fogport, fogkrémet .kefét,fogkefét, faszeget, sámfát , különféle bőrdolgokat,disztárgyakat, dobozokat, és még nem tudom hányféle más dolgot. Bárkány Jenő és még néhányan mások képes levelezőlapokat festenek, vannak emberek kik azzal ~~xx~~ foglalkoznak, hogy a munkavégzéshez szükséges eszközöket állitják elő, többek között dohányvágó gépet, faszeg gyártó gépet csinálnak; vannak kik hegedü készitésre specializálják magukat. Aztán itt vannak az u.n. csomagoló vállalatok, a városban nagy tételben sót,lisztet, dohányt, cigarettát stb. vásárolnak s kis mennyiségekre felosztva izléses csomagolásban ujból eladják kinn a városban. Az oroszok csak ugy kapkodják az európaias kiállitásu, szépen csomagolt árukat s Bárkány Jenő, Friedrich Géza és még mások azzal fogalkoznak,hogy a legkülönfélébb árucikkek részére izléses csomagolást terveznek és állitanak elő.

Stiassny Aladár a 8-as barakkban egy szövő,fonó műhelyt rendez be, az ehez szükséges gépeket, táborbeli mérnökök tervezik meg és állitják elő. Egyébként a hosszura nyult flecktifuszjárványnak Stiassny Aladár lesz egyik legutolsó áldozata. Nagy kár érte, mert igen értékes ember volt. Atbazarban elkezdte gyüjteni a kirgiz népmüvészeti tárgyakat,csont és fafaragásokat, szőtteseket,himzéseket és hasonlókat azzal a szándékkal, hogy hazaviszi és az Iparmüvészeti muzeumnak adja át őket,gyüjteménye egy nagy ládára valót tett ki; halála után barátai gondozásukba veszik a ládát, hogy aztán sikerült-e hazahozni s mi történt vele nem tudom. A táborzenekar tagjai szintén munkát találnak, elszerződnek valamelyik városi szórakozó helyre ahol jól megfizetik őket és

és szépen keresnek. Alig van a táborban valaki aki nem dolgozik s akik nem tudnak dolgozni ? Azok jóformán könyöradományokból élnek,a Jóléti bizottság fizeti a kosztpénzüket, s hol itt kapnak pár rubelt,hol ott. Az öreg,rongyos,top-xxxxxxx rongyos Nyiri Nagy Géza 71. gyalogezredbeli k.u.k százados eladja jegygyürüjét ,vásárol azon egyésmást s nyakába akaszt egy xxxxxxxxxx tálcát és járja vele a barakkokat, papiroszit /cigarettát/, mahorkát / dohányt / cipőfüzőt s hasonlókat árul, vesznek is tőle,talán nem is azért, mert szükség lenne rá, hanem inkább hogy segitsenek a beteg öregemberen / aki nem is olyan öreg, mint amilyennek kinéz, nincs még 40 éves sem.. /

Az én csoportom szövetkezeti alapon elvállalja egy nagyobb mennyiségü perforált blokkfüzet elkészitését, vagy három hétig dolgozunk rajta és tisztességesen keresünk a munkával. Ujabb munkánk nincs, akkor a csoport tagjai ahányan vannak annyifelé keresnek és találnak munkát, én egy szappangyáros kadetthoz állok be, a kész árut csomagolom,pár hétig itt dolgozom,akkor ujra munkanélküli leszek. Nem vagyok valami ügyes ember,kézügyességem semmi sincs, ujabb munkát nem találok, ekkor cselédnek csapok fel: csoportom tagjai reggeltől estélig dolgoznak,helyettük én vetem be az ágyakat, takaritok, kisöprök, elhozom az ebédet, vacsorát, kenyeret,elmosogatok, ezért mindegyikük fizet nekem egy bizonyos összeget,nem megy sokra a keresetem,de mégis nem vagyok egészen pénz nélkül.

Breyer Tivadarhoz

Aztán akad nekem más munkám is,mely már nem is munka,hanem szórakozás,pénzt se igen hoz,de mégis kedvvel csinálom. Csinálok egy négy oldalas lapot, cime"Munkások Lapja", melyet elejétől végig saját kezemmel irok, Bárkány Jenő pedig illusztrál. A komoly cim alatt valamiféle viccлap rejtőzik,mely többé kevésbé kifigurázza a tábor életét. A "vezércikk" a kommunista lapoktól elsajátitott bombasztikus frázisokkal,üresen puffogó szólamokkal van tele, ma igy mondanánk: nagy hadoválás az egész. A lapban aztán xxxx gunyoros irónikus hangon irok jellegzetes emberekről, Csenky Imréről / A suttogó ember /, Jent ezredesről / Hohó otthon nagy ur volt,brigadéros../ Nagy Győzőről / Látogatás a versgyárban/, Szücs Dezsőről /Nagypapa a suton /,Tusnay Jánosról / Faszarágó,ki a kolbászát centiméterre beosztja/ ,Barna főhadnagy ládájába belekivánсsiskodó Székely Izsóról,Pásztor Gézáról ki mindenáron fiatal akar maradni, és másokról, aztán irok dolgokról, a kietlen reterátról / Még ott sem egyedül/, a förtelmes szagu,izü dohányról / Mi a mahorka ? / a nagy cukorhiányról / Szachar jest ? /, a kiagyalt hirekben, fiktiv hirdetésekben,csipős viccekben meg marom a nyomor vámszedőit a nagyobb és kisebb kapitalistákat. a Grünfeld Hugókat. A "munkások" nagy örömmel fogadják a lapot, a barakkokban felolvassák és nagyokat röhögnek rajta és én kedvvel csinálom addig, mig valaki nem figyelmeztet rá,jó lesz a lappal felhagynom, mert a mostani fehér világban nagyon megüthetem a bokámat; abbahagyom a lapcsinálást,pár példányát sikerül hazahoznom ,ezek jelenleg a pécsi Janus Pannonius muzeumban vannak meg.

nagy iv

Közbevetve jegyzem meg,hogy Bárkány Jenő ugyanebben az időben egy nagy munkát szerkeszt össze,melyben különböző irók objektiv formában a tábor életét irják meg,

én is irok a könyvbe egy cikket ,ma már nem emlékezem hogy milyen témáról.Bárkány Jenő aztán diszes bőrkötésbe beköti a könyvet,hazahozza,ugy tudom,hogy jelenleg a pozsonyi muzeumban van.

A táborbeli ipar egyre erősebbé, szélesebb körüvé válik,ezzel kapcsolatosan igen megnövekszik a pénz forgalom,mire a nagyfejüek összeülnek és megalapitják a táborbankot, mindegyik barakk nagyobb összeget fizet be a banknak,mely a befizetett összeg arányában táborpénzt bocsát ki, a táborban kizárólag ez a pénz van forgalomban. Utóbb kiszürönközik a városba is, hol szivesen elfogadják a táborpénzt, a cári gyengi / pénz / teljesen eltünt a forgalomból csak igen drága felárral kapható, a Kolcsak által kibicsátott pénz pedig napról napra veszit értékéből , a táborpénz lassankint értékesebb lesz mint a Kolcsak pénz, miért ? mert mögötte munka van, a Kolcsak bankó mögött pe-nincs semmi.

Az orosz táborparancsnokság mindenben előmozditja a tábori iparüzést, segiti, támogatja a táborban folyó munkát. No nem önzetlen szeretetből teszi,hanem mert haszna van belőle, Melnikor porucsik a vállalatokra - legyenek szövetkezeti, vagy kapitalista vállalatok - adót vet ki, de adót vet ki a szinházra,tábor zenekarra,vendéglőkre, pogácsasütöre, feketekávé főzőre stb. az adó összege a forgalomhoz igazodik s havonta kell fizetni, a befolyt összeg aztán Melnikov jövödelmét képezi. / Sajátságos jelenség,hogy a járvány legnagyobb pusztitása idején mennyire megnövekszik az Aviatikus és a Soltész forgalma; a románoknak ugy látszik van pénzük, melyet még munkán létük alatt szereztek ,s mikor valaki meghal a falubeliei, barátai tort ülnek s a tort mindig a méregdrága Aviatikusban vagy Soltészban tartják meg.. /

Lassankint elmulik a tél, vége lesz a havazásoknak, hidegeknek, elcsndesednek a burának is, megenyhül az idő s lassan, nagyon lassan kitavaszodik. A melegebb idő beköszöntése nagy könnyebséget jelent számunkra,kiszabadulunk a büzös barakkból, kinn időzhetünk a táborudvaron, sütkérezhetünk odakinn s a dögleletes levegő helyett tiszta friss levegőt szivhatunk. A melegebb idő beköszöntésével én mindennap hajnalban kelek, a tábor alszik még,én meg egy könyvvel elhuzódom a tábor egyik sarkába és megszabadulva a tömegtől élvezem a magányt,a csendet,az egyedülléte. A viztoronyban vércsék tanyáznak,hallgatom vijjogásukat, nézem merész röptüket s irigylem őket, boldog ~~xxxxx~~ madarak a tábor négy fala közül szállhatnak,hová akarnak..

Valahogy megtudjuk, hogy a városban van egy katholikus templom, hol egy lengyel pap misézik ,Urnapján aztán páran propuszkát kérünk és kimegyünk a templomba. Sajnos a templomnak csak az alapzata van meg,a misét a közeli pap - lak egyik szobájában mondja a pap. Mise után beszélgetünk a pappal, amint mondja igen nagy kiterjedésü a plébániája, elnyulik majdnem Omszkig,hivei legtöbbnyire német telepesek,kiknek egy egész naponát kell kocsizni ,ha templomba akarnak jönni,tényleg a templom körül az orosz kocsiktól teljesen elütő nehéz megvasalt kocsikat látunk,vidékről bejött hivők kocsijai ezek.

Egy más alkalommal Puchlin főhadnaggyal,Vlossák Jánossal megyünk be a városba,a városi fürdőben megfürdünk - igen jól esik a xxxxx régóta nélkülözött fürdő - érdekes hogy az oroszok mind leveles gallyal jönnek a fürdőbe,fürdés közben ezzel veregetik a testüket. Fürdő után körülnézünk a városban, a falusias kinézésü utcákon elég nagy az élénkség, orosz polgáremberek,polgárasszonyok,kumiszárusok, a lovat hanyagul megülő kirgizek, minden olyan idegen nekünk. Megnézzük a piacot,zöldséget, tejet,vajat,turót.tojást stb. áruló parasztasszonyok üldögélnek kosaraik mellett s kinálgatják árujukat,,egy sor mészáros hust árul, szőrmeárusok meg különböző prémeket kinálgatnak megvételre; a piacról tovább megyünk a parahorkára, ez olyan ócska piac féle, ócska vasszegektől diszes szekrényekig kinálgatnak itt mindent,csak ugy nyüzsög itt a nép, az árusok kiabálnak,a venni szándékozók nézegetnek, keresgélnek a kirakott mindenféle holmi között; Puchlin főhadnagy hosszas alkudozás után megvesz valami diszes bőrszijat s azzal elvonulunk haza.

- Megjött a tavasz és azzal izgalmas idők következnek ránk .

A tél alatt szüneteltek a hadmüveletek,a tavasz beköszöntével a vörös hadsereg ujból megkezdi hadmüveleteit. Kolcsak a tél folyamán megszervezte a szibériai hadsereget, tudja hogy a háboruban részt vett idősebb korosztályokra nem számithat,mert azok nem harcolnak,hanem átsétálnak a vörösökhöz, ezért az uj hadseregbe csupa fiatal 18-19 éves gyereket soroznak be. Miután Szibéria mindenben hiányt szenved a zöld-fehér szalagos szibériai hadsereget Vladivosztokon keresztül a szövetségesek látják el fegyverrel,lőszerrel, egyenruhával, mindennemü felszereléssel. A szibériai hadsereg alakulatai aztán sorra leváltják a fronton a cseheket, a cseh csapatokat a hátországban helyezik el lényegében véve rendfenntartó feladattal.

A vörös hadsereg nagy offenzivát kezd s lépésről lépésre szoritja vissza a szibériai hadsereget. A szibériai hadseregből valahogy hiányzik a harci szellem, a szibirjákok nem akarnak harcolni,tömegesen adják meg magukat és igy sorra a vörösök kezére kerül Ufa,Zlatoust, Perm, Cseljabinszk, Jekatérinburg; a fehérek tartósan sehol sem tudnak megállni.

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxg

Meg lehet állapitani,hogy a szibériai hadsereg harci készségének hiánya arra vezethető vissza,hogy a szibériaiak meglehetősen kiábrándultak a Kolcsak uralomból. Mikor 1918 májusában a fehér ellenforradalom diadalmaskodott nagy örömmel fogadták az uj rendet; örültek hogy megszabadultak a proletárdiktaturától ,főleg a hatalmat kezükben tartó magyaroktól s abban a hiszemben voltak hogy az uj rend valamiféle alkotmányos demokráciát valósit majd meg. Ebbeli reményeiket azonban hamarosan elhervasztotta Kolcsak,aki Oroszország minden bajának főforrását a forradalomban látta és egyedüli céljának a forradalmi szellem kiirtását és az autokrata cárizmus visszaállitását tekintette. S ennek megvalósitása érdekében a legvadabb kozákuralmat vezette be,elég volt egy elejtett szó vagy valami megjegyzés,hogy börtönbe dugják az embert,megtelnek a börtö

nök, egymást követtük a kivégzések. / A mi táborkatalaskánkat is teletömik orosz civilekkel,közöttük - egyenruhájukról felismerhetően-néhány diák is van, nemrégiben meg több orosz katonát végeznek ki a táborunkhoz közel eső szakadékban ott, hol 1918 májusában a helyi szovjet tagjait végezték ki. /

Mindez Kolcsak ellen forditotta az orosz polgárságot, kiket dühit az is,hogy mindenben a csehek dirigálnak, rendelkeznek, mire szükségük van elveszik ,mondhatnánk igy is elraboljják az oroszoktól s köben olyan hangon beszélnek, ugy bánnak az oroszokkal mint a hóditók az alávetett néppel. Az orosz lakósság rettentően gyülöli a cseheket s többé nem csehoszlovákoknak, de csehoszobakáknak / cseh kutyáknak / hivják őket, nem barátot de ellenséget látnak bennük..

Nem lehet csodálni, ha a fronton levő szibériai csapatok nem akarnak harcolni. De azt sem lehet csodálni, hogy az általános elégedetlenség következtében itt is,ott is lázadások robbannak ki s ma már több kisebb-nagyobb front alakult ki magában Szibériában. A partizánok szakadatlanul támadják a szibériai nagy vasutvonalat - melyen Kolcsakék teljes anyagi utánpótlása jön a szövetségesektől - s a vasutvonalat biztositó cseheknek állandóan harcolni kell a partizánok ellen.

1919 nyarán egyre veszedelmesebben közeledik a vörös hadsereg és egyre nyugtalanabbá,egyre idegesebbé válnak a fehérek, az idegeskedés megjelenik a táborbeli oroszok között, durvák, gorombák lesznek, Melnikov porucsik is tisztára megbolondul , a korábban jóindulatu ember egyre többet komiszkodik velünk, visszavonja a kiadott engedélyeket, megnehezíti, majd utóbb teljesen betiltja a városba való bejárást. Ezzel egyszerre megbénul a táboripari élete,nem lehet semmitsem kiszállitani a városba s az emberek egymás utánhagyják abba a munkát. Nem érdemes do gozni, mert nem lehet semmitsem értékesiteni.

1919 julius 29-én aztán váratlanul kirobban az oroszok dühe, a szó szoros értelmében kirabolnak bennünket. Olyan váratlanul, annyira meglepetésszerüen következik be a csapás,hogy előzőleg semmitsem tudunk tenni meghiusitására vagy csak enyhitésére is. Melnikov parancsára reggel hirtelen fegyveres oroszok veszik körül a barakkokat, majd behatolnak közénk s külön-külön mindenkinek szétházyják a fekvőhelyét, felbontják a ládáját, bőröndjét, s elvesznek minden értékesebb dolgot, órát,cigarettatárcát stb. cukrot, dohányt,élelmiszereket de különösen a pénzre vadásznak ,az emberektől az utolso rubelig elveszik a pénzüket, utólagos megállapitás szerint csupán a mi barakkunkból 80,000 rubelt visznek el; ráteszik kezüket a táborbank fedezetül szolgáló pénzére is és teljes összegében elviszik. Az hogy a kapitalisták munkaverejtéken szerzett ezreseit elveszik, hagyján, de hogy az embereknek keserves munkával szerzett rubeljeit is elszedik fáj, nagyon fáj.Minden munkánk kárba veszett ujra visszahullunk a nyomoruságba, nem is beszélve arról,hogy lelkileg mennyire megráz bennünket gyalázatos kirablásunk. Minden munka megszünik s valami vad gyülöletben ég a tábor a fehérek ellen, pusztuljanak el,dögöljenek meg,minnél előbb. Várjuk a vörösöket s minden sikerük hire örömujjongást kelt a táborban.

A vörös hadsereg,ha lassabban is ,mint mi szeretnők de állandóannyomul előre s a vörös hadsereg előrenyomulásával menekülök áradata lepi el a várost, jönnek kocsikkal,gyalogosan s az Isimen tuli sikságot nagy menekült tábor lepi el. Majd vörös hadifoglyokat hoznak, a besenceket kitelepitik a barakkjukból s oda lökik be a hadifoglyokat, tömegesen vannak közöttük betegek, sebesültek, nem gondoskodnak róluk, nem adnak nekik enni,jártányi erejük alig van ,~~xxxxxxxxx~~ odacsusznak,másznak keritésünkhöz s kenyérért,ennivalóért könyörögnek, mi adunk nekik, amink van,de nekünk sincsen sok.. Aztán nagy hadifogoly tömeg vonul be a táborba,csupa legénységi ember, Cseljabinszkból jönnek, gyalogosan hajtották őket,fáradtak,kimerültek, a táborban alig van hely, a nagy udvaron táboroznak le. Ismerőst keresve közöttük, felfedezem Pálik Béla egri telekkönyvezetőt, kivel ~~xxxxx~~ sokat beszélgetek. A Bruszilov offenzivában esett fogságba, a Bruszilov offenziva foglyait, ~~xxxxxxxxxxxx~~ valami háromszázezer embert, köztük őt is, elvitték a murmanszki vasutvonal épitéséhez, enni keveset kaptak, pusztitotta őket a cinga /skorbut/ a teljesen elhagyatott, miazmás levegőjü,mocsaras vidéken rengeteg ember pusztult el, az odaszállitott hadifoglyoknak legalább a fele maradt ott mindörökre , Pálik csak szivós természetének köszönhette hogy életben maradt. / Ennek a vasutvonalnak megépitése azért volt sürgős az oroszok számára,mert azon keresztül kapták a szövetségesek által Murmanszk tőbe szállitott lőszer és egyéb anyagi utánpótlást./ A vasutvonal megépitése után,ide-oda hurcolták őket,itt dolgoztak, ott dolgoztak,sok mindenen mentek keresztül,legutoljára Cseljabinszk környékén végeztek erdei munkát ,onnan hozták őket gyalogosan Petropavlovszkba - szivfájditó hallgatni mi mindenen nem ~~xxxxxxx~~ ment keresztül hadifogoly legénységünk. Egy napon meg valamelyik fegyház rabjai érkeznek meg a táborba, gyalogosan hajtották őket idáig, megrettenve szemléljük, ezt a szörnyü kinézésü megbilincselt tömeget,minden lépésükre csörögnek láncaik, mintha Dosztojevszki rémalakjai támadtak volna életre.

Mi lázas izgalommal figyeljük az eseményeket,különösen akkor mikor Kurgán és Tyumen a vörösök kezére kerül s igy a háboru Petropavlovszk közelébe ér. Egyszerre felkavarodik a város; a városi polgárság tömegesen menekül vonaton,kocsin, kiürül az Isim menti menekült tábor is,aki csak teheti megy tovább a városból. 1919 augusztus 20. utáni dőkben az orosz hivatalok, bankok,közintézmények,gyárak stb. beszünteti müködésüket és elmennek kelet felé, a városba megérkezik a szibériai 3. hadsereg parancsnoksága s a város központjában levő nagy iskolaépületben üti fel hadiszállását. A város tisztára a front mögötti város képét mutatja,tele van csapatokkal, trénekkel, katonai intézetekkel, az utcákon csak katonát látni, a polgári élet teljesen megszünt. A tábor mellett ezredek vonulnak el, mennek ki a frontra. Néha egy-egy repülőgép repül el a fejünk felett, megy valahová a messzeségbe.

Mi tele vagyunk izgalommal, nyugtalansággal mi lesz velünk, mi történik velünk. A vörösök elől visszavonuló szibériai csapatok itt hagynak bennünket ? - ezt szeret

táborba. Társai nem hagyják el,kezdenek vele foglalkozni,lassu,türelmes,hosszadalmas munkával megtanitják beszélni,irni, olvasni,számolni - ma már egykori defektusára csupán lassu, döcögős beszéde emlékeztet,egyébként szellemileg ép ember.Itt van a hosszu,vékony Mihalovics Béla,egyetlen vagyona egy agyonolvasott Ady kötet,Ady Endre összes költeményei,lelkesedik Adyért, a legnagyobb magyar költőnek tartja és én tulajdonképen rajta keresztül ismerkedem meg Ady költészetével,melyről eddig alapjában véve csak keveset tudtam.Itt van a "családom érdekében" Baján Nándor pesti kereskedő,ha valamit vásárol, vagy eszik, azt "családja érdekében " teszi,mert a családjának érdeke,hogy egészségben hazakerüljön,tehát táplálkoznia kell, fenn kell magát tartania,hogy hazakerülhessen. Itt van Dr.Hajdu Béla pesti ügyvéd,ki a legnehezebb körülmények között is megőrzi kesernyés humorát, itt van az alacsony peckes járásu pápaszemes Rab "tanár ur" és itt van a kövér gömbölyü Albert József ,a "Kati néni" és a sovány szögletes Czimmer László,a "Mari néni", két erdélyi tanárember ,aztán Borcsa Gergely az öreg székely góbé, s az ugyancsak székely Bartalis Áron. És itt vannak még Opitz főhadnagy az "öregecske", Boncz Nándor a "kinai császár", Schannen Mátyás a "Gót betü" - majd nem mindenkinek meg van a beceneve, Waligurszky Bélát például Treszkának hivják,- és sokat vagyok együtt Pintér Sándorral, sokat sétálgatok Schmelka Leóval.

És - sajnos - itt van,hozzá az ágyszomszédom Dr. Dóczy Béla budapesti ügyvéd, egy gyülölködő természetü,mindent lekárogó, kellemetlen modoru ember - én ugy vagyok vele, ha csak meghallom éles,gunyoros, kellemetlen hangját,már röcögni kezdenek idegeim. Bizonyos mértékig meg lehet érteni Dóczyt, fiatal,jól kereső ügyvéd,klub tag, társasági ember,aztán jön a háboru,behivják,mint tizedes hadifogságba kerül hozzá sebesülten,egyik keześ lövést kap s az máig sincsen rendben, mint tizedest bevágják egy legénységi táborba s ott végigcsinálja a legénységi táborok minden nyomoruságát,hozzá dühiti a tudat,hogy a társadalmi osztályához tartozó urak benn ülnek a tiszti táborokban és élik a tiszti táborok fizetéses,kényelmes életét,mindeż valami elemi gyülöletet fejleszt ki benne az egész világ ellen s ha utóbb sikerül is átkerülnie tiszti táborba, gyülöletét még jobbra fordult körülményei sem tud.ják lecsökkenteni,amiben viszont része lehet az évek során megrendült idegzetének. Mondom meg lehet érteni,meg lehet , magyarázni Dóczyt,de állandóan vele lakni,hallgatni gyülölködő,gunyoros,éles károgását nagyon nehéz.

Lakásunk xxxxxxxxxxxxx rendes lenne,de mikor beköszönt a tél,kegyetlenül hideg lesz, mert nincs fütésünk. A nikolszki telet össze sem lehet hasonlitani a vad petropavlovszki xxxxx téllel, sokkal enyhébb nála,de azért itt is csak megjön a 10-15 fokos hideg s ilyen hidegben fütetlen szobában élni nehéz. Állandóan fel vagyunk öltözve,bundá,vastag kabát rajtunk.lefekvésekor legfeljebb a csizmát rugjuk le lábunkról. Már a perevorod után történik,hogy egy paraszt köszönt be hozzánk fiával,vidékről jönnek, fáradtak,szeretnének megpihenni, tessék. Egy idő mulva látjuk,hogy a fiu reszket,mi baja

van, csak nem fél ? Nem fél az - mondja a paraszt - csak nagyon fázik,megyünk is tovább valami melegebb helyre,hogy lehet ilyen hidegben élni ? Mi sem tudjuk,hogy lehet,de mégis élünk.

Beszélgetve a fiukkal sok mindent hallok tőlük,minek hire nem érkezett Petropavlovszkba.

Itt van a chabarovszki svéd vöröskeresztes megbizott Sven Hedblom tragikus sorsa. A csehek kémkedéssel vádolják, az egész irodai személyzetével lefogják,kihajtják őket a vasutállomásra s ott minden itélkezés nélkül egy vaggonban felakasztják őket.Sven Hedblommal együtt hat személyt akasztanak fel igy,közöttük két nőt, a felakasztottak között van Almoslino honvéd főhadnagy is,ki hadifogoly vonatkozásokban volt Hedblom munkatársa /egyébként Hedblom kereskedő volt./ Sokat segitett, sokat támogatott bennünket annakidején Hedblom s mélyen megrendit tragikus halála.

Aztán itt van a szörnyü krasznojarszki vérengzés. A krasznojarszki hadifogoly tábor mellett van egy nagy orosz kaszárnya, a kaszárnyának legénysége fellázad,megtagadja tisztjeinek az engedelmességet,több tisztet agyon is lőnek. A csehek körülveszik a kaszárnyát, fegyveres erővel elnyomják a zendülést és tömegesen lövik agyon az orosz katonákat. Jó ez/az eset nekik arra,hogy nagyot üssenek a hadifoglyokon is, Kitaláljják,hogy az orosz katonák zendülését a hadifoglyok szervezték meg,ők lázitották fel az orosz katonákat. A táborban müködik egy kizárólag kulturális célokat szolgáló nacionalista Magyar Egyesület,letartóztatják ennek elnökét Dr. Pélyi Géza komáromi ügyvédet s vele az egyesület vezetőségi tagjait; ugyanekkor letartóztatják az erősen baloldali, sőt vörös érzelmünek tartott Dr.Forgács Andort,ki állandó hadakozásban élt az általa reakciósnak tartott Pélyék ellen s vele együtt letartóztatnak több ~~nő~~ más embert ki, kiket vörös gondolkozásuként tartanak számon a táborban - igy kb. 15-20-an kerülnek letartóztatásba nacionalista magyarok, radikális vörösök mind azzal vádolva,hogy megszervezték az orosz katonák zendülését. Cseh hadbiróság elé állitják őket, a hadbirósági tárgyalás félóráig sem tart,halálra itélik az összes vádlottakat s nyomban a tárgyalás után ki is végzik őket.

Végül itt van a kanszkijeset: két német tisztet cseh hadbiróság elé állitanak állitólagos kémkedésért,öt perc alatt meg van az itélet,halálbüntetés,további öt perc alatt ki is végzik a két szerencsétlent.

- Nagyon félhetnek a csehek,mert csak örökösen rettegő,mindenben rémképeket láto emberek képesek névnélküli félelmükben olyan szörnyüségekre,mint aminőket a csehek itt Szibériában müvelnek.

- Mi az élelmezésünket illeti a táborban több konyha müködik,én csoportom menázsába a Kállai konyhába lépek be. Alapjában véve mindegy,hogy az ember honnan hozatja étkezését, mert mindegyik konyhában nagy a nyomoruság. A oroszok nem fizetnek,nincs pénz, a konyhák nem tudnak főzni,valami üres leves s kevés fekete kása - melyet a táborban huklaszagu kásának" csufolnak - egy szelet kenyér,de legtöbbször a kenyér is elmarad,ez a kosztunk. Nos az első chabarovszki időket kivéve sosem voltunk elkényeztetve koszt dolgában,de mégis vol-

tunk valahogy, akármilyen nyomoruságosan is de éltünk valahogy. Itt Nikolszkban tanulom meg, mi az az éhezés, a gyomrot facsaró kegyetlen éhség. Örökösen éhes vagyok,éjjel felébredek. aludni sem tudok az éhségtől,kinomban megenném a deszkát is. Csontig lesoványodott,éhségtől sárga arcu emberek ődöngenek a táborban s azon tünődnek mit ennének ha volna mit, félbarakk vitatkozik azon, hogy kell az "igazi"strapacskát megcsinálni, hogy kell az "igazi" halászleveł megfőzni. /Vannak- ilyen barakkon végigszaladó vitatkozások , az éhség korában konyharecepteken vitatkoznak, később mikor már rendes lesz a koszt azon, hogy a szederfa szederfa-e vagy eperfa-e a dunántuliak az elöbbi, a tiszántuliak az utóbbi mellett foglalván állást./ Egyik éjjel harcogó kacagásra ébredünk, mi az, Rab tanár ur felült az ágyában és azt mondja,hogy álmában egy nagy zsirós-kenyér kergette meg,győzött előle szaladni,közben valóságos kacagási roham fogta el a gondolatra, hogy szinte fáj a hasa az éhségtől és mégis kénytelen szaladni az üldüző zsiroskenyér elől.

A nagy nyomoruság Petropavlovszkban arra kényszeritette a hadifogoly társaságot,hogy dolgozzon,keressen és igy tartsuk fenn magunkat. Itt Nikolszkban ebből a vállalkozási szellemből semmi sincs, igaz ugyan hogy ilyen vállalkozási szellem kifejlődését lehetetlenné teszi a Lukjanov féle pénzéhség is.Megrendelést a városból csak Lukjanov utján lehet kapni,a kész árut Lukjanov szállitja ki és adja el teljes áron,a befolyt vételárból aztán valamit odadob a munkát végző hadifogolynak - arra pedig kevés ember hajlandó,hogy azért dolgozzon,hogy Lukjanovot hizlalja s mellette pár nyomoruságos rubel üsse a markát. A vállalkozó természetü emberek ugy oljak meg a kérdést,hogy egy nagyobb összeget fizetnek Lukjanovnak,mire az 2-3 hónapra kiengedi őket a táborból munkára,ugy hogy odakinn is laknak. Van egy hadnagy ki a városi gimnáziumban tanit, van egy zászlós, ki meg a városi gyógyszertárban dolgozik; de ezek csak kivételek; a kinn dolgozók többsége nehéz testi munkát végez, összeáll 8-10 ember s mennek ki erdei munkára,épitkezéshez, utépitéshez,bányába, gyárakba , jól keresnek, de keményen meg is dolgoznak érte. Én télen nem akarok kimozdulni a táborból, arra gondolok,ha megjön a tavasz, a meleg idő, itt hagyom a tábort,keresek társaságot s megyek ki én is a városba dolgozni. Addig meg itt a táborban nézek körül, a mi táborunkban abszolut semmi munkalehetőség nincs, ellenben a 2. sz. táborban Prusa Ernő hadnagynak van egy szeppan,fogkor, pudergyára, mely-ben 17 tiszti munkás dolgozik,közülük 8-an a mi táborunkból, nos egyikük beszerez engem ebbe a gyárba, melyben skatulyákat készitek. Reggel fél nyolckor félig sötétben hóban szaladunk át a 2-es táborba, nyolckor kezdjük a munkát,délben félórás ebéd szünet szaladunk haza hogy megegyük a gyenge evédet, utána vissza a gyárba, este hat órakor fejezzük be a munkát, egész sötétben x ballagunk haza táborunkba. Nagyon kevés a keresetem Lukjanov nyuzza Prusát, Prusa meg nyuz bennünket munka sokat, a napi 20 rubeles kereset ép csak arra elegendő hogy kenyeret tudjak magamnak venni, mivel elverem az éhségemet. Két hónapig csinálom ezt a munkát, akkor kezd a gyárnak roszszul menni, Prusa a munkások egy részét elbocsátja,majd utóbb az egész gyárat leállitja és ezzel megszünik a munkám. / A

2. sz. táborban egyébként összeakadok egy régi pécsi ismerősömmel Dr. Borsy Jenővel,kivel valamikor együtt énekeltem a pécsi Dalárdában. / - A Prusa féle munka megszünése után csoportom szerez a városból egy ~~kaxx~~ skatulya megrendelést, 15 nap alatt elkészitjük a skatulyákat, leszállitjuk, Lukjanov fizet valamit s ezzel vége van ennek a munkának is. Irigykedve gondolunk a japán hadifogolytáborban élő hadifoglyokra, mig mi nyomorgunk,koplalunk,azok yenben kapják a fizetésüket és igazán uri jó módban élnek.

Mulnak a hetek és lassankint beteljesedik a Kolcsak hadsereg végzete. A vörös hadsereg elfoglalja Petropavlovszkot,Omszkot, Krasznojarszkot s a visszavonuló szibériai hadseregnek már csak a roncsai érik el Irkuckot; itt forradalom tör ki, elfogják és agyonlövik Kolcsakot. A vörös hadsereg eléri a japánok által megszállt távol-keleti országrészt és itt megáll, vezetői érzik, hogy itt ~~xxxx~~ sokkal kenyebb ellenséggel akadnának össze, mint amilyen a fehér hadsereg volt,nem akarnak kockázatos vállalkozásba bocsátkozni,tehát nem folytatják tovább az előrenyomulást. A vörös hadsereg által elfoglalt területekről partizánok szürönköznek át a japán zónába és itt a hegyekben és erdőkben gyülekeznek. Nemsokára aztán itt Nikolszkban is bekövetkezik a perevorod: 1920 január 25-ről 26-ára virradó éjszaka az erdőkben összegyülekezett partizánok Andrejev partizánvezér vezetésével bevonulnak a városba, a konyijéger ezredes páradmagával ~~ól~~óra kap s megszökik a városból,az orosz helyőrség többi része pedig átáll a partizánokhoz,ledobják a zöld-fehér szalagot s kitüzik a pirosat?s igy a vörösök hatalom átvétele minden ellenállás nélkül zajlik le. A városban állomásozó japán csapatok erős készültségben állnak,de nem lépnek fel a városba benyomult vörösök ellen. Pár nap alatt ~~kixxxxxxxxxxxxxxx~~ kivörösödik egész Távol-Kelet, Vladivosztokban ideiglenes forradalmi kormány alakul,mely deklarálja a Távol-keleti köztársaság /Dalnyivosztocskája Republika/ megalakulását; a japánok hallgatnak, ugy látszik tudomásul veszik a ~~xxxxxxxx~~ nagy fordulatot. Az uj rendszer nagyon enyhének, nagyon mérsékeltnek mutatkozik; Andrejew a megbékélést hirdeti, pár sulyosabban kompromittált embert letartóztattnak,de pár nap mulva ezeket is szabadon bocsátják s az élet normálisan folyik tovább. A vörösök ugy látszik mindent el akarnak ~~xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx~~ kerülni,mely a japánok ellenérzését kiválthatná és őket cselekvésre késztetné.

Eltünték a fehérek.eltünik Lukjanov s eltünik az orosz őrség is, a táborkapu nyitva áll, szabadok lettünk, csinálhatunk amit akarunk - és igy marad most már a hadifogság végéig. Az első napon boldogan vágok neki a városnak,boldog vagyok, hogy senkitől se kell engedélyt kérnem,hogy senkisem kisér utamon, hogy egydül mászkálhatok és nézdelődhetem az ismeretlen városban.

A vörös uralom alatt megkönnyebbül a helyzetünk, nem is beszélve arról, hogy megszabadultunk Lukjanov szipolyozásától, a forradalmi stab - hapénzt nem is ad - naponta rendesen ellátja a tábort kenyérrel,de küldenek a konyháknak mást is és igy nem csupán üres leveseket kapunk és élelmezésünk nem kizárólag"hullaszagu kásából"áll. 1920 március 20-tól kezdve Dr. Montandon vladivosztoki svéd vöröskeresztes megbizott

havonta rendszeres élelmezési segélyben részesiti a tábort, majd az amerikai magyaroktól is érkeznek nagyobb segélyek naponta pontosan megkapjuk az egy font kenyérjárandóságunkat és a konyhák ujra tudnak rendesen főzni, mindennap kapunk hust, sőt hetenkint egyszer-kétszer még tésztát is kapunk - vége van a koplalásos világnak,élelmezésünk rendes és tisztességes lesz.

Közben kapjuk az értesitést, hogy a pervája-rieckai japán hadifogoly tábor tisztjei havonta meghatározott összegü segélyben részesitik táborunkat,ugy hogy a segély a tisztek között felosztandó. 1920 április 1-én kapjuk meg először a segélyt,melyetfelosztanak,egy-egy tisztre 2 yen esik , a teljesen lezüllött orosz pénzek között valóságos vagyon ez a 2 yen,,melyet ezután havonta megkapunk. Az élelmezésünk jó,arra költeni nem kell , iparkodom takarékosan élni,hogy egy kis pénzt tudjak magamnak gyüjteni. Valamikor arra gondoltam, ha megjön a tavasz, a meleg idő kimegyek a táborból valamerre dolgozni, most hogy jó kosztot kapok, zsebpénzt is kapok egyszerre lemondok erről a tervről. A tél mögöttünk marad, fáznunk sem kell többé s igy a lakásunk is kellemessé válik.

Igy érjük el 1920 április elején a husvétot. Április 3-án nagyszombat este többen kimegyünk a városi katholikus templomban feltámadást ünnepelni,főleg lengyelek vannak a templomban,de rajtuk kivül szép számmal látni kóreaiakat,japánokat, kinaiakat is,amint elmélyedve imádkoznak husvétot ünnepelvén. "Feltámadt Krisztus e napon !" - én-ekli latinul a pap s azzal megindul benn a templomban a körmenet együtt megyünk valami nagy testvériségben összeforrva lengyelek, magyarok, japánok, kóreaiak, kinaiak, egyesit bennünket a feltámadt Krisztusban való erős hit. Elvonulok egy csendes sötét zugba s ott magamban hangtalanul sirni kezdek,meg sem tudom mondani mikor láttam utoljára feltámadási körmenetet és siratom messze idegenben céltalanul hányódó életemet.

Husvét vasárnapja csendesen megy el,Székely Mózes predikál a nagy kávéházban, április 5-én husvéthétfőn aztán kirobban a nagy vihar mely már régóta fenyegette a várost. Külsőleg ugy tünt fel,hogy minden rendben van ,de sok jel mutatta,,hogy valami lóg a levegőben,valami készülődik. A japánok szemmel láthatólag erődítik laktanyáikat, lövészárkokat ásnak, sürü drótakadályokat huznak körülöttük , aztán géppuska állásokat készitenek, japán katonákat egyáltalában nem látni az utcákon ugy mint azelőtt,valósággal bezárkóznak laktanyáikba ; majd meg egy magasrangu japán tábornok érkezik,szemlét tart a laktanyákban - ugy tünik fel mintha azt vizsgálná,hogy az elrendelt intézkedések pontosan végrehajtattak-e. Különösnek tünik fel elöttünk,hogy mig mi háborus katonák pontosan látjuk, észleljük a japán készülődéseket, addig az oroszok abszolut nem törődnek vele mit csinálnak a japánok, nem gondolnak arra, hogy nekik is kellene bizonyos óvó rendszabályokat végrehajtani.

Április 4-én husvát vasárnap este a vörös forradalmi stáb és a japán katonai parancsnokság közös bankettet rendeznek melyen a békére,a város jólétére,egymás egészségére isznak, az urak jól érzik magukat csak ugy éjfél után oszlik szét a társaság,az oroszok mennek haza lefeküdni,a japánok

meg sietnek készenlétben álló alakulataikhoz - sikerült a gyanutlan oroszokat elaltatni, megtéveszteni,magyarán mondva becsapni.

Mert a következő reggelen, április 5-én husvéthétfőn, nagy ágyudörgésre, puskaropogásra ébredünk, a japánok az egész városban megtámadták az orosz csapatokat. Hogy pontosan mi történik a városban, nem lehet tudni, mert a tábor felett állandóan golyók sivitanak, srapnellok, gránátok zugnak el, s igy védett helyünket el nem hagyhatjuk; a délelött folyamán aztán észleljük,hogy az ágyu és puskatüz egyre jobban nyugat felé tolódik el,felettünk is megszünik a golyósivitás, ugy látszik a japán csapatok lassankint kiszoritják a városból a vörös csapatokat, melyek nyugat felé vonulnak vissza; délután két óra felé aztán beáll a teljes csend ,véget ért a husvéthétfői csata. Páran bemerészkedünk a városba, az utcák üresek, itt-ott látni egy-egy embert,halottak hevernek az utcákon, elöbb kevesen, majd többen,egy helyen tarka kimonós japonkák vigyorogva nézegetik a kupacokban heverő holtakat. A harc egyik központja a hadifogoly kórház volt,melynek környékén nagyon sok orosz hulla fekszik, a kórház kapott egy gránátot is,mely azonban szerencsére emberéletben nem okozott kárt. Mint a kórháziak mondják a japánok igen keményen, nagyokat röhögve ,vigyorogva támadtak - viszont van olyan vélemény is, hogy a mi nékünk röhögésnek,vigyorgásnak tünt fel, az náluk a düh paroxizmusát jelentette - mindenesetre élő embert nem hagytak maguk után, még a foglyokat és a sebesülteket is agyonlőtték, leszurkálták. A japán sebesülteket, sőt a halottakat is azonnal felkapták és elvitték, igy a japán veszteségeket megállapitani nem lehet; ellenben az orosz halottakat hagyták heverni ott ahol voltak, napok mulva is még kinn hevertek az utcán. A várostól nyugatra kb. másfél óra járásra folyik egy meglehetős széles és mély folyó, a Szujfun; a japánok a visszavonuló vörösöket arra felé szoritották vissza , a folyón átkelni nem tudtak s a japán tüzérség és gyalogság rettenetes öldöklést rendezett a folyóhoz szorult vörösök között, amint mondják halmokban hevernek itt az orosz holttestek. / Pedig a japánoknak is komoly veszteségeik lehettek, a csata után pár nap mulva ugy alkonyat tájt sétálgatok egy táborunkhoz közel eső ligetben,mikor a távolból egy nagy lobogó máglyán akad meg tekintetem, közelebb megyek s látom,hogy japán egészségügyi katonák japán halottakat égetnek,lerakott koporsókból szedik ki őket, leöntik petroleummal a hullákat s ugy égetik el őket,poraikat meg kis fém dobozba söprik összesze. Nem sokat időzöm, megyek tovább./

Érdeklődöm azután, hogy mit csinált a városban állomásozó kinai zászlóalj, mig a harc folyt. Azt mondják bezárkózott a laktanyájába és ott teljes készenlétben várta a harc végét; nem avatkozott bele semmibe.

Az egyik orosz alakulat a japán támadásra harc nélkül azonnal megadta magát. Ezeket a japánok nem bántották, a laktanyájukban őrzik őket. Sok a látogatójuk,orosz asszonyok férjüket, gyermeküket keresik közöttük.

- A véres husvéthétfő után a város csak nagyon nehezen talál magára,embert alig látni, csupán a japán patrullok mozognak az utcákon - valami nagy hallgatásba burkolózik a vá-

ros. A mi husvétunk után két hétre van az orosz husvét, valamikor kedves,vidám ünnep,éjfélkor feltámadás s az emberek "Chrisztosz Voszkreszennye"- "Krisztus feltámadt" köszöntéssel ölelik, csókolják egymást , most meg olyan csendesen mulik el husvét, még a "Chrisztosz Voszkreszennye" is kedvetlenül,bágyatagon hangzik el az ajkakról.

Az ujramegjelenő ujságokból látjuk,hogy nemcsak itt Nikolszkban,hanem egész Távolkeleten támadásba mentek át a japánok és megsemmisitették a vörösöket. A Távolkeleti köztársaságot ugyan formailag fenntartják, de japán katonai diktaturát vezetnek be ,az általuk kinevezett pár jelentéktelen emberből álló "kormány" kizárólag az ő rendelkezéseiket hajtja végre. Nikolszkban is kineveznek pár embert a város vezetőnek, a japánok utasitásai szerint ezek irányitják a várost. Csak lassan éledezik a város s tér vissza az élet a rendes kerékvágásba. Egy napon még Lukjanov alezredes is feltünik a táborban,azt mondja, hogy a város vezetősége őt bizta meg a hadifogoly ügyek intézésével. Se tekintélye se hatalma nincs, s nem törődik vele senkisem.

A vörös uralom megszünésével furcsa helyzetbe kerül a hadifogoly tábor - teljesen gazdátlanná válunk. A forradalmi stab mégis gondoskodott rólunk,kenyérrel, ezzel, azzal látott el bennünket, az uj városi vezetőség meg abszolut nem törödik velünk,nyakunkra küldte ugyan Lukjanovot de ezzel be is fejezte a táborról való gondoskodást; nem érdekli őket a sorsunk. Táborparancsnokságunk megpróbál a japánoknál érdeklődni,nem vennének-e át ők bennünket ? A legmerevebben elzárkóznak ez elől, hallani sem akarnak rólunk . Éljük tehát önálló életünket - nem tartozunk sehová, nem tartozunk senki alá, állam vagyunk az államban,helyesebben a Távolkeleti köztársaságban. Létünket a Dr. Montandon féle élelmezési segélyek, az amerikai magyarok segélyei, s a pervája-rieckai yenek biztositják, tehát nyugodtan önállóskodhatunk.

Vladivosztokban müködik a nagy amerikai ifjuságiegyesületnek ,a Jung Men Christian Associationnak/ Y.M.C.A - - Vájemszienek/ egyik nagy központja,mely ott klubhelyiséget, szálláshelyet stb. tart fenn a fiatalság részére. Nos a Vájemszié valahogy tudomást szerez az elhagyatott,gazdátlan nikolszki táborról s elhatározza,hogy kezelésébe veszi a tábort - szóval a Vájemszié lesz a gazdánk. A tábor vezetésével a Nikolszkba küldött Reverend walter Teewissent bizzák meg,aki részére kiüritik a kis kávéház egyik raktárnak használt szobáját és üti fel szállását. Negyven év körüli,nagy darab, piros arcu, pápaszemes férfi, csupa erő,egészség, energia , csak ugy árad belőle a jókedv, nagyokat nevet,esténkint meg gyakran hallom ,szobájában zsoltárokat énekel. Testileg,lelkileg kiegyensulyozott férfi. Az első dolga - mintegy szimbolumakép a tábor birtokbavételének - hogy a nagy kávéház egyik falára egy hatalmas csillagos amerikai lobogót feszit ki. Pont akkor toppan be Lukjanov alezredes, ki tiltakozik az amerikai zászló kitüzése ellen és azt követeli,hogy vegyék le a falról. Theewissen villogó szemekkel ráordit, az a zászló nem lesz levéve, az a zászló ott marad, mert az a zászló támogatja, segiti, oltalmazza a hadifoglyokat és nem nyuzza,szipolyozza ,kirabolja őket,mint ahogy maga

csinálta. Lukjanov elsápadt,sarkon fordul s többet nem látjuk benn a táborban. Egyszer látjuk még, a lánya esküvőjén. A 2. sz. táborban él egy Elek nevü huszárhadnagy,szabolcsmegyei földbirtokos,ki valahogy megismerkedik Lukjanov lányával Tatjánával,belehabarodik,feleségül veszi,a nikolszki görög keleti templomban zajlik le az esküvő, melyen elég sokan jelenünk meg mi hadifoglyok is. Nagy cerimoniával zajlik le az esküvői szertartás, selyemszalaggal összekötözik kezüket, a fejükre csillogó sárgaréz koronát tesznek és igy sétáltatják őket végig a templomon stb. Lukjanov Tatjána tipikus orosz lány, széles medence, erős lábak, semmitmondó szlávos arc - az a nő kit a cinikus pleni szülőgépnek nevez - az ördög tudja mit eszik Elek ezen a nőn. Az esküvőn persze ott vannak Lukjanovék is, Lukjanovné kiöltözködött kalapos szakácsné,x Lukjanov meg a nem rá szabott civilruhában ugy néz ki mint valami falusi herélő. Elek nem csupán nőül veszi Tatjánát, de szüleivel együtt haza is viszi őket Magyarországra - hogy aztán a szabolcsmegyei urak és dámák mit szólnak a közéjük keveredett sültorosz familiához, az ördög tudja. Magyar-orosz házasságról lévén szó csak ugy mellékesen jegyzem meg,hogy ezek a házasságok nem válnak be,olyan mély társadalmi, kulturális különbségek választják el egymástól a házasfeleket, hogy elöbb utóbb felbomlik a házasság,a nő megy vissza Oroszországba , csupán egyetlenegy esetről tudok, mikor a magyar férj és az orosz feleség hüségesen kitartanak egymás mellett. / Boros Istvánék ! / Hogy aztán Elekék házassága melyik kategóriába tartozik,arról nem tudok meg semmit.

Amikor Tewissen a táborba kerül, itt teljes közönyösség, majdnemhogy eltopultság ~~xxxxxxxxx~~ uralkodik, nem csinál senki semmit, nem érdekli semmi az embereket,jellemző az általános közönyösségre,hogy még csak sajtóiroda,ujságfelvasás sincs,mi pedig minden táborban, még a nyomoruságos petropavlovszki viszonyok között is meg volt. Elszakadtunk otthoni kedveseinktől,kikkel 1918 óta minden kapcsolatunk megszünt, kinoz bennünket a honvágy, sorsunk,jövendőnk teljes bizonytalansága, itt vagyunk távol a hazánktól iszonyu messzeségben,szabadok vagyunk,jöhetünk, mehetünk,de végzetesen idegenek vagyunk az orosz világban ,semmi kapcsolatunk nincsen velük - kedvetlenség, fásultság s valami letargikus vonás üli meg a tábor életét.

Nos Tewissen világosan látja,hogy ki kell ragadnia a tábort ebből a letargiából, erőt mozgást kell behozni a táborba, a bizakodásnak és a reménységnek magvait kell elhintenie az eltompult ,reményét veszitett hadifogoly társaságba. Roppant erővel, energiával kezd dolgozni, a nagy kávéházat Y.M.C.A kávéházzá alakitja át,melyben pár szenért kakaot,tejet, tejeskávét stb. lehet kapni,az asztalokat telerakja angol és magyar ujságokkal / Japan Advertiser, Japan Chronicle, Amerikai Magyar Népszava, Előre / aztán képes ujságokkal, aztán különböző tanfolyamokat szervez, megszervezi a sportolókat, sportversenyeket rendez - ingyen nem ad semmit,de aki tevékenykedik,szerepel,valamit is dolgozik a közért azt segiti,anyagilag támogatja,csak ugy repkednek a.YM.C.A csomagok bennük a ruhanemüek, anyagok, beretvakészletek ,tisztálkodási szerek,amerikai dohányok,cigaretták stbn. Egyszerre megmozdul a már hosszabb ~~xxxx~~ idő óta alvó szintársulat,melynek Révffy Iván főhadnagy az igazgatója és egymásután játsza a Csárdáskirálynőt, Nebántsvirágot,Limonádé ezredest,Gül babát, János

~~xxxxxxxx

vitézt, Tolvajt, Takarodót - a Vityaz Janozst még a Narodni Domban is eladják, a nézőtér minden este tele van és ~~kkkx~~ lelkesen ünneplik a szintársulat primadonnáját - egykori osztálytársamat - a huncut mosolyu, kacér Waligurszky Bélát / kit a tábor Treszka néven becéz /, aztán a férfias megjelenésü, jó hangu Frey Endre bonvivant, és a vaskos humoru, rendkivül mulatságos Bárányos Károly komikust. ~~x~~ szintársulatnak zenekarra van szüksége Kálix Béla tehát megszervezi a tábori zenekart, Nagy László ceglédi kántor meg a Dalárdát, Dr. Kovássy Albert jogakadémiai tanár szerkesztésében megjelenik a tudományos jellegü Magyar ~~xxxxx~~ Szemle , a kanizsai származásu Strem István szerkesztésében megjelenik a gazdagon illusztrált Ady nyomdokain járó Nyugat, majd - erre nem emlékezem ki szerkeszti - a konzervativ szemléletü igen szép kiállitásu Kelet,aztán egy gyönyörü kiállitásu osztrák folyóirat , a cime már kicsuszott emlékezemből,a folyóiratoknak havonta jelennek meg a számaik és a nagy kávéházban állnak az olvasó rendelkezésére.

S mindez akciók, megmozdulások mögött ott áll Mr. Teewissen - egy egész törzset alakit ki maga körül / Kovács Arthur, Dr. Halik Pál, Dr. Kovássy Albert, Nagy László,Székely Mózes stb / ezeken át irányitja, mozgatja a tábort, ujabb és ujabb gondolatok merülnek fel melyek megvalósulásra törnek, szükségletek keletkeznek,melyek kielégülésre törekesznek vagyis: abból a holtsivár állapotból melyben a tábor élt, a tábor felébredt és Teewissen energiájának,hatásának,emberekkel való bánni tudásának következményekép erős, egészséges élet támadt a táborban. Hadifoglyok vagyunk,de nem vagyunk többé rothadó lelkek, elveszett lelkek.

Walter Teewissen - gondolom methodista - pap s a vasárnap délelötti istentiszteleteken predikálni is szokott. Hát nem valami különleges predikációk ezek,hiányzik belőlük Székely Mózes gondolati gazdagsága - egyébként is szakadozottá teszi őket az, hogy momdatról mondara forditják,-inkább csak olyan biztogatások, ne hagyjátok magatokat gyerekek, mutassátok meg kik vagytok, milyen kemény gyerekek vagytok, üssetek nagyot a gondok fejére stb. nagyjából hasonló körben mozognak Reverend Teewissen prédikációi. Nos aztán egy vasárnap nagy bejelentést tesz Teewissen, a legközelebbi vasárnap megérkezik Nikolszkba Dakter Mason,a nagy tudós,nem emlékezem már melyik egyetem theológus professzora kiváló szónok s ő fogja mondani az ünnepi predikációt. Nagy várakozásokkal ülünk be a nagykávéházba,vajjon miről és hogyan fog beszélni a Dakter.Ötven év körüli, kerek arcu, szemüveges férfi és beszél és beszél, kezében a biblia és mindent bebizonyit a bibliából,hogy mi itt vagyunk, mert itt kell lennünk, hogy nem szöktünk meg,mert nem vagyunk macskák, hogy meg tudjunk szökni, s mindezt bibliai idézetekkel támogatja, miként azt is, hogy az amerikai ipar a világ ~~kxxxxxxxxxxxxxx~~ legerősebb ipara, az pedig ugyancsak igaz - kivág erre vagy három bibliai idézetet - hogy hipp,hipp hurrá, a Singer varrógép legjobb a világon. Mi katholikusok merev arccal, összeszoritott szájjal hallgatjuk a sok blődséget, nem akarjuk,hogy kitörjön valami nagy röhögés s azt mondják,hogy megzavartuk az istentiszteletet, de nézegetem a protestáns fiukat,kik pironkodva,ide-oda huzódozva ülnek

a helyükön, szemmel láthatólag nagyon röstelik magukat. Az istentisztelet végén Dr. Szirányi Istvánnal a táborbeli református egyház község gondnokával jövök ki a nagy kávéházból s nagy dühösen mondja nekem, ha még egy amerikai papot idehoznak a táborba, ő nem jön el az istentiszteletre,mert nem akar a katholikusok elött szégyenkezni..

Amióta kapjuk az amerikai magyar lapokat azokon keresztül ismerkedünk meg az otthon történt dolgokkal s hogy jelenleg mi van otthon, ezekből a lapokból értesülünk Horthy Miklós kormányzóságáról s arról az uj világról,mely otthon a forradalmak bukása után kialakult. Ennek az uj világnak jellemző problémája a zsidó kérdés, az antiszemitizmus megjelenése. A zsidó kérdésnek kettős vonatkozása van,az egyik a zsidókat illeti. Már Petropavlovszkban megkezdődtek a zsidók között a mozgolódások, voltak közöttük cionisták, kik zsidó nemzetiségünek vallották magukat - ezeknek Luvich Száló , a harcos Makkabeus volt a vezére.a hadifogság után nem is jön haza, hanem kimegy Palesztinába - viszont a zsidók nagy többsége ekkor mér kitartott a magyarság mellett, magyarnak vallotta magát. / Ezeket olyan kegyetlenül támadta Luvich, hogy egy antiszemita nem beszélhetett volna élesebben, gyülölködőbben mint ahogy Luvich beszélt ezekről a "megalkuvókról." / Nos itt Nikolszkban folytatódnak a belső harcok a zsidóság körében, a haulról érkező hirek hatása alatt mind többen vallják magukat cionistának sőt vannak közöttük olyanok is,akik ki akarnak menni Palestinába, viszont a zsidóság másik része hallani sem akar semmiféle cionizmusról, ami otthon történik az a háboru elvesztése okozta átmeneti állapot,mely elöbb utóbb megszünik s továbbra is magyarnak Vallják magukat és a legélesebben szemben állnak a magyarságukat megtagadó cionistákkal. A táborbeli magyarok között mi még a régi világból kerültünk ide, az otthon események nem gyakoroltak ránk befolyást, élünk a zsidókkal ugy, mint ahogy azelött együtt éltünk. Nagy ritkaság ha egy-egy komolyabb antiszemita kijelentés elhangzik. ↑ Magyarul Jegyzet !

Beköszönt a nyár kizöldülnek a kertek ,az utcák, az élet lassankint ismét a normális kerékvágásba kerül. Én felhasználom a jó időt és nagyon sokat sétálgatok a városban,felkeresem a piacot, ott nézdelődöm a kosaruk mögött üldögélő parasztasszonyok között, aztán tovább megyek a parahorkára az ócska piacra,mely állandóan tele van emberrel, a legkülönbözőbb, legfurcsább dolgokat árulgatják itt s olykor meg is veszik a kitett s a mi szemünkben értéktelen vacaknak minősülő árut. A piac mellett ott van a szőrme piac,a leggyönyörübb szibériai prémeket árulják itt, a távoli erdőkből hozzák be őket a vadászok; az áruk olcsónak igazán nem mondhatók. Ami a városban való mászkálás közben feltünik: a sok gyerek - akármerre járjunk, az utcák,a házak környéke gyerekkiabálástól hangos,csak ugy nyüzsögnek mindenfelé a játszadozó gyerekek - magamban megállapitom, hogy ennek az országnak az ereje asszonyainak méhében van az elmult háboru rettenetes emberveszteségét egy-kettőre bepótolják az orosz anyák. A másik jelenség,ami feltünik

a sok részeg ember. Az oroszok szenvedélyesen isznak, és pedig csupa nehéz égetett szeszt,pálinkát, vutkit - szőlő nem tenyészik Oroszországban, borok nincs, kénytelenek tehát pálinkát inni, pálinkától berugni,ma már meg sem lepődöm, ha a főutcán, a Micsurinszkája ulicán látok végigvágtatni egy kocsit, az izvoscsik ütlegeli a lovát, a kocsiban meg két berugott ember kezükben a pálinkás üveggel állva, táncolva orditozzzák, kurjongatják végig a várost. Gyártanak valami pivo bezalkoholicnáját ,alkoholmentes sört, de az nem kell senkinek,csak méregerős szeszekre vágyakoznak és csodálatos,hogy mi mindent meg nem isznak; a gimnáziumban tanárként müködő hadifogoly hadnagy azt meséli,hogy egy tanáriösszejövetel alkalmával xxtxxmxéxxxxkxxjxxxxxmxxgixxxxxéxxxxx

es mozgásukban - ezekkel az emberekkel nem szeretnék fegyveresen szemben állni. Pedig ők is csak olan emberek mint mi, nékik is meg vannak az idegeik,melyek bármikor felmondhatják a szolgálatot. A 2. sz. tábor tisztjei mesélik, hogy x xxxxxxxxxxxxxx husvéthétfőn a tábor feletti dombháton egy orosz század foglalt állást, egy japán zászlóalj indult ellenük támadásra, az oroszok erős tüzzel fogadták őket, a japánok nagynehezen eljutottak a dombra felvezető lejtő közepéig, mikor valamiféle pánik tört ki közöttük, hirtelen felugráltak s nagy zürzavarban leszaladtak a dombról; a domb lábánál a tisztek előugráltak, megállitották a katonákat, karddal a kezükben sorakoztatták őket s ujra megindultak x fel a dombnak; ezuttal a nagy tüz dacára fel is jutottak, egyetlenegy orosz nem maradt utánuk élve. De mégis: volt egy perc, mikor a kemények fegyelmezett s bátor japán csapat is megrendült..

Egy másik délután és egy másik vonat. Amerikai katonavonat. Orditozva, kurjongatva érkeznek meg az amerikaiak még a vaggonok tetején is ülnek és onnan kiabálnak le; mikor megáll a vonat,xxxxxx valamennyien kiugrálnak a vaggonokból s orditozva, röhögve hányivetien nüzsögnek a perronon, abszolut nem törődve tisztjeikkel, mint ahogy a tisztek sem törődnek a körülöttük xxxxxxx hangoskodó katonákkal. Ételt. xxxxxxxx osztanak, nagynehezen felsorakoznak.mindegyik katona hozza magával ételes készletét; egy hosszu platina tartón, lapos ,tányérszerü edények lógnak, az első edénybe,mély tányérba, huslevest kapnak, jó sürüt, a·másodikba nagy darab kirántott hust burgonyával, a harmadikba salátát,uborkát,savanyuságot, a negyedikbe valami tortaféleséget befőttel - nehéz dolog lehet élelmezni egy hadsereget akkor, mikor az ebédre egy bankettet eszik végig, különben nem harcol.. Aztán továbbindul a vonat, szakadatlan orditozások,kiabálások között szalad ki az állomásról , a vaggonok tetején amerikai katonák ülnek,állnak, nagyban ropognak a puskáik, a fel-feltünő madarakra vadásznak.

Japán katonabanda ad térzenét a pályaudvar előtti térségen. Hallgatom az idegenszerü muzsikát,melyből olykor-olykor a pillangó kisasszony melódiáit vélem kihallani.

A Szojuz kertben japán Garden party. Meleg nyári este, lombok között tarka-barka lampionok szinesednek,halk zene,finom szépségü hölgyek, európaiasan öltözött elegáns urak, csendes beszélgetés, mosolyok, halk kacagások - én szivszorulva nézem a csodálatos képet, mintha valami elvarázsolt országban, mesevilágban lennék..

Néha aztán ott hagyom a várost s bejárom a környékét. Elindulok a kóreai falvak felé, mindjárt a város végén egy kis patak folyik, oroszok,kóreaiak fürdenek itt vegyesen férfiak,nők, de mind anyaszült meztelenül; itt történt, hogy jöttek hadifoglyok is fürdeni,de kis fürdőnadrágban - a xxxx fürdőzők nézegették őket, röhögtek rajtuk, ujukkal mutogattak rájuk,mikor aztán az egyik hadifogoly megkérdezte mi bajuk van velük,, azt a választ kapta maguk ugy-e mind betegek ? - a következő percben egyetlen hadifoglyon nem volt fürdőnadrág... Nézgetem a fürdőzőket, a vizben hancurozókat,aztán megyek tovább, elérek egy nagy üres térséghez,itt vagyok

persze akinek pénze van,az mehet haza,mi többiek meg itt dögölhetünk Szibériában.

Kezdenek tömegesen jönni nyugat felől az emberek,kik Del Adami propagandájára kerekedtek fel,jönnek kisebb-nagyobb csoportokben, sőt jön valahonnan egy egész szállitmány is. S ezzel ujabb nehézség támad,persze megtudták hogy a hazaszállitás az elfogatás sorrendjében bonyolódik le s mindazok kik érkeznek mind 1914-es hadifoglyoknak mondják magukat. A táborban nagy felzudulas támad,hogyne ,tömegesen jönnek emberek,kikről nem tudni semmit s kik most mind elsőnek akarnak hazamenni - végül is a magyar bizottság ugy dönt,hogy a nikolszki és pervája-rieckai táborokban felfektetett névjegyzékekben szereplő elfogatasi időpontok az irányadók; mindazok kik máshonnan jönnek tartoznak hitelesen igazolni elfogatásuk időpontját, akik nem tudják igazolni azok a hazaszállitásra a fenti táborok után sorolnak be és pedig a nikolszki táborba való beérkezésük sorrendjében. Ez a döntés végre megnyugvást hoz a kirobbant vitatkozásokban, veszekedésekben.

Mindemesetre gondot okoz a nyugatról egyre érkező hadifoglyok elhelyezése, élelmezése; de ugyanilyen gondot okoznak a hadifogoly feleségek is, az érkező emberekkel 30-40 asszony jön - ha hitelesem igazolják,hogy házasságot kötöttek a magyar bizottság elfogadja az asszonyokat magyar állampolgároknak és férjükkel együtt haza szállitja őket. Nézegetem a ~~xfxxxgxxkxtx~~ "feleségeket" mennyi csunya,formátlan,lompos asszony van közöttük,hogy tudták embereink ezeket az asszonyokat összeszedni ? Más magyarázatot nem találok rá,mint azt hogy elhagyatottságukban, nyomoruságukban akadtak asszonyok kik gondoskodtak róluk,élelmet,otthont adtak nekik,hát elvették ~~x~~ őket s most hozzák őket haza ,hogy ezekkel az orosz asszonyokkal mi lesz majd otthon, az ördög tudja..

Igy mulik el izgalmakkal, nyugatalanságokkal a nyár. Növekszik az izgalom, mikor szeptemberben az osztrákok elindulnak haza, sikerült hajót kapniok s boldogan vonulnak el a táborból. A táborban maradt magyarok közöttegész abnormis a hangulat,elmentek a csehek, elmentek az osztrákok,csak mi magyarok maradunk itt - dühöngenek, orditoznak,káromkodnak, szinte már nem is lehet normálisan beszélni az emberekkel.

Október elején aztán értesitès jön a magyar bizottságtól,hogy 1920 október 5-én hajó indul Vladivosztokból, a hajóval, Scharnhorst gőzössel ~~kxxxkxxx~~ hazaszállitásra kerülnek a betegek, a 45 éven felüliek és az 1915 március 31-ig elfogottak, Nikolszkból és Pervája-rieckáról összesen kb.2000-en.Nagy készülődés indul meg és október 4-én elvonulnak a táborból a Scharnhorst utasai; mindenki elmegy a szerencsétlen Gyárfás Benedek kivételével. A mi termünkben lakott,elment Vladivosztokba dolgozni,bekerült a Scharnhorst utasai közé és indulás előtt hazaugrik elbucsuzni; magas lá-zzal érkezik meg,kiderül hogy flecktifusza van,beviszik a kórházba,hol október 5-én ép azon a napon mikor a Scharnhorst elindul,meghal. Örökre itt maradt szegény gyerek.

A magyar bizottságnak sikerül egy másik hajót is szerezni, a francia Meinamot,mely 1920 október 25-én érkezik Vladivosztokba. Nyomban hozzákezdenek a Meinam utaslistájának összeállitásához, igen nagy izgalommal figyelem ezt a munkát, mert ettől függ hazamegyek-e a Meinammal vagy sem.. Eleinte ugy van

hogy az 1916 julius 15-ig elfogottak kerülnek rá a listára, majd felveszik az 1916 julius 31-ig elfogottakat is,én kezdek reménykedni,hogy még pár nappal megtöldják a listát s akkor utazom én is,de aztán mint a fejbecsapás ugy ér,hogy augusztus 4-ével zárják le a listát, tehát pont egy nappal csuszok le a hazamenetelről. Nem vigasztalás az,hogy az augusztus 5-én elfogottakat - tizen vagyunk ilyenek - tartalékkép elküldik a szállitmánnyal Vladivosztokba arra az esetre,ha valaki lemaradna a szállitmányból,tudják pótolni. Tele vagyok kétségbeeséssel,idegességgel, nyugtalansággal - ha arra gondolok,hogy esetleg még egy telet itt kell töltenem Szibériában,attól félek megbolondulok.

A Meinam szállitmány parancsnokává Tury honvédszázadost nevezik ki. Egy fellengzős szózatot intéz a szállitmányhoz ..." Amiről Rákóczi Ferenc álmodozott... amit Kossuth Lajos megakart valósitani... az most bekövetkezett, mi bujdosó magyarok hazamegyünk drága hazánk Magyarország szent földére stb.. - hazafias szólamok, puffogó frázisok stb; de miután katona nem feledkezik meg arról sem, hogy a hajó rendjét, a szolgálati viszonyokat teljes részletességgel ne szabályozza, de még azt is elrendeli,hogy a Szózat éneklésekor az "itt élned, halnod kell" helyett "ott élned, halnod kell" énekeljünk, mert hiszen "itt" Szibéria" Magyarország meg távol innen valahol "ott" van. Megjegyzem,hogy Tury századosnak az irócasztal mellett kiagyalt szabályzatát egy-kettőre elfujja a hajónfolyó valóságos élet, a Meinamra lépve többé sem Turyról, sem szabályzatáról nem hallok semmit, Tury is, mi is egy kettőre megtanuljuk, hogy a hajón csak egy ur van aki parancsol,saz a hajó kapitánya.

A nikolszki utolsó napokat példátlan botrány zárja le. Van közöttünk egy Járó Pál nevü hadnagy,aki Amerikából dollárokat kap,azzal elkezd üzletelni , azt látjuk,hogy elegánsan öltözködik,szórakozóhelyekre jár,nagy lábon él, azt mondja, hogy a pénzét heti kamatokra egy japán pénzembernél helyezte s a kamatokból szép jövödelme van. Mások is megkérik,hogy helyezze el pénzüket, meg is teszi,egyik ember hozza hozzá a másikat s ugy látszik Járó Pali nagyon ügyes ember,ki okosan tudja forgatni a neki átadott pénzeket, mert klienseinek mindig pontosan fizeti a kikötött heti kamatokat. A vége felé bizonyos nehézségei vannak ~~xxki~~,amint mondja japán pénzembere elutazott azt várja haza ,de valamit még mindig fizet. Közeledik a hazautazásunk ideje, hitelezői felszólitják, zárják le az ügyleteket, fizesse vissza a neki átadott tőkéket - összevissza beszél,japán üzlettársára hivatkozik,mikor aztán felszólitják nevezze meg a japán pénzembert kivel dolgozott s mondja meg hol lehet az illetővel beszélni, kiderül, hogy nem volt neki semmiféle üzlete, üzletbarátja, a kamatokat mindig a neki forgatásra át adott pénzekből fizette,, egyébként a pénzt elköltötte,jól élt belőle. A károsultak elhatározzák, hogy Járót "őrizetbe" veszik állandóan vigyáznak rá,hogy hazautazás közben meg ne szökhessék, otthon pedig majd átadják a rendőrségnek.. Hogy aztán hazaérve mi történik Járóval, arról nem hallok semmit.

Elérkezik a hazaindulás napja 1920 október 24-én ne - zetiszinü zászlók alatt kivonulunk az állomásra,hol bevaggonirozunk bennünket. Nikolszktól alig pár órai az ut Vladivosztokig.de most nagyon lassan megyünk ,javitják a pályatestet,

minden hitvány őrháznál órákhosszat állunk , a hó ugyan még nem esett le,de erősen télies az idő,hideg van, fázunk, mellette nem készültünk fel valami hosszabb utazásra,nincsen ennivalónk, vásárolni az uton nem lehet semmit, éhesek vagyunk - Szibéria olyan csunyán bucsuzik tőlünk, mint amilyen csunya voltegész életünk itt.

Csak október 25-én késő este érkezünk meg Vladivosztokba, vonatunkat kitolják a kikötőbe Eggersheldre, másnap má. korán reggel talpon vagyunk, a part mellett már ott horgonyoz a Meinam s kiváncsian nézegetjük a hajót. Valahogy kicsinynak tünik fel elöttünk, pedig nem kicsiny hajó, ha majd rajta leszünk látjuk majd milyen nagy hajó.

A.

1920 október 26-án reggel megkezdődik a hazautazó szállitmány behajózása. én ülök a parton s szomoruan nézem a szerencsések hajóra való felvonulását,tizedmagammal tartalékkép vagyok és semmi reményem nincsen hogy felkerülhetek a hajóra,itt van mindenki, nem maradt le senki; mellettam ezredtársam Geday Imre zászlós gubbaszt, reménytelenul bámulja a hajót,mely elérhetetlen számunkra. Iszonyu kétségbeesés vesz rajtam erőt, Isten tudja mikor indul majd a következő hajó s a vad szibériai viszonyok között pár hetes itt maradás is a halált jelentheti számunkra - gondoljunk csak az örökös flecktifusz veszélyre ! Kétségbeesésemben valami vad elhatározás születik meg bennem, felmegyek a hajóra, fel kell mennem a Meinamra ! Megfigyelem,hogyan mennek fel a hajóra az igazolványokkal ellátott legális utazók és látom hogy a hajó bejáratnál,hol az ellenőrök az igazolványokat elveszik és átnézik,olykor csoportosulás támad és az összecsoportosult emberek mögött némi ügyességgel be lehet csuszni a hajóra. Kilesem mikor egyszerre sokan indulnak fel a hajóra, ránézek Gedayra,aztán kapom a hátzsákomat s indulok én is; amire számitottam bekövetkezik, a bejáratnál csoportosulás támad és az összecsoportosult emberek mögött észrevétlenül becsuszok a hajóra. Izgalmas órák következnek most; észreveszik,hogy fekete utasok vannak a hajón és nagy vadászat indul meg rájuk; én meglapulok egy sötét zugban,két-három fekete utast el is csipnek és lezavarnak a hajóról,én meg csak lapulok, lapulok, végül is sikerül kijátszanom a kutatókat, nem találnak meg, rajta maradok a hajón. Délután három óra felé befejeződik a behajózás , megkezdődnek az előkészületek az indulásra. Nagyot tutul a Meinam és lassan elválik a parttól; bátran felmegyek a fedélzetre és onnan nézek vissza a partra, pár ember cselleng ott, a visszamaradt tartalékosok, közöttük ott látom Geday Imrét ,mereven áll s nézi a távolodó hajót,képzelem mennyire tele lehet kétségbeeséssel - szegény fiu,bár lett volna benne annyi bátorság,mint amennyi bennem volt,most ő is itt lehetne..

A Meinam elhagyva Vladivosztokot délnek veszi futását s már messze kinn vagyunk a nyilt tengeren,mikor sorra előbujnak a fekete utasok, közöttük én is, vagyunk vagy 15-en. A hajó parancsnoka capitaine Jaques - egy alacsony,széles vállu, rőt képü,mogorva francia - majd szétreped a dühtől mikor meghallja, mennyi fekete u as van a hajón,orditozva fenyegetőzik, hogy az első kikötőben kirug bennünket ugy hogy a lábunk se éri a földet; a szállitmány parancsnoka Tury százados rádiótáviratot ad fel Vladivosztokba a magyar bizottságnak,mely viszontávíratában vállalja a fekete utasok utiköltségét is,ekkor végre Mr.Jaques megnyugszik és mi is egyszerre biztonságban érezzük magunkat. A hajón utazó hadifoglyok létszáma 2055 személy.

A Meinam nagy teherszállitó hajó; a hatalmas hajóür egy részét átalakitották szállásnak olyképen,hogy öt emeletes priccseket épitettek fel,melyeken mindenkinek meg van a maga fekvő helye; a hajóür másik része teljesen üres , Saigonban árut vesz fel a hajó s az árut helyezik el az üres részben. Az utazás nem valami kényelmes; a hajóür gyengén van világitva, az összezsufolt embertömeg ,hozzá a tengeri betegség meglehetős büzössé teszik s az itt lakók számára nem valami könnyü dolog a mozgó hajón feltornázni magukat a 4. vagy 5. emeleti priccsre. Még a legjobban járunk mi fekete utasok; nincsen helyünk a hajón s franciák egyszerüen betesznek bennünket a fedélzeten levő hadifogoly ebédlőbe, tágas,világos helyiségbe kerülünk, nem kell priccsre másznunk, az asztalokat ágyaknak alakitjuk át s azokon alszunk,kevesen vagyunk, nem vagyunk ugy összezsufolva, mint a hajóürben utazók , a helyiséget jobban lehet szellőztetni s nem kell olyan áporodott büzben élni ,mint azoknak kik a hajóürben utaznak.

A Meinam a Messageries Maritimes francia hajóstársaság hajója ,kapitánya- Mr. Jaques - tiszjei, matrózai mind franciák. Életemben most utazom először nagy tengeri hajón és kiváncsian figyelem a hajó életét. A hajó abszolut ura a kapitány, magasan áll a tisztek és a legénység felett,nem is étkezik velük, mindig saját lakosztályában étkezik; különleges alkalmakkor meghivják őt ebédre a tiszti étteremben,ilyenkor a vendégnek kijáró tisztességgel fogadják. A kapitány mindent tud,mindent lát,de közvetlenül nem avatkozik bele semmibe, ha szükségesnek látja az első tiszt utján intézkedik. A hajót tényleg az első tiszt - a Meinamon egy hosszu magas francia - vezeti,az rendelkezik, az parancsol mindenben ; rajta kivül még két tiszt van a hajón kik a parancsnoki hidon az első tiszttel egymást váltogatva a szolgálatot ellátják. A hajón két három altiszt,8-10 matróz van valamennyien robusztus ,erős férfiak,mindegyiknek meg van a maga beosztása, a maga munkája. A kapitányt nem igen látni; de ha vadulni kezd az idő, ha komolyodik a helyzet megjelenik a hajóhidon s most már az ő személyes ellenőrzése mellett folyik a hajózás

A hajó élelmezéséről a restaurateur gondoskodik, külön főz a francia személyzet s külön a hadifoglyok részére. A franciák erős,bőséges kosztot, nagy darab husokat esznek , táncolhat a hajó még oly vadul jó étvággyal esznek s minden megmarad bennük. A franciákat egy pincér szolgálja ki, a táncoló hajón egy artista ügyességével viszi,egyensulyozza az ételes edényeket, a legvadabb időkben is olyan pontosan szerviroz,mintha otthon lenne egy étteremben.

A hadifogoly élelmezésről nem érdemes beszélni,főleg azért nem ,mert bármit kapunk rajtunk keresztül ugyis a ~~xxxxxxx~~ tengerbe megy,gyomrunk nem képes semmit sem visszatartani. A hadifoglyok hasszükségletének ellátására zebuk szolgálnak,~~xxxx~~ ezek borjunál nagyobb, tehénnél kisebb marhaféle állatok, a hátukon puppal; olyan penetráns ize van a zebuhusnak, hogy még a legcsendesebb időben sem tudjuk enni , még a szagától is irtózunk.

Délnek haladva elhagyjuk a japán tengert,keresztülhaladunk a csushimai szoroson,hol 1905-ben Togo japán admirális megverte az orosz flottát, majd beérünk a kinai tengerre. Nikolszkban illetőleg Vladivosztokban már egész komoly hidegek jártak és téliesen felöltözködve indultunk el, itt tavasziasra, majd nyáriasra fordul az idő,egymásután kerül le rólunk a téli gönc, könnyen ,nyáriasan öltözködünk. Különben az egész hajó egy nagy kórház, a tenger elég mozgalmas.hullámok szaladnak véges-végig rajta s a hajó vigan táncol; az emberek szédelegnek,ökrendeznek, hánynak, nyavalyognak. Én magam is nagyon rosszul érzem magamat, szédülök, gyenge vagyok; állandóan fenn fekszem a felső fedélzeten egy csónak mellett,ugy érzem fenn a magasban a szabad levegőn könnyebben állom ki a tengeri betegséget,mint benn a büzös hajóban. Többen is vagyunk kiknek ez a felső fedélzeti ~~xxxxx~~ csónak lesz állandó tanyánk, megtanuljuk,hogy sose nézzünk magunk elé, mindig a távolba tekintsünk,igy ha émelygünk is kevésbé szédelgünk . Idefenn a magasban a tenger is nyujt szórakozási lehetőséget; repülőhalak kelnek fel vizből és cikk-cakkozva vágtatnak a tenger felett; a távolban nagy vizoszlop ~~xxxxxxxxxx~~ emelkedik fel ott valami bálna "fuj"; néha cápa kujtorog a hajó körül; majd meg delfin falka vágtat végig a tenger, szinte játszadozva kerülgetik hajónkat; a távolban kis füstoszlop ~~xxxxxx~~ ki a vizből, egyre nagyobb lesz majd hajókémény bujik elő, végül megjelenik maga a hajó ,mely aztán forditottsorrendben lassan eltünik - éleven dokumentációja a földünk gömbölyü voltának. Valaki mellettem megsólal: sosem hittem volna hogy ilyen kicsike a tenger.! Az ember a végtelen óceánról hall és olvas, magán a tengeren azonban tekintetünket befogja a látókör,melyen tul nem ~~xxxxx~~nézhetünk, nem láthatunk s ez kelti bennünk a benyomást,hogy nem is olyan nagy a tenger !

T nő

Utazásunk közben két tragikus eset fordul elő. 1920 október 28-án Krudy János zászlós - az iró öccse - a fedélzeten egyszercsak elkezd orditozni, uraim, Kont a nevem,hát nincs kegyelem ? majd előkapja zsebkését és belevág ütőerébe. Nagy riadalom támad,~~x~~ lefogják, beviszik a marodi szobába; az orvos megállapitja róla, hogy ön és közveszélyes elmebetegg és az utazás végéig állandó őrizetet rendel melléje.

Két nap mulva október 31-én pedig meghal Kiss honvédzászlós, Szibériában tudőbajt szerzett,mely az utazás meglehetős vad körülményei között végez vele. November 1-én ünnepélyes temetési szertartással temetjük,, zsákba varrt holttestét emelvényre helyezve imát mondanak felette,majd egy mélynn tenger fölé hajló lejtős deszkán elinditják a zsákba varrt holttestet, ugyanebben a pillanatban a hajó hirtelen nagy kanyart csinálva szinte elugrik a vizbe hulló holttest mellől - szegény Kiss zászlós megtalálja örök nyugodalmát a tenger mélyében.

1920 november 5-én megérkezünk Annam déli partjai - ra,bekanyarodunk a Cap Saint Jacques mentén egy szép öbölbe, aztán lassan megindulva hajónk befut a Mekong folyóba, mely itt az öbölben ömlik a tengerbe; a Mekong gyors folyású,széles,piszkosszürke, erősen kanyargó folyó,mely a tengeri hajók részére is járható. A folyó két partján haragos zöld erdők, rizsföldek váltogatják egymást,közben sürün tünnek fel bennszülött települések; idomtalan alaku vitorlás bárkákkal, aztán hosszukás,keskeny, felkunkorodó orru sampánokkal találkozunk,majd meg cukornád tutatjok sodródnak lefelé a folyón, aztán banánnal, kókuszdióval,ananásszal és más gyümölcsökkel megrakott apró csónakok tünnek fel, félmeztelen emberek integetnek róluk.

Délután négy órakor megérkezünk a Mekong mellett fekvő Saigomba. A Meinam Saigonban nagy rizsszállitmányt vesz fel - erre a célra tartották fenn a nagy hajóür üresen maradt részét - hogy a berakódási munkát el lehessen végezni ki kell üriteni a hadifogoly tömeg által lakott hajóür részt; a rakódás idejére kihelyeznek bennünket a városba, a szállitmányunk fele egy gyalogsági, másik fele egy tüzérségi / 5.regiment d artillerie coloniale/ laktanyában nyer elhelyezést ; mi néhai "fekete" utasok az utóbbi csoporthoz tartozunk.

1920-at irunk , Francia Indochina - az egykori nagy francia gyarmatbirodalom - melyhez Tonking, Annam, Laosz és Kambodzsa tartoznak még javában áll. Ezek az országok ma már mind önálló államok, az egykori Annamot ma Vietnámnak hivják s területén két állam is van ,az Északvietnámi demokratikus köztársaság, székhelye Hanoi és a Délvietnámi köztársaság, székhelye Saigon

A nagy gyarmatbirodalom élén francia kormányzó áll, a közigazgatást francia tisztviselők végzik, a városok általában tele vannak francia pénzintézetekkel, vállalatokkal, üzletekkel - a hatalom, a pénz tisztára francia kézben van.

Az erősen ~~elviselhető~~ tropikus klima nehezen elviselhető európai emberek számára; a franciák kiket látunk puffadt arcuak,sárgás arcbőrüek,egészségtelen kinézésüek. Ugy halljuk, hogy hat hónapi munka után hat hónapi szabadságot kapnak, melyet otthon töltenek Franciaországban s igy védik egészségüket. Munkaidejük egyébként a tropikus klimához alkalmazkodik,munkát csak reggel végeznek, 9 óra felé leállnak s a napot szellős,levegős villáikban a villanymotor által hajtott nagy legyezők - punkák - által felvert friss levegőben otthon töltik; délután öt óra tájban ujból elkezdik a munkát,melyet most már estig folytatnak.

A franciák nagy gyarmati hadsereget tartanak fenn, a gyarmati hadsereg tisztjei, altisztjei franciák, magas, igen,kemény férfiak,mig a legénység bennszülöttekből áll különösen hat ránk,hogy a teljesen európaias ,sárgásszürke egyenruhát hordó katonaságnak, nincs lábbelije,mezitláb katonáskodnak.

Egy izben látom, hogy az egyik francia altiszt iskolázza az őt körülülő szakaszát, lehetnek harminccan a kis termetü, sárga , szilvaszemü katonák. A francia altiszt

Három napot töltünk port Saidban, a Meinam a magával hozott áru egy részét leadja itt,ugyanekkor szenet és vizet vételez fel. Sajnos a városba nem engednek bennünket be,csak a hajóról nézegethetjük a kikötő,mozgalmas életét. Nagy szenes bárkák állnak hajónk mellé,a bárkákról deszkát fektetnek fel a hajora s félmeztelen arabok nagy kosarakban hordják fel a szenet a hajóra, egy öregember dirigálja a ~~xxánxkódáxt~~ szénrakódást, ordit,dühöng,káromkodik,tépi a szakállát,öklével fenyegeti a rakódó munkásokat,de megy is a rakódás, csodálatos hogy milyen gyorsan szaladnak fel a keskeny deszkán a nehéz szeneskosárral a,munkások.. A hajónkat állandóan ~~xxánxnk~~ csónakok veszik körül, arab árusok orditoznak a csónakokból mutogatják,kinálgatják áruikat, gyümölcsöt, emléktárgyakat meg én nem tudom mi mindent nem árulnak. Hajó érkezik, végignézzük, hogy a két kis kikötő gőzös hogyan manövrirozik, hogy helyettudjon biztositani az érkezett hajónak , de hosszadalmasan kénytelenek akkor is manövrirozni ha egy hajó indulni készül,csak nehezen tudják kiszabaditani a hajósorból és az ut irányába forditani.

December 9-én indulunk tovább, a Földközi tengeren megyünk. December 12-én beérünk a Jóni tengerbe,kellemetlen hideg idő fogad,ujra előkerülnek a szvetterek,prémek, köpenyek. Itt egy vihar kap el bennünket s a kis Jóni tengert Indiai óceánt játszik és mondhatom nem marad el az Indiai óceán mögött.

December 15-én nagy havasesőben,dühöngő bórában érkezünk meg Triesztbe; a nagy kikötő halotti mozdulatlanságban áll,napok óta tart a kikötő munkások sztrájkja,nem dolgozik senki. Az éjjelt még a hajón töltjük, reggel elkezdjük a kihajózást, boldogak vagyunk, hogy lekerültünk a hajóról és ujból a biztos és szilárd szárazföldön állhatunk. Kinn az állomáson egy hosszu vonat áll bevaggoniroznak bennünket,vacsorát osztanak, nagy darab szilvaizes kenyér a vacsoránk és este indulunk. Udine, Chiosa-Forte,Pntebba , átlépjük az osztrák határt,Arnoldsteinben hajnali harangszóra ébredünk, Korátéra harangoznak, Warmbad Villach, Villach, Leoben, Bruck, Grác, Fehring, átlépjük a magyar határt, Gyanafalva, mint az őrültek ugrálunk ki a vonatból és szótlanul,könnyes szemmel nézzük az öreg állomásépületet, a kitüzött nemzetiszinü zászlót,az állomás előtt strázsáló szuronyos magyar bakát,hazaértünk, itthon vagyunk, kimondhatatlanul boldogak vagyunk. Indulunk tovább este tiz órakor Szentgotthardra érünk,katonazene, óriási tömeg,harsogó éljenzés fogad bennünket; a város nevében szép beszéddel köszöntenek, aztán meginvitálnak az állomásépületbe,holuriasszonyok,urilányok pompás gulyást szolgálnak fel és mi meghatódva élvezzük a gyönyörü fogadtatást és mosolygó szivvel nézzük a körülöttünk forgolódó kipirult arcu asszonyokat, lányokat - Istenem,mennyivel szebbek,finomabbak, különbek, mint voltak az orosz asszonyok,lányok...

Két órát töltünk Szentgotthárdon,aztán indulunk tovább. Éjjel mögöttünk marad Szombathely, Czelldömölk.lassankint kivilágosodik, reggel lesz s mi a vonatablakon keresztül éhes szemmel gyönyörködünk az elöttünk kitáruló magyar vidékben.,itt bukkan fel egy kis falu,ott integet egy templomtorony,nézem,nézem a vidéket és észre sem veszem hogy közben könnyes lett belé a szememe. Minden állomáson sok ember vár bennünket; asszonyok férjüket, gyerekeket keresik köztünk, aztán fényképeket mutogatnak,ismer-

jük-e a képen látható férfit,nem találkoztunk-e valahol vele Szibériában, vagy tudunk e róla valamit. Meghat valamenynyiünket a nagy érdeklődés és szeretet,mellyel mindenfelé körülvesznek bennünket. Az egyik állomáson mellettem ácsorog egy jó negyvenes lógó bajszu hadifogoly ,nézdelődünk az állomási zsibongásban; egyszercsak hozzálép egy asszony, tessék mondani Kovács urhoz van szerencsém ? A férfi ránéz,nézi az asszonyt ,egyszercsak elbődül, Annus ! s a következő pillanatban egymást öleli, csókolja a két ember, kik hosszu évek után ujra megtalálták egymást.

volt

December 22-én délután két órakor megérkezünk Csótra, egy ezredes fogad bennünket, rövid köszöntőt mond, utána beköltözködünk az állomástól kb. 15 percre fekvő táborba,melynek barakkjaiban elszállásolnak bennünket. Azonnal hozzákezdenek szállitmányunk likvidálásához,mindenkinek kiállitják leszerelési igazolványát,kifizetik leszerelési illetményét, velünk tisztekkel elkészottetik az igazolási eljáráshoz szükséges iratokat stb. Késő estig dolgoznak, majd dolgoznak következő napon 23-án is,végre ugy estelhat óra felé befejezik a munkát és azzal megkezdődik az apostolok oszlása, a környékbeliek indulnak haza,ki hogyan tud,mi többiek meg kihurcolkodunk az állomásra,hol vonat vár bennünket, indulunk Budapestre,ahol hivatalos fogadtatás zajlik le és végleg feloszlik a szállitmány. Pécs szerb megszállás alatt van,hazamenni nem tudok,legokosabbnak tartom,ha én is Pestre megyek és otttájékozódom a helyzetről s a hazajutás lehetőségeiről.

December 24-én délben érkezünk meg a keleti pályaudvarra,hol nagy parádéval fogadnak bennünket,katonazene, diszszázad,ünnepi szónok és óriási tömeg a pályaudvaron. Mikor vége van a fogadtatásnak megrohannak az emberek bennünket,hozzátartozóikat keresik,mindenfelé ölelkező, csókolózó embereket látni. Én nagyon,nagyon magányosnak érzem magamat a sok boldog ember között s csak akkor derülök fel, mikor a tömegben egy pécsi hölgyre bukkanok,ki ujságolja, hogy szüleim Pécsett vannak,valamennyien jól meg vannak, csak - nincsen öröm üröm nélkül ! - Doli sógorom esett el 1918-ban az olasz fronton. Ez az első hir,melyet három év óta kedveseimről hallok; fáj szegény Doli elvesztése,de legalább véget ért a rettenetes bizonytalanság,melyben évek óta éltem - élnek, meg vannak szüleim,hála Istennek !

Villanyosra ülök és bemegyek a városba,arra gondolok,hogy megkeresem nagynénéméket Tőkéséket,kiknek az Erzsébet körúton volt éttermük, 1916-ban jártam náluk utoljára,hogy mi van velük nem tudom,ha esetleg már nincsenek meg, kimegyek az Andrássy utra,hol egyik nagy villában a hazatérők számára szállást rendeztek be és ott telepszem meg. De hála Isten meg vannak, bemegyek, idegenül bámulnak rám , nem ismernek meg - mikor aztán megmondom ki vagyok és honnan jövök, örömükben ölelnek, csókolnak.Ledobom hadifogoly rongyaimat, Tőkés Rudi a sajátjából ellát rendes fehérneművel és ruhával - Istenem milyen boldog érzés hét év után ujra civilruhát hordani,gallért,nyakkendőt viselni,könnyü városi cipőben járni.. Az áldott szivü Tera néni mikor mosakodás közben meglátja hogy milyen sovány - csont és bőr - va

gyok,majd elsirja magát és rögtön kiadja a parancsot,most pedig enned kell.sokat enned, ilyen soványan nem mehetsz haza ! Nem sikerült ugyan karácsonyestére hazaérnem,de mégis a szentestén ismerős, kedves arcokat látok magam körül,legalább ez este nem érzem magamat kivert kutyának. - Röviddel ezelött Budapestre helyezték Pali öcsém zászlóalját s mikor meghallja hogy Pesten vagyok ,rögtön felkeres,nagy örömmel öleljük meg egymást,legutoljára 1914 májusában láttuk egymást,azóta sem. Sokat beszélgetünk,sajnos sok ujságot ő sem tud,1918 óta nem volt otthon Pécsett s csak nagy ritkán kap hirt hazulról, szüleinkről.

Nékem legfőbb gondom az,hogy valamikép haza tudjak Pécsre menni Felkeresem az Andrássy uton székelő szerb követséget és konzulátust és bemutatva leszerelési igazolványomat arra kérem őket, hogy küldjenek haza Pécsre. Bizonytalan igéreteket kapok,de nem hagyom a dolgot,nap-nap után megyek a konzulátusra sürgetni hazautazásomat. Végre 1921 január 5-én délelött azt mondják,hogy délután két órakor Szabadka felé induló személyvonathoz csatolt vagonban egy csomó,konzulátus mellett szolgálatot teljesitő szerb katona indul haza szabadságra.ha akarok,elmehetek ezekkel; hogyne akarnék,mire igazolványt állitanak ki számomra s azzal rohanok haza,megebédezem,elbucsuzom Tőkéséktől,kapom hátzsákomat ,megyek ki a Keleti pályaudvarra,megkeresem a szabadságos szerb katonák vagonját és két órakor indulunk Szabadkára.

Estefelé megérkezem Szabadkára,megtudom,hogy csak másnap reggel utazhatom tovább,pénzem nincsen se vacsorára, se éjjeli szállásra,szerencsére megjelenik az állomáson a szabadkai vöröskereszt egylet titkára,egy magyar ur,ki a vöröskereszt pénzén megvacsoráztat és elszállásol egy állomás közelében levő szállodában. Keveset alszom, mert alattam az étteremben nagy mulatozás folyik, nagy kurjongatások közben harsog a muzsika és végeláthatatlanul viharzik ez idő sláger-je a fekete-fekete-fekete...

Január 6-án reggel indulok Eszékre, Eszékről délután öt órakor tovább megyek pécs felé - ezek az utolsó órák szinte elviselhetetlenül hosszuaknak tünnek fel elöttem. Lassan közeledünk pécs felé,végre ugy fél tizenkettő felé egyszercsak feltünnek a távolban pécs lámpái; mintha odaszögeztek volna az ablakhoz,bámulok ki a sötétbe,nézem a sok fénypontot és könnye szemmel dadogom Pécs,Pécs.. Beérünk az állomásra, hátzsákommal leugrom a vonatról,szerb katonák, csendőrök, ismeretlen arcok merednek rám - de ebben a pillanatban nem törődöm senkivel, semmivel, félig futva elindulok a sötét Indóház utcában,futok, szaladok,rohanok,hogy mielöbb hazaérjek. Odaérek az öreg Rákóczi uti ház elébe, a kapu nyitva van, felszaladok a lépcsőn,megnyomom a csengőt és nyomom egyfolytában mig benn mozgás nem támad - megjöttem,itthon vagyok ! Szüleim ,testvéreim az ágyból ugrálnak ki és a következő pillanatban ölelnek, csókolnak és én könnyes szemmel mosolyogva ölelem és nézem őket.

Hat és fél évi háborus,hadifogságos kalandozás nyomoruság és szenvedés után itthon vagyok,ujra itthon vagyok !

Szentül hiszem,hogy tülestem életem legnehezebb, legviszontagságosabb szakán s még csak sejtelmem sincs róla, hogy 24 év mulva ujra kezdem előről a kalandozást,sőt még az orosz hadifogságot is !

Befejezésül:

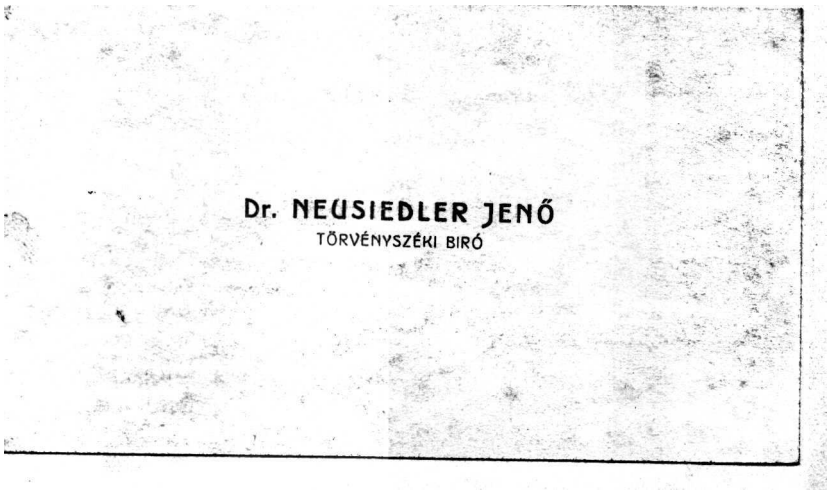
A fent leirtesemények több mint ötven éve zajlottak le. Ötven év hosszu idő. Sokan mindörökre kinn maradtak Szibériában, azok közül, kiknek annak idején sikerült hazakerülnök még többen meghaltak itthon. Akik kinn voltunk ma közelebb járunk a nyolcvanhoz,mint a hatvenhez s kinek adatik meg ilyen hosszu ideig élni - kevesen maradtunk, nagyon kevesen.

S ha mi kevesen is elmegyünk, mi marad meg a szibériai eseményekből ? Pár papirdarab, elsárgult feljegyzés és hasonlók.

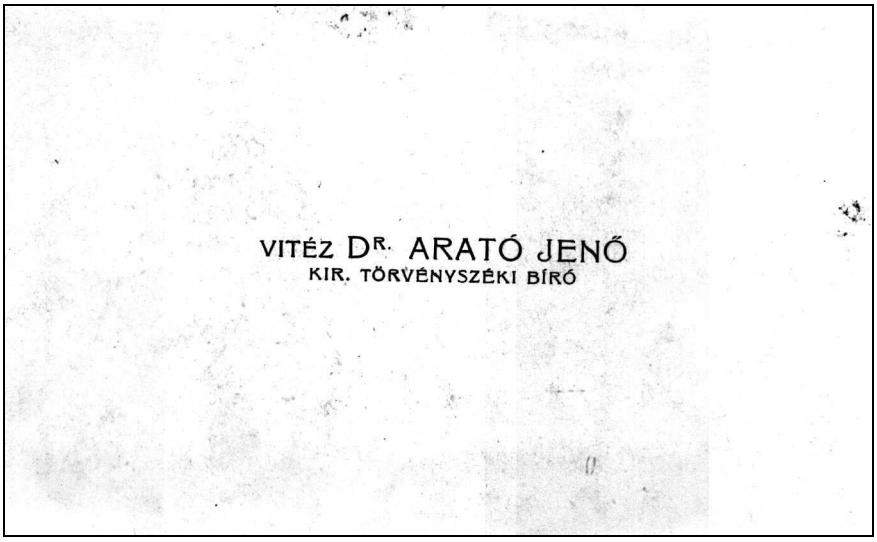
A szibériai hadifogoly táborokat nem lehet hozzáhasonlitani a második világháboru pusztitó,megsemmisitő , haláltáboraihoz, de mégis emberek éltek, szenvedtek,haltak meg bennük és érdemes emlékezetüket megörökiteni.

Budapest 1971 juius 14

Hazaérkezésem után körülnézek a városban: Istenem, de nagyot változott Pécs, mióta utoljára láttam ! Az egykor rendes és ragyogóan tiszta városnak most valamikép olyan leüllött kinézése van; a házak, utcák gondozatlanok,piszkosak, az aszfalt hiányos , lyukas, felszakadozott - a város külső képe felette siralmas ! 1918 decemberében bevonultak Pécsre a szerbek s azóta végigterpeszkedik a városon a Balkán ; exponense Rajics Szvetiszláv szerb főispán-kormánybiztos,egy alacsony,fekete, sunyi képü,végtelen alattomos és ravasz szerb, ki minden eszközzel azon dolgozik,hogy keresztülvigye a megszállt Pécsnek és Baranyának Magyarországtól való végleges elszakitását és Jugoszláviához való csatolását. Eleinte a polgárság és a munkásság együtt küzd az idegen betolakodók ellen, 1919 augusztusában aztán megbukik Magyarországon a forradalom s akkor á szocialista és kommunista munkásság és a radikális intellektuellek szembefordulva a Magyarországon uralomra került ellenforradalmi rendszerrel, ezen a területen a szerbek támogatásával egy demokratikus bázist akarnak kiépiteni, honnan megbuktathatják a magyarországi fehér ellenforradalmat. A megyei közigazgatást, pénzügyigazgatást és rendészetet átvették a szerbek / a magyar közigazgatás a meg nem szállt területen fekvő és ideiglenes megyeszékhelynek kinevezett Szabadon folytatja - természetesen a meg nem szállt megyerészre vonatkozan - munkáját / ; ugyanekkor Pécs város igazgatását a szerbek támogatásával a radikálisok s a szocialista és kommunista munkásság vették át, eltávolitva a régi városi tisztviselőket. A város polgármestere Linder Béla a Károlyi kormány volt hadügyminisztere, mellette nagy szerepet játszanak a demokratikus városházán Dr. Doktor Sándor, Dr. Hoffmann Ottó, Schmira Károly, Minker Ádám, Dr. Siklósi István, Dr. Schwarz Gábor,Polácsi József, Mattenheim József, Hajdu Imre, Rapp Dezső, Dr. Fekete Ferenc, Lépes György / a szerbek a rájuk nézve egyre kellemetlenebbé váló Dr. Hajdu Gyulát kiutasitották a városból/ ; a város demokratikus ujságjai a "Hir", "Pécsi Ujság", "Baranyai Magyar Ujság", "Munkás" állandóan keményen ostorozzák a reakciós Horthy rendszert. Pécs élete ? Sok az idegen a városban, az utcákon szerb katonatisztek csörtetik kardjukat élükön a pöffeszkedő Csolak-Antics ezredessel; szerb csendőrök,rendőrök, beamterek és asszonyaik uraskodnak,mintha valami gyarmaton lennének; rikitóan öltözködő,feltünően kifestett kokottok páváskodnak és ellepnek mindent a siberek, hangos beszédü,közönséges emberek, magyarok, horvátok, szerbek,osztrákok, tele a zsebük pénzzel, láncolnak, valutáznak,feketéznek és dobálják a pénzt, a Jardin barban folyik a pezsgő reggelig; hogy még zagyvábbá legyen a város képe, itt van egy sereg Wrangel tiszt és családja, kiket a szerbek ide telepitettek. Zagyva, zavaros élet fo-

182/2

184/1

Hunyadi út 15.

184/2

Hunyadi út 15.

184/2

192

Törvényszék

ságban vagyok jegyző kollégáimmal is, Szendrődi Rudival,Felber Turival,Réder Dezsővel, Brunner Árpáddal,kikkel együtt dolgozom a régi pertár helyiségében - illetőleg dolgozunk mi négyen,Szendrődi, Felber, Buzási és én,mert Réder Dezső mást se csinál csak olvas,olvasmányaiból kivonatokat készit, no meg fellengzős verseket ir, nem is marad a bíróságnál,nagykeservesen leteszi az ügyvédi és ~~kxxsxxgx~~ birói vizsgát,aztán hazamegy Mohácsra ügyvédnek.

Mondom az igazságszolgáltatás rendesen müködik, helyzetünk azonban nem könnyü. Amikor a szerbek bevonultak a városba a birósági épületeket az utolsó szögig kiüritették,a berendezést, a könyvtárat elszállitották Belgrádba,más sem maradt csak a négy fal; most mindenféle kölcsönkért szedett-vedett asztalaon,széken dolgozunk,hijjával vagyunk a legszükségesebbeknek is. Ez még csak hagyján,de a szerbek lépten-nyomon beavatkoznak az ügyekbe azok érdekében,kiknek összeköttetésük van hozzájuk: az aktákat elviszik,a lecsukott embereket szabadon bocsátják. csak az jön a bírósághoz aki akar,senkit nem lehet kényszeriteni semmire. A városházán uralkodó pártok meg szakadatlanul támadnak bennünket,lapjaik folyton szidják, gyalázzák a biróságot, Horthy pribék, Horthy bérenc a nevünk, attól kell tartanunk, hogy egy napon kitesznek bennünket a hivatalból. Jellemző a helyzetre: a városházán lakáshivatalt állitanak fel,ugyanakor eltiltják a város lakósságát attól,hogy lakásügyben a bírósághoz forduljon, szigoru büntetést helyeznek kilátásba annak,ki lakásügyi eljárást tesz folyamatba a bíróság előtt.

Növeli helyzetünk sulyosságát anyagi viszonyaink teljes rendezetlensége. Magyarországon a régi osztrák-magyar bankjegyeket lebélyegeztek és azok vannak forgalomban; itt Pécsett a régi lebélyegzés nélküli osztrák-magyar bankjegyek, a város által kibocsátott városi pénzjegyek és a szerb dinár vannak forgalomban. Az ám csakhogy sem a szerbektől, sem a várostól semmiféle fizetést nem kapunk,sőt a szerbek még azt is eltiltják,hogy a magyar állam fizetésben részesitsen bennünket. Tehát fizetésünket - a megszállt területen szolgálatot teljesitő postások és vasutasok fizetésével együtt,kik ugyancsak nem kapnak fizetést - ugy csempészik át Magyarországból; minden elseje körül nagy izgalommal várjuk, sikerül-e áthozni a demarkációs vonalon a pénzt,nem veszik-el a szerbek. S a fizetés amit kapunk borzasztóan kevés, a pénz érékét veszitette, a drágaság nőttön nő,de azért még mindig a régi fizetést adják,melyet a normális béke időkre állapitottak meg,legfeljebb megtoldják valami segéllyel; kilönösen kevés a fizetés itt Pécsett,mert itt a kereskedelmi forgalomban a dinár a fizetési eszköz és az árak a dinár után igazodnak. A legnagyobb nyomoruságban élünk,butorokat,ékszereket, ezüst és porcellánnemüinket kótyavetyéljük el,hogy élni tudjunk,mert abból amit a magyar államtól nagy üggyel-bajjal kapunk,legfeljebb éhen halni lehet,oly kevés.

Mindezekhez képest a hangulat a lehető legrosszabb köztünk; az ellenünk való állandó mocskolódások, a nyomoruság melyben élünk, a jövőnk teljes bizonytalansága elkeseredetté teszi az embereket; dolgozunk, dolgozunk,de a hivatali szobákban és az otthonokban a kétségbeesés honol. Fekete idők ezek,melyek ugy látszik sehogysem akarmak jobbra fordulni.

-

A hivatali munka mellett erősen tanulok,hogy a hét év úta esedékes utolsó szigorlatomat letegyem. Mikor elkezdek tanulni,borzasztó nehezen megy a tanulás, a háboru és a hadifogság hét éve alatt meglehetősen elszoktam az erős és intenziv tanulástól, vesződöm, vesződöm és nem vagyok képes semmire menni; kétségbeesésemben már arra gondolok,hogy ott hagyom a biróságot,hisz ugysem tudom letenni a szigorlatot,meg az ügyvédi és birói vizsgát s elmegyek egy olyan pályára,hol nem kivánnak annyi vizsgát; édesapám tartja bennem a lelket és biztogat,hogy el ne veszitsem a kedvemet. Lassan,lassan aztán belejövök a tanulásba,négy hónap alatt elkészülők a harmadik - tételes - szigorlat anyagával és 1921 májusában neki készülök a szigorlat letételének.

Nem olyan egyszerü dolog ez - régen az ember vonatra ült és elment vizsgázni,de most hogyan jutok át Pécsről Magyarországra ? A menekült kolozsvári egyetem Budapesten müködik,hogyan tudok felutazni Budapestre ? Először arra gondolok, hogy átlógok a demarkációs vonalon - vagy mint a nép hivja demokráciás vonalom - melyen át szinte rendes közlekedés folyik részint az erdőkön keresztül csempészek vezetésével,részint a szerb határőrök megvesztegetésével; erről a gondolatról azonba hamar leteszek,meglehetős nagy csomagom van, viszem magammal könyveimet is és nehéz dolog erdőben nagy csomaggal bujkálni,meg attól is félek,hogy esetleg a szerb határőrök lefognak és a legnagyobb kellemetlenségnek teszem ki magamat. Nincs más hátra,utlevelet kell váltani - utlevelet Pécsről Magyarországra ! Ez sem megy könnyen,mert nagyon nehezen adnak Magyarországra utlevelet; járom a városházát, a szerb megyeházát,megalázkodom mindenféle szerb kiskirály előtt, de végre is a sok szaladgálásnak meg van az eredménye,megkapom a piros táblás S.H.S. utlevelet,utazhatom !

1921 május 14-én utazom fel Budapestre; Bükkösdig szerb határrendőrök és detektivek kisérik a vonatot, utközben átvizsgálják az utleveleket és belenéznek mindenki csomagjába; Bükkösdön leszállunk - ez a demarkációs állomás - itt meg a magyar határőrök, finánccok vesznek elő és vizsgálnak végig bennünket; kb. két órát vesz igénybe az utasok átvizsgálása, aztán magyar vonattal indulunk tovább, a pécsi szerb vonat,mellyel jöttem, visszamegy Pécsre. Tele tüdővel szivom a magyar levegőt és csak ugy habzsolom a nálunk tilos magyar ujságokat,boldog vagyok,hogy ujra Magyarországon magyarok között lehetek; megelégedéssel konstatálom,hogy január óta milyen nagy haladást mutat a magyar vasut,a vonatokban eltüntek az üveg helyett deszkával boritott ablakok,eltünt a gyertyavilágitás,ujra rendesen kinéző,tiszta kocsik közlekednek - a magyar vonatokat össze sem lehet hasonlitani a szerbek által megszállt területeken közlekedő zülött kinézésü vonatokkal. Pestre érve Tera néniéknél szállok meg,aztán szaladok a rendőrségre jelentkezni,szerb konzulátusra utlevelet láttamoztatni, itt is, ott is rettentő tömeg tanyázik,mely utlevél ügyének elintézését várja,teljes két napba telik,mig elintézem a jelentkezési illetőleg utlevél láttamozási formalitásokat.

Az utlevél láttamozási komédián átesve megyek a kolozsvári egyetemre,mely ideiglenesen Budán a Szegényház téri nagy három emeletes elemi iskolában van elhelyezve, Hogy egyáltalában szigorlati terminust tudjak kapni,igazolnom kell, hogy sem szerb, sem kommunista nem vagyok és politikailag el-

lenem kifogás nincs; erre a célra Gosztonyi Gyula táblabirótól - ki a magyar kormány titkos megbizottja Pécsett - és Klie törvényszéki elnöktől viszek igazolványokat,ezek átvizsgálása után aztán közlik velem,hogy vizsgázhatom és a vizsgára május 19-ére tüznek határnapot.

Május 19-én reggel 8 órakor kezdődik a szigorlat és kisebb-nagyobb megszakitásokkal eltart délig. Magyar magánjogból Dr. Boér Elek professzor vizsgáztat,szimpatikus ur,ki hallván hogy Pécsről jöttem jóformán semmitsem kérdez, hanem a pécsi helyzetről, pécsi viszonyokról meséltet magának. Kereskedelmi és váltójogból,továbbá osztrák jogból Dr Kiss Mór kérdez; iszonyu mérges bácsi,ki feleltetés közben a sárga földig legorombit,félek is,hogy az osztrák magánjogból,mely kissé gyengén megy,elbuktat,de végül is keresztülereszt. Polgári perrendtartásból Dr. Tóth Gyula professzor ₭ vizsgáztat. Tőle félek legjobban,mert van neki egy könyve,melyben azonban nem a tételes perrendet adja,hanem valami zavaros és nagyképü perrend filozófiát,melyet irgalmatlan szigorusággal követel meg a vizsgázóktól; nos nekem mint gyakorlati jogásznak semmi kedvem sincs megtömni fejemet Dr- Tóth nehézkes és megemészthetetlen bölcselkedéseivel, Tóth könyve helyett megtanulom magát a törvényt,mire a hivatali munkánál ugyis szükségem van; eleget is ijesztgetnek a fiuk,magam is tudom,hogy Tóth milyen szigoruan követeli a könyvét és igy elég sötét érzésekkel nézek a perrend vizsga elé - kedvemet az sem növeli ,hogy mikor a folyosón várakozva az ugyancsak vizsgázó kollégáknak elmondom,hogy nem Tóth könyvéből, hanem magából a törvényből készültem, már előre részvétüket fejezik ki. Nos leülök a professzor elé,de még mielött kinyitaná a száját,megmondom neki, hogy tudom van egy könyve, melyet szigoruan megkövetel, én azonban a megszállt Pécsről jövök,hol képtelen voltam megszerezni a könyvet és ezért magát a törvényt tanultam meg; morog valamit a bajsza alatt s aztán elkezd kérdezni a perrendtartásból, alaposan, sokat és összevissza kérdez,én válaszolok, mint a karikacsapás,végül is megelégedetten kel fel, sikerül a vizsga.

Tulesve a szigorlaton benyujtom a hét évvel ezelött elkészitett doktori értekezésemet,melyet - büntetőjogi tárgyu lévén - birálatra Dr.Lukács Adolf professzornak adnak ki; Dr. Lukács elfogadja az értekezést,ennélfogva avatásra bocsátanak. 1921 május 21-én avatnak doktorrá vagy harmincad magammal, Dr. Menyhárt Gáspár rektor szép beszédet mond,beszédébe beleszövi Buda várának 1849-ben történt visszafoglalása mai évfordulóját is,aztán társaimmal esküt teszünk, majd a rektor és a dékánok végigkezelnek bennünket: doktorrá fogadom, doktorrá fogadom - Dr. Neusiedler Jenő lett belőlem ! Büszke és boldog vagyok,hogy elértem a doktori cimet,boldogságomat az sem rontja, hogy hét évvel később értem el, mint kellett volna.

Tisztelgek Dr. Félix Antal táblai elnöknél - hivatalos pesti büntető tör ónyszék épületében van - aztán előkészitem a hazautazásomat, óraszámra ácsorgok a rendőrségen és a jugoszláv konzulátuson ,az ideges és türelmetlen emberek közötti órák hosszat tartó ácsorgás,várakozás nagyon kifáraszt s megkönnyebbülve lélegzem fel,mikor a szük-

séges iratokat, a kellő aláirásokkal ellátott utlevelet 22-én este végre kézhez kapom.

Május 23-án utazom haza Pécsre; Dombováron megszakitom utazásomat, Pár héttel ezelött Pali öcsémet Budapestről Dombovárra helyezték át s őt látogatom meg. Két napot töltök Palinál, aztán bucsuzom tőle, mielöbbi viszontlátásra Pécsett s aztán indulok tovább. Bükkösdön bucsut veszek mindattól ami magyar, ujra megjelennek szaglálódva, szimatolva,gorombáskodva a szerb határrendőrök, finánc ok, detektivek,mindent felforgatnak,keresztül-kasul kutatják podgyászunkat, főleg magyar ujságokra, könyvekre vadásznak - beérkeztünk Balkánra..

-

Járok hivatalba, tanulgatok,szabad időmben megjárok társaságba, mulatságokra, szinházba. / Nádosy József szintársulata játszik a szinházban. / Belépek a Katholikus Körbe, a Nemzeti Kaszinóba, a Körbe nem igen jároǿk, de a Kaszinóba naponta megfordulok; sok ember jár ide,megbeszéljük a városi eseményeket és itt halljuk meg a legujabb hireket . De valahogy nagyon nem találom fel magamat,fásultan és kedvetlenül élem életemet. Ez Elsősorban a szerb megszállás gondjai, aggodalmai ólomsullyal nehezednek a városra, hatásuk alól lehetetlen kivonni magát az embernek.Másodsorban a hosszu hadifogság lelkileg nagyon megviselt,kiirtotta belőlem az egykori fiatalos jókedvet,komollyá,tartózkodóvá tett; sokszor vannak fekete napjaim,mikor türhetetlennek találok magam körül mindent, az embereket, a világot és olykor szinte valami csendes buskomorság vesz rajtam erőt. Harmadsorban hét év hosszu idő s azok a barátaim,leányismerőseim, kik között valamikor olyan jól éreztem magamat jóformán mind eltüntek, barátaim megházasodtak,leányismerőseim férjhez mentek - nagyon magamra maradtam. Mig távol voltam egész uj leánygeneráció nőtt fel,kiknek gondolkozása tulságosan is gyerekes elöttem s mellette valahogy sokkal frivolabbnak tünnek fel,mint azok a lányok,kik között 1914 elött forogtam; ma a háboru elött annyira divatos boszton kihalóban van,uj táncok jöttek divatba, a twoo-sztepp, one-sztepp, fox trott,walse francaise stb. melyeket nem ismerek, restelek harminc éves koromban ujra táncolni tanulni, ha el is megyek multaságokra többet ácsorgok,mint táncolok. Tulságos egyedül érzem magamat, üresnek érzem életemet ; otthon sem érzem jól magamat,hol édesanyám ép ugy dirigál,mintha gyerek lennék / igy van szegény Böske is,ki férje eleset után visszatért a szülői házba,saját maga asszonya volt, saját lakása volt és néki is nagyon nehéz beleszokni, hogy vége önállóságának/; az átélt hányattatások után mind erősebbé válik bennem a vágy a saját otthon után. Összeakadok egy leánnyel, Sperl Irénnel - atyja kereskedő, a Király és Sörház utcák sarkán van az üzletük - kivel azt hiszem,hogy megtalálom a boldogságot s alig pár hetes ismeretség után 1921 aug. 6-án eljegyesedünk. Két és fél hónapig tart a jegyességünk,mikor Sperl Irán Horváth-Halas Antal csendőrfőhadnagy kedvéért faképnél hagy - ez még jobban felborit bennem mindent és valami nehéz komorság lesz rajtam urrá. Utóbb - évek multán - persze hálát adok a jó Istennek,hogy igy történik a dolog,de most hónapokon keresztül beteg a lelkem ebbe a csalódásba. -

- Nem vagyok itthon olyan boldog,mint ahogy elképzeltem a hadifogságban,nem lelem az áhitott békét és nyugalmat,melyről odakinn Szibériában álmodoztam. Ideges vagyok, nyugtalan vagyok és sötét lélekkel pergetem a szürke napok egymásutánját.

-

1921 julius vége felé egyszerre hirek kezdenek keringélni,hogy a szerbek kiüritik Baranyát és e területnek Magyarországhoz való csatolása legközelebb megtörténik; augusztus elején aztán a "Dunántul" hivatalos jelentést hoz Baranyának küszöbön álló kiüritéséről.

Augusztus 9-én megérkezik a városba Gosset angol ezredes,egy nyulánk, fiatalos kinézésü,beretvált arcu szükszavu ur,ki e terület kiüritésének lebonyolitásával van megbizva; augusztus 10-én közzéteszik a kiüritès hivatalos programmját,mely szerint a kiüritès három részletben történik és augusztus 27-én fejeződik be, Pécsre augusztus 21-én kerül sor.

A városházán nagy izgalom uralkodik, a munkásság hallani sem akar róla,hogy e területre bevonuljon a Horthy hadsereg és itt is a fehér ellenforradalom legyen az ur. Augusztus 11-én tiltakozásul általános sztrájkot rendeznek, lecsuknak a boltok és kávéházak is, délután nagy tömegfelvonulást tartanak, Dr. Doktor Sándor fegyvereket követel és fegyveres ellenállásra buzdit. Majd augusztus 14-ére népgyülést hivnak össze a Széchenyi térre, a népgyülés kiki áltja a Baranyai szerb-magyar köztársaságot és a köztársaság ügyeinek intézésére egy intéző bizottságot választanak, melynek elnöke Dobrovits Péter lesz. / Ez a Dobrovits egy 30 év körüli festőmüvész,itt született,itt nevelkedett Pécsett,Párisban tanult, majd hazajött és itthon festegette futurista képeit,mig politikai térre nem lépett./ Az idegek pattanásig feszültek,a helyzet olyan,hogy komolyan kezdjük hinni,hogy a bevonulás nem fog simán lefolyni.

Augusztus 18-án aztán a jugoszláv kormány elrendeli e terulet kiüritését; a szerb tisztviselők és tisztviselő családok elhagyják a várost, de a kiüritès hirére tömegesen távoznak el a városból a munkások is, az utcákon mást sem látni mint a vasutállomás felé iparkodó batyus.csomagos embereket,családokat, hosszu teherszerelvények telnek meg menekülőkkel, kb. 3-4000-re tehető azok száma,kik elhagyják a várost.

Augusztus 19-este Rajcs szerb kormánybiztos-főispán átadja a várost Gosztonyi Gyulának a magyar kormány által Pécs város élére kinevezett kormánybiztos-főispánnak, augusztus 20-a nagy várakozásban ,ünnepélyes hangulatban megy el, majd augusztus 21-én minden különösebb incidens nélkül megtörténik a nemzeti hadsereg bevonulása,délelött Maxon Lajos tábornok vezetésével az előréd vonul be, délután pedig Soós Károly altábornagy vezetésével megérkezik a zöm is. A polgárság nagy lelkesedéssel fogadja a bevonuló csapatokat,nemzetiszinü diszben áll az egész város.

16.

A szerbek elvonulásával helyreáll a magyar állami hatalom Pécsett és Baranyában. A város vezetését ujból átveszi Nendtvich Andor polgármester és a régi tisztviselői kar, Sásdról, az ideiglenes megyeszékhelyről megjön Stenge Ferenc alispán és a megyei tisztviselői kar,ujból Pécs lesz a megyeszékhely. Eltünik a dinár, a szerb pénz,helyette bevonul a városba az osztrák-magyar ban által kibocsátott,de piros pecséttel ellátott magyar pénz,hogy aztán utóbb helyt adjon a magyar állam által kibocsátott uj magyar államjegyeknek; és eltünnek a siberek, a sok gyanus és furcsa egzisztencia,kik elleptók a várost és velük meghal a Jardi bar is. Lassankint megszünnek az utazási és egyéb korlátozások,melyek a Magyarországhoz visszacsatolt területekre vonatkozólag kezdetben fennállanak,berendezkednek a régi állami hivatalok, uj hivatalok is kerülnek a városba, sok uj tisztviselő családdal szaporodik meg a város lakósága,ami meglehetős nagy lakásinséget idéz elő.

1921 október 10-én Baranya vármegye és Pécs város uj főispánt kap Dr. Fischer Ferenc ügyvéd személyében; 1921 október 30-án megejtődnek a nemzetgyülési választások, az I. kerületben gr. Ráday Gedeon belügyminisztert, a II. kerületben a pártonkivüli liberális Baumann Emilt választják meg; az első választás ez,melyen titkosan szavazunk s melyen a nők is szavaznak. Alig egy fél év mulva 1922 junius 1-én ujra választunk - az országos választások zajlanak le ekkor - az I. kerületben Oberhammer Antal Egységespártit, a II. kerületben a szocialdemokrata Eszterályos Jánost választják meg.

1921 októberében keresztülesünk a Károly puccs izgalmain,mi benniinket pécsieket különösen érint,alig pár kilométerre tőlünk a határon nagy szerb erőket összpontosi - tanak készen minden pillanatban a bevonulásra; a csapatokat elviszik Budaőrs alá és egy-két napig ujra a szerb megszállás réme lebeg fejünk felett; izgalmaktól vonaglik a város, vadabbnál-vadabb hirekkel teli a levegő - aztán ez is elmulik, ujra beáll a csend és nyugalom.

Éljük a vidéki magyar városok egyforma,szintelen s a vesztett háboru és a forradalmak utáni viszonyok között rettentő nehéz életét. Elviselhetetlen lakásinség uralkodik,melyet csak még fojtogatóbbá tesz a pozsonyi Erzsébet tudományegyetem Pécsre helyezése /1922 / számos egyetemi családnak és diáknak a városban való letelepedése.

A pénzünk folyton romlik,lassankint hozzászokunk az ezres, tizezres, százezres bankjegyekhez, a nagy számokkal való számoláshoz és állandóan a zürichi jegyzést lessük,mely lázmérő módjára mutatja a beteg korona állapo

adatomban,hogy azt sem tudom mit eszem. Percegnek a tollak, a könyvtömegek mögött irások fölé hajló fejek,itt-ott egy egy reménytelen vagy kétségbeesett arc,néha két ember összeszehajol,hogy halkan kicserélje véleményét és az egészen a vizsgák nyomott levegője - ime igy néz ki az irásbeli; egy öreg bácsi - valami irodatiszt féle - gyakorolja a felügyeletet a társaság felett,de nem valami sokat törődik velünk, olvasgat, pipázik és őszintén és határozottan unatkozik. Az irásbeli három nap mulva követi a szóbeli, e három nap alatt mégegyszer és utoljára átveszem az anyagot,hajnaltól éjfélig tanulok s mikor junius 12-én délben befejezem a tanulást szinte zug a fejem a rengeteg matériától és mellette mégis üresnek érzem, mintha nem tudnék semmit. S délután három órakor zsakettbe öltözve, a visszafojtott izgalom tól sápadtan megyek fel a Kuria épületébe,hol már egész sereg hozzám hasonló zsakettes és izgatott ur várja a vizsga megkezdését; persze sok az érdeklődő is. A vizsga négy órakor kezdődik és a Kuria egyik diszes első emeleti polgári tanácstermében folyik le - hála Isten nem kell sokat várnom,legelsőnek kerülök sorra. A vizsgabizottság elnöke Varga Ferenc kuriai tanácselnök - a későbbi koronaügyész - perjogi tárgyszakból Székács Aladár közigazgatási biró kérdez,kedves, szimpatikus uriember,ki kérdéseivel szinte az ember szájába adja a feleletet, magánjogból pedig Almási Antal igazságügyminisztériumba beosztott táblabiró, a kitünő magánjogász a cenzorom,ki alaposan össze-vissza forgat ugyam,de nála is nagyobb nehézség nélkül sikerül megfelelnem.Kimondhatatlan örömmel kelek fel a nagy karosszékből,melyben szinte végtelennek tetsző husz percig minden szellemi erőmet megfeszitve ülök és boldogan veszem át az ideiglenes bizonyitványt a birói és ügyvédi vizsga első felerészének letételéről. 14-én utazom haza Pécsre és otthon boldogan fogadom a gratulációkat. Hátra van most a birói és ügyvédi vizsga második fele.

-

Szerencsétlen jegyességem okozta lélki depresszióm csak nehezen oszlik el; eljárogatok szinházba, hangversenyekre, mulatságokra,nőkkel azonban nem igen foglalkozom,legtöbbet férfi társaságban vagyok. Mindennap fenn vagyok a Kaszinóban, esténkint meg a Nádor kávéházba járogatok, hol hozzám hasonló legénye,berekből álló társaságom van; Dr.Lutz Miklós törvényszéki biró,Dr. Dobos Lajos törvényszéki biró, Dr. Vörös Mihály főispáni titkár, Huba Aladár vármegyei aljegyző, Sebestyén Lajos városi aljegyző,Somogyi Géza tanitóképezdei tanár, Messik Béla, Natz Ferenc,Almássy Károly,Sebestyén Béla reáliskolai tanárok - belőlük áll a társaságom,kikkel nap-nap után együtt vagyok. Mikor hazajövök a hadifogságból ujra felveszem a kapcsolatot a Pécsi Dalárdával, a dalárdában azonban más világot találok, mint amit itt hagytam; Haksch Lajos bácsi megvált a dalárdától, előbb Zupancsics Vilmos zenetanár,majd Dr. Boldis Dezső segédtanfelügyelő viszi a karmesteri pálcát; az emberek közül, kikkel olyan jó barátságban voltam, sokan hiányoznak ,aok az uj ember a dalárdában kiket nem ismerek s kik között idegenül érzem magamat; vége a régi kedélyes világnak, a háboru

utáni nyomoruság fásultá, kedvetlenné teszi a lelkeket, az emberek savanyuak, morózusak, a dalárdából is kiveszett minden kedv, unalmas, szürke a dalárda élete; egyre kevesebbet járok fel a dalárdába, majd aztán végleg kimaradok - megszakad minden kapcsolat a Pécsi Dalárdával.

Unom a legényember életét,aztán beleunok a kávéházazásba, torkig leszek a céltalan és gazdátlan legényélettel, üresnek és céltalannak érzem életemet és egyre erősödik bennem a vágy [illegible] hon után,melyben van miért és kiért élnem. Ide a Leányklub a Katholikus Körbe magyar est[illegible]yen husz pár körmagyart tánco[illegible]21 december[illegible] este vacsora után unalmamban [illegible]k a Nőegyletbe körmagyar próbák folynak és pá[illegible]s asszonnyal[illegible]k; az egyik lánynak nem jön el [illegible]tnere és Tripammer[illegible],ki rendezi az estélyt, megkér,hogy [illegible]yettesitsem a hiányz[illegible]urat és mindjárt visz a kislányhoz [illegible]emutatni. Szmodis Tusinak hivják,helyes ,szőke lány,valamel[illegible] láttam már,de személyesen eddig nem ismertem. ~~Kixi~~ Mialatt Kovács táncmester nagyban magyarázza a körmagyar figuráit,összebarátkozom a kislánnyal; a táncpartner végleg elmarad,benn maradok a körmagyarban és január 7-én az estélyen is együtt táncolunk. Az estély után elmegyek vizotelni Szmodisékhoz,kik szivesen fogadnak; egyre többet járogatok Szmodisékhoz, egyre többet vagyok együtt Tusival,egyre jobban összebarátkozunk,végre is 1922 április 17-én husvéthétfőn egy mecseki sétán a Friihweiszben megértjük egymást - a kát család persze örömmel adja áldását ránk és 1922 junius 15-én, nyomban azután,hogy a birói vizsga első felének letételéről hazajövök,megtartjuk az eljegyzést.

A jegyességünk nem tart sokáig,nem egészen két hónap mulva augusztus 6-án egy rekkenő forró nyári napon megtartjuk az esküvőt, délelőtt fél tizkor Hakcsh Lajos állami anyakönyvvezető összead bennünket polgárilag, tiz órakor pedig a székesegyházi Corpus Christi kápolnájában Hajós György theológiai tanár - későbbi nagyprépost - esket össze bennünket / tanuink Vadnai Jenő siklósi főszolgabiró és Kristóf Károly épitési vállalkozó lesznek./ Esküvő után szük családi körben villás reggeli,utáni a déli vonattal Tusival felutazunk Budapestre,hol az Erzsébet szállóban szállunk meg. Tusit bemutatom pesti atyafiságomnak Neusiedler Dézáéknak, Tőkéséknek, Zadriáéknak,Gerstnerékn[illegible]ek,Neusiedler Páléknak,viszont Tusi engem az ő atyafiságának mutat be,özv. Szmodis Kálmánnénak, Scholtzéknak,közben járjuk együtt a várost,kirándulást teszünk Visegrádra stb. - öt szép napot töltünk Budapesten, 13-án a délutáni vonattal jövünk haza Pécsre s kezdjük uj életünket.

Sok gondot okoz a fennálló nagy lakásinség mellett a lakáskérdés,sehogysem tudunk lakáshoz jutni, Végül is ugy oldjuk meg a lakáskérdést,hogy apósoméknál kapunk szállást Hunyadi János utca 15 sz. alatti házukban. Eddig apósok legidősebb lánya Olga lakott férjével Dr. Wizinger Jenő pénzügyi titkárral apósoméknál; Wizingerékn[illegible]ek sikerült kivereked[illegible]ök a lakáshivatalnál anyósom édesanyjának özv.Weidinget Gusztávnénak Malom utca 14 sz. házában egy lakást és odaköltöznek, mi meg Wiezingerék helyét foglaljuk el a családi házban; annyival szivesebben tesszük ezt,mert butorunk sincsen s a nehéz viszonyok között még csak gondolni sem lehet butorvásárlásra, a Szmodis házban pedig megtalálunk minden szüksé-

gest. / A harmadik Szmodis lány Vanda, Budapesten az egyetemet végzi,gyógyszerészetet tanul s igy csak vendég itthon / Közös háztartásban élünk apósomékkal; eleinte magamban csendesen aggodalmaskodom,hogyan fogunk az öregekkel kijönni;aggodalmaim nem válnak be,hosszu évekig élünk együtt és a harmóniát közöttünk nem zavarja semmi. Apósom Szmodis Ödön ny. postafőfelügyelő,ki a somogyi Nemesvidról származott Pécsre, meleg lelkü, végtelenül jó szivü,csak családjának és családjáért élő idős bácsi,ki szeretetébe fogad és mindent elkövet, hogy jól érezzem magamat náluk. Anyósom Weidinger Etelka régi pécsi tüke, a korán elhalt Weidinger Gusztáv épitőmesternek és feleségének Leitzner Rózának a lánya; özv.Weidinger Gusztávné ma is él a Malom utca 14 szám alatti Weidinger házban, nyolcvan év felé közeledő,idős,vak asszony,ki azonban magas kora és vaksága dacára még ma is tele van agilitással / a Hunyadi János utca 15 sz. házat,hol lakunk, apósomék épittették 1910-ben /; ~~anyósom~~ anyósom sokat dolgozó,önfeláldozó lelkü,mellette igen okos és tapintatos asszony,ki óvatosan elkerül mindent mi surlódásra adhatna közöttünk okot. Apósom és anyósom nagyon jók hozzánk és én szeretem és tisztelem a két öreget,kikkel majd két évtizedig élünk együtt és csak hálás lehetek nekik a sok jóért,mit velem, aztán növekedni kezdő családommal szemben tettek; náluknál különb, jobb, szeretőbb apést és anyóst keresve sem találhattam volna magamnak.

Mondom ugy oldjuk meg a lakáskérdést,hogy apósomékhoz költözünk, akkor még Kaposvári utca 3 , ma Hunyadi János utca 15 sz. házukba. Mennyire más ez a ház,mint a Rákóczi ut 66 sz. ház,melyben szüleimmel együtt laktam ! A zajos, poros Rákóczi uton az öreg,kopott emeletes ház sok lakójával,kietlen, mühelyekkel, raktárakkal telerakott,örökös kopácsolástól hangos udvarával sohasem tudott szivemhez közel férkőzni; a Mecsek felé vonuló kertes, villás Hunyadi utcában álló földszintes, modern Szmodis házat,melyben apósomékkal egyedül lakunk - kis kertjével, sok virágával, gyümölcsfáival, szőllőlugasával egyszerre megszeretem. Immáron 43 év óta lakom ebben a házban,itt élem le életem javarészét,itt születnek és nőnek fel fiaim,életem ezer emléke füzódik ehez a házhoz,mely otthonom lett. Szivemhez nőtt itt minden,minden zug,minden butordarab, a kerthen minden fa,minden rózsatő - ez a ház jelenti számomra a családi otthont,melyben az ember az élet ezer bajában,küzdelmében egyedül találhat menedéket.

Ebben a házban élünk együtt Tusival mint fiatal házasok és itt ünnepeljük meg ezüst lakodalmunkat is - és a 43 év mit együtt élünk le zavartalan békességben,harmóniában folyik le. Mindig azért imádkoztam,hogy a jó Isten olyan asszonyt adjon,mint amilyen édesanyám volt; Isten meghallgatta kérésemet,jó feleséget kantam Tusiban,kivel egyek vagyunk érzésben, gondolatban,egymás szeretetében. Szorgalmas gondos háziasszony,ki rendben tartja a családot, a házat, a kertet; önfeláldozó édesanya,ki mindent megtesz fiainkért, neveli őket, dolgozik értük; melegszivü hitves,ki szeretettel viseli el gyengeségeimet; hogy pedig erős lelkü asszony, bátor asszony megmutatja a szörnyü 1944 évben,mikor ugyszólván felbomlik családunk, a háboru ahányan vagyunk annyifelé dob bennünket - egyedül maradva öreg,beteg anyósommal és há-

rom éves Csaba fiunkkal nagy energiával és szinte férfias bátorsággal küzd az oroszokkal és a nehéz viszonyokkal,hogy megőrizze számunkra, elszakadtak számára,kikről nem tud semmit, a családi otthont; egyedül neki köszönhetjük,hogy hazatérve otthonunkat változatlanul és rendben találjuk meg. Hogy számomra mit jelent Tusi ép z 1944/45-ben tőle távol töltött nyolc hónap mutatja meg: nélküle végtelenül elhagyatottnak,magányosnak érzem magamat,az élet elveszti számomra minden örömét, melegét - Tusi nélkül valahogy ugy érzem magamat mint egy ember ,kinek levágták kezét,lábát. Szeretjük egymást, megbecsüljük egymást és én csak hálát adhatok Istennek,hogy Tusit adta páromul,kivel leéljem életemet.

-

A birói és ügyvédi vizsga első felének letétele után két heti pihenőt engedélyezek magamnak, aztán még mint vőlegény hozzákezdek a második felerészre való készülésh z; esküvőm idejében vagy két hétre megszakad a tanulás,aztán ujból hozzákezdek s mint fiatal férj tanulok tovább. Egyrészt könnyebb,másrészt nehezebb most a dolgom; könnyebb mert mig az első részre való készülésnél egyedül kollégáim utmutatására voltam utalva,most meg már tapasztalatból ismerem a dolgokat; másrészt nehezebb,mert a második rész tárgyaiban - anyagi és alaki büntetőjog,kereskedelmi,váltó és csődjog - praxisom nincs és igy gyakorlati ismeretek hiányában nehezebben megy az emlitett tárgyakból a készülés. Eredetileg az volt a szándékom,hogy egy évet szánok a készülésre és csak 1923 juniusában megyek neki a vizsgának; 1922 őszén aztán apám figyelmeztet,hogy jó lesz iparkodnom,mert 1923 tavaszára Pécsett birói kinevezések várhatók és ha 1923 februárra, márciusra meg lesz a vizsgám számithatok arra,hogy Pécsre kineveznek birónak. Megváltoztatom tanulási programmomat és ugy rendezkedem be,hogy 1923 junius helyett már 123 februárjában neki mehessek a vizsgának - ez persze annyit jelent,hogy kétszer annyit kell végeznem naponta mint amit eredetileg előirányoztam, nincs egy szabad pillanatom sem, végzem hivatali munkámat,mellette éjjel-nappal tanulok; hogy tényleg kötve is legyek programmomhoz jó előre megkérem a vizsga terminust februárra - kérelmem folytán február 16-ra kapok terminust. Közben az történik,hogy már január végén kiirják a pályázatot egy-egy birói állásra a pécsi törvényszéknél és járásbiróságnál s a pályázat benyujtásának határnapja pár nappal vizsgaterminusom előtt jár le. Nagyon lehangol a dolog,csak akkor vigasztalódom meg,mikor Félix táblai elnök magához hivat és megmondja, csak vizsgázzam le,pályázati kérvényemet utólag is elfogadják és megigéri,hogy a vizsga sikerülte esetén ki fog egyik állásra neveztetni. Amilyen nagy befolyása van Félixnek az igazságügyminisztériumban, biztosra veszem,hogy az egyik állást megkapom - de viszont érzem,hogy ez a vizsga most életre-halálra megy és minden körülmények között sikerülnie kell,hisz a pályám, a jövőm függ tőle.

1923 február 14-én utazom fel Pestre,hol az Erzsébet szállodában szállok meg. Február 16-á van az irásbelim a Kurián; hiteljogi csoportból egy váltójogi tételt kapok /váltó megállapodás ellenes kitöltése / elsőbirói itéletet

17.

Az első világháboru utáni pécsi élet meglehetős szürke és szintelen, az egész magyar életre,de a város életére is rányomja bélyegét az elveszitett háboru. Általános elszegényedés következik be; Délbaranya elvesztésével, Horvátországgal való kapcsolatok megszünésével hinterland nélküli határváros lesz Pécs s ezt sulyosan érzi kereskedelme és ipara, a kereskedelem és ipar lehanyatlása a város vagyonos polgárságát anyagilag ruinálja; az infláció elveszi a középosztály minden értékét, a tisztviselő nyomoruság ebben az erős tisztviselő városban minden mértéket meghalad; növeli az általános nyomoruságot a megszállt területekről kiüldözött,beözönlő magyarság nyomorusága. Megindult lábaink alatt a föld,minden mozog körülöttünk,oda a bizonyosság érzése, a bizalom, a hit, a lelkeket a bizonytalanság érzése tartja fogva. A valamikor olyan bővérü és kedélyes életü város élete savanyuvá, kedélytelenné válik; az élet összeszürkül, megszürkül. Kiilső jele ennek: azok a helyek,melyeket valamikor megtöltött a jómódu polgárság, sorra eltünnek; megszünnek a Royal, Pannonia, Központi, Erzsébet, Hungária / Szecesszió / kávéházak, becsuknak az Arany Hajó, Mátyás király, Hétfejedelem, Magyar Király, a Deák utcai Marxreiter, a Mór utcai Gambrinus vendéglők stb. nincs ki látogassa, ki fenntartsa őket; végül már csak két kávéháza marad a városnak a Nádor és a Korzó / a korábbi Otthon /,ezek is üresek, élettelenek,legfeljebb szombatesténkint van bennük élénkség; megszünnek az azelötti cigányos mulatozások,kedvderitő meghajnalodások. Az élet elvesztette minden kedélyességét s a város csendes, nagyon csendes lesz; a pénztelenség, szegénység, gondok lakoznak a város falai között. Kétségtelen, hogy az 1930-as években sokat javul a helyzet,könnyebb lesz a megélhetés s a szegénység nem fojtogat annyira,mint az 1920-as években; de a békebeli bőség és jólét többé nem tér vissza és Reen Gyurinak, a jókedvü tréfacsinálónak és ünnepségrendezőnek városa, a békebeli kedélyes Pécs többé fel nem támad.

És azy az érdekes,hogy ebben a trianoni leszegényedésben indul fejlődésnek a város,ebben a korszakban lesz a vidékies kis városból,hol mindenki ismeri egymást,nagyváros, melyben a legkülönbözőbb társadalmi rétegek élnek egymás mellett,anélkül,hogy ismernék egymást. Nagyot növekszik a város; a két világháboru között sokat épitkeznek,egész uj városrészek épülnek ki, napról-napra nől, terjeszkedik,nagyobbodik a város. Kiépül az Irányi Dániel tér poros,üres déli része, hová eddig a közeli Frigyes és honvédlaktanyákból jártak gyakorlatozni a katonák, emeletes palotak nónek ki itt a földből / Mór kollégium, Stefánia palota,Rendőrségi palota stb./

ez lesz az Országzászló tér, a parkirozott tér közepét az ujonnan felállitott országzászló diszíti. / 1945 után az országzászlót eltávolitva a teret 48-as térnek keresztelik el,itt állitják fel Petőfi szobrát./ A Szigeti országut alatti vizenyős réteken uj nagy városnegyed épül fel hatalmas bérházakkal, széles aszfaltozott utcákkal, a Hadapródiskolán tul uj villanegyed épül, ugyanezen a tájon felépül az uj Jézus Szent Szive templom s a jezsuita gimnázium és rendház, a temető táján felépülnek Kertváros villás,kertes utcái; megépitik a repülőteret s körülötte is egy uj városrész keletkezik, Kovácstelep, Rácváros majdnem teljesen összeépül Péccsel; ugyanekkor a város keleti részén,a hosszu Ágoston - jelenleg Ady Endre - utca végén uj utcák keletkeznek,felépülnek a Jankovich telep, Meszes telep és Gyárváros házai - az utóbbiak szép uj templommal és iskolával - s Pécsujhegy környéke is kezd beépülni.

A város a Mecsek lábánál elnyulva hosszában nő, a "lepedővároS" - amint emlegetik Pécset - még jobban megnyulik,egész respektábilis távolságok alakulnak ki,melyeket a megindulo városi autóbuszjáratokkal lehet csak legyőzni; a megnövekedett városban igen nagy szerepe lenne a villanyosnak, a villanyos azonban csak a Hadapródiskola és a Zsolnay gyár között, no meg a pályaudvarra közlekedik,igy a külső városrészeket autóbuszjáratokkal kapcsoljak a városhoz. Amint autóbuszjáratok kötik össze a várost a Mecsekkel is, mely szintén hatalmas fejlődésnek indul; megépitik a magaslati utat,fenn a hegyet modern autó utak hálózzák be; a Francia emlék felett felépül a gyönyörü fekvésü üdülő szálló /Hotel Kikelet / honnan hatalmas kilátás nyilik a városra,a Dömörkapunál meg a Nendtvich Andor menedékházat épitik fel, honnan a bányavidékre nyilik szép kilátás. Sorra épülnek a villák a magaslati ut mentén - itt épül fel az uj modern Pálos templom és rendház is - az üdülő szálló mögötti fenyvesben pedig egy kis villanegyed keletkezik,ennek további fejlődését a második világháboru s annak folytán keletkezett anyag és pénzhiány akadályozza meg. Élénk és mozgalmas lesz a Mecsek, az üdülő szálló állandóan tele van vendégekkel s különösen vasárnap délutánonkint az autóbuszok csak ugy ontják a tömegeket fel a hegyre; kirándulókkal, sétálgatókkal van tele a Mecsek s még télen sem csökken az élet,akkor meg sizők, ródlizók tömege lepi el a hegyet.

De nemcsak kifelé épül a város,befelé is szépül. Kendezik a Széchenyi teret, a hepehupás,poros teret, melyen pár szomoru ecetfa unatkozott, teljesen átépitik,terraszosra alakitják át s zölddel befuttatott támfalakkal választják el a teret - melyet szép virágágyakkal diszitenek - a kocsiutt(l; a felállitott padokon pihenő emberek nézegetik a galambokat, a galambok,miként Velencében a Márkus tér, itt Pécsett a Széchenyi tér nevezetességét képezik,olyan szelidek,hogy az ember kezéből eszik ki a magot és kenyérmorzsát. / Hadd jegyezzem fel,hogy a tér szines kövezete az évtizedekkel ezelőtt megszüntetett Budai külvárosi temető sirköveiből készül,régi pécsi polgárok sirkövein járunk a téren /.Kelemen apát hozzákezd a Belvárosi templom restaurálásához,lebontatja az egykori török dsámihoz hozzáépitett alaktalan toldalékokat, a tornyot, sekrestyét stb. és egyszerü előtünik a régi dsámi arányos szépségében,szamárhát hajlásu régi ablakaival; hogy a templom befogadó képessé-

gét növelje északi, hátsó részéhez félkör alaku bővitést épittet a templomhoz - sokan nem bocsátják meg ezt Kelemennek, azt mondják ezzel a modren hozzáépitéssel még jobban elformátlanitotta a templomot mint volt korábban. Rendezik a sétateret, az alsó sétatér és a Littke ház között terraszos vizesést épitenek fel, szép képet nyujt a vizesés a mögötte magasba emelkedő székesegyházzal. Rendezik a hegyrevezető Mátyás Flórián - most Hunyadi János - utcát, az utca végén felépitik a Mecseki feljárót, kiszélesitik a Frühweisz völgyet - a mostani Székely Bertalan utcát - rendezik, parkositják a Tettyét, rendezik a Balokányi ligetet s megépitik itt a nagy modern városi strandfürdőt, a József Atilla utcában pedig a hullámfürdőt. Itt is, ott is emlékeket állitanak fel a városban, a Ferencesek templomával szemben felállitásra kerül Assziszi szent Ferenc modern szobra, az Irgalmasok temploma elött a Zsolnay majolika kut, a Káptalan utca sarkán meg Keresztelő Szent János finom alakjával az Aranykut; a Belvárosi templom elött felállitják a szerb megszállás alóli felszabadulás emlékmüvét,majd ezen a 8-as huszárok dombormüvü emlékét,s ugyancsak a Széchenyi téren a 19-es honvédek és az 52-sök emléktábláit helyezik el.

Rendezik,szépitik, csinositják a várost, a város zseniális főmérnöke Kalenda Loránt állandóan tervez,dolgozik, sajnos két legnagyobb tervét nem tudja megvalósitani; az egyik strandfürdő a hegyen az Üdülő szálló alatt - milyen gyönyörü lett volna a hegyoldalban a nagy viztükör hatalmas kilátással a városra és a rajta tul zöldelő tájékra; a másik a xxxxxxxx vársétány: kiszabaditani a székesegyház körüli utcákban még ma is álló régi várfalakat és tornyokat a hozzájuk épitett házak kisajátitásával és lebontásával s a bástyák és tornyok mentén parkirozott sétányt létesiteni - ha megvalósitják ezt a tervet a régi pécsi vár,mely ma apró polgárházak között eltemetve fekszik uj életre támad s olyan nevezetességre tesz szert a város,mily annel kevés magyar város dicsekedhetik; a tervek elkészülnek,sajnos mindkét terv megvalósitását megakadályozza a második világháboru s ahogy állnak a dolgok nem hiszem,hogy valaha is valóság lesz a két tervből.

Mi idézi elő a város nagy fejlődését,hogyan lehetséges,hogy az általános elszegényedés közepette ilyen nagy épitő munka folyik le a városban ?

A világháboru után a város lakóssága hatalmasan megnövekszik, a megszállt területekről nagyon sok ember telepszik le a városban, a pozsonyi Erzsébet tudomány egyetem Pécsre helyezésével tömegesen kerülnek a városba professzorok,diákok, sok uj hivatalt állitanak fel,ez is növeli a lakósság számát,de egyébként is mindig nagy volt a város vonzó ereje,állandóan nagy a vidékről a városba való beköltözködők száma. Fojtogató lakásinség támad a városban,melyen a legdrasztikusabb intézkedésekkel sem tudnak segiteni s melyet nyilvánvalóan csak épitkezéssel lehet enyhiteni,megszüntetni. A MÁV. a lakásinség enyhitésére megépiti a br. Bánffy Dezső utcában - a mai Martirok utján - a nagy ormótlan vasutas házat,melyben 320 vasutas család talál lakást; de a város sem marad tétlen s a maga részéről szintén hozzákezd nagy bérházak épitéséhez. Pécs város nem olyan gazdag mint Debrecen,Kecskemét stb. de a puritán és takarékos

állandóan ujabb és ujabb perek érkeznek; rengeteget kell dolgoznom,hogy ezzel a hatalmas pertömeggel megbirkózzam,ha azelött is sokat kellett dolgoznom,most meg pláne a szó szoros értelmében éjjel-nappal dolgozom; feleségem mondja is,szeraacse,hogy együtt lakunk apósomékkal,meg baba is van a házban - 1923 julius 25-én megszületik Miklós fiam - van legalább kikkel beszélgetnie,mert velem ugyan egy szót sem tud soha váltani,annyira el vagyok foglalva. Nehéz resszort a polgári egyesbiróság; mindenféle pert tárgyal az ember, örökösödési-, dologi-, kötelmi-, kereskedelmi-,váltójogi perek folynak elöttem és nagyon sokat kell olvasnom és tanulnom,hogy a sokféle joganyagot uraljam; és itt csak egyedül van az ember, nincsenek - mint a tanácsi itélkezésben - társaim,kik hozzászólnak az ügyekhez,kikkel megbeszélheti,megvitathatja az ember a pereket,itt mindent magamnak kell kiokoskodnom,mindent magamnak kell kieszelnem. Sokat kell vesződnöm,fáradoznom, dolgoznom,de aztán tulesve a kezdő éveken,leküzdöm a gyakorlatlansággal,tapasztalatlansággal járó nehézségeket és lassankint teljesen otthonos leszek munkámban,jártas leszek a legkülönbözőbb joganyagokban,tapasztalatokra,emberismeretre teszek szert s mindjárt könnyebb lesz a dolgom. Hála az erős munkának pereim nagyrészét sikerül ledolgoznom,1927 végén már csak 90 körül mozog pereim száma,itéleteim száma is csak kb. 100 körül mozog; hogy meg tudok birkózni a tömérdek perrel,nagy része van ebben annak is,hogy nagyon gyorsan dolgozom - irógépet veszek, megtanulok gépelni s ez igen nagy segitséget jelent számomra - a gyorsaság azonban nem megy az alaposság ~~javára~~ rovására,mutatja ezt az is,hogy megfelebbezett itéleteim nagyobb részükben helybenhagyva jönnek vissza, részbeni változtatásokat eszközölnek ugyan olykor itéleteimen,de teljesen megváltoztatott itélet csak kevés akad; pereim fogytával szabad időm is több lesz,nem vagyok többé éjjel-nappal befogva mint annakelötte.

A hivatali munkában kellemes változatosságot jelentenek, a kiszállások, helyszini tárgyalások. Vannak perek,melyeket csak ugy lehet eldönteni,ha a biró kinn jár a helyszinén és a maga szemével látja a dolgokat; vannak perek,melyekben szakértőt kell kihallgatni és a szakértő bevezetése csak a helyszinén történhetik meg; s vannak perek,melyekben nagyon sok tanut kell kihallgatni s kevesebb költséggel jár ha a biró megy ki Pécsről a hely szinére,mintha a sok tanu utazik be távoli falujából Pécsre; ezekben a perekben helyszini tárgyalás elrendelését kérik,vagy esetleg hivatalból rendelek helyszini tárgyalást - kora tavasztól késő őszig nincsen hónap,melyben egy-két helyszini tárgyalásom ne lenne. Napidij formájában pénzt is hoznak ezek a tárgyalások a koynhára,de egyébként is örülök nekik: az ember egy napra megszabadul a hivataltól, a szük hivatali szobától, melyben tárgyalási napokon csak ugy szoronganak az ügyvédek és a felek,vonatozom, kocsikázom,teleszivom magamat napsütéssel, falusi levegővel s ujabb és ujabb tájakat látok; évek hosszu során keresztül-kasul járom igy Baranyát,alig van része a megyének,melyben meg ne fordulnék,melyet meg ne ismernék. Elég gyakran fordulok meg Ormánságban,az egyke - sőt ujabban a semmike - hazájában. Szivfájditóak az ormánysági falvak; nagy csend, egy-egy öregember,öregasszony üldögél a kispadkán a ház elött, itt-ott beszegezett ajtók

198/1

Kiszállás Szentdienesre
1932 III.8.
Dr Rihmer János ügyvéd, Dr Csanády Kálmán ügyvédjelölt

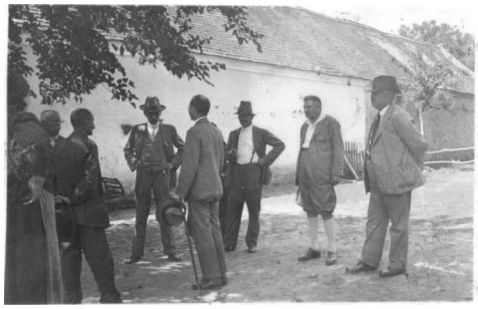

198/1

198/2

Kiszállás Szentdienesre
1932 VI.30.

198/2

Szakértők kioktatatása
Dr Szűcs Ernő ügyvéd, Szaich Ernő gazd. tanár, Dr Rihmer János ügyvéd

- ezekből a háza-,kból már kihaltak az emberek - hiányzik a gyerekek kiabálása, hancurozása,alig van ezekben a falvakban gyerek; Ormányságot ősi magyar fajta lakja és ez a fajta halálra itélte magát. Sokat gondolkozom az Ormányságot pusztitó egykén s ugy látom, hogy az egyke kiinduló okai gazdaságiak voltak; a falvakat papi, grófi nagybirtokok szorongattták, a gazdáknak terjeszkedni,földet szerezni nem lehetett; az urbéri megváltással kapcsolatosan elveszitettél a legeltetési, faizási, halászati stb. jogaikat s ezek révén sem gyarapodhattak a paraszti családok; hogy el ne aprózódjék a családi vagyon, illetőleg hogy megőrizhessék a vagyont,melyet növelni nem tudtak,a családban csupán egy gyermek született, ki fenntartotta a család gazdasági és társadalmi pozicióját. S ami eredetileg gazdasági kényszer volt, az utóbb erkölcsé vált,melyet átlépni, megsérteni nem lehetett s ma sem lehet; szégyennek tartják ha valahol második gyermek születik, harmadikra meg gondolni sem lehet,kinyelvelnék a faluból a szerencsétlen asszonyt. Mondom gyakran megfordulok különböző perekben az Ormányságban és mindig nagyon lehangoltan jövök haza; lehangol a kép mit az ormánysági falvakban látok,de még jobban lehangol az, hogy a kormányzat hagyja folyni a dolgokat,s közönyösen nézi a pusztulást, a helyzet megmentésére az égvilágon nem történik semmi.

Amint emlitettem a polgári egyesbiráskodás mellett ellátom a kényszeregyességi ügyeket is; ezek eleinte nem sok munkával járnak,alig van egy-két kényszeregyességi ügyem, de 1925-ben, 1926-ban egyszerre szaporodni kezdenek ezek az ügyek, a gazdasági válság érezteti hatását s a kereskedők tömegesen jutnak fizetési nehézségek közé s hatalmasan felduzzad a kényszeregyességi ügyek száma; Pécs megszorult kereskedő világa az én irodámban szorong s a Pécsi Napló meg a Dunántul utolsó oldalát állandóan az én hirdetményeim "diszitik." Ez a munka nem annyira jogi tudást,mint a gyakorlati élet ismeretét követeli meg - én ebben a munkakörben sok mindent tanulok,főleg a kereskedelmi életet ismerem meg közelebbről.

Nehéz resszort a polgári egyesbiráskodás, de szép resszort,én legalább nagyon szeretem. Teljesen független vagyok,munkámban nem dirigál senki s nem kell másokhoz alkalmazkodnom, mint a tanácsban; dolgomat legjobb belátásom szerint végzem,magam osztom be időmet,tárgyalásaimat ugy, ahogy legmegfelelőbb nekem; ez az önállóság az, mely vonzóvá teszi számomra az egyesbiráskodást. Szeretem a munkámat,ambiciózusan és szivésen dolgozom - növeli munkakedve-met feletteseim elismerése. A táblán ott uralkodik Fólix Antal táblai elnök, a polgári tanácsok élén csupa nagy tudásu ember és kiváló biró áll - az I.polgári tanács elnöke Kelemen József, a II-é Imrefi Imre, a III-é Makara Iván - roppant tekintélye van elöttem, fiatal biró elött,ezeknek az embereknek s jobban megy a munka,hogy tudom hogy meg vannak a munkámmal elégedve.

Mint egyesbiró állandó jegyzőt kapok; 1924-1925-ben a gyorskezü, éles eszü ,de csuforándos szájú Dr. Imrefi László, 1926-1927-ben a tekintélyes fellépésü, nagy beszédes Dr. Buzássy Lajos, 1928-ban meg az örökösen jókedvü Dr. Günther Károly jegyzősködik mellettem. / Imrefi a

jelenti a megállapodást bizonyitó tanukat Mosonyi Dénes kanonokot és Pilch Andor püspöki mérnököt hamis tanuzás miatt, engem, meg az itéletemet helybenhagyó három táblabirót, öt kuriai birót meg fegyelmileg jelent fel a perben elkövetett állitólagos törvénytelenségek miatt; fegyelmi feljelentésében olyan kedves dolgokat ir rólam,hogy a háboruban nagy vitéz lehettem,de itthon rettegek a püspöktől, azért hoztam olyan itéletet,mint amilyent hoztam - barátaim ezután jó darabig csipkelődve rettegő vitéznek hivogatnak engem - meg hogy a hosszu háborus katonai szolgálatom alatt elveszitettem itélőképességemet,jogi tudásomat stb. A fegyelmileg feljelentett táblai és kuriai birákat nagyon bántja a Müller féle feljelentés,ők meg viszont becsületsértésért és rágalmazásért jelentik fel Dr. Müllert; engemet teljesen hidegen hagy a dolog, azt mondom,hogy Dr. Mülleren öregségére az aggkori elmezavar, a perlekedési mánia hatalmasodott el, igy nem vehető komolyan amit mond vagy tesz; ha a Széchenyi téren letolná a nadrágját, rögtön látná mindenki,hogy bolond, de miután azt csinálja amit egész életében csinált, perlekedik,normálisnak tekintik és komolyan foglalkoznak háborodott elmeszüleményeivel. A fegyelmi feljelentésnek aztán az lesz a vége,hogy a Kuria kisebb fegyelmi tanácsa,mint teljesen alaptalant vizsgálat elrendelése nélkül visszautasitja Fr. Müller feljelentését; viszont a feljelentések folytán , a delegált budapesti büntető törvényszék bünösnek mondja ki Dr. Müllert rágalmazásban és becsületsértésben és hat havi fogházbüntetésre itéli.

A helyzet lassankint teljesen elvadul,a fegyelmileg feljelentett birák sorra elfogultaknak jelentik ki magukat és lassankint nem akad biró a törvényszéken, ki hajlandó volna Dr. Müller pereit tárgyalni,ugy hogy a tábla kénytelen Dr. Müller pereinek tárgyalására a kaposvári törvényszéket delegálni; a sorozatos fegyelmi feljelentésekkel persze Dr. Müller nem megy semmire,mert a tábla mint nyilván alaptalanokat sorra visszautasitja őket,csupán azt éri el velük,hogy ezentul minden perét Kaposváron kénytelen vinni,minek folyományakép felei sorra ott hagyják,ők persze itthon Pécsett akarnának pereskedni, nem pedig idegenben.

Amint már emlitettem a budapesti büntető törvényszék sulyos fogházbüntetéssel sujtja Dr. Müllert,ez annyira összeroppantja az öreg embert, hogy az itélet kihirdetése után rövidesen meghal - és ezzel vége szakad a Dr. Müller féle háboruságnak,mely meglehetős hosszu időn át tartja izgalomban a birósági kedélyeket.

Félix Antal táblai elnok 1933 juniusában nyugalomba vonul; mindenki Kelemen József táblai tanácselnök elnökségét várja és igy meglepetést okoz,mikor Félix helyébe Dr. Konczwald Endre szegedi törvényszéki elnököt nevezik ki a pécsi itélőtábla elnökévé. Az uj elnök Dr. Páva István kaposvári törvényszéki birót veszi maga mellé titkárnak - Félix titkára Dr. Dobos Lajos a bajai törvényszéki kirendeltség vezetője lesz - majd mikor Pávát táblabirónak nevezik ki, Dr. Meszlényi Károly pécsi törvényszéki biró lesz táblai elnöki titkár.

Dr. Konczwald magas, erős, közvetlen modoru,barátságos természetü férfi; a hideg,kimért, szigoru,tekintélyére tartó Félix után - kihez még a táblabirák is csak nagy respektussal mertek közeledni -kellemes változatosságot jelent

Dr. Konczwald személye; ennek dacára hamar megállapitjuk, hogy rossz cserét csináltunk Konczwalddal. Félix az utolsó dijnokig mindenkit ismert a tábla területén,ismerte mindenki munkáját s a legapróbb részletekig személyi,családi viszonyait; és szivén viselte emberei sorsát,aki érdemes munkát végzett annak egy lépést sem kellett tenni,Félix maga vitte előre pályáján; Félixnek roppant tekintélye volt az igazságügyminisztériumban,mindig elfogadták kinevezési javaslatait,akit Félix ki akart neveztetni,azt minden további nélkül ki is nevezték. Ezzel szemben Dr.Konczwald nem ismer senkit,de nem is törekszik arra,hogy megismerkedjen az emberekkel és abszolut mem törődik alantosaival,alantosaim előmenetelével, egy lépést nem tesz senki érdekében; ha megüresedik egy állás Szegedről hoz embert s a pécsiek elkeseredésére szegediekkel telnek meg a táblához tartozó biróságok. / "Könnyü a szegedieknek" - mondogatják - "mikor két táblai elnökük van, az egyik Szegeden, a másik itt Pécsett !"/. S teljességgel hiányzik Konczwaldból Félix nagyvonalusága; jelentéktelen dolgokkal bibelődő,végtelenül kicsinyes ember az uj táblai elnök. Félix a birói munka érdemét nézi, figyeli, vizsgálja,mellékes dolgokkal abszolut nem törődik; ezzel szemben Konvzwaldot nem érdekli az itélkezés, annál nagyobb mániákusa a statisztikának,ügykezelési szabályoknak és hasonlóknak. Mindezek eredményezik,hogy bár személyileg igen közvetlen és szimpatikus ember, mégis a legnagyobb ellenérzéssel nézzük hivataloskodását és örülünk mikor 1937 novemberében visszanegy Szegedre s az ott megüresedett táblai elnöki széket foglalja el; s még inkább örülünk mikor 1938 január 16-án a megüresedett táblai elnöki állásra Dr. Szabó Lajos pécsi törvényszéki elnököt nevezik ki. / Utódja a pécsi törvényszék élén - mint már emlitettem - Kiss György táblabiró lesz. /

Örülünk Dr. Szabónak,mert törvényszéki elnöki müködése alatt megismertük és megszerettük; tudjuk,hogy vele egy nagyvonalu, tartalmas, eszes, alantosai iránt jóindulatu, sorsukat szivén hordó férfi foglalja el a táblai elnöki széket, ki alatt egyszerre vége szakad a tábla területére való idegen "betöréseknek" és a Konczwald féle kicsinyeskedéseknek. Beiktatására spontán összesereglenek a tábla egész területéről a birák és olyan ünneplésben részesitik,milyenben kevés táblai elnöknek van része. Szabó Lajos mellett megmarad titkárnak Dr. Meszlényi Károly,mikor aztán 1939 februárjában táblabirónak nevezik ki,helyébe Dr. Krassóy Béla pécsi törvényszéki biró lép.

S befejezésül valami a birósági emberek életéről. A birák körében valami majdnem zordonul puritán erkölcs uralkodik; a biróságnál az embereknek nem csupán a hivatali müködését nézik ,hanem a magánéletét is; a lóha, könnyelmü, felelőtlen, italos, kártyás embert nem türik meg a birságon,annak elöbb-utóbb mennie kell. A birói családok általában szerényen, visszahuzódva élnek,inkább lemondanak mindenről,de komoly adósságot nem csinálnak. A birósági emberek tisztakezüek, intaktak, hozzáférhetetlenek, még az asszonyokat is arra nevelik, hogy senkitől ajándékot,kedvezést el ne fogadjanak; a birói családok életmódja nem haladja meg a szerény polgári mértéket. A birák hivatali müködésükben általában komolyak, alaposak s az itéletek meghozatalában nem ismernek személyi tekinteteket, protekciót; nem tekintenek arra,hogy valaki gazdag, tekintélyes,befolyásos ur-e,

ha igaza van a kis embernek,a nagyokkal szemben is igazságot szolgáltatnak neki. / Mándy Sámuel a gazdag és tekintélyes földbirtokos a Kaszinóban teli szájjal szidja a bíróságot, mert sorra veszíti el cselédjeivel, béreseivel szemben a pereit./Mi birák mosolygunk Mándy háborgásán és csináljuk tovább a dolgunkat. / A biróság nem politizál, a birák legszigorubban távol tartják magukat minden politikától; politikai befolyásolásra, irányitásra még csak gondolnisem lehet, de a felsőbb hatóságok nem is próbáloznak ilyennel. Akadnak egyes büntető birák,kik hogy érdemeket szerezzenek,a politikai perekben a kormány szája ize szerint itélkeznek; és akadnak birák,kik saját szélső jobboldali meggyőződésüket fejezik ki a politikai perekben hozott itéleteikkel / Töreky Géza ! /; de ezek csak kivételek - ismétlem és hangsulyozom kivételek - a birák nagy zöme nem azonositja magát a karriervadászokkal s a Töreky féle politizáló birákkal,ellenkezőleg kifejezetten antipátiával szemléli birói működésüket.A birák nagy zöme itélkezésében távol tartja magát minden politikai tendenciától s tetszik vagy nem tetszik,szigoruan a törvény szerint jár el.

-

Én ugyan kikerültem a szülői otthonból és saját otthont alapitottam; Pali öcsém is már önálló,mint főhadnagy, majd mint százados a pécsi 8. honvédgyalogezrednél szolgál, utóbb pedig el is kerül Pécsről,1932-ben Nagykanizsára helyezik át a 6. honvédgyalogezredhez; otthon azonban maradnak még gyerekek elegen. Elsősorban Böske hugom,ki férje hősi halála után szüleimnél velük együtt él - az Első Magyar Általános Biztositó társaságtól valami csekély nyugdijjat, továbbá hadiözvegyi járadékot kap - aztán a kisebbek Ilonka, Laci, Tóni. Ilonka a Notre Dame zárdába jár,majd kereskedelmi iskolát végez,Laci és Tóni a ciszterci gimnáziumot végzik. Elég gond ez szüleimnek; az inflációs idők nyomoruságában élünk, a pénznek semmi értéke sincs, a tisztviselői fizetések elkésetten kullognak a napról-napra emelkedő árak után s a fizetés még a legprimitivebb életszükségletek fedezésére sem elég; a tisztviselők abból élnek mit eladogatnak - szüleim ezüstneműje, apám aranyórája is a megélhetés gondjai között csendesen eluasznak; ilyen körülmények között gyerekeket nevelni, tanittatni szinte lekizdhetetlen gondot jelent.Az inflációs idők nyomoruságа 1927 január 1-évеl, a pengő bevezetésével megszünik ugyan,de erre apám már kiválik a tényleges szolgálatból, mert - betöltvén 70. évét - 1926 julius 1-évеl nyugdijba megy s ami előny származna a stabil pénz bevezetéséből, azt elveszíti nyugdijjazása folytán, mert a nyugdij bizony alacsonyabb,mint a fizetés, melyet a ténylegesek kapnak. Apám testileg erős, egészséges férfi, szellemi ereje is friss és töretlen, 60 évesnak alig nézné az ember nem hogy 70-nek,de a törvény parancsol,könytelen nyugalomba vonulni s most már munka helyett csak sétálgatással, olvasgatással,nos és a Kaszinóban barátaival tölti el a napot. Ujabb gondot jelent szüleimnek Ilonka hugom férjhez menetele - ez anyagilag megint olyan terheket ró szüleimre,hogy tiz év is beletelik,mig kifize -

tik Ilonka kiházasitásával keletkezett adósságot.

Ilonka elvégzi a kereskedelmi iskolát,de nem megy állásba, mert megismerkedik Vörös Lászlóval,Vörös János tekintélyes szobafestőmester fiával - az öreg Vörösben müvészi véna is lakozik, pár az amatőrség mértékét meghaladó olaj és vizfestményt látok tőle - és Laci 1925 december 24-én eljegyzi Ilonkát; végzett vegyészmérnök,elegáns,jó modoru, szimpatikus fiu,természetes,hogy a család örömmel fogadja az eljegyzést. Évek során át tart a jegyesség,közben egyszer fel is bomlik,de aztán ujra találkozik a két ember ebben a reménytelennek látszó jegyességben,melynek legfőbb baja,hogy Laci állás nélkül van és sehogysem tud álláshoz jutni. A tanulmányaikat befejezett fiatalemberek számára borzasztó idők ezek, állásra váró, állást kereső fiatalemberek nyüzsögnek mindenfelé,de állást sehol nem lehet kapni,okleveles tanárok utcát söpörnek,mérnökök villanyoskalauznak mennek el; a megszállt területek egész intelligenciája itt szorong ebben a szerencsétlen csonkaországban és csak fokozza az elhelyezkedés lehetetlenségét; utóbb a kormányzat,hogy segitsen a dolgozni akaró, de elhelyezkedni nem tudó fiatalokon, "szellemi szükségmunkát" végeztet velük,magas készültségü,intelligens fiatal emberek másolási munkát végeznek stb. s boldog az,ki ilyen havi 80 pengővel dotált munkához hozzá tud jutni /"Hóman boyok !" /. Laci sem tud elhelyezkedni,hiába minden utánjárás,hiába szedi elő apám minden összeköttetését,hogy állást szerezzen neki, az elhelyezkedés nem megy, sehogysem megy. Lacinak ekkor szerencsés ötlete támad; amikor látja, hogy nem tud semmire sem menni,pénzt hajt fel és azzal kimegy Németországba és odakinn kitanulja a harci gázok tudományát. Amikor egy év mulva hazajön nyomban lesz állása,Magyarországnak nincs harci gáz szakértője és két kézzel nyulnak utána, a Haditechnikai Intézet nyomban alkalmazza őt,sőt/a harci gázokról irt tankönyvét a Ludovika akadémiára is bevezetik. Hogy igy álláshoz jut Laci,meg lehet tartani az oly régóta huzódó esküvőt és 1930 január 11-én megesküsznek Ilonkával - utánam és Pali után Ilonka is kirepül a házból; nem sokáig váratnak magukra a gyerekek, sorra jönnek Marika /1931 VIII.19/, Judit / 1935 XII.29 /, Edit /1937 XII.21 / csupa lány lesz Ilonkáéknál. Vörös Laci később megválik a Haditechnikai intézettől, a Magyar Fegyvergyárhoz kerül, melynek nagytétényi gyártelepét az ő tervei szerint épitik fel, a gyárat mint igazgató-főmérnök vezeti.

Laci öcsém 1924-ben, Tóni öcsém 1926-ban érettségizik. Laci beirakozik az Állatorvosi főiskolára,másfél évig tanul Pesten,rendesen kollokvál, vizsgázik,aztán hazajön azzal,hogy semmi kedve sincs az állatorvossához,jogász szeretne lenni; szüleimet persze boszantja a dolog,de hát mit csináljanak,ha egyszer Laci nem akar állatorvos lenni - légy hát jogász ! Igy történik aztán,hogy Laci 1926 szeptemberében együtt iratkozik be a nálánál két évvel fiatalabb Tónival a pécsi egyetem jogi fakultására. 1927 októberében a két fiu bevonul katonai szolgálatra a 8. honvédgyalogezredhez,1928 októberében mindaketten karpaszományos őrmesterek lesznek s az u.n. egyetemi század kötelékében folytatják jogi tanulmányaikat,melynek befejeztével Lacit 1930 jun. 13-án, Tónit pedig 1930 nov. 26-án doktorrá avatják. Laci hamar elhelyezkedik,apámnak birósági kapcsolatai révén sikerül behoznia a birósághoz, 1930 október 24-én kinevezik a szentlőrinci já-

rásbirósághoz joggyakornoknak; Tónival már sokkal nehezebben megy a dolog,szeretne ő is a birósághoz kerülni,de két Arató van már a biróságnál - én és Laci öcsém - a harmadikról nem igen akarnak tudni,ugy hogy kénytelen beállni ügyvédjelöltnek Dr. Frankó Zoltán pécsi ügyvédhez; éveket tölt el Dr. Frankónál,közben pályázgat ide is, oda is,többek között megpróbálkozik a pénzügynél is; végül nagynehezen sikerül neki is bejutni a birósághoz 1934 márc. 26-án kinevezik a nagykanizsai járásbirósághoz joggyakornoknak, szóval révbe ért ő is, szüleimnek ezzel is csökken a gondja.A két fiu nagy kedvvel és ambicióval dolgozik,feletteseik szeretik őket, Lacit hamarosan be is hozzák Pécsre, a táblához tanácsjegyzőnek rendelik be; Pécsre kerülve házasodásra gondol s 1936 október 3-án nőül veszi Menningesz alezredes nevelt lányát Dr. Szikszay Edit tanárnőt, egy kis lányuk lesz nekik, Mária /1940 /- A két fiuból 1939-ben lesz biró,Lacit 1939 február 2-án Sásdra nevezik ki járásbirónak, Tónit pedig ugyanez év november 5-én Igalba. 83 éves édesapánk frissen, egészségesen éri meg,hogy immáron három fia itélkezik a "Magyar Szent Korona nevében !"

Lassan valamennyien elkerülünk hazulról,egyedül Böske marad otthon. Többé-kevésbé érthetetlen elöttem,hogy ez a csinos, fiatal, házias teremtés,mért nem tud ujból férjhez menni ? Egyizben akad valaki,ki a feleségét akarja ott hagyni Böske kedvéért,de Böske is, mi azt mondjuk, ilyen áron nem érdemes férjhez mennie; máskor meg egy jó megjelenésü fiatalemberrel akad össze,kivel már majdnem eljegyzést tartanak,mikor kiderül,hogy az illetőnek van már felesége valahol az ország tulsó végén,kitől elfelejtett elválni,mire a fiatalember szó nélkül ki lesz rugva; olyan komoly ember,kihez csakugyan hozzáköthetné Böske a sorsát nem jelentkezik és igy végleg otthon marad szüleinknél . Böske valamikor elvégezte a tanitónőképezdét,tanitónői oklevele van,de hiába biztogatjuk pályázzon tanitónői állásra - apánk összeköttetései révén ki tudná Pécsre neveztetni egyik városi iskolához - de Böske hallani sem akar róla,valósággal irtózik tőle,hogy tanitónősködjön; rövid ideig dolgozik az Első Magyar Általános Biztositónál, de ezt is hamarosan ott hagyja,semmi kedve sincs a komoly munkához. Igy hát otthon van; jótékonysági intézményeknél, a belvárosi egyházközségnél tevékenykedik - persze ingyenesen - no meg segit otthon édesanyánknak a háztartásban. Nem mintha nagyon rá lenne szorulva édesanyánk a segitésre, mert ebben az időben még ugy dolgozik otthon a háztartásban akár fiatal korában. 1930-ban nagyon megijeszt bennünket, az orvosok mellrákot állapitanak meg nála,ugy hogy egyik mellét le kell operálni. Hála Isten idejében veszik észre a bajt és idejében történik meg a mütét,mert teljesen rendbe jön és az operáció után többé nem jelentkezik nála a veszedelmes betegség.

Öröm mindnyájunk számára,hogy szüleink élnek és öregségük dacára jó egészségben élnek; lassankint mögöttem is elmarad a fiatalság, nékem is családom van és mégis milyen jól esik hazamenni s ha valami bánt vagy valami bajom van, otthon elpanaszkodni; apám maga a törhetetlen bi-

zakodás, elpusztithatatlan optimizmus és mindig megvigasztalódva, megnyugodva jövök el hazulról.

-

Nagyon rossz időben házasodtunk össze Tusival,az infláció nyomorusága közepette még csak gondolni sem lehet arra, hogy Tusi butorokat vagy más kiházasitási tárgyakat kapjon; apósomék beköltöznek a kapu melletti kis szobába, nekünk meg átadják a fürdőszoba melletti nagyobb szobát, a padlásról lehoznak két öreg ágyat,valami régi szekrényt, asztalt s pár széket és ezzel kész a berendezkedésünk./Az udvari szoba és középső utcai szoba közös lesz. / Csak ugy tudunk nagynehezen élni,hogy apósomékkal közös háztartást vezetünk, anyósom az én fizetésemből és apósom postától kapott nyugdijjából gazdálkodik,mellette anyósom és Tusi parasztasszonyoknak kötnek szvettert, keztyüt stb. élelmiszerekért. A fizetést folyton emelik,1925 vége felé mint törvényszéki biró már 4.400.000 korona fizetést kapok - a szám nagy, de a sok értéktelen cifra bankóért alig kapni valamit.

1927 január 1-én lép életbe az uj értékálló pénz a pengő,de már előzőleg stabilizálódik a korona és megszünik az árak emelkedése; fizetésemből tudunk már egyetmást venni is, igy 1926 juniusában 18 millió koronáért megvesszük a jelenleg is meg levő világos jávorfa hálószoba butorunkat, az öreg butorok visszakerülnek oda,hová valók a padlásra. A pengő bevezetése után 422 P. fizetést kapok,melyhez még 66 P. családi pótlék és 100 P. lakáspénz járul,igy havi keresetem 588 P. lesz; ahogy haladok pályámon előre ugy emelkedik fizetésem is, igy 1939-ban már 510 pengőre rug a fizetésem,melyhez 66 P. családi pótlék és 132 P. lakáspénz járul,vagyis keresetem havonta 708 P. lesz. Ebből a fizetésből igen tisztességesen meg lehet élni; nagyon ugrálnunk persze nem lehet,de telik rendes kosztra,ruházkodásra, minden szükségesre,jut még a szórakozásra is,sőt nyarankint még nyaralni is el tudunk menni. Lassan-lassan beszerzünk minden szükségest; apósomék 1934 novemberében elköltöznek tőlünk, Felsőmalom utca 14 sz. házukba mennek lakni,persze viszik magukkal butoraikat is / csak a szalon butort hagyják továbbra is nálunk/ ekkor veszünk Pesten egy sötét,bordó ebédlőt 1000 P-ért, melyet részletekben fizetünk ki,ugyanekkor ón egy nagy könyvesszekrényt csináltatok Klein asztalosnál mely 300 pengőbe kerül; majd szőnyegeket veszünk, aztán Tusi a gyerekszobában levő régi butorokat modernizáltatja,öreg ágyakból modern rekamiékat csináltat a fiuk részére - igy lassan, fokozatosan teljesen berendezkedünk, mindeniink meg lesz. Ennek a berendezkedésnek a lehetőségét nagyon megkönnyiti az,hogy ebben az időbe hitelre,részletre is lehet vásárolni, a kereskedők szivesen hiteleznek,pláne olyan pontos fizetőknek,mint mi vagyunk s a vett dolgokat három.hat havi részletben fizethetjük ki. Mondom lassankint berendezkedünk,csak egyet nem sikerül elérnünk; mindig arról ábrándozunk,ha be leszünk rendezkedve veszünk pár értékes müvészi képet is; nos mire mindeniink meg lenne és sor kerülhetne képek vásárlására, kitör a második világháboru s a nehéz háborus viszonyok között még csak

gondolnunk sem lehet arra,hogy képet vásároljunk, meg kell elégednünk a családi fényképekkel és néhány olcsó rézmetszettel; de még ma is hiányát érzem annak,hogy nincsen képünk,melyen a szem megpihenhetne,melyben az ember gyönyörködhetne.

Mindent összevéve éljük egy rendezett viszonyok között élő köztisztviselő életét;pénzünk soha sincsen sok,különösen a hónap vége felé üres a családi kassza,, de mégis rendesen élünk,kellemetlen vagy nyomasztó adósságunk nincs; ha szabónak,cipésznek tartozunk is,vagy ha butort, télen meg sertést veszünk,iparkodunk adósságunkat kifizetni, pár hónap alatt végére is járunk mindig az adósságainknak, részletekben kifizetjük őket. Abban hogy anyagi viszonyaink rendezetteknek mondhatók,legfőbb része feleségem szorgalmának, ügyességének,takarékosságának, beosztásának van; megkapom elsején fizetésemet, elveszek belőle 20-30 pengőt zsebpénznek,a többit odaadom feleségemnek gazdálkodjék vele; és Tusi okosan,ügyesen gazdálkodik,jut mindenre,sőt még félre is tesz belőle,hogy nyaralni tudjunk menni, télre meg disznót tudjunk venni / minden évben ölünk disznót/; igaz, hogy sokat is dolgozik, állandó háztartási alkalmazottunk nincsen, legfeljebb bejárónő jár hozzánk s nagyon szépen és ügyesen varra, ő maga varrja a fiuk minden ruháját - Miklós fiam 15 éves lesz,mikor először kap szabó által varrt ruhát - szóval kiméli a pénzt, takarékoskodik ahogy csak tud.

S nagy szükség van arra,hogy Tusi okosan,ügyesen gazdálkodjék, mert bizony a család szépen növekszik. 1923 julius 25-én özv.Rizsovszkiné segitségével - ki különben valamennyi gyerekünk születésénél közremüködik - megszületik Miklós fiam,mondani sem kell,hogy roppant örömmel fogadjuk a "trónörököst"; szüleim ez estén a Kaszinóban valami táncestélyen vannak,utánuk szaladok,hogy elujságoljam a nagy hirt,megszületett első unokájuk; nagyban örvendeznek, az ismerősök vidáman gratulálnak, én meg boldogságomban hajnalig táncolok a Kaszinóbam . A család boldog, hogy fiu született és nagyon szeretik az apróságot; apósom sokszor megteszi,hogy "ellopja" a gyereket,észrevétlenül beviszi saját szobájukba és ott gyönyörködik benne;a családnak egyszerre a kisbaba lesz a központja. Az aranyszőke haju apróság nagyon szépen fejlődik; egyszerre csak kikerül a pólyából, mászni kezd,majd talpra áll és ingadozó léptekkel megteszi első lépéseit; s amint szépen nől, fejlődik okosodik, egyre több örömünk lesz vele.

1925 március 26-án megszületik a második fiu, Béla. A kis barna bőrü, fekete haju apróság élete első heteiben nagyon sok gondot okoz nekünk, állandó és krónikus hasmenése van, nagyon lesoványodik,csont és bőr lesz oly rosszul néz ki,hogy édesanyja alig meri megmutatni valakinek; de aztán lassankint rendbe jön, elkezd szépen fejlődni, erős kis dundi gyerek lesz belőle, arca kitelik, fekete haja is elbarnul, most már büszkén mutogathatja anyja az apróságot. Béla születésével megszünik Miklós "egyeduralma" a házban,hisz rajta kivül itt van az öcsike is és jó hogy itt van,legalább Miklós nem lesz agyonkényeztetve, mellette nem is unatkozik,mert ahogy nől Béluska,játszópajtások lesznek, szépen eljátszogatnak egymással.

1927 junius 25-én megszületik a harmadik fiu, Laci is. Mondhatom nagy családást okoz nekünk a gyerek.

A két fiu után leányt várunk,Tusival együtt nagyon szeretnénk most már egy kis lányt is. 1927 junius 25-én reggel egy átvirrasztott nehéz éjszaka után Mohácsra utazom és a járásbiróságon tárgyalok, oda telefonál utánam apósom hogy a harmadik is fiu lett - egész lehangoltan teszem le a telefonkagylót, bánt hogy hiába vártunk kis lányt, nem lett kislányunk. Délben jóbarátoméknál Dr. Schmidt Miklóséknál vagyok hivatalos ebédre, az ebédnél nagyon csendes vagyok, Schmidtné rám is szól,mi van magával, hogy olyan hallgatag, bántja talán valami ? Hát igen,,délelött utánam telefonáltak Pécsről,hogy megszületett otthon a harmadik fiam,pedig mi annyira szerettünk volna egy kis lányt ! Rettentő nagyot nevetnek erre Schmidtók, hát ezen busulni kell ? örüljek hogy fiam született - persze Schmidtéknél csupa lány van, most várják az ötödik gyereket és nagyban reménykednek,hogy ez most már fiu lesz; meg is mondom Schmidtéknek,ha az ötödik is lány lesz náluk, rögtön elcserélem Lacival / nü de nem kerül rá a sor,mert Schmidtéknek ötödiknek valóban fiut hoz a gólya ! / Mondom a család kelletlenül fogadja Lacit,de aztán ahogy növekszik,megbocsátjuk neki hogy nem lett lány,mert mintha maga is érezné,hogy jóvátenni valója van,olyan helyes,olyan kedves a kis apróság, huncutul mosolyogva ugy simogatja,cirógatja ölelgeti az embert,hogy lehetetlen meg nem szeretni./ Mindenegyes fiu születésekor egy-egy fát ültetünk el az udvarban, Miklós diófát kap az udvar közepén,Béla kajszifát az udvar hátsó részén,Laci pedig egy cseresznyefát a ház mellett./

Három gyerek van a házban és gyerekkiabálástól hangos a ház,szaladgálnak, játszanak, nagyokat kiabálnak, játék közben összekapnak és bőgve szaladnak az anyjukhoz panaszkodni,mindig van velük valami baj. Miklós és Laci könnyen kezelhető gyerekek,különösen Miklós,ki tul puha, félénk kis fiu; annál nehezebben lehet birni a tömzsi,izmos Bélával: vad természetü,végtelen makacs és önfejü gyerek, kire ha ~~xxxxxx~~ megmakacsolja magát sem szép szóval, sem veréssel nem lehet hatni. Laci alapjában véve jó gyerek, de neki meg hirtelen természete van,ha valami képtelt vagy valódi sérelem éri bátyjai részéről, dühösen esik neki a nagyobbaknak és üti, tépi, harapja őket / a két nagyobb ugy hivja őt "kis dühhentyü."/ De Bélával is megtörtént,hogy valamiért mérege jön és ugy vágja fejbe Miklóst az éles gyerekkapával, hogy ha nincs Miklóson a bőrsapkája,beszakitja a fejét.

A fiuknak kora tavasztól késő őszig az udvar a birodalmuk, kis trikóban, szandálban itt szaladgálnak, játszadoznak s épitik várukat a nagy homokrakásban, nehyet számukra hozatunk; télen persze beszorulnak az udvarra néző gyerekszobába, tavasz felé már alig várjuk,hogy ujra kikerüljenek az udvarra,mert mindent felforditanak a szobában és türhetetlenül hangosak. Szmodis nagyapjuk mindennap viszi a gyerekeket sétálni,ón is már korán hozzászoktatom őket a Mecsekhez, viszem fel őket a hegyre s kis lábnikkal egész tekintélyes távolságokat járnak be.

Sok fáradságot,munkát jelentenek a fiuk,hisz ha el akarunk menni velük valahová mindhármukat végig kell mosni, fel kell öltöztetni s mire készen lesz velük Tusi

veszi észre hogy egyik vagy másik már megint bepiszkitotta magát vagy ruháját és kezdheti előről a tisztogatást; a gyerekek tisztán tartása,öltöztetése, aztán az örökös varrás, stoppolás Tusi minden idejét igénybe veszi; szerencse hogy együtt lakunk apósomékkal,Tusi jóformán csak a gyerekekkel foglálkozik,minden más munkát, főzést, takaritást anyósom végez. Mondom sok gond van a gyerekekkel,de sok örömet is jelentenék számunkra; gyönyörködünk bennük ahogy nőnek,fejlődnek, a kis pólyás babából erős,izmos kis fiukká nőnek meg; aztán gyönyörködünk benniük,ahogy értelmük fejlődik és megismerik a világot - minden iránt érdeklődnek,tele vannak kérdésekkel,melyekre gyakran nem is olyan könnyü válaszolni; sokszor mérgesitik az embert,de mindent elfelejtünk mikor hizelegve simogatnak, ölelgetnek benniünket és nagyokat nevetve játszadozhatunk velük.

Mikulás estéjén nagyban lesik,hogy mit hoz az ablakba kitett cipőkbe a nagyszakállu Mikulás püspök; alighogy tulestünk Mikuláson,kezdődnek a Jézuska várás izgalmai, számolják a napokat,mikor jön Jézuska; aztán egyszercsak megérkezik a karácsonyeste, felhangzik a kis csengő iszonyu izgalommal rontanak be az ebédlőbe s ott ámuldozó szemmel állnak meg a csillogó karácsonyfa és a sok játék előtt,melyekkel alig tudnak betelni - karácsonyeste mindig összegyülekezik nálunk az egész család, apámék is fenn vannak nálunk és együtt gyönyörködünk a fiuk boldogságában,vidám játszadozásában. Husvétkor meg Tusi a kerthen szétszórva a bokrok alatt rejti el a nyuszifiát s a fiuk nagy izgalommal keresgélnek mindenfelé és vidáman ujjonganak mikor megtalálják a nyuszitojta piros tojásokat,meg az eldugott játékokat.

A fiuk sokáig egyedüli unokák ugy a mi családunkban, mint a Szmodis családban, Mikuláskor, karácsonykor, husvétkor, neviik napján csak ugy dől számukra innen is,onnan is a cukorka,meg a sok mindenféle ajándék. Miklós keresztszülei Oppermann Józsefék - az asszony Weidinger dédimama nővére - Siklóson laknak, csak ritkán látjuk őket és igy különösebb szerepet nem játszanak a fiuk életében; ellenben Béla keresztszülei Wiezinger Jenőék és Laci keresztszülei Pali öcsém és Vanda sógornőm nagyon ragaszkodnak keresztfiaikhoz s állandóan dugják őket ezzel- azzal; különösen sógoromék ,Wiezingerék,kiknek nincs gyerekiik, ugy szeretik a fiukat,mintha saját gyermekeik lennének. Mindenpap ellátogatnak hozzánk s a gyerekek boldogak, ha jönnek és nagyokat játszanak ~~Laczi~~ Opacival,ahogy Jenő sógoromat hivják; sokszor vannak náluk lenn egész nap - a Felsőmalom utcai Weidinger házban laknak dédimamával együtt Wizingerék - ahol az Opaci meg a Gáci agyonkényeztetik őket,nincs mit meg ne tennének kedvükért. Nikor nagyobbacskák lesznek a fiuk vasárnapónkint felváltva ebédre hivatalosak Neusiedler nagyszüleikhez,eldinte tartózkodók"Nejcig" nagypapáékkal szemben,kiket ritkábban látnak,de aztán mikor növekesznek megszeretik őket is és ragaszkodnak hozzájuk.

A gyerekek nőnek, nőnek,egyszerre csak iskolába kerülnek / nem lesz teljesen ismeretlen elöttük az iskolai rend,mert előzőleg mindahárom fiu ovodába jár, Miklós a Hunyadi utcai ovodába,Béla és Laci pedig a Petre-

zselyem utcai ovodába. / Mindahárom fiu a Püspöki tanitóképezde gyakorló iskolájában végzi az elemi iskolát az Anna utcában; Miklós 1929-ben, Béla 1931-ben, Laci 1933-ban kezdi el az elemi iskolát. 1929-ben még az öreg Glatt Adolf tanit itt, 1930-ban azonban már egy fiatal tanitó,Kádár Lajos veszi át a tanitást; egy -egy osztályban 10-12 gyerek van és igy a tanitás a négy osztályban együtt folyik. Kádár bácsi,ki mindahárom fiut tanitja kitünő tanitó, jóizü ember,ki nagyon ért a gyerekekkel való bánáshoz s keze alatt pompásan megtanulják diákjai az elemi iskolai "tudományokat." - És megkezdődik a harc a palatáblával, palavesszővel,majd utóbb a tollal, tintával, irkával. Én állandóan sokat foglalkozom a fiukkal, vigyázok xxxx rájuk,hogy rendesen megcsinálják a leckét,megtanulják a feladott dolgokat.Miklós általában könnyen tanul,nincs tul sok vesződség vele; annál több a vesződség Bélával, esze van,de végtelenül nehézkes, lassadalmas gyerek, lassan,nehezen készül neki a tanulásnak és lassan, nehezen tanulja meg a leckéit - igaz,hogy amit egyszer megtanul azt nagyon jól tudja,de különösen a számtan az,melyben kitünő / nem hiába állapitja meg róla az öreg Bacsák főerdész még egész kis korában: ebből a gyerekből jó matematikus lesz, mert koponyáján matematikai dudorok vannak;/ legtöbb baj Lacival van, neki is volna esze,csakhogy végtelenül lusta,hanyag gyerek, ki nem szeret tanulni, örökösen a játékon jár az esze és valósággal szökik a lecke elől,folyton vigyázni kell rá és hajtani kell,hogy elvégezze a feladott leckét, megtanulja dolgait.

A Tanitóképezdének cserkészcsapata is van és a gyakorló iskola kis diákjaiból rekrutálódnak a cserkészapródok - az u.n. farkaskölykek - persze mindahárom fiu belép a cserkészek közé s mint cserkészapródok boldogan élik világukat a cserkészek között; a cserkészek gyakran rendeznek müsoros délutánokat, a fiuk többször szerepelnek ilyeneken. A cserkész csapat minden nyáron táborozásra megy,rendszerint a Balaton mellé Fonyódra. Miklós a második elemit végzi,mikor ő is jelentkezik,hogy megy a cserkészcsapattal táborozni Fonyódra. Én szivesen elengedném, de apósomék egész kétségbe vannak esve,hogy lehet egy ilyen apró gyereket elengedni,hogy heteken át szülői gondozás nélkül sátorban éljen,jön egy rossz idő, megbetegszik, Isten tudja mi lesz vele,satöbbi, satöbbi. Végre is abban állapodunk meg,hogy elengedjük Miklóst, aztán egy hét mulva meglátogatjuk a gyereket a táborban, és ha nem érzi jól magát, hazahozzuk. Tényleg meg is látogatjuk Miklóst,más sincs rajta,mint egy kis uszónadrág, feketére le van sülve,mint egy cigánygyerek,nagyokat fürdik a Balatonban,nagyokat játszik a gyerekekkel,boldog hogy a táborban lehet és hallani sem akar róla,hogy hazajöjjön. Megnyugodva hagyjuk ott a gyereket és soha többé ellenvetés nem hangzik el a házban,mikor arról van szó, hogy a fiukat elengedjük a cserkésztáborba. A cserkészetben is Kádár Lajos a vezetőjük,kit általában nagyon szeretnek a fiuk, nagy rendet tarta gyerekek között,respektálják is őt,de hozzá való viszonyukban semmi feszesség, kényszeredettség nincs.ugy vannak vele,mintha apjuk vagy idősebb bátyjuk lenne. / A hittant a derült lelki, mo.-

solygós Várkonyi János tanitja az iskolában,kit szintén nagyon szeretnek a gyerekek; a nagy parádéval rendezett első áldozásra is ő készíti elő fiainkat Miklós 134 V.8, Béla 1935 V.13, Laci 1936 V 21 /

Az iskolával csak egy a baj,megjelennek a házban a betegségek. Hogyne,azelőtt is betegeskedtek a gyerekek; meglepi őket az influenza, hirtelen magas lázuk kerekedik - mely ép olyan hirtelen vissza is esik - aztán torofájásuk, mandulagyulladásuk támad, köhögnek, Miklósnak mint egész kis gyereknek a füle folyik,Laci meg örökösen csalánkiütésekkel küzködik,ha tejet vagy tojást eszik,mindjárt kiütései támadnak; de ezek mind ritkán előforduló jelentéktelen bajok, édesanyjuk ágyba fekteti őket, ha magas lázuk van orvossal is megnézeti őket, pár nap alatt szépen,minden komplikáció nélkül elmulik a betegség. Az iskolával aztán megjönnek a komolyabb,fertőző betegségek. Keresztülesnek mindahárman a kanyarón,mumszon, szamárköhögésen, sarlachon, Laci még a difteritiszen is - vannak hetek,hogy egyik betegség a másikat éri, hol ketten, hol mindahárman feküsznek; az iskolából hozzák haza ezeket a betegségeket,valaki megbetegszik az osztályban rögtön elkapják a fiuk a bajt. Hogy ne kelljen beszállitani a gyereket a gyermekklinika fertőző osztályára szegény anyósom áldozza fel magát,bezárkózik a beteggel az elkülönitett kis szobába és ott ápolja a sinylődő gyereket. Miklósnak tályogjai keletkeznek,melyeket a gyermekklinikán Dr. Szukola vág fel s melyek hosszabb kezelést igényelnek, majd másodikos elemista korában sérvvel operálja meg a gyermekklinikán Dr, Vertán főorvos /1931 III.30 / Bélának veszedelmes középfültőgyulladása támad /1937 XI.13 /, Lacinak meg a manduláját veszik ki / 1937 I.5 / Mondani sem kell,hogy sok izgalommal és aggodalommal járnak ezek a betegeskedések; még szerencse,hogy Tusi nagy hidegvérrel fogadja ezeket a dolgokat,nem esik tulságosan kétségbe; olyan szakszerüen kezeli, ápolja a gyerekeket,mintha okleveles ápoló lenne. Egész kis házi patikája van,a gyerekek esnek,megsértik magukat,tele vannak kisebb-nagyobb plezurokkal,mindjárt "kezelés" alá veszi őket,kitisztogatja,bekötözi a sebet,minden kicsiségért nem szaladunk orvoshoz. / Néha komolyabb ijedelmeket is okoznak a fiuk,mint mikor egyszer Miklós kiforditja Bélát a gyerekkocsiból /1925 IX. 17 / vagy mikor egyszer Béla felmászik a terrasz korlátjára és elveszitve egyensulyát fejjel esik le az udvarra /1928 VI.24 /, szerencsére egyik esetben sem történik nagyobb baj. /

Mulnak az évek,nagyon hamar elszalad az elemi iskola négy esztendeje s a fiuk sorra bekerülnek a gimnáziumba, Miklós 1933-ban, Béla 1935-ben, Laci 1937-ben; a Széchenyi téri ciszterci gimnáziumba járnak mindahárman. A gimnázium paptanárai jóval nagyobb követelményeket támasztanak a fiukkal szemben,mint amihez az elemiben hozzá voltak szokva; én mindenképen azon vagyok,hogy a fiuk megállják helyüket és sokat foglalkozom velük; az első két osztályban minden este kikérdezem őket másnapi leckéikből,ellenőrzöm rendesen megcsinálják-e feladataí-

kat; csak a harmadik osztályban kezdem lassankint szabadjára engedni a fiukat, rájuk hagyom,hogy végezzék önállóan a dolgukat.

Miklóssal semmi baj sincs a gináziumban; az első osztályos bizonyitványa vegyesen jó és jeles,második osztálytól kezdve azonban már tiszta jeles - apámékkal csendesen meg is állapitjuk,no a Neusiedler családban nem igen volt szokásos a tiszta jeles bizonyitvány - és tiszta jeles marad végig a gimnáziumban; osztályfőnöke Börröcz Marcell,ki mind a nyolc osztályon végigkiséri,nagyon szereti Miklóst

Bélával az első osztályban vannak bajok; osztályfőnöke Kertész Gotthard szeszélyes,kicsit bolond ember,ki különösen latinból nagyon nyomja,szinte már- már attól tartunk,hogy latinból elbukik Béla,nagynehezen sikerül csak elégségesen keresztülcsusznia az osztályon. A következő évben Kertész Gotthardot elhelyezik Bajára, Deáky Honor veszi át az osztályt és a latin tanitását,ezzel egyszerre megszünnek a bajok és most már Béla is tisztességes biznyitványokat hoz haza,tiszta jeles ugyan nem lesz a gyerek,de legfeljebb 2-3 jó van a bizonyitványában és ezzel meg lehetünk és meg is vagyunk elégedve.

Legtöbb baj Lacival van - igaz,hogy ezuttal nem tehet róla a gyerek. Első gimnáziumba jár és alig esik tul az első hónapokon,mikor folytonosan visszatérő lázak jelentkeznek nála,sokat kell feküdnie, sokat mulaszt a gyerek. Aggaszt bennünket a folytonos betegeskedés, orvossal alaposan megvizsgáltatjuk,megröntgeneztetjük, ekkor megállapitják hogy Lacinak a tüdejével van baja, a hilusai nincsenek rendben és a legszigorubb levegő kurát· és hizlaló diétát irják elő néki. Hallatlanul kötséghe vagyunk ezve, tájékozatlanul abban a hiszemben vagyunk, hogy Laci komoly tüdőbajos - mi lesz a gyerekkel,ki tud-e lábolni ebből a hosszan tartó és nehéz betegségből ? Szerencsére nem válnak be nehéz aggodalmaink; reggeltől estig kinn a terraszon fektetjük a gyereket takarókba vastagon bebugyolálva,még a leghidegebb napot is kinn tölti Laci a levegőn,édesanyja meg valósággal tömi,ugy meghizik mint egy malac,mikor aztán március végén megvizsgálják megállapitják róla,hogy komoly baj nincs,tüdejében a gócol elmeszesedtek,láza is teljesen elmaradt és igy megengedik, hogy ujból elkezdjen iskolába járni,futni,tornázni azonban nem szabad neki,torna alól fel is mentik a gyereket. Mindenesetre három hónapig nem jár Laci iskolába,én ugyan mindennap foglalkozom vele 1-2 órát,hogy el ne maradjon az iskolai anyagban,de az otthoni magánuton való foglalkozás nem pótolja az iskolát; igy nem lehet csodálkozni,ha Laci az év végén tiszta elégséges lesz - nem bánom a dolgot,annak örülök,hogy olyan rengeteg mulasztás után egyáltalában vizsgára engedték és bizonyitványt adtak neki. A második osztályban ujra csak jelentkezik Lacinál a hőemelkedés, 1939 januárjában,februárjában ujra feküdni kell neki - persze megint csak elégséges lesz; mint ahogy az egész gimnáziumban marad az elégségesek között - hiányzik nála a szolid alap és ez egész gimnáziumi életét hátrányosan befolyásolja,örülnünk kell,mikor annyira viszi,hogy csupán egy vagy két elégséges lesz a

bizonyitványában.

Ahogy nőnek a gyerekek lassankint elmaradnak a betegségek, az utolsó komoly betegsé- - eltekintve Laci hilusaitól - 1938 decemberében zajlik le,mikor Béla difteritiszen megy keresztül. Ugyanez év nyarán Miklós jobb alsó karján csontrepedést szenved; Wizinger Jenő megigéri a fiuknak,aki tiszta jeles bizonyitványt hoz haza,az kap tőle egy kerékpárt; nos Miklós tiszta jeles lesz,meg is kapja Jenőtől az igért kerékpárt,melyen aztán boldogan kerekezik / Bélával és Lacival együtt/; jó darabig semmi baj nincs a kerékpárral,1938 nyarán aztán egy alkalommal Miklós jön le a kerékpárral a Mecsekről,közben ugy neki szalad egy fának,hogy jobb alsó ~~j~~ karjának csontja megreped; nyomban visszük a klinikára,hol gipszbe teszik karját; fiatal gyerek,szépen beforr az elrepedt csont s igy nagyobb baj nem lesz a dologból.

Általában Miklós komoly, sokat olvasó,olvasmányaiba elmélyedő intelligens fiu,ki szivesen rajzolgat, festeget, sok fantáziája, formakészsége van, ugy hogy osztályában a legelső rajzolónak számit; egy darabig tanul zongorázni is a zeneiskolában,tanárja Bán János nagyon tehetséges fiunak tartja,de aztán valahogy elmegy a kedve a zongorázástól és abbahagyja a tanulást. Béla egész más természetü fiu; a könyvek nem érdeklik,olvasni nem szeret,érdeklődését a technikai dolgok, gépek stb. kötik le; rajzoláshoz,festegetéshez és hasonló nemecseléshez nincs kedve,ellenben ha valami komoly munkát kell végezni, keritést megcsinálni,az udvaron az utat kikövezni, a mosókonyhában a kádat ~~k~~ vagy teknőt megjavitani vagy más valami ilyen munkát végezni, azt mindig ő csinálja. Laci is szeret olvasni,de őt kizárólag a könnyebb fajsulyu olvasmányok érdeklik,komolyabb, nagyobb elmélyedést kivánó könyvekhez semmi kedve; nagyon szeret állatokkal foglalkozni, vannak nyulai, aranyhala stb. galambokról,törpe papagályokról álmodozik - ezek az álmok aztán édesanyja ellenállásán buknak meg,ki félti a ház és a kert tisztaságát; egyik évben kedvet kap a zongoratanuláshoz is,mi Hoffmann kálmán zenetanárral tanittatjuk,de aztán amilyen hirtelen támadt a kedve,olyan hirtelen el is mulik,pár hónap mulva abbahagyja a zongoratanulást.

Mi mindent elkövetünk,hogy a fiuk tudását növeljük,látókörüket szélesitsük és müvelt emberekké neveljük őket; Miklóst is, Bélát is, Lacit is uyszólván tanulmányutra visszük Pestre és megmutogatjuk a fiuknak a város nevezetességeit, látnivalóit . Azon vagyunk, hogy tanuljanak idegen nyelvet is és pedig miután legközelebb a németség van hozzánk,németre tanittatjuk őket.; már hétig egy idősebb német nő is van nálunk, a Tante,de nem sokra megy a fiukkal,nem tudja őket kezelni és a fiuk örökös hadiában állnak vele. Azt gondoljuk legjobban idegenben lehet egy nyelvet megtanulni és elhatározzuk kivisszük őket Ausztriába német szóra. 1934-ben - a gimnázium első osztályának elvégzése után - Miklóst kivisszük Grácba nyári vakációra; egy Gaischek nevü családnál helyezzük el,kikre azért esik a választásunk,mert ott egy Miklóssal hasonló koru fiu van és azt gondoljuk, hogy együtt játszadozva, uszodába járva Miklós nem érzi magát egyedül és szépen németül is megtanul; a választás rossz, mert a két fiu örökösen hadakozik,verekedik egymással,ugy hogy végül is

kénytelenek vagyunk Miklóst Gaischekéktől elhozni és egy másik ismerős gráci család oz Dittrichékhez adni. Itt van az öreg Dittrichné egy ezüstös haju idős asszony,az Omama,kivel együtt él elvált lánya Rechbergerné és ennek a lánya 14 éves Oda,mindahárman nagyon kedves és közvetlen emberek - Miklós nagyon megszereti őket, jól érzi magát náluk és szépen meg is tanul németül, ugy hogy mikor a nyár végén érte megyek meglep, hogy milyen folyékonyan beszél németül; a tél folyamán persze sokat felejt,de a következő nyáron 1935-ben ismét kikuldjük Grácba Dittrichékhez és most már állandósul német tudománya. 1937 nyarán Bélára kerül a sor,ki szintén két nyarat tölt kinn Grácban, szintén nagyon jól érzi magát Dittrickéknél és elég jól megtanul németül. 1939-ban Lacira kerülne a sor, azonban a mozgalmas,háboruval fenyegető idők miatt nem merjük kikuldeni,az 1940 nyarán meg a közvetlenül küszöbön álló háboru meg épen lehetetlenné teszi a gráci utazást. igy aztán Laci nem jut ki Grácba és nem is tanul meg németül. A két nagyobb fiura igen nagy hatása van a gráci nyaralásnak; idegen világot, idegen embereket, idegen szokásokat látnak, Dittrichék sokat kirándulnak, sőt pár hetet falun is töltenek.igy nemcsupán Gráccal,de a stájer vidékkel is megismerkednek, hozzászoknak az önállósághoz,hiszen Béla például mikor másodszor megy ki,teljesen önállóan utazik ki Grácba; igy a német nyelv elsajátitásán kivül nagyot növekszik látókörük,egész máskép látják a világot,mint egy olyan gyerek,ki soha ki nem tette lábát az otthonából; csak sajnálni tudjuk,hogy Laci elesett a gráci élménytől és attól a szellemi gyarapodástól,mit Grác jelentett a két nagyobbnak.

Mindahárom fiu lelkes cserkész; mikor felkerülnek a gimnáziumba a gyakorló elemi iskolai cserkészaoródság után nagy buzgalommal és lelkesedéssel vesznek részt a gimnáziumi cserkészcsapat életében,nyarankint meg a csapat 2-3 hetes táborozásában. Miklós és Béla 1933 juliusában résztvesznek a gödöllői világdzsemborin is,mely nagy arányaival, sok látnivalójával nagy élményt jelent számukra; Miklós a gimnáziumi cserkészcsapattal, Béla mint cserkész apród a tanitóképezdei cserjészcsapattal megy a dzsemborira, Laci ,ki ebben az időben első elemista,sajnos erről is lemarad. / Cserkészapródnak csak második elemiben veszik fel a fiukat. / Nagy nevelő hatása van a cserkészetnek; tiszta életü, idealisztikus gondolkozásu,fegyelmezett magatartásu,önzetlen viselkedésü fiugenerációk nevelkednek a cserkészetben,kik szeretik a természetet,elzottek,ügyesek és tevékenyek; mindahárom fiu karakterének kialakulásában erősen érezni a cserkészet nevelő hatását. Egyébként a tornában nem különösen ügyesek, az athletika nem tulságosan érdekli őket, egyik sem sportol. Mindahárman megtanulnak uszni és mindahárom ródlizik és siel,különösen a szést szeretik nagyon,télen szabad idejükben mindjárt veszik a sijüket és mennek fel a hegyre sielni.

Miklós és Béla 1937 május 16-án bérmálkoznak, Virág Ferenc püspök bérmálja őket és két jóbarátom Dr.Lutz Miklós törvényszéki biró és Dr. Boros István törvényszéki biró lesz a bérmaapjuk.

VI.

1938 szeptemberében Miklós a gimnázium VII. osztályát, Béla IV. osztályát, Laci II. osztályát kezdi. Miklós a birói pályára készül - folytatni akarja nagyapja,apja

pályáját - Béla katona szeretne lenni,egyizben meg is próbálkozom felvétetni a pécsi reálneveló intézetbe,de nem sikerül, Laci egyenlőre éli a világát,kisebb gondja is nagyobb annál,mint az,hogy milyen pályára menjen.

-

Ezekben az években a halál is meglátogatja családunkat és pedig lehet mondani sorozatosan.

Tusinak még él a nagyanyja - vagy ahogy mi hivjuk a dédimama -özv. Weidinger Gusztávné Leitzner Róza.Férje Weidinger Gusztáv épitőmester volt,ki 1882 február 5-én alig 43 éves korában hirtelen hal meg. / A Weidinger család régi pécsi purger család,mely a családi hagyományok szerint valamikor az 1700-as években Bajorországból származott el Pécsre; ebből a családból való Weidinger Imre fagottmüvész is,kinek emlékoszlopa a Sétatéren áll. / Férje halála után dédimama öt gyerekkel marad itt: Jenővel - később Vadnai Jenő néven siklósi főszolgabiró - Saroltával - később Vadnai Viktor siklósi malomtulajdonos felesége - Etelkával - ez az én anyósom - továbbá Auréllal és Matilddal kik 4-5 éves korukban,egy-két évvel atyjuk halála után difteritiszben halnak meg. Dédimama a gyerekekkel megmarad a Felsőmalom utca 14 szám alatti régi emeletes Weidinger házban és sok munkával,fáradsággal emberré neveli az életben maradt három gyermekét / mikor összeházasodunk Tusival már csak ketten vannak, Jenő és Etelka,mert Vadnai Viktorné 1914-ben meghal. / Élete a polgárasszony egyszerü,munkás élete; fogához ver minden garast,vigyáz minden fillérre,kemény kézzel tartja össze a Weidinger vagyont; különben makacs természetü. erős akaratu öregasszony, kit az sem tör meg,hogy 1928 körül teljesen megvakul,vakon ép ugy jön-megy a házban mint annak - elötte,mindenre vigyáz, mindenre ügyel, pedig egyszer legurul a padlásról és meglehetősen összeüti magát. Sógoromék Wizinger Jenőék laknak a dédimamával,hogy legyen valaki aki vigyáz rá - ha lehetne, mert a dédimama nem igen enged magára vigyázni. Wizinger Jenőt 1933 novemberében kinevezik Kaposvárra pénzügyi tanácsosnak s igy elköltöznek Pécsről / igy fiaim már csak husvétkor meg a nyári vakációban látják őket./ Hogy a dédimama teljesen egyedül ne maradjon,1934 márciusában felköltözik hozzánk, azonban nem érzi jól magát nálunk,nehezen viseli el a gyerekek hangosságát,szaladgálását, kiabálását, vágyik vissza régi házába,hol egész életét leélte és igy 1934 novemberében visszaköltözik a régi családi házba, hogy ne legyen egyedül, vele mennek apósomék is, és igy egyedül maradunk idefenn a Hunyadi János utcai házban. / A harmadik Szmodis lány Vanda elvégzi a pesti egyetemnen a gyógyszerészetet,elöbb Ökörmezőn,majd Dunaföldváron helyezkedik el, 1930 junius 1-én aztán férjhez megy egykori 69-es katonapajtásomhoz és hadifogolytársamhoz Gisztl Lajos dunaföldvári takarékpénztári tisztviselőhöz, ki később Gesztesre magyarositja nevét és igy végképen Dunaföldváron telepedik meg; három gyermekük lesz,Vanda /1931 III 10 /, Lajos /1936 X.20/ és Tamás / 1943 /. Nagyon sajnáljuk apósomékat,hogy elmennek, csak hálásak lehetünk nekik azért, mit tettek értünk,apósom, anyósom fáradozásaiért,mellyel segitettek a háztartásban,a gyerekek gondo-

zásában,de viszont be kell látnunk, hogy a 83 éves vak és lassankint teljesen elnehezedő öreg asszony gondozás nélkül nem maradhat; azért nem szakadnak el véglegtőlünk,mert a "bucám" nap-nap után beállit megnézni unokáit és ellát - ni Tusi beszerzéseit és anyósom is minden másod, harmadnap ide fenn van,ő sem tudja megállni, hogy ne segitsen Tusinak,ha segitségre van szüksége. - Dédimama egyre többet betegeskedik, az egykor oly erős asszony pár hónap alatt teljesen leromlik,csak fekszik, apathikusan fekszik,lát - ni rajta, hogy feltartóztathatatlanul közeledik a vég.1935 május 1-én aztán 84 éves korában csendesen elszenderedik; a Weidinger sirboltba temetjük az 53 évvel ezelött meghalt férje mellé. Halála után apósomék továbbra is megmaradnak a Weidinger házban; a két öreg - apósom 76,anyósom 59 éves - jól érzi magát a régi Weidinger lakás csendjében, melyben anyósom született,felnőtt, férjhez ment s melyben asszonyisága első éveit - mig apósommal fel nem épitették a Hunyadi János utcai házukat - töltötte. Wizinger Jenőt ugyan 1938-ban visszahelyezik Pécsre - pénzügyigazgatóhelyettesnek nevezik ki - azonban nem mennek vissza a régi családi házba, hanem János utcában vesznek fel magiknak lakást. / A Weidinger házat 1/3-1/3 részben anyósom, ~~Vadnai~~ Vadnai Jenő és néhai Vadnai Viktorné gyermekei Vadnai Aurél és ifj, Vadnai Viktor öröklik; utóbb anyósom megveszi fivérének Vadnai Jenőnek részét és igy 2/3 részben lesz a ház tulajdonosa,melyben rajtuk kivül még 4-5 lakó lakik. /

Mikor 1935-ben meghal dédimama ugy érezzük, hogy a 84 éves öregasszony a dolgok természetes rendje szerint távozott el közülünk és ezért nem vesszük halálát tulságosan szivünkre; következő évben 1936-ban azonban a családban egy ujabb haláleset következik be,mely lelkünk mélyéig megráz valamennyiünket: alig 40 éves korában férfikora teljében váratlanul meghal Pali öcsém.

Palit a nagykanizsai 6. gyalogezredtől 1933-ban vagy 1934-ben ~~Pali öcsémet~~ Budapestre helyezik a honvédelmi minisztériumban, majd 1934-ben kinevezik őrnagynak. Még Pécsett összeismerkedik Kropf Hildával egy filigrán termetü, vidám kedélyü,helyes kis medikával - Kropf Adolf katonai tisztviselő lányával - megszeretik egymást és 1931 juniusában eljegyesednek; a házasság csak huzódik huzódik,nincs kaució, kaució nélkül pedig tiszt nem házasodhatik; arra számitanak,hogy ha Hilda elvégzi az egyetemet, doktornő lesz és állást kap,fizetését elfogadják majd kaucionak; tényleg el is végzi az egyetemet,doktorrá avatják, sok szaladgálás, huzavona után állást is kap az egyik pesti kórházban. Mikor aztán Pali és Hilda elérik céljukat, bekösönt a baj; az életerősnek látszó lány egyszerre betegeskedni kezd, az orvosok megállapitják róla, hogy csonttuberkulózisa van; élete most már csak hosszura nyuló haldoklás lesz s hosszu betegeskedés,sok szenvedés után szegény lány 1935 szeptember 25-én meghal. Pali ki hónapokon át ott ült mindennap Hilda betegágya mellett,megrenditi a csapás,hogy nem roppan össze talán csak annak köszönhető,hogy hosszu hónapok óta tudta,hogy Hilda menthetetlen és nehéz szenvedései mellett csak megváltás számára a halál.

Pali, elveszitve Hildát,berendezkedik aggle-

gény életre: kibérel magának egy garszonlakást,butorokat vásárol,melyekkel szépen berendezkedik - egyszersmindenkorra letesz a házasság gondolatáról; sokat jár Pesten Ilonka hugomékhoz,egyébként néhány barátján kivül nem érintkezik senkivel.

1935 május 7-én délelött dolgozok benn a hivatalban mikor beállit hozzám Csigó őr ugy egy másik tiszttel és közlik velem, ép most kapott a vegyesdandárparancsnokság Budapestről egy Hughest,mely szerint Pali öcsém hirtelen meghalt; a váratlan meglepetéstől alig tudok szóhoz jutni, hogyan Pali meghalt ? el sem tudom képzelni,mi történt vele.Indulok mindjárt szüleimhez,hogy megmondjam milyen csapás érte családunkat - közben tele vagyok aggodalommal,hogyan fogadja a nagy csapást a két öregember ? Apám pillanatra meginog,szinte attól félek,hogy összeesik,de aztán felegyenesedve állja az ütést,mint ahogy édesanyám is elviseli valahogy a szomoru hirt; üldögélünk, hallgatunk - sehogysem tudunk hozzászokni a gondolathoz,hogy Pali meghalt, ez az erős, fiatal,egészségesnek látszó,mosolygós férfi nincs többé . Következő nap utazunk Pestre,hol megtudjuk, hogy Pali május 5-én éjjel halt meg, két napig feküdt a lakásán,mig rájöttek a halálesetre; éjjeli szekrényén félig megivott pohár vizet,kibontott aszpirin csomagot találnak,melyből ugy látszik akkor vette be, mikor kezdi magát rosszul érezni - az a gyanu merül fel,hogy öngyilkos lett, vagy megmérgezték és nyomban intézkednek a holttest felboncolása iránt, a boncolás aztán igazolja,hogy öngyilkosságról vagy mérgezésről nincsen szó, a szive mondta fel hirtelen a szolgálatot. Pali maga is érezhette, hogy valami nincsen rendben nála, mert orvoshoz járt, feltünt nekünk is,hogy mikor utoljára ,husvétkor Pécsett járt, naponta alig sziv egy-két cigarettát, pedig azelött nagy dohányos volt s ki egyik csésze teát itta a másik után jóformán teljesen felhagyott a teázással, nekünk egy árva szót sem szólt hogy valami baja lenne - maga sem tudta,hogy szive sulyosan beteg, vagy titkolta elöttünk baját ? Napokig tart mig megkapjuk a temetési engedélyt s rendelkezésünkre bocsátják a holttestet és igy csak május 11-én történik meg a temetés. A farkasréti temetőben tesszük örök nyugovóra; unokanővéremnek Neusiedler Mariskának férjét Székely Lajos alezredest kb. egy héttel ezelött temették, a temetésen Pali is ott volt, szegény nem sejthette,hogy a mellette levő sirban alig egy hét mulva ő fog nyugodni. / Sirját - mely az u.n. katonai részen - az I, parcella 8. sorában van, utóbb rendbehozatjuk,kőkerettel szegélyeztetjük s szerény márványemléket állitunk neki. /

Eltemetjük Palit,de hosszu ideig állunk a csapás hatása alatt,nagyon nehéz megszokni a gondolatot,hogy Pali nincs többé,hogy ez a szép reményekre jogositó fiatal férfi élet semmibe veszett. 1936 junius 11-én ünnepeljük apánk 80. születésnapját.; azt tervezzük,hogy erre a napra az egész család összejön, ott leszünk mi, ott lesz Laci öcsém menyasszonyával Szikszay Ditkével, megjönnek Pestről Ilonka hugomék és Pali,megjön Kanizsáról Tóni öcsém és gyermekek,unokák együtt ünnepeljük apánkat,nagy családi ebédet és fényképezést tervezünk - most mindez elmarad,kinek volna kedve családi összejövetelt, családi ünnepséget csinálni, mikor Pali hiányzik ? Mondom fáj, nagyon fáj Pali elvesztése,de Isten tudja mit, miért cselekszik - talán jobb hogy igy történt. / 1945 után gyakran gondolok arra, csakugyan jobb hogy

220/1

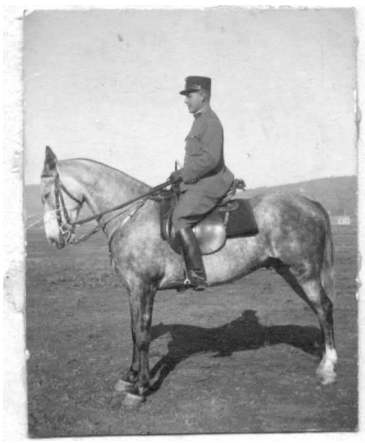
Özv.Weidinger Gusztávné dédimama temetése

1935 V. 3

Csernohorszky József apátplébános, Vadnai Aurélné, Tusi, Olga
A.J. Miklós, Béla, Vadnai Jenőné, Béla, Szmodis Ödönné,
Vadnai Jenő, Szmodis Ödön

220/2

Arató Pál 1932

1928

220/3

Béla, Jenő, Kropf Adolf, Kropf Ada, Pali, Kropf Hilda, Kropfné, Miklós, Tusi

1931

Pali, Miklós, Jenő, Béla, Hilda

Balatonlelle 1931 VIII.17.

220/4

Arató Pál sírja

220/4

Arató Pál sírja 1936

igy történt. Amilyen kitünő minősítésü tiszt volt, a háboruban ezredes, esetleg tábornok lehetett volna - és mi történt volna vele az 1945-ös nagy változás után ? Az mi a többi ezredessel és tábornokkal - a legkedvezőbb esetben is mehetett volna utcát söpörni.. /

1935-ben dédimama, 1936-ban Pali öcsém hal meg de a sorozatnak nincs vége, 1937-ben ujra csak beköszönt hozzánk a halál.

Megint kisbabát várunk és nagyban reménykedünk,hogy az eljövendő negyedik most már csakugyan kislány lesz. És nagy az örömünk,mikor teljesedik reménységünk és 1937 február 3-án kislányunk születik,megszületik Évike / keresztszülei Tóni öcsém és Böske hugom lesznek/. mig a három nagyobbik itthon a Hunyadi János utcai házban születik, addig Évike apósoméknál a Felsőmalom utcai régi családi házban; a fiuk nagyok és Tusi nem akarja megbontani a ház rendjét és szülés idejére leköltözik apósomékhoz, hogy ott essen tul a dolgon. Momdom örülünk a babának és a fiuknak is tetszik az apróság, örülnek,hogy kis huguk lett. Meglátszik a babán, hogy kislány,olyan jó mint egy angyal, nagyon csendes, sohasem sir,legfeljebb ha óhes ad életjelt magáról,de a fiuk erőteljes harsogásához képest olyan a hangja mintha egy kisegér cincogna. Gyenge kislány Évike s nehezen, nagyon lassan fejlődik; mellette sokat betegeskedik, minden megárt neki, egyre-másra belázasodik; a szép idő beállta után egész nap kinn van az udvaron,de a napnak,levegőnek alig van rá valami hatása,Dr. Márkus Juci gyermekorvos ugyszólván mindennapos vendég nálunk. Augusztusban örömmel konstatáljuk,hogy ugy látszik lassan-lassan rendbejön a baba,de örömünk nem tart sokáig,mert szeptember elején ujra megbetegedik,magas láza támad,látszik az apróságon,hogy nagyon rosszul van; Dr. Márkus Juci megállapitja, hogy tüdőgyulladása van és szeptember 10-én beviteti a gyermekklinikára. Amikor bevisszük elég élénk és sejtelmünk sincs róla ,hogy a katasztrófa közvetlen küszöbön áll; és épen ezért a legnagyobb megdöbbenéssel fogadjuk a következő reggelen a ~~gyermekklinika~~ gyermekklinika telefonértesitését,hogy szegény kicsikénk hajnalban meghalt; egész éjjel sirt,állandóan orvos volt mellette, több injekciót kapott, hajnalban aztán elcsendesedett s alig hét hónapos korában csendben eltávozott a világból,melybe épen csak hogy bekukkantott.

Nagyon fáj Évike elvesztése, a három fiu után végre kislányunk lesz és most egyszerre itt hagy bennünket; megszoktuk, megszerettük a babát és nagyon hiányzik. egyszerre valahogy üresnek érezzük a házat. Pedig talán jó hogy igy történt; Dr. Márkus Juci mondja,hogy a baba mongoloid tipusu gyermek volt,mely tipusnál testi-lelki abnormitások vannak jelen,nagyon sok vesződségünk lett volna vele az életben; Isten elvette Évikét és ezzel talán sok gondtól,nyomoruságtól mentett meg bennünket, Szeptember 13-án temetjük Évikét - őt is,mint családunkból mindenkit Wranitsch Gizella temetkezési vállalkozó temeti - sirja a temető nyugati részén sorakozó gyermeksirok között lesz, a Neusiedler családból ő lesz az első, ki a pécsi temetőben pihen. 1938 szeptemberében sirját kőszegéllyel vetetjük körül és kis emléket állittatunk

neki; nem lesz néki végső nyugvóhelye,anyósom 1940 májusában kibővitteti a Weidinger családi sirboltot s ekkor átvitetjük ide Évikét, itt talál végleges pihenőre. - Tusi sokat sir,sokat járogat le a temetőbe,de aztán lassan-lassan beheged a seb; apró kis csecsemő volt,nem volt még jellegzetes egyéniségе,egész lénye nem ásódott még bele mélyen életünkbe és ép ezért könnyebben megvigasztalódunk elvesztésén,mintha idősebb korban hagyott volna itt bennünket .

Amikor oly hirtelen meghal Pali egy kicsikét megijedek. Teljesen egészségesnek érzem magamat,orvossal eddig nem sok bajom volt, a betegséget alig ismerem; 1928 októberében valami viszkető kiütés lepi el testemet, ezt pár nap alatt kikurálja Dr. Jobst Pál; negyvenen tul kezdenek fogaim lyukasodni,ezeket meg Dr. Rozs István kezeli; 1930 körül sokszor szédelgek, sőt 1932 május 2-án kinn a temetőben barátomnak Nagy Jenő árvaszéki elnöknek temetésén el is ájulok, ugy szednek fel a földről - Dr. Rutich Jenő a neves belgyógyász megvizsgál, azt mondja semmi komoly bajom nincs,tulsokat dolgozom,kimerült vagyok,tessék csökkenteni a munkatempót,majd megszünnek ezek a bajok. Jó étvágyam van, kitünően alszom,azt sem tudom hogy van szivem,vesém, epém, gyomrom, a reumát hirből sem ismerem,könnyen és gyorsan mozgok, vékonyságom, soványságom - 62-63 Kg. körül van állandóan a sulyom - nagy szivósságot rejt magában - mondom egészséges vagyok,de mégis mikor Pali oly hirtelen meghal megijedek,nem bujkál-e bennem is valami baj,ami hirtelen katasztrofálissá válhat s amit szépen meg lehetne előzni ? Fogom magamat és 1936 szeptemberében elmegyek barátomhoz Dr. Krassóy Kálmán orvoshoz,kivel alaposan és részletesen megvizsgáltatom magamat. Krassóy megnyugtat: teljesen egészséges vagyok, 45 éves koromban a szervezetem,szivem, vérnyomásom stb egy fiatal emberé,nagyobb mérvü elhasználódásnak semmi jele,aggodalomra semmi okom nincsen. Jól esik a megnyugtatás és biztonság érzetet ad; ezentul minden 2-3 évben elmegyek Dr. Krassóyhoz és megnézetem magamat,ki ujból és ujból konstatálja,hogy szervezetem koromhoz képest fiatalosnak mondható s az évek mulásával járó természetes kopáson kivül nem mutat semmi rendellenességet.

-

1926 juniusában megválok idegen hangzásu családi nevemtől, "Neusiedler" helyett uj magyar nevet veszek fel, "Arató" lesz a nevem.

Névmagyarositásom nem hirtelen elhatározás,hanem hosszu tünődés, gondolkozás eredménye.

A családom kétségkivül német származásu s régi nevem őseimnek valamikor Németországból hozott neve. Azonban engem már semmi,de az égvilágon semmi sem köt a németséghez,melytől már szüleim, nagyszüleim teljesen elszakadtak. Magyarnak érzem magamat,nékem a magyar hagyományok, a a magyar mult emlékei, a magyar szellem gyümölcsei, a magyar élet izei kedvesek; a magyar fájdalmak, bánatok az én fájdalmaim, bánataim, a magyar örömök,remények az én örömeim ,reményeim s ha akarnék sem tudnék más módon élni,gondolkozni mint magyar módra; minden ami nem-magyar, végzetesen

idegen számomra és el sem tudom képzelni,hogy élni tudjak másutt,mint ezen a földön. Ha pedig igy van,ha teljesen elszakadtam a németségtől,semmi értelme nincs annak,hogy továbbra is viseljem német hangzásu nevemet,hanem el kell szakitanom az utolsó vékony szálat is,mely a németséghez füz és magyar nevet kell felvennem - igy jutok el a névmagyarositás gondolatához.

Ami uj nevemet illeti barátaimmal Lutz Miklóssal és Dobos Lajossal keresünk egy olyam nevet,mely egyszerü - en, természetesen, magyarosan hangzik s melyben semmi csináltság, erőltetettség, magyarkodás nincs - sok tünődés.tanakodás után igy esik választásunk az "Arató " Névre, melyre aztán meg is magyarositom nevemet; 1926 junius 10-én jelenik meg a lapokban a névmagyarositásom,e naptól kezdve viselem uj nevemet.

Nehezen szokom hozzá az uj névhez,Miklós fiam meg pláne nem akarja megérteni,hogy lett egyszerre Nejcig Miklóskából Arató Miklóska; évek mulnak el mig ugy érzem, hogy teljesen összeforrtam uj nevemmel és énem,lényem elválaszthatatlan részévé vált. Lassan-lassan a világ is hozzászokik uj nevemhez , ma már alig emlékezik rá valaki, hogy valamikor máskép hivtak...

-

Életünk a Hunyadi János utcai házban folyik, melyet apósomék elköltözése után teljesen egyedül lakunk. Szivünkhöz nőtt a ház,melyben éljük életünket; szeretjük barátságos szobáit, a megszokott butorokat,szeretjük a kis kertet lombos fáival, szines virágágyaival - szeretjük otthonunkat és jól érezzük magunkat benne. Tusi vezeti a háztartást,mellette kertészkedik; egész kis paradicsom az udvarunk, azzá teszi Tusi kertészkedő passziója; legnagyobb fájdalma,hogy fiaink egyike sem örökölte tőle kertészkedési hajlandóságot, a nehezebb munkák elvégzésében /ásás,permetezés stb,/ én még csak segédkezem neki,de a fiuk valósággal menekülnek,ha Tusi a kertben szeretné őket "hasznositani". Én hivatalba járok, tárgyalásokra készülök,itéleteket szerkesztek ; ha sok a munkám késő délutánig dolgozom,legkésőbb azonban fél hatkor abbahagyom a munkát, az estét magaménak akarom,nem akarok teljességgel elveszni a hivatali munkában.

Mindennap este hat óra felé felmegyek a Kaszinóba, melynek 1921 óta tagja vagyok. A pécsi polgárságnek ez a száz éves multra visszatekintő egyesülete - 1938 december 18-án ünnepli fennállásának száz éves évfordulóját - a város férfi társadalmának krémjét foglalja magában. Korábban Balogh Károly táblai elnök volt a Kaszinó elnöke,utána Dr. Visy László ny. főispán lesz az elnök; az elegánsan öltözködő,rövid fehér kecskeszakállas öregur törhetetlen liberális,ki gyanakodva és kissé érthetetlenül szemléli a háboru utani keresztény-nemzeti világot,mely tudni sem akar a liberalizmusról. Visy László 1935-ben meghal,ekkor vejét az ezüstös haju Fischer Béla alispánt,ezt a nagy kulturáju litterary gentlemant választják meg a Kaszinó elnökének,ki viseli ezt a tisztséget a Kaszinó 1945 után történt feloszlatásáig. A Kaszinónak a Kossuth Lajos utcában szép,kertes é-

pülete van; délelött a nyugdijjasok üldögélnek itt, ebéd után a város és a megye urai isszák feketéjüket a hosszu fehér asztal mellett, az este a kártyásoké,billiárdozóké és az ujságolvasóké. A Kaszinónak az a legnagyobb baja,hogy a fiatalok lehet momdani teljesen hiányoznak belőle,kik életet,elevenséget hoznának a Kaszinó falai közé; a Kaszinó az idősebb urak birodalma - hozzám hasonló fiatal ember alig egykettő fordul meg a Kaszinóban. Ehez képest az élet elég csendes; farsangkor a Kaszinó megrendezi nagy bálját - a város legelőkelőbb, legfényesebb bálja ez - nyáron egyszer-kétszer táncos összejövetelt tartanak a kerthelyiségben, egyébként azonban a Kaszinó alig ad életjelt magáról. Valamikor még az első világháboru előtt nagy kártyacsaták folytak a Kaszinóban, itt tartották a politikai konventikulumokat is és mindez élénkséget hozott a Kaszinó életébe; a kártyacsatáknak ma már vége,szerény polgári játék folyik a kártyaszobában ,politikai megbeszéléseket sem tartanak többé a Kaszinóban,melynek élete csendes unalomban fullad. Én magam ujságot olvasni járok a Kaszinóba,beülök az olvasóba,végignézem a napilapokat, képes ujságokat,melyek között több külföldi - német, angol, olasz, francia - is van, ebből telik ki a kaszinói szórakozásom.

Este hét órakor kimegyek a Kossuth Lajos utcába, vagy nyári időben felmegyek a Sétatérre, itt találkozom kollégámmal Dr. Lutz Miklóssal - 1936 márciusában táblabirónak nevezik ki és este háromnegyed nyolcig-nyolcig együtt sétálgatunk; néha csatlakozik hozzánk egy-egy legénykori pajtásunk Huba Aladár árvaszéki elnök,, Vörös Mihály városi tanácsnok, Somogy Géza tanitóképezdei tanár vagy Szentkirályi Ödön ny. bányafelügyelő , egy világlátott agglegény,de legtöbbször kettesben sétálgatunk Miklóssal, kit nagyon szeretek Nálam pár évvel idősebb,nyugodt modoru,igen szimpatikus férfi; legényember,özvegy édesanyjával és édesanyja nővérével Thaly Lujza ny. tanitónővel él és a két asszony ugy pátyolja, ugy pátyolja, ugy kényezteti,ugy vigyáz rá, mintha még mindig kisgyerek lenne - Miklós a család szemefénye, körülötte forog otthon minden; azt hiszem ez az oka, hogy nem nősül meg, nincs olyan lány,ki mellett olyan jó módja lenne,mint otthon édesanyja és nagynénje mellett. Mint fiatalember siriin jár társaságba, harminc éven tul aztán visszahuzódik a társaságtól ,pedig de sokan hivnák,de sokan szeretnék "megfogni" / vagy talán ép ezért tartja távol magát a társaságtól.../ Nagy intelligenciáju,sokat olvasott,sokat utazott férfi, nyári szabadságát rendszerint külföldön tölti - perszе legényember s telik neki olasz és franciaországi utazásokra.. Mi ketten nagyszeriien megértjük egymást,mert gondolkozásunk mindenben megegyezik; én talán durvább fából faragott ember vagyok, háboruban, hadifogságban megedződött keményebb természettel, ő pedig katonaságot,háborut nem látott puha,kényes civil, de ez a kiilönbözőség nem zavarja barátságunkat. Sétálgatás közben megbeszéljük olvasmányainkat,megtárgyaljuk a városi dolgokat, a politika eseményeit, melyekre legbizalmatlanabbul, a legpesszimisztikusabb érzésekkel nézünk; együtt dühöngünk vagy kesergünk a magyar politika visszáságain,melyet érziink,de melyen segiteni nem tudunk. Havonta egyszer szombat este kimenős estét rendezünk Miklóssal; Lutz Miklós is otthon ülő ember,én meg családos ember lévén nem mászkálok el este hazulról,mindkettőnknek jól esik olykorolykor polgári módon szerényen kiruccanni; elmegyünk a Korzóba

egy kis muzsikát hallgatni,embereket látni,legtöbbször velünk tart Dr. Kaufer Imre is, egy jól kereső fiatal ügyvéd, Miklós uti partnere nyári utazásaiban, hármasban elüldögélünk,elbeszélgetünk, elszórakozunk,egy óra felé aztán egy jól eltöltött este hangulatával térünk haza. - Mondom nap-nap után együtt vagyok Lutz Miklóssal s az együttes sétálgatások annyira hozzátartoznak mindennapi életemhez,hogy enélkül szinte lyukasnak, hiányosnak érezném a napot..

A Kaszinón kivül tagja vagyok a Katholikus Körnek is - intelligens katholikus embernek szinte erkölcsi kötelessége a Kör tagjának lenni - de a Körbe sohasem látogatok el, főleg azért nem,mert ide borozni járnak az emberek / tréfásan szent csárdának hivják a Kört / A Katholikus Kör papok, tanárok, tanitók, postások,kishivatalnokok stb tanyája, kik itt isszák meg a napi esteli 3-5 deci "dukanciát"; nos nékem elsősorban pénzem nincsen erre,másodsorban ha lenne is pénzem, nem vagyok borozó ember,étkezéshez szivesen megiszom egy-két pohárral,de hogy délután vagy este beüljek valahová bort inni, azt nem kivánja sem testem, sem lelkem. Persze a Körben is kártyáznak,de mig a Kaszinóban főleg a bridge járja,addig itt a tarokk megy; engemet nem érdekel sem a bridge, sem a tarokk sem más kártyajáték, még nézni sem szeretem a játékot,annyira untat a kártya; a kártyázást olyan üres ~~kicsi~~ lelkü emberek időtöltésének tartom,kik szellemiekkel nem tudják kitölteni az idejüket s hogy agyoniissék az időt,olyan lélektelen eszközhöz nyulnak, mint amilyen a kártya..

Tagja vagyok a Mecsek Egyesületnek is, melynek pécsi embernek szinte becsületbeli kötelessége tagja lenni; egyike ez a város legnagyobb taglétszámu egyesületeinek, tagjainak száma 2000 körül mozog. A Mecsek Egyesületet 1891-ben alapitja Kiss József , a főreáliskola lelkes,természetbarát tanára,ki évtizedeken keresztül mint főtitkár vezeti az egyesület munkáját. Neki lehet köszönni a Mecsek kulturáját, az ő kitartó és szivós munkássága teremti meg a hegyen a nagy és gondozott uthálózatot,ő létesit mindenfelé kilátókat s ő szeretteti meg a pécsiekkel a Mecseket; az első világháboru utáni időkben Kiss József bácsi már sokat betegeskedik és betegeskedése miatt már nem igen tud foglalkozni a szivéhez nőtt egyesület ügyeivel, majd meg is hal; a Mecsek Egyesület vezetését ekkor Nendtvich Andor polgármester veszi át, ki mint egyesületi elnök ép oly buzgósággal és lelkesedéssel csinálja a dolgokat,mint annak idején Kiss József bácsi; elnöksége alatt épiti fel az egyesület a Dömörkapunál a Nendtvich Andor menedékházat,mely igazi otthona lesz a turistáknak. Mondom tagja vagyok a Mecsek Egyesületnek,,de közelebbi nexusba csak 1936-ban kerülök az egyesülettel,mikor beválasztanak a választmányba; szorgalmas látogatója leszek a választmányi üléseknek és az időközönkint a Nendtvich Andor menedékházban rendezett egyesületi vacsoráknak.

Az egyesületben van egy csoport,mely a Mecsek énekes madarai iránt érdeklődik; ennek a csoportnak Páldy Géza MÁV. felügyelő a lelke,ki a Mecseken megszervezi a madárvédelmet,madárodukkal rakja tele a hegyet; 1937-ben Páldy meghivására csatlakozom ehez a csoporthoz,melyből a Madártani Intézet barátainak köre nől ki; sokszor találkozunk fehér asztal mellett,melyhez gyakran megjön Dr. Szlávy Kornál mohácsi közjegyző, a neves madárfotográfus,bemutatja legujabb fényképeit a dunai madárvilágból,olykor előadást is tart kedves madarairól. Tavasszal a csoport végigjárja a Me-

cseket,leellenőrizzük az odukat,milyen madárcsaládok foglalták el őket s a madárotthonokban milyen a költés, a kirándulást aztán közös vacsora fejezi be a Nendtvich menedékházban.

Nemcsak a fehér asztal vagy a választmányi ülések zöld asztala mellett turistáskodom,de szeretem és sürün járom a Mecseket is, a Misina, Tubes, Lapis, Kantavár, Kőlyuk, komári vadászház, Mélyvölgy, Páfrányos, Szentkut ,nos és a Jakabhegy avar gyürü sáncával, régi pálos kolostor romjával, a csodálatos kilátást nyujtó Zsongorkővel stb. mind kedves kiránduló helyeim. Legtöbbször csak egyedül mászkálok a hegyen; barátaim között nincsen turista,Tusi meg a szülések után visszamaradt viszereivel nem birja a gyaloglást; abban bizakodom, ha megnőnek a fiuk, majd ők lesznek kiránduló partnereim; családom, a fiuk megnőnek és mennek saját társaságukkal, a cserészekkel stb. a hegyre s megint csak magamra maradok.

Az Egyetem katholikus diákjait az Emericana katholikus diákegyesület fogja össze. Valamikor az 1920-as években alakult meg az Emericana első corporátiója - a Quinqueecclesiensis - 50 egyetemistával, aztán ahogy emelkedik az emerikánások száma, ugy szaporodnak a corporátiók is /Barania, Ludovicana, Alta Ripa stb. / Az Emericana jelvénye a zöld sapka,melyhez a corporátiók különböző szinü mellszalagokat viselnek. A corporátiók élén egy-egy idősebb tekintélyes ur áll mint prior,kit a diákok által választott senior támogat; mindenegyes corporátiónak meg van a maga familiája, urak /dominusok/, hölgyek / dominák/, lányok /vagy ahogy az Emericánában hivják őket, kisasszonyok /, ezek viselik gondját erkölcsileg, anyagilag a corporátióhoz tartozó fiuknak; a corporátió nagy család,melyben,különösen az idegenből jött fiuk találhatnak otthont,barátokra,leányismerősökre tehetnek szert, összeismerkedhetnek családokkal,kikhez járogathatnak. 1925-ben engemet is felkérnek a Corporatió Quinquqecclesiensis dominusának; az Emericánát fontosnak tartom s ezért is vállalom a dominusságot, mert ez az egyesület távol tartja diákjait az egyetemi zsidó heccelődésektől;s ugy érzem,hogy nekünk idősebbeknek mindent el kell követnünk, hogy az emerikánások megmaradjanak a helyes uton s ha dominus vagyok meg van a lehetőségem arra, hogy az ifjuságot ilyen irányban befolyásolhassam. Nemcsak én gondolkozom igy,de a többi dominusok is,ennek köszönhető, hogy az emericánás ifjak soha bele nem sodródnak az egyetemi kravallokba. Mint dominus gyakran fordulok meg az Emericana ünnepségein, müsoros délutánjain, mulatságain; karácsonykor a familia karácsonyestét rendez,melyen megajándékozzák a fiukat, a tanév végén pedig meghatő ünnepséggel vesznek bucsut a valétázóktól, vagyis azoktó a fiuktól,kik elvégezték az egyetemet és megválnak az Emericánától. A kisasszonyok diszes tarisznyákat hímeznek és pogácsával megrakva ünnepélyesen ~~xxx~~ átadják a fiuknak a felvirágozott vándorbottal együtt; aztán megkezdődik a ballagás, a valétázók "Ballag már a vén diák" dallamával járják körül a Katholikus Kört,hol rendszerint tartják az ünnepséget, a lányok meg egyetemista társaik kisérik őket - a ballagást persze reggelig tartó tánc fejezi be.

Mi pécsi 69-esek egy 69-es kört tartunk fenn s havonta egyszer a Korzóban, Nickben vagy a Hajóban fehér asztal mellett találkozunk ápolva a régi barátságot,bajtársias-

ságot. A 69. gyalogezred parancsnoksága,két zászlóalja és tisztiiskolája az első világháboru elött éveken át Pécsett állomásozott és ez volt az oka annak,hogy a pécsi fiuk mind a 69-esekhez vonultak be önkéntesnek; ennek tulajdonitható hogy itt Pécsett egész sereg volt 69-es tartalékos tiszt él, legénységi ember meg csak elvétve akad egy-kettő; ugyanekkor Székesfehérváron,hová ezred való volt, csak kevés 69-es tartalékos tiszt van, ellenben tömegesen vannak legénységi emberek. Mi pécsi 69-esek erősen összetartunk,ápoljuk a 69-es hagyományokat,nem ~~kxix~~ hagyjuk elhalványulni a háborus emlékeket; bajtársi estéinkre néha bejönnek a vidékiek is,ilyenkor persze örömmel fogadjuk a vidéki cimborákat. 1929 junius 15-én az ezred utolsó parancsnoka Scholtz Béla ny.tábornok látogat meg bennünket, 1931 február 2-án pedig az egykori népszerü ezredsegédtisztünk Falusy Jenő ny. ezredes.Minden év junius 15-én ezrednapot tartunk - a ntellói csta napja ez - ilyenkor reggel a székesegyházban a hősi halált halt 69-esekért Horváth Lajos pellérdi plébános volt ezredlelkész vagy Fejes Károly rácvárosi plébános,ki 1917-től kezdve volt ezredlelkész,gyászmisét mond,lélekben megemlékezünk mindazokról a bajtársakról,jóbarátokról kik ott maradtak valahol Szerbiában, Galiciában, Romániában vagy a Piavénál.; este aztán a fehér asztal mellett találkozva emlékezünk meg az ezred forró napjairól.

1928 szeptemberében Balatonaligán töltök pár napot Cséby Jancsinál,mikor az ujságban olvasom,hogy a székesfehérvári 69-esek ezrednapot tartanak /1928 IX.9 /; felutazom Fehérvárra az ezrednapra,melyen tömegesen vesznek részt legénységi emberek - nagyon sok régi bajtárssal találkozom és igen jól érzem magam közöttük. A székesfehérvári 69-esek évek óta azon dolgoznak, hogy az ezred emlékét megörökitve egy 69-es emlékmüvet állitsanak fel; a gyüjtési akcióban mi pécsiek is erősen kivesszük részünket. A sok fáradozásnak meg is van az eredménye, felállitják Bory Jenő által készitett emlékmüvet,melynek leleplezése 1931 junius 14-én nagy ünnepélyességgel történik meg; az ünnepségen részt vesz József főherceg, ki hadosztályunknak, a 31. hadosztálynak volt a parancsnoka, Mackensen német követ,ki Hindenburg ezredtulajdonosunk képviseletében jelenik meg az ünnepségen, Károlyi Gyula külügyminiszter, Csanády Frigyes gyalogsági tábornok,ki mint fiatal hadnagy a mi ezredünkben kezdte meg katonai pályafutását. Nos és persze összesereglünk Fehérvárra, Fehérmegyéből, Tolnából, Baranyából egykori 69-es tisztek és legények,aki csak teheti mind eljön; eljönnek volt ezredparancsnokaink Krausze Lajos ny. tábornok, Leisz Béla ny. tábornok,ki Krausze után vette át az ezredparancsnokságot, Scholtz Béla ny. tábornok,ki meg viszont Leisz Béla utódja lett az ezredparancsnokságban. És mikor felállunk és a három volt ezredparancsnok vezetésével a katonazene indulójára az ezred régi zászlaja alatt megindulunk a Lövölde kerti gyülekező helyről be a városba, a sok civilből egyszerre katona lesz,az egymást követő századok feszesen,katonásan vonulnak végig az utcán és én boldog vagyok,hogy ujra ott menetelhetek az ezredben; az ünnepség végén diszmenetben vonulunk el egykori hadosztályparancsnokunk József főherceg előtt, fővetéssel, dübörgő haptákmarssal csináljuk a diszmenetet, a békevilágba sem vághatott ki az ezred különb parádémarsot,mint most mi öreg 69-esek. Délben közös ebéd van a

. Hangversenyekre különösen az 1920-as években já-
rok; szivesen hallgatom meg a Pécsi Zenekedvelők Egyesületé-
nek hangversenyeit, aztán egyes kiemelkedő müvészek /Dohnányi
Ernő,Hoehn Alfréd, Schmidthauer Lajos,Vecsey Ferenc stb / ál
tal adott hangversenyeket. 1922-ben a Pécsi Dalárda fennállá-
sának 60 éves évfordulóját ünnepli,ekkor Boldis Dezső dirigá-
lásával Haydn "Négy évszak" oratoriumát adják elő,majd 1935
májusában Rossini "Stabat"materjét" mutatja be a Dalárda.1925-
ben a budapesti Filharmónia hangversenyezik Pécsett Tittel
Bernát dirigálásával,számomra igen nagy élményt jelent a ha-
talmas zenekar müvészi játéka.

A zenével való kapcsolatom 1932-ben válik egész
szorossá,mikor rádiót veszünk. Rádiót először 1924 december
14-én hallok a Nőegyletben; bizony elég kezdetleges dolog még
ebben az időben, fütyül, sivit, krákog,alig lehet belőle vala-
mit élvezni. A rádiózás csak lassan terjed a városban; itt-
ott vesznek rádiót s büszkén hivják meg az ismerősöket rádiót
hallgatni,de ha produkálni akarják a csodálatos gépet,az leg-
többször felmondja a szolgálatot s a rádiótulajdonos letörten
védekezik, hja persze a légköri zavarok miatt nem sikerült a
vétel. Csak ugy 1930 körül kezd a rádió komoly dologgá válni,
kitünő gépek kerülnek piacra és egyszerre rohamosan nől a rá-
diózók száma; igy veszünk mi is a Neidhardt cégtől 1932 novem-
berében 298 pengőért egy Telefunken rádiót; a kor szinvonalán
álló modern gép ez,mely nemes zengésével sok élvezet szerez
nekünk; szeretem a szindarab közvetitéseket akár a studióból,
akár valamelyik szinházból adják őket,de különösen a zenében
találom nagy gyönyörüségemet. A rádión keresztül ismerkedem
meg Händel, Haydn, Mozart,Beethoven, Schubert, Csajkovszki,
Strauss Richard szimfonikus zenéjével,nem győzöm eleget hall-
gatni őket s mentől többször hallom őket annál jobban élvezem
szépségüket; hangversenyekre többet nem is igen járok, minek,
mikor otthon mindent megkapok a legnagyobb müvészek előadásá-
ban. És a rádión keresztül ismerkedem meg az operairodalom-
ma, Mozart, Verdi, Beethoven, Puccini, Wagner,Erkel,Bizet,
Mascagni, Leoncavallo, Weber, Strauss Richard,Delibes stb.ope-
ráival, ujra és ujra meghallgatom s kezemben az operakala-
uzzal valósággal megtanulom őket; öröm és élvezet számomra
egy-egy opera előadás. A zene teljesen betölti életemet,Beet-
howen III, V. VI. VII, VIII, IX. szimfoniája, Csajkovszki
V, VI, szimfóniája, Dvorzsák Uj világ szimfóniája, a három
nagy hegedühangverseny / Mendelsohn, Beethoven, Csajkovszki/
a csipkefinomságu és mégis olyan erőteljes mozarti muzsika,
Beethoven Appassionatája és még felsorolhatnék jó néhány mü-
vet uj szépségekkel telitik meg lelkemet,ugy érzem nélkülük
nagyon szegény lennék, nélkülük üres lenne az életem. Álta-
lában az u.n. klasszikus muzsikát szeretem,melyet megértek,
az uj,modernzenét nem értem és nem szeretem,meghallgatok
egy-egy Bartók müvet,de teljesen idegenül állokvele szemben;
ugy érzem nem ösztönös, szivből fakadó zene ez,de hidegen ki-
számitott magasabb zenei matematika,melynek megértéséhez nem
szépre vágyó lélek,de magasabb zenei szaktudás kell, mellyel
én nem rendelkezem. A komoly zene mellett persze szivesen
hallgatom a könnyü zenét is, aztán a cigányzenét, a cigányok
közül is különösen Magyari Imrét, a hegedünek,a magyar nóta-
nak utolérhetetlen mesterét. A rádió gyakran közvetit dzsesszt
is,ennek csak szalonzenésitett formáját élvezem,az eredeti
rikácsoló, zörejes formáját egynesen utálom.

Komoly zenei eseményei a városnak a székesegyház

elött tartott szabadtéri előadások,melyeken a Zenekedvelők Egyesületének felerősitett nagy zenekara és az összes dalárdákból alakitott hatalmas énekkar működnek közre. 1933 juniusában Pierce "A gyermekek keresztes hadjárata" oratoriumot, majd 1936 juniusában Beethoven"Missa Sollemnisét" adják elő,melyet 1938 juniusában megismételnek. Ez az utóbbi felejthetetlen látványosság, voltakép nem egyéb mint a szentmise dramatizálása. Krisztus - kit mindkét alkalommal Lehotay Árpád, a Nemzeti szinház müvésze személyesit meg - megismétli keresztáldozatát, apostolok, prófétak,szentek,egyházatyák, angyalok stb. sokasága hódol az Üdvözitőnek, a játékot bekeretezi a gyönyörü székesegyház sugárzó,fel-felvilanó fényeivel,orgonabugásával,harangszavával s miközben a nagy dráma lepereg szemeink elött ,Beethowen hatalmas zenéje, zeng, zug a nyári éjszakában. Az előadás egész életre szóló felejthetetlen élmény lesz számomra,de a rengeteg idegen számára is,kik 1936-ban is, 1938-ban is összesereglenek a városba az előadás meghallgatására.

A képzőművészetet a Pécsi képzőművészek és mü barátok társasága reprezentálja a városban; a társaság,melynek a müvész lelkü Török Lajos rendőrfőkapitányhelyettes az elnöke,minden évben megrendezi tavaszi és őszi kiállitásait, melyeken a pécsi müvészek állitják ki müveiket. Az első kiállitásoknak elég mükedvelő szinezetük van,de aztán a társaság körében kinevelődik egy gárda, kik minden mükedvelősködésen tul valóban müvészek; Martyn Ferenc, Gebauer Ernő,Dabasi Kovács Gyula,Nikelszky Géza, Gádor Emil,Gábor Jenő, Miklós / Miertl/ Gyula,Király János festők, Szomor László, Sinkó András szobrászok alkotják a pécsi müvész együttesnek hogy ugy mondjam a törzsét,hozzájuk csatlakoznak más müvészek, a nyomukba lépő fiatal müvészek,ugy hogy a társaság kiállitásainak állandóan nagy számu és komoly müvészi értéket képviselő mütárgy szerepel. Én szorgalmas látogatója vagyok ezeknek a kiállitásoknak és csak azt fájlalom, hogy soha sincsen annyi pénzem,hogy azt mi tetszik s mit szivesen mondanék a magamének,meg tudnám venni.

A városbeli irodalmi élet centruma a Janus Pannonius társaság,mely Surányi Miklósnak, a pécsi származásu neves irónak elnöklete alatt alakul meg; mikor Surányi meghal, az elnökséget Fischer Béla,Baranyamegye litterátus alispánja veszi át. A Janus Pannonius társaság minden vidékiességen tul van,felolvasó ülésein állandóan neves irók szerepelnek s mellettük azok a pécsi irók és költők,kik a társaság körében dolgoznak s kiknek irásai a társaság által kiadott "Sorsunk" folyóiratban jelennek meg. /Weöress Sándor, Csorba Győző,Bárdosi Németh János,Várkonyi Nándor,Zsikó Gyula, Lovász Pál,Kocsis László, Dénes Gizella stb./ Én majdnem mindig ott vagyok a Janus Pannonius társaság felolvasó ülésein,melyet a Vármegyeház uj, müvészi kivitelü közgyülési termében tartanak,amint máshová is elmegyek,ha érdekes előadást hirdetnek,vagy az előadó személye bir különös érdekkel; igy hallgatom meg az Egyetemen Herczeg Ferenc, Eckhardt Tibor, Hegedüs Loránt, Dr. Szabó László, a csillagcikkek irójának előadásait ,a Revizios ligában Julior Feren Llevelyn Jones angol képviselő előadásait, a Muzeum egyesületben a magyar püspökbogádiak, sokác pécsudvardiak népszokásairól tartott bemutató előadásokat. Általában a város szellemi élete igen élénknek mondható,melyben persze nagy

része van az egyetemnek,hol több kiváló professzor / Dr.Molnár Kálmán, Dr. Krisztics Sándor,Dr. Surányi Unger Tivadar, Dr. Pekár Mihály, Dr. Heim Pál, Dr. Entz Béla stb / müködik, kiknek hatása a város szellemi életére elvitathatlatlan.

Nékem persze legnagyobb örömöm most is mint mindig a könyv. Amint a pengő bevezetésével rendeződik anyagi helyzetünk,állandóan vásárolok könyveket,a Szent István könyvkereskedésben folyószámlám van; könyveim javarésze ebben az időben gyülik össze. Történelmi, politikai,irodalomtörténeti,müvészeti könyvek,emlékiratok,a nagy külföldi regényirók müvei, magyar irók könyvei,a magyar klasszikusok kötetei, a Magyar Szemle könyvei,nagy magyar költők gyüjteményes kiadásai ezeknek az éveknek szerzeményei. Előfizetek Szekfü Gyula nivós folyóiratára a Magyar Szemlére, azután egy időben a Litteratura folyóiratra is,előfizetője vagyok a Magyar Jogi Szemlének, a Jogi Hirlapnak,ezeknek összegyülő kötetei is növelik könyveim számát. Általában nagyon megválogatom könyveimet,csak komoly irodalmi értékkel biró szépirodalmi müveket vásárolok, a tudományos müvek közül főleg a történelemmel, politikával foglalkozó müvek,különösen a legujabb kor történelmére vonatkozó memoárok érdekelnek. Sok szép és értékes könyvem van,hogy el tudjam helyezni rengeteg könyvemet, 1934-ben Klein asztalossal egy nagy könyvszekrényt csináltatok,mely összerakható rekeszekből állva az előszobában egy egész falat elfoglal. Könyvtáramnak csak az a hibája,hogy 1930 után fejlődésében megáll; a család kiadásai, a növekvő fiuk iskoláztatása egyre több pénzt követelnek s lassankint kénytelen vagyok lemondani a nagyobb mértékü könyvvásárlásról; megtartom a Magyar Szemlét és a Jogi Hirlapot,előfizetek egy napilapra és a pécsi Dunántulra,de könyvet már csak keveset vásárolok.

Dr. Schwarz Vera egy igen intelligens zsidó tanárnő a Boltivközben kölcsönkönyvtárat tart fenn,ide iratkozom be. Nem aféle sablonos kispolgári kölcsönkönyvtár ez, Dr. Schwarz Vera az intelligens közönségre épit és ennek megfelelően rendezi be könyvtárát,melyben megtalálni a modern angol, német, francia irók müveit,legtöbbször eredeti nyelven; én ezeket a könyveket olvasom. A Kaszinónak szintén van könyvtára,de alig használható,csupa öreg salabakterből tevődik össze a kaszinókönyvtár; 1930 körül aztán megkezdik a könyvtár felfrissitését,tömegesen vásárolják xxxxx a modern magyar szépirodalmi müveket, ekkor elkezdem látogatni ezt a könyvtárat is,melyből magyar irók könyveit veszem ki.

Szeretem a verseket is, az élő költők közül különösen Babits Mihályért, Kosztolányi Dezsőért , Juhász Gyuláért rajongok. Arra persze nincsen mód,hogy a szovjetirodalommal megismerkedhessem, legfeljebb Ilja Ehrenburg egy-egy német forditásban Svájcban megjelent müvén keresztül pillanthatok be a szovjet életbe. A horogkeresztes irodalmat egyszerüen olvashatatlannak tartom,egyszer például neki ülök,hogy elolvassam Hitler "Mein Kampfját" el is jutok nagynehezen a 80. oldalig, akkor abbahagyom az olvasást,annyira prepotensnek, zavarosnak,ellenszenvesnek találom a"Harmadik birodalom" bibliáját,hogy képtelen vagyok tovább olvasni: ugyanigy járok Rosenberg "Mythos des XIX. Jahrhunderts" könyvével - a sivár ocsmányságoknak, szemérmetlen haudozásoknak,nagyképü áltudományosságnak e diszpéldánya a legmélyebb undort kelti bennem,hamarosan

abba is hagyom olvasását.

A sport nem érdekel. Egyetlenegyszer vetődöm el egy futball mérközésre, melyen a pesti Fradi és a Pécsbaranyai Futballklub csapatai mérkőznek s mely igen izgalmas mérkőzés után 4:4-re végződik. Ellenben 1935-ben elkezdek fényképezni; veszek egy kis tükörreflexes Voigtlander gépet és azzal dolgozom; a fényképezés nem tulságosan drága szórakozás, hisz a kitünő német filmek /Agfa, Perutz/ alig kerülnek 2.40 P-be s az el hivás sem kerül többe 1.20 P,-nél. Legkedvesebb szórakozásom lesz a fényképezés,különösen utazáskor,nyaraláskor állandóan vállamon lóg a fényképező gép és egyik felvételt a másik után csinálom. Egymásután telnek meg a fényképalbumok telve felvételekkel azokról a helyekről hol jártam,aztán a családról, gyerekekről - csak azt sajnálom, hogy nem korábban kezdtem el fényképezni,mikor még a fiuk kicsinyek voltak, legalább apró gyerekkoruktól fogva meg lennének örökitve, ami bizony elmaradt..

Vonzódom az irói müvészethez és életem egyik titkos vágya irónak lenni. Korán felismerem azonban,hogy ehez hiányzik belőlem a tehetség,hiányzik a komponáló képesség,emberformáló erő s a kifejezés müvészete; az irodalomnak, irói müvészetnek pedig sokkal nagyobb tisztelője vagyok,hogysem kedvem lenne holmi kezdetleges müvekkel kisérletezni, a dilattánsok amugy is nagy számát növelni. Nálam az irást a naplóirás pótolja; a háboruban is, hadifogságban is naplót irtam s a naplóirást folytattam hazakerülésem után is. Hogy feljegyzéseim értékkel birnak-e vagy sem, nem tudom megitélni; amilyen biztos az itéletem idegen irói müvek dolgában,ép olyan bizonytalan saját irásom értékét illetőleg. / Ma ezek a sok kötetre dagadt naplók a Janus Pannonius ~~muzeum~~ muzeum kézirattárában vannak, szakemberek értékesnek tartják őket s a város félévszázados történelmére vonatkozólag komoly forrásmunkának. /

-

Lassankint elmulik a tél,kitavaszodik és érezni kezdem az egész évi megfeszitett munkát: fáradt, nyugtalan, ideges leszek és alig várom a vakációt,hogy megszabadulhassak a munka terhétől és kipihenhessem magamatÖ örülök a hat hetes szabadságnak,mint egy diákgyerek. Arra hogy valamerre nyaralni menjünk az első években nem is gondolhatunk,anyagi lehetőségeink sincsenek rá,de meg sorra jönnek a gyerekek is és emiatt sem igen tudunk nyaralni menni; szépen itthon töltjük a nyarat, én a Kaszinó kertjében, a sétatér nagy fái alatt,no meg a Balokányi uszodában nyaralok; a nagy modern Balokányi fürdő még nem épült meg, a régi uszoda ez kis medencéjével s körülötte az öreg napkiszitta kabinokkal.

Csak 1926-ban gondolhatunk először nyaralásra, sógoromékkal, Wizinger Jeőékkel, a 3 éves Miklóssal, és az 1 éves Bélával Balatonlellére megyünk,hol három hetet töltünk egy vénkisasszony penziójában, az Adél penzióban. Gyerekkorom óta nem jártam a Balatonnál s vagy 25 év után teli tüdővel szivom a sajátságos balatoni levegőt és boldog vagyok, hogy ujra a nagy tó mellett lehetek. Pedig ez a nyaralásunk nem valami kiválóan sikerül,meg-

lehetős hüvös, esős nyarunk van,olykor napokon át esik a eső, hideg szél csapkod és csak a partról nézegethetjük a ködbe vesző zalai hegyeket és a vadul háborgó szürke tavat. Mellette nagy lekötöttséget jelentenek a gyerekek is. Miklóssal még csak meg volnánk valahogyan,mégis nagyobbacska már,de Bélával igen sok vesződség van; itthon már egész szépen sétált,ugy hogy a gyerekkocsit el sem hozzuk magunkkal,nos egyszer Lellén mikor kissé nagyobbat sétálunk felvesszük az elfáradt gyereket,ettől kezdve egy lépést nem akar tenni saját lábain,addig ordit mig fel nem vesszük, folyton cipelni kell a kis kölyket.

A következő évben 1927 juniusában születik Laci s emiatt nem mehetünk nyaralni. Wizingerék Balatonedericsre mennek,viszik Miklóst is magukkal; én augusztus közepén utánuk megyek s tiz napot töltök velük együtt Alexy Lajosné penziójában, a Fekete kastélyban; ez a falutól jó negyedóra járásra levő urilak valamikor a Nedeczky család tulajdona volt, Deák Ferenc is többször megfordult itt,mostani tulajdonosa Alexyné penziót rendezett be a kastélyban: kedélyes társaság van itt együtt,jó kosztot kapunk,jól érezzük magunkat a Fekete kastélyban.

Jön 1928,már kora tavasszal elkezdünk Wizingerékkel tanakodni,hová menjünk nyáron. Én felvetem a gondolatot, a Balatont már láttuk,,menjünk idén messzebbre,lássunk világot, menjünk a tenger mellé. Tusinak nem tetszik a dolog,hagyjuk az ilyen nagyobb utazásokat arra az időre,mikor majd a gyerekek felnőnek és egyedül utazhatunk; de én csak kitartok a gondolat mellett,Isten tudja mi lesz,hogyan lesz akkor mire a fiuk felnőnek,megöregszünk s talán kedvünk és egészségünk se lesz majd utazni,menjünk most mig fiatalok vagyunk és örömet szerez az utazás. Addig erősködöm a tenger mellett mig sikerül Wizingeréket is megnyerni a gondolatnak,nagynehezen Tusi is beleegyezik,elhatározzuk,hogy a tenger mellé megyünk, Miklóst és Bélát visszük magunkkal, a picike Laci itthon marad Szmodis nagypapáéknál. / Mennyire igazam lesz,ha Tusira hallgatok, semmit sem látunk a világból , öregségünkre igazán nem gondolhatunk külföldi utazásra, igy legalább láttunk mégis valamit a világból. / Kiválasztjuk Icát a Quarneroban, levélileg megállapodunk a Minak penzióval,elintézzük az utlevél kérdést, a Nemzeti Banktól megfelelő összegü lirát szerzünk és augusztus elején indul a család Icába. Én egyenlőre kénytelen vagyok itthon maradni,mert behivnak katonának és csak augusztus 18-á utazhatom le a család után Icába. Jugoszlávián át lemegyek Fiuméba, Fiuméból hajón megyek tovább Icába, a kis kikötőben már várnak az enyémek,majd 24 órás utazás után szerencsésen megérkezem én is Icába.

Egy egész uj világgal ismerkedem meg itt. Itt van a tenger,vize mintha folyékony márvány lenne s milyen üditő benne a fürdés; nagy fehér hajók usznak le délnek,majd meg vitorlások tünnek fel,négyszögü barna vitorlás halászhajók mennek ki a tengerre, aztán csónakok, motorosck jönnek-mennek, állandóan mozgalmas a tenger - az ember üldögél a parton vagy a tengerbe benyuló hosszu mólón s mindig van valami látnivaló, sohasem lehet unatkozni. Aztán itt van Ica hegyre kapaszkodó keskeny frontu magas emeletes házaival,pergő nyelvü asszonyaival,nehéz járásu halászaival,a sok nyaralóval, vannak közöttük németek, csehek, magyarok, az olasz szó mellett sok mindenféle szó hangzik az utcákon; számomra nagy szóra-

kozás járni a kis olasz halászváros zegzugos utcáit. Sokat sétálunk; átmegyünk a szomszédos Icicibe, vagy tovább sétálunk Lauránába, végig a tengerparton villák, kertek között vezet ide az ut, élénk életü fürdővároska ez; a közeli Abbáziába villanyossal megyünk be: világhirü fürdőhely,hatalmas szállodák, gyönyörü villák, parkok,nagy pálmafák és zajos nagyvilági élet, a nagy szállodák terraszán zene szól, táncolnak, márkás autók tömege táborozik az utcákon,a gazdagság, a luxus éli itt a világát. . Egy alkalommal meg csónak kirándulást teszünk Moschienába, eldugott öbölben fekvő bájos kis fürdőhely ez. - Fiume egy ugrásra van Icától, hajóval talán egy félórás ut; egy napon bemegyek Fiumába és megnézem a magyar szent korona egykori gyöngyét. Nagy kőrengeteg a város, fát, zöldet a vasutra vezető utca kivételével alig látni a városban; járom a széles bulvárdokat, majd belekeveredem a zegzugos keskeny belvárosi utcák tömkelegébe,olyan keskenyek ezek az utcák,hogy kinyujtott karral elérhetni a két szembenfekvő házsort; magas emeletes házak, az ablakokban kiakasztott száradó fehérneműk,nehéz olajszag,melyet főzésre használnak s nyüzsgő embertömeg,főleg pedig rengeteg gyerek,gyerekfalkák kiabálnak,játszadoznak, szaladgálnak mindenfelé. Majd nézdelődöm a kikötőben, nagy gőzösök, helyi hajók,halászbárkák tömege sorakozik a kikötőben,hajók indulnak, érkeznek - elöttem élénknek tünik fel a kikötő,de beszélek fiumeiekkel,kik azt mondják halott itt most minden,mikor magyar világ volt itt Fiuméban,akkor volt igazán nagy élet a kikötőben. Itt is, ott is pofoncsapott kalapu,fehér keztyűs karabienerik tünnek fel, kettesben sétálgatnak s vigyáznak a rendre, aztán zöld egyenruhós financierik, kalapjuk mellett hosszu fácántollal,majd meg lépten-nyomon bojtos sapkás, csizmás, tőrös ~~xx~~ fekete ingesek - a városban nem igen szeretik őket; a város gyanakodva ,bizalmatlanul szemléli a fascistákat s habár mindenütt ott diszeleg Mussolini képe a városban nincs valami nagy talaja a fascizmusnak. Napközben is igen élénk és mozgalmas Fiume képe,hisz itt mindenki kinn él az utcán,de este még nagyobb lesz az élénkség. leszáll az alkonyat,villanylámpák ezrei gyulladnak ki. a piazzán fel és alá kavarog a sok ember, a kávéházak kis asztalai körül összezsufolódnak a feketéző, levegőző emberek,mindenfelé zene szól - milyen lehetett az élet itt Fiuméban akkor,mikor egy ország egyetlen kikötője volt,nem ugy mint most a legutolsó s a legelhanyagoltabb a sok olasz kikötő város között..

Mindent összevéve jól érezzük magunkat Icában bár Bélával sokszor van boszuságunk,mert a három éves kis kölyök rengeteget bőg, sokszor maga sem tudja miért; van ugy hogy Lauránától egész hazáig végigbőgi az utat.

A következő évben 1929-ben ismét a tenger mellé megyünk, ebben az évben nemcsak a 6 éves Miklóst,4 éves Bélát, de a 2 éves Lacit is visszük már magunkkal. Ezuttal Grádóba megyünk; Triesztig vonattal utazunk,fél napot töltünk itt,ez idő alatt megnézzük a várost,mely sokkal nagyobbnak, komolyabbnak tünik fel előttem mint Fiume, aztán délután hajóval megyünk tovább Grádóba,hová két órás hajókázás után érkezünk meg. Grádóban töltjük az egész augusztus hónapot, szállásunk a Lydia penzióban lesz. Grádó sziget a nagy trieszti öböl északnyugati sarkában; a sziget nem tulságosan nagy terjedelmü, két óra alatt körül lehet sétálni,

222/1

Tusi, Évike
1937 IV.

222/1

222/1

Évike keresztelője, 1937 II.

Évike 1937. VII.

Évike utolsó fényképei 1937.IX.4.

†

Drága kis leányunk

ÉVIKE

1937 szeptember 11-én délelőtt 9 órakor hosszu szenvedés után hét hónapos korában az angyalok közé költözött.

Kis angyalkánkat szeptember 13-án d. u. 1/25 órakor kisérjük Pécsett a központi temető ravatalozójából utolsó utjára.

Kis halottunk lelkiüdvéért 1937 szeptember hó 14. napján d. e. 8 órakor mutatunk be a székesegyház Corpus Christi kápolnájában egy a[illegible]ali szent misét.

Pécs, 1937. szeptember hó 11.

Viszontlátásra é[illegible]es kis Évikénk!

vitéz Dr. Arató Jenő
és neje Szmodiss Etelka
szülei.

Dr. Neusiedler Antal
és neje Rozgonyi Emília
Szmodiss Ödön és neje
Weidinger Etelka
nagyszülei.

Arató Miklós
Arató Béla
Arató László
testvérei.

Wranitsch G. temetk. int. Pécs, Szigeti o. 12.

TAIZS JÓZSEF PÉCS

222/3

Évike sírja

222/4

Laci öcsém és Szikszai Edit esküvője
1936 X.3.

Nemzeti Kaszinó

226/1

Katholikus Kör

Apám 1936-ban (80 éves)

226/2

Dr Lutz Miklós, 1936

a sziget egy részét a fürdőtelep foglalja el szállodáival, penzióival, magánvilláival, kertjeivel, nagy strandjával, másik részét pedig a régi városka zeugzugos,olajszagu,szük utcáival. A strand hatalmas területen terül el,finom homo/á - ban száz és száz tarkabarka fürdősátor szinesedik; és a nagy strand tele van emberrel, főleg gyerekkel, a finom homok,a tenger felé lassan lejtősödő part, a parti viz sekélysége elsőrangu gyermekfürdővé teszik Grádót /mellette a szigeten egy lassu járásu öntöző autón kivül se kocsi, se autó nincs és igy ez sem veszélyezteti a Grádót ellepő gyerekhad épségét. / A strandon egész nap nagy az élet,zsibong a sok fürdőző, gyerekek hangoskodnak, karameli /cukorka/ s gelati /fagylalt/ árusok kiabálnak, banyinák / fürdős asszonyok / ujsátrakat állitanak fel, vagy a régieket szedik szét - ugyancsak hangos és mozgalmas a nagy strand élete. Mi jóformán az egész napot kinn töltjük a strandon; alkonyat tájban aztán sétálni indulunk,sétálgatunk a parkban vagy végigjárjuk a sziget körül huzódó parti sétányt,avagy a kikötőben nézdelődünk,melyben állandóan sok halászbárka, kisebb-nagyobb hajó áll; esténkint a banda cittadina az egyik téren hangversenyt ad, kisétálunk ide s hallgatjuk a muzsikát. A főutcán egymás mellett sorakozik a sok étterem, kávéház, cukrászda, gelateria és tele van itt minden emberrel; hetente kétszer,csütörtökön és szombaton este nagy koriandoli csata folyik a Főutcán,tarkabarka lampionok, szines villanylámpák sokasága alatt jókedvü embertömeg hullámzik fel és alá, harsog a muzsika,kigyóznak a hosszu szerpentim szalagok, csak ugy záporozik a szines koriandoli /konfetti / - a meleg nyári este tele van kacagással s valami önfeledt vidámsággal..

Gyakran teszünk kirándulásokat,a fürdőigazgatóság nap-nap után hirdeti a gitákat,társas kirándulásokat s mi szivesen veszünk részt ilyen kirándulásokban.

Hajókirándulást teszünk Porto-roséba,a szép tengeri fürdőbe; motorcshajóval kiránduluk Akvilójába: az ókori világváros helyén most egy kis község áll,az egykori dicsőségre csak a hatalmas bazilika emlékeztet,mely épen megmaradt.; csónakkirándulást teszünk San Barbanában: kis sziget, kápolna, bucsujáró hely - mikor hazaindulunk sötét viharfelhők vonulnak fel az égre,minden pillanatban várjuk, hogy ránk zudul a vihar; az utolsó pillanatban érkezünk haza,alighogy beérünk a kikötőbe kitör a vihar,rettentő vihar söpör végig Grádón,állandó villámlobogástól fényes az ég, szakadatlanul dörög, az eső esik, mintha vödörből öntenék, ha ez a vihar a tengeren ér el bennünket,sosem kerülünk haza többet..

Egy kiránduló társasággal elmegyek Görzbe,motoros csónak visz át bennünket Pontile de Grádóba,honnan autóbusszal megyünk tovább. Számomra megrendítő élmény ez a kirándulás, járni az egykori véres csaták helyét; megnézzük a nagy redipugliai katonai temetőt, aztán elöttünk Doberdó napsütésben izzó kietlen kőrengetege,mindenfelé lövészárkok, rozsdás drótakadályok,szanaszét heverő konzervdobozok stb. - mennyi ember kinlódott, szenvedett és halt meg ezen a szörnyü helyen; a görzi ossarium,hol hősi halottak koponyái, csontjai sorakoznak egymás mellett, a temetőben körüskörül hősi halottak sirjai domborodnak,közöttük sok magyaré is; a gránátverte görzi vár - s amerre csak nézünk hegyek,melye-

ken valamikor a háboru minden iszonya tombolt, szinte hallani vélem az ágyuk dübörgését, a haldoklók jajliáltását,az elcsendesedett vidéken még ma is ott ül a háboru rémülete..

S egy örökre felejthetetlen kiránduláss: Tusival megnézzük Velencét a tengerre épült várost / Wizingerék otthon maradnak a gyerekekkel./ Mindössze egy napot töltünk Velencében,ugyszólván csak kóstolót kapunk ebből a csodálatos városból,de igy is nagy élményt jelent számunkra. A Canale grande ódon palotáival,, a Dózse palota festményeivel,mükincseivel, a szinekben fürdő Szent Márkus templom, a Campanile csodálatos kilátásával, a Szent Márk tér, Európa legszebb tere palotáival, galambjaival , a Rialto hid üzleteivel,a szük Merceria nagy nyüzsgésével és itt is, ott is templomok,kis terek, apró zegzugos utcák,,csatornák,régi paloták álmodozva nézik magukat vizükben s gondolák, melyek mint nagy hattyuk suhannakvégig a várost behálózó csatornákon - csodálatosan szép Velence ! Akármerre megyünk, akármerre járunk mindenütt egy nagy történelmu mult emlékeivel találkozunk; viszont a Lidó nagy luxus szállodái a modern kor zajló életét vetitik szemeink elé. A végén fájó szivvel hagyjuk el Velencét ,minden vágyunk,hogy mégegyszer visszatérhessünk ide és ne csak futólagos látogatásra, de hosszabb időre. / Sajnos nem teljesedik ez a vágyunk s ma már örökre lemondhatunk róla, hogy mégegyszer viszontlátjuk Velencét... /

I modern

Két éven át külföldön nyaraltunk,ujra a Balatonhoz huz szivünk és igy 1930-ban Wizingerékkel Balatonberénybe megyünk., hol özv. Zsivkovitsné,Erzsébet penziójában lakunk. Viszontlátom Berényt, hová gyermekkoromban szüleimmel jártunk - pár uj villától eltekintve azóta sem sokat változott - és én örömmel járom a régi helyeket.

1931-ben ujra Lellén vagyunk,ezuttal a két hónapra kibérelt Mayer villában saját háztartást vezetünk; a család az egész két hónapot kinn tölti, apósomék is velünk vannak.

1932-ben és 1933-ban a Siófok melletti Balatonujhelyen nyaralunk Salamon Ilona Fenyves penziójában. Balatonujhelyt azt teszi nagyon kellemessé,hogy közvetlen Siófok mellett van, a Sió csatorna északi oldalán fekszik Siófok,déli oldalán Balatonujhely és igy ugy vagyunk mintha Siófokon nyaralnánk, élvezzük a modern és igen élénk Siófok minden szépségét, előnyét. Általában nagyon jól érezzük magunkat Balatonujhelyen; mindkét nyáron nagyon kellemes társaság van együtt a Fenyves penzióban, nappal élvezzük a tó bársonyos vizét esténkint itt vagy ott szórakozunk.

Balatonujhelyen nyaralván nagyon sok kirándulást teszünk, ellátogatunk a különböző balatoni fürdőhelyekre,megnézzük a Balatonvidék nevezetességeit. Keszthely a kis zalai fürdőváros,hol sok osztrák nyaral; Héviz, melegvizü gyógyfürdő; Bélatelep a fonyódi hegy tetején gyönyörü kilátással; Balatonföldvár az előkelő dzsentri világ fürdője; Szárszó a pesti kis zsidók fürdője; Révfülöp kispolgári fürdőhely; Szigliget a hegy tetején ősi várromjával és gyönyörü kilátásával; a koporsó alaku szőllőkoszoruzta Badacsony Kisfaludi Sándor és Szegedi Róza présházával; Tihany ősi apátságával; Balatonfüred régi kulturájával; a kedves fekvésü Almádi szőlleivel, gyümölcsöseivel; Sümeg Kisfaludy Sándor ~~kuix~~ kuriájával, öreg házaival, Darnay muzeumával és kinn a temetőben Kisfaludy Sándor és Szegedi Róza sirjával; Tapolca cseppkő barlangjával - sorra járjuk ezeket a helyeket, néha vonattal megyünk, máskor ,legtöbbször ha-

jón élvezzük a hajókázás örömeit. Olyan szelidnek,olyan békésnek tünik fel a nagy tó, pedig tud nagyon vad is lenni; 1933 julius 16-án délután hirtelen vihar tör ki,mely fákat csavar ki, csónakokat tör össze, kisebb hajókat partra dob, egész sereg halálos áldozata lesz ennek a váratlanul kirobbant,óriási erővel dühöngő viharnak.

1934 nyarán Miklóst kivisszük Grázba német szóra; Tusival megbeszéljük,ha már ugyis kivisszük Miklóst Ausztriába,nyaraljuk mi is odakünn. Választásunk a Gráctól vonattal kb. félórára fekvő Gratweinra esik, Egy hónapot - juliust - töltünk itt, szálláson és ellátáson özv. Bruunénál leszünk. Gratwein tipikus kis osztrák "Sommerfrische"; hegyek, erdők, rétek,szép kiránduló helyek,barátságos Gasthausok s a falu mellett egy kis tó a Weihermühle, ide járunk fürödni; a hegyek között gyakran esik az eső,ezért üde, friss,zöld minden, a hazai kánikulának, hőségnek nyoma sincs,kellemes enyhe az időnk. Sétálgatunk, fürdünk a Weihermühlében s kirándulásokat teszünk. Megnézzük a közeli reini ciszterci apátságot, kisétálunk Hörgas-Pauliba,hol nagy tüdőszanatórium van, átmegyünk Strassengelbe,hol a hegytetőn kis középkori gótikus templom áll, megnézzük Judenburgot, ez egy idillikus k fekvésü csendes kis nyaralóhely Strassengel alatt. Kirándulunk Maria Trosra a Grác melletti hires bucsujáróhelyre, Göstingbe, megnézzük ősi várát,honnan gyönyörü kilátás esik a Murára és a környező hegyekre; kirándulunk aztán Gleichenbergbe ,a világhirü gyógyfürdőbe, elmegyünk a Packstrassen át a Wörthi tóhoz,megnézzük Pörtschachot ezt a szép nyaralóhelyet,fürdünk a wörthi tóban, visszafelé meg megnézzük Klagenfurtot, ezt az érdekes osztrák várost / 1849 után Görgey Artur volt itt internálva./

De főleg sokat járunk be Grácba. Keresztülkasul járjuk ezt a nagy és igen élénk életü várost; járjuk régi utcáit,megnézzük templomait,történelmi emlékeit,muzeumait, üldögélünk a Stadtparkban,meg fenn a Schlossbergen,honnan gyönyörü kilátás nyilik Grác körynékére - élvezzük a város történelmi levegőjét és elevenen zajló nagyvárosias életét.

Általában nagyon jól érez ük magunkat kinn Ausztriában,pedig az osztrák köztársaság igen viharos időket él át. A nácik hevesen ostromolják a Dollfuss rendszert, mindenfelé nagy tüntetések zajlanak le, az utcákon nagy puffanással durrannak a "böllerek" nagy riadalmat keltve a gyanutlan járókelők között. Az áldatlan belső háboruságot elsősorban az idegenforgalom érzi meg,az idegen vendégek,kik csendet, nyugalmat keresnek és nem folytonos kravallokat mind elmaradnak Ausztriából; amerre csak járunk üres minden s a szállodások, penziósok,vendéglősök kétségbeesetten jajgatnak, hogy a vendégek elmaradása tönkreteszi valamennyiüket; igy van ez különben Gratweinben is,más években, mint mondják,tele volt nyaralókkal a község,most meg alig vagyunk páran nyaralók. S a helyzet egyre sulyosbodik. Julius 25-én ép benn vagyunk Grácban,mikor estefelé nagy izgalom támad a városban, hire szalad,hogy Bécsben náci lázadás tört ki és Dollfuss kancellárt meggyilkolták; izgalmas napok következnek,mozgósitják az "executivát", tele lesz minden fegyveres rendőrökkel, Heimwehrekkel,tömegesen tartóztatják le a náci gyanusakat, de a nyugalom nem áll helyre, a kravallok folytatódnak. Julius 28-án ismét Grácban vagyunk s Dittrichékkel - Miklós házigazdáival - és Miklóssal a Stadtparkban sétálgatunk, mi-

kor egyszerre fegyverek kezdenek ropogni,majd böllerek buffannak,mire a parkban időző sok ember,asszony, gyerek - köztük mi is - fejét vesztve menekül a parkból a környező házakba; hogy tulajdonképen mi történt máig sem tudom, a kapualjból hová sokadmagunkkal menekültünk látom,hogy egy Heimwehr század vonul végig rajvonalban a Stadtparkon, aztán elcsendesedik minden,majd lassankint ujra megindul a Stadtparkban és környékén az élet. Mindenesetre az a meggyőződés alakul ki bennem,hogy a rendszer nem fogja magát sokáig tartani; azt tapasztalaom, hogy csupán az idősebb generáció áll a kormányzat mellett,ellenben a fiatalság teljes egészében Hitlerista, sőt harcias Hitlerista; a kormányzat exponensei nem mernek határozottan fellépni a nácik ellen,mert szemmel láthatólag attól félnek,hogy változás esetén meggyilik a bajuk a hatalomra került nácikkal; az a rendszer pedig,mellyel a nép nagy többségét alkotó fiatalabb generációk ellenségesen állnak szemben,mely mellett csak óvatos öregek, félénk hivatalnok állnak,sokáig nem tarthatja magát.

Szeretem Grácot s a zürzavaros viszonyok dacára is jól érzem magamat ebben a szép városban; s később is,mikor Bélát viszem ki Grácba,vagy hazahozom a gyereket szívesen töltök egy-egy napot Grácban s örülök mikor viszontláthatom a Herrengasse régi házait, a Schlossberget,az Uhrturmot, a Murát, a Hilmteichet stb.

1935-ben ujra a Balaton mellett nyaralunk és pedig Balatonmárián; ez egy csendes,olcsó,kispolgári nyaralóhely, a parti homoksáv végig be van szőllőkkel ültetve s a szőllőkben állnak a villák; mi a Varga villában lakunk, hol saját háztartást vezetünk. 1936-ban Balatombogláron I

1937-ben születik Évike,sokat betegeskedik,jóformán egész nyáron át beteg,ebben az évben otthon maradunk, nem megyünk sehová.

1938-ban Laci hilusaival van baj,s bár rendbe jön, az orvos óvatosságból azt ajánlja,hogy nyárra vigyük valami erdős,hegyes helyre, a hegyi levegő jót tesz majd tüdejének. Baranyában a Keleti-Mecsekben van egy kis falu Kárász, a hegyek, erdők között nagyon szép a fekvése; ezt a falut választjuk ki nyaralásra. Kárásznak van egy lelkes plébánosa ,ki hogy pénzhez juttassa a meglehetős szegény népet megszervezi a községben nyaralók ellátását,saját maga ellenőrzi a községben a házak, szobák rendjét,tisztaságát,melyekben nyaralókat helyeznek el,állandóan szépiti a községet, strandot,klubházat épittet - munkájának köszönhető,hogy az elhanyagolt faluból csinos kis nyaralóhely lesz, melyet minden évben sok vendég keres fel; főleg kis pénzü keresztény középosztálybeli családok nyaralnak itt,kik pihenni akarnak és nem nagyvilági életet élni; mindenesetre Kun Lajos eléri a célját,a nyaralók pénzt hoznak a községbe a lakósság szépen megtollasodik s a jó mód meglátszik a községen is, rendes házak, tiszta udvarok sorakoznak egymás mellett várva a nyaraló vendégeket. Mi Szeli Imrééknél veszünk ki két szobát,ebédezni a községi vendéglőbe járunk, reggelit,vacsorát Tusi készit otthon. Nagyon jól érezzük magunkat Kárászon,csupa hozzánk hasonló lateiner család nyaral itt,kikkel hamarosan összebarátkozunk; a délelöttöt a falu végi erdő szélén levő strandfürdőben töltjük,estefelé a klubházban üldögélünk,vacsora után ujra csak együtt van a társaság,a meleg nyári estében sétálni indulunk; sok gyerek van,kik "farkascsordába" verődve nagy játszásokat csap-

I hyaralunk,a Kovács házban van a lakásunk,saját háztartást veze

228/1

1931. VI.14. 69-es ELŐRE!

228/2

1936

228/2

Ilonka húgom Marikával 1932

230/1

Állnak: Harsány Imre, Dőry Dénes, Szendrődi Rezső, Tátrafy István, A.J. Szigriszt Tibor

Ülnek: Szendrő Otmárné, Szendrő Otmár, Szigiszt Tiborné, Boros István

230/2

A.J. Dőry Dénesné, Dőry Dénes, Dobos Lajosné, Németh Ferenc, Tusi, Boros Istvánné, Bartels Károlyné, Szörényi, Ifcsics Imre, Bartels Károly, Bókay Béláné, Jávor Lehel.

1935 I.19

242/1

Gradó, 1929 VIII.

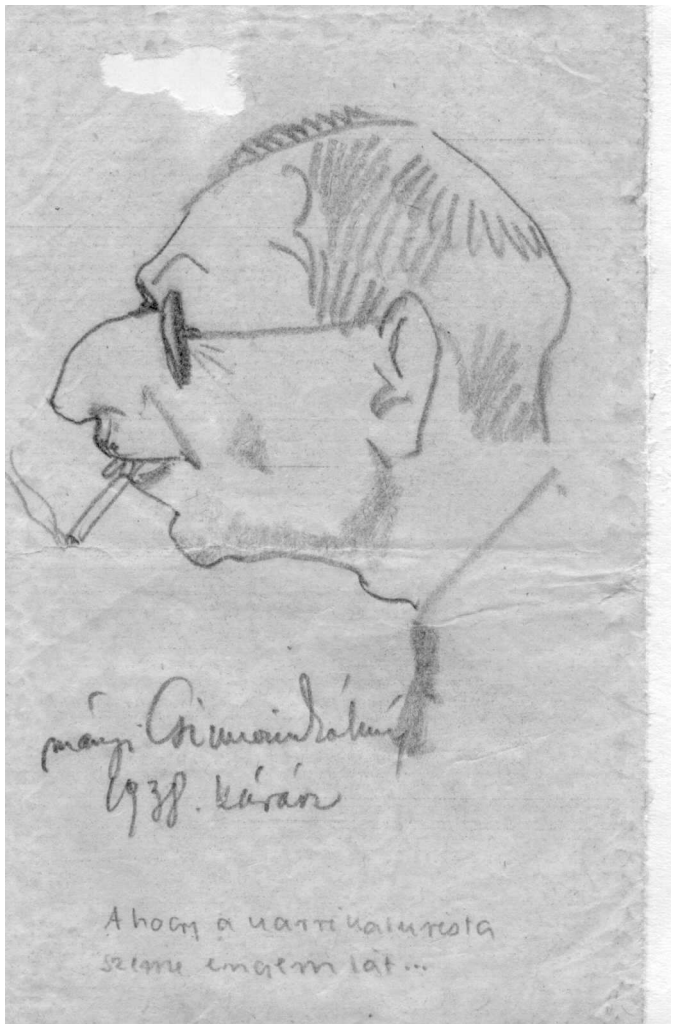
Balatonboglár 1936, VII.

242/2

Balatonboglár 1936, VII.

242/3

Kárász, 1938

242/4

244/1

Keszü 1938

Vucskits Imre

siklósi főbiróné lenne,ki vendégeket lát magánál,szereti a sok embert, a vandégéket a társaságot és nem számitgat,nem krajcároskodik,olcsó pénzért fejedelmi kosztot ad a vendégeknek; annál többet számolgat Jenő bácsi, a hosszu,vékony ember folyton ir, folyton számol,olvassa a kifliket,zsemlyéket ,kockacukrot stb csakhogy nála meg az a baj,hogy mig kicsinyben krajcároskodik,nagyban meg elfolyik kezei közül a pénz,ép ugy nem tud gazdálkodni, mint ahogy nem tud gazdálkodni Mariska néni és emiatt állandóan zavarokkal, nehézségekkel küzködnek.

Én szeretek Vadnaiékhoz kijárni,mert kedélyes társaság szokott náluk együtt lenni és vidám élet folyik a Vadnai házban; van ugy hogy Tusi is kijön velem,van hogy Miklóst is kiviszem magammal,de legtöbbször egyedül megyek ki pár napra, Mariska néni, Jenő bácsi szivesen fogadnak / mikor hazajövök valósággal ugy kell rájuk erőszakolnom a penzió árát,melyet sehogysem akarnak elfogadni,hiszen rokon vagyok / a Néma, Mariska néniék régi öreg,néma cselédje artikulálatlan örvendezésekben tör ki láttomra, a Sanyi meg - ez Mariska néni ütődött öccse-beszámol legujabb házasodási terveiről - örökösen házasodni szeretne szegény - no meg bemutatja legfrisseb rajzait, felolvassa legujabb költeményeit; mert hogy Sanyi "müvész",portrékat rajzol / ha ugyan portréknak lehet tekinteni azokat az élettelen, merev, a világon senkire sem hasonlitó figurákat,melyek Sanyi ceruzája alól kikerülnek / mellette verseket ir / ha ugyan verseknek lehet tekinteni azokat a formátlan, sántitó,rimes klapánciákat,melyekben megénekli a legutóbb lezajlott vásárt, a házőrző kutya lekölykezését s más ezekhez hasonló fontos eseményeket./

A Vadnai házban legtöbbször ugyanazokat az embereket találom,kik nyarankint ujra és ujra visszatérnek Harkányba a Vadnai penzióba, helyes asszonyok, csinos lányok mindig szép számmal vannak Vadnaiéknál. Délelöttönkint a strandon vagyunk, estefelé a szép parkban hallgatjuk a fürdőzenekar játékát, vacsora után meg a Deimban vagy a Zilczernél üldögélünk,illetőleg dehogy is üldögélünk,nagyokat táncolunk,mert Harkányban vacsora után még a bénák is egyszerre egészségesek lesznek. Néha összeszedelőzködik a társaság s kirándulunk Drávaszabolcsra,nagyszerü halpaprikást eszünk a Zsinkóban, máskor átsétálunk Gyüdre,az egy óra járásra fekv" bucsujáróhelyre,melynek nagy, fehér, két tornyu temploma élesen válik el a Tenkes zöld hátterétől, avagy átmegyünk Siklósra,megnézzük a régi várat,melyben valamikor fogva tartották Zsigmond királyt; a vár s a hozzátartozó siklósi urodalom valamikor gr. Batthyány Kázméré, Kossuth 1849-es külügyminiszteréé volt, ki az emigrációban kolduszegényen halt meg,, ezekben az időkben Gr. Benyovszky Móric többszörös baranyai főispán a vár ura. -Szeretem Harkányt, a fürdőtelepet belengő finom kénes illatot, a szép parkot, a kedélyes társaságot, a vidám nyári életet s mindig szivesen jövök ide egy kis "utónyaralásra."

Budapesten majdnem minden nyáron töltök egy-két napot; mig Ilonka hugomék Pesten élnek náluk szállnak meg,mikor Pestről kikerülnek Téténybe,vagy jóbarátomékhoz Fehér Ferencékhez vagy a Hadik penzióba megyek szállásra,ha pedig Tusival együtt megyünk fel,akkor meg Tusi nagynénjénél özv. Szmodis Kálmánnénál szállunk meg . Szeretem Pestet,élvezem az embertől nyüzsgő utcákat, a nagyváros hatalmas tempóju életét a fényben uszó estéket, az estében ragyogó Dunapart szinte el-

varázsolt világát; s járom a várost, a Várat, a Városligetet, a Margitszigetet,meglátogatom a muzeumokat,képtárakat, szinházba, moziba megyek,este valamelyik kávéházban zenét hallgatok, szóval kiélvezem a nagyváros nyujtotta szórakozási lehetőségeket. Olykor kirándulást is teszünk, igy egy alkalommal Tusival hajón kimegyünk Visegrádra,hol apám fivérének Géza bácsinak özvegye él,meglátogatjuk őket s megnézzük a várromot is, honnan gyönyörü kilátás nyilik a ~~Kmy~~ Duna kanyarra, 1938-ban pedig Esztergomot látogatom meg. A Duna felett magasra emelkedik a hatalmas kupolás székesegyház s körülötte érdekes látványt nyujt a régi esztergomi vár; mostanában ástak ki az Árpádok régi várát és én megilletődve szemlélem a román stilusu helyiségeket,melyekben valamikor az első magyar királyok lakoztak. - Többször megfordulok Nagytétényben sógoroméknál Vörös Laciéknál; Lacit a tétényi fegyvergyár vezetésével biztak meg, mégmutatja a gyárat, melyet katonailag erősen őriznek, nagyon szép lakásuk van a gyárban; lakás ide, lakás oda ,én nem szivesen laknék itt,de Laci és Ilonka jól érzik magukat Tétényben.

1927-ben Budapesten jár Walter Teewissen, volt Nikolszki Y.M.C-A megbizott, erre az alkalomra az ország minden tájáról összegyülekeznek a volt nikolszki hadifoglyok, felutazom én is és a régi országházban szép ünnepség keretében üdvözöljük egykori patrónusunkat és jótevőnket.

1933 nyarán Gödöllőn rendezik meg a világ dzsemborit, a világcserkészet nagy találkozóját. Tusival felmegyünk Pestre s többször kilátogatunk Gödöllőre a dzsemborira. A királyi kastély nagy parjában a világ minden tájáról összesereglett cserkészek táboroznak,az egyes nemzetbeli fiuk jellegzetes módjukon épitik meg és diszitik ki táborukat; rengeteg ember van kinn és érdeklődéssel járjuk a nagy cserkészvárost s kiváncsian nézzük a fiuk életét, a fiuk között folyó vidám csencselést,aztán a szabadtéri szinpadon folyó bemutatásokat,táncokat,cserkészjátékokat, este meg tábortüzön veszünk részt. Találkozunk a táborban a cserkészet megalapitójával Baden-Powellel, az öreg Bi-Pivel is,ki végigjárja az összes nemzetek táborát s kit a fiatalság mindenfelé nagy lelkesedéssel fogad.

1938-ban a királyi várban kiállitják a szent koronát és a koronázási jelvényeket; felutazom Pestre, hogy kihasználva a ritka alkalmat megnézzem a nemzeti kincseket. Hosszu embersor áll a királyi palota elött, vagy egy óráig tart mig lassan-lassan beérünk a ragyogó diszterembe,hol a korona és a koronázási jelvények ki vannak állitva; és én áhitattal szemlélem a történelmi ereklyéket, a szent koronát,mely annyi nagy királyunk homlokát érintette s melyet szoborszerü mozdulatlanságban álló testőrök és koronaőrök őriznek.

Pesten egyébként mindig sok rokonunk élt, azonban alaposan megritkitotta őket a halál. Meghalt apám fivére Neusiedler Géza bácsi,özvegye megpróbálta tovább folytatni a Ferenciek terén levő Neusiedler éttermet, de nem ért hozzá,kénytelen felhagyni az üzlettel,vagyona roncsaival kiköltözködik Visegrádi villájukba és odakinn él, lányai férjhez mentek, fiai megházasodtak s járja mindegyik a maga utját. Meghalt apám másik fivére Neusiedler Pali bácsi is,feleségét Mari nénit, a gyermekei tartják.Zadria Vilmos bácsi, a Valéria kávéház főpincére ugyancsak

~~Meghalt fotocége~~

meghalt, özvegye Klára néni - apám nővére - két lányával Jolánnal és Margittal kézimunkázásból,varrásból tartják ~~xxfxmm~~ fenn magukat. Tőkés Zsiga bácsi szintén meghalt,özvegye Tera néni - apámmásik nővére - egyik Pest környéki szeretetotthonban él, ugy a Kispipát mint az Erzsébet köruti Tökés éttermet eladták, az idősebbik fiu Géza az OMTK. nyugati pályaudvar melletti absztinens éttermét vezeti, a másik fiu Rudi szintén üzletvezető egy étteremben. Meghalt keresztapám Gerstner Adolf is,felesége Lotti néni - apám harmadik nővére - gyermekeivel Tónival, Lujzával, Jankával él együtt, Tóni textilkereskedő, Lujza magántisztviselőnő, Janka birósági tisztviselőnő és igy tisztességesen meg tudnak élni. Ha rövidebb időt töltök Pesten nem igen van módom rá, hogy a rokonságot felkeressem,de ha hosszabb ideig vagyok Pesten meglátogatom őket és nem engedem,hogy teljesen elhalaványodják a rokoni kapcsolat. Ha van időm kiugrom a Farkasréti temetőbe,meglátogatom Pali öcsém sirját,melyet Ilonka hugom gondoz.

- Általában nagyon szeretek utazni,mozogni,világot látni, ismeretlen városokkal megismerkedni,megfigyelni, hogy milyen az élet másutt. Anyagi körülményeim a külföldi utazásokat nem engedhetik meg, bármennyire szeretnék sosem jutok el Svájcba, Párisba, Londonba, Rómába, de még csak Bécsbe sem,de ha módom van rá legalább egy-egy magyar várost nézek meg vakációm alatt. Igy kerülök el 1933-ban Veszprémbe, a város maga sablonos vidéki város,de érdekessé teszi régi vára, melynek falai meredeken zuhannak le a mélybe,gyönyörü kilátás nyilik innen a Bakony hegyeire, erdőire. 1935-ben meg Sopront látogatom meg, hol pár napot töltök; rendkivül érdekes város,a modern városrészek mellett változatlanu állnak régi középkori utcái,templomai, itt van például a Storno ház,melyben Mátyás király lakott - élvezem a régi utcákból, házakból áradó történelmi hangulatot; a város felett ott zöldel a hegy,villáival, a nagy modern Löver szállóval, Lővér strandjával - a legszebb üdülőhely Sopron, nem lehet csodálni,ha állandóan tele van idegenekkel.

Érdekesen, szinesen mulnak el szabadságom hetei; a munkás hónapok egyhanguságában,egyformaságában számomra mindig igen nagy felfrissülést jelent a hat vakációs hét változatossága.

-

1926-ban vitézzé avatnak. Az 1915 junius 19-iki győzelmes vielkopolei ütközet után megkapom a nagy ezüst vitézségi érmet,mely feljogosit arra, hogy vitézzé avatásomat kérhessem. Én nem kérek semmit,egyáltalában nem törődöm a dologgal; csendesen elteszem a kitüntetést, szép emlék lesz a háboruból, ha fiaim kezébe kerül, láthatják, hogy én is ott voltam a háboruban és helyemet becsületesen megálltam.De nem igy gondolkoznak a biróságiak; avatják a vitézeket, a bíróságnál egyedül én vagyok, aki kérheti vitézzé avatását, tehát nem hagynak nyugton, sürgetnek, hogy kérjem vitézzé avatásomat,legyen egy birósági ember is vitéz. Egy darabig csak huzom,halasztom a dolgot, aztán belefáradok a fo ytonos unszolásba, beadom kérvényemet és Margitszigeten nagy parádé közepette sok mással együtt vitézzé avatnak.

Vitéz vagyok, de biró vagyok, tartózkodom minden

nyilvános szerepléstől,távol tartom magamat minden politizálástól és ezért a Vitézi Rendben semmi szerepet nem játszok. A Rendhez füződő kapcsolataim tisztára formálisak, olykor megjelenek egy-egy családi összejövetelen,ennél tovább nem megyek. Egyszerüen disznek tekintem a cimet és nem szereplési, érvényesülési lehetőségnek. Megtörténik, hogy valahol a szentlőrinci járásban felajánlanak egy 30 holdas vitézi telket, én gondolkozás nélkük visszautasitom, biróember vagyok, a gazdálkodáshoz nem értek,adják a földet egy gazdaembernek ki meg tudja müvelni. / Sajnos a tábornok urak, ezredes urak nem igy gondolkoznak,nyugodtan elfogadják a kéthároms zázholdas vitézi birtokokat, a gazdálkodáshoz persze nem értenek, bérbe adják a birtokot, a bérjövödelmet meg szépen zsebre vágják. / - Aztán jön 1944 október 15.-e. Horthyék ostobán bevitték az országot egy szerencsétlen háboruba s a háborut elvesztettük; Horthy látja a bajt s ha kényszeredetten is, ha vonakodva is kiutat keres, fegyverszünetet köt az oroszokkal és a németek ellen fordul. S a Vitézi Rend urai - itt Pécsrtt vitéz Kovách Antal tábornok - kik felesküdtek Horthyra, kik a kormányzó "legmagasabb" születésnapján, névnapján a hódolattól ájuldozva dicsőitették az országmentő Horthy Miklóst, országgyarapitó Horthy Miklóst, kik cimet, rangot, vitézi birtokot, mindent,de mindent Horthytól kaptak, akkor mikor a kormányzó az egyetlen járható utra határozza el magát, ellene fordulnak, megtagadják őt, gazembernek, árulónak, bitangnak hirdetik és nyiltan az ország ellenségei a németek mellé állnak. Látom ezt, és amit látok olyan undorral tölt el,hogy egyszersmindenkorra leszámolok a "vitézséggel", megszakitom a kapcsolatot a Vitézi Renddel s többé nem használom a vitézi cimet /nem egyedül vagyok igy, többen hozzám hasonló komoly gondolkozásu férfi jár el hasonlóképen. / Igy végződik az én "vitézkedésem", bár erősebb lettem volna annak idején és ne engedtem volna a rám nehezedő unszolásoknak..

-

Az első világháborut követő években a honvédség a trianoni béke által rákényszeritett béklyók alatt éli életét. A békeszerződés vegyesdandárok létesitését irja elő, a honvédkerületek megszünésével Soós Károly altábornagy távozik Pécsről s a megalakuló uj pécsi 4. vegyesdandár parancsnokságát Maxon Lajos altábornagy veszi át,kit 1925-ben Vogt Valdemár altábornagy követ; Maxon is, Vogt is régi k. u. k. emberek, kik magyarul pen csak hogy beszélnek. 1928-ban Koszmovszky József altábornagy váltja fel Vogtot, ki már a honvédségben futotta be katonai pályafutását, mint Werth Henrik altábornagy is - a későbbi vezérkari főnök - ki 1934-ben vátja fel Koszmovszkyt. Werth helyét 1936-ban Falta László tábornok,egy ideges, goromba bolond foglalja el / alatta nevezik el a tisztek a Pécsi Takarékpénztár épületét,melyben a vegyesdandárparancsnokság székel, a Széchenyi téri bolondok házának.. /

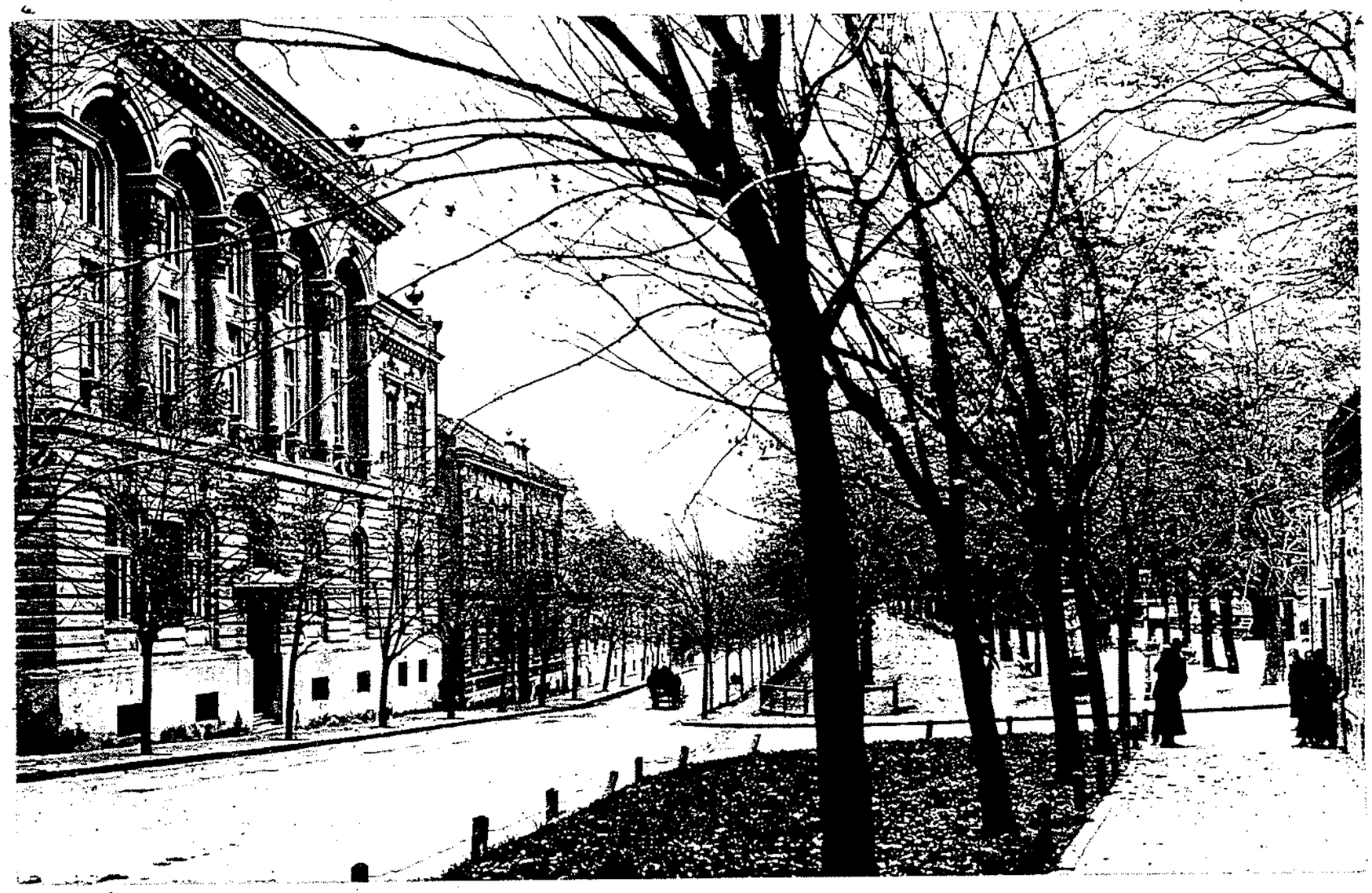
Az antant, de különösen a kisantant államai ~~xx~~ állandóan ellenőrzés alatt tartják a magyar hadsereget; tulaj-

donképen zsoldos hadsereget szabadna tartanunk 20 évi szolgálatra önként jelentkező katonákból,de hát kijátszák a békeszerződésnek ezt a rendelkezését,formailag a hadsereg zsoldos hadsereg, közben azonban "toborzásnak" nevezett titkos sorozásokat tartanak, az ujjoncokat két-három hónap alatt kiképzik, aztán hazaküldik őket; a békeszerződés által megengedett mértéket meghaladó fegyverzetet,felszerelési tárgyakat,municiót titkos rejtekhelyeken,eldugott pincékben,félreeső csürökben és hasonló helyeken rejtegetik és éjszakánkint a tisztek járnak ki ezekhez az eldugott készletekhez és zsirozzák a fegyvereket,bőranyagokat stb. hogy megóvják őket a rozsdásodástól,pusztulástól. Az antant állandóan eldugott fegyverek,munició stb.után kutat, szimatol; igy kerül pécsre 1926 januárjában egy antant bizottság,mely fegyverek után kutat a városban és környékén. Estefelé mikor megérkeznek vidéki kutató utjukról és autóik megállnak a Nádor előtt ,az összecsődült emberek hirtelen tüntetést rendeznek ellenük. Förster Jenőnek, a Baranyamegyei gazdasági egyesület főtitkárának felesége francia nő,ki bár évtizedeket tölt Pécsett,magyarul alig beszél valamit; az ezüstös haju, elegáns idősebb hölgy ép a Nádor előtt sétál mikor kirobban a tüntetés s amikor az antant katonatisztek között megpillant egy francia őrnagyot,kipirult arccal kiáltja oda neki: én mint francia nő szégyenlem magamat,hogy a francia hadsereg egy tisztje odáig sülyedt,hogy magyar barátaim után leskelődik, kémkedik - a meglepődött francia tiszt szótlanul iparkodik eltünni a Nádor kapujában.

Ilyen körülmények között szó sem lehet arról, hogy a tartalékos tisztek kiképzését - mit a trianoni békeszerződés eltilt - nyiltan lehessen folytatni. Uj tartalékos tiszteket ugy képeznek ki, hogy "megtoborozzák" az egyetemistákat, középiskolásokat stb. ezek formailag 20 évre belépnek a hadseregbe, kiképezik ,majd a tiszti tanfolyam elvégzése után hadapródőrmestereknek ~~képezikkk~~ nevezik ki őket, aztán mint "katonák" folytatják félbemaradt tanulmányaikat.. Bennünket idősebb tartalékos tiszteket viszont társadalmi formába bujtatva iparkodnak tovább képezni, 1924/25, majd 1925/26 telén megszervezik a Kaszinói előadásokat; vasárnap délelöttönkint katonai témáju előadásokat tartanak a Kaszinóban a városbeli tartalékos tisztek részére, ezeken az előadásokon mint előadók szerepelnek többek között Somkuthy József tüzérezredes, a későbbi honvédelmi miniszter, Decleva Zoltán vezérkari százados, később a 3. hadsereg parancsnoka, Bakay Szilárd vezérkari százados, a későbbi budapesti hadtestparancsnok stb.; nyári időben pedig rendszeresitik a "Kaszinósétákat" 8-10 tartalékos tiszt vasárnap délelöttönkint egy-egy tényleges tiszt vezetésével sétálni megy a város környékére,ezeken a sétákon harcászati kérdéseket beszélnek meg,terepтani,térképolvasási gyakorlatot tartanak; az én csoportomat egy darabig Barlay János őrnagy vezeti / később tábornok lesz belőle /, majd utóbb Decleva Zoltán vk. százados vezetésével sétálunk. Többször tartanak számunkra bemutató gyakorlatokat, igy 1925 szeptember 25-én a Sásd-Kisbodola

környékén tartott dandárgyakorlaton veszünk részt, mint nézők, 1927 augusztus 26-án pedig Pölöskén a 8. honvéd-gyalogezred ezredgyakorlatán vagyunk jelen. Hogy a tényleges és tartalékos tisztek között

(kb. tovább 249 oldalon)

Kath. Kör, sétatér.

244/2

Harkány 1933 VIII.

Álló sor: A.J. Psik Iza, Vadnai Jecéné,Várnai Sárika,Miklós Vadnai Jece
Ülő sor: Juhász Józsefné, Tallián Miklós,Vadnai Jenőné,Várnai Sanyi,Vadnai Jenő, Várnai Sándorné

Harkány 1933 VIII.

álló sor: Miklós, A.J. Tallián Miklós,Várnai Sárika
ülő sor: Psik Iza.Juhász Józsefné, Várnai Sanyi,Várnai Sándorné

246/1

Egerág, 1938

Jobst Béla tanácselnök,Győri jegyző,Ujváry Géza plébános,Krasznay Mihály főbiró,Dr.Neusiedler Antal tanácselnök,?,Dr- Koszits Akos megyei tiszti főügyész

246/2

Édesanyám

248/2

Kath. Kör, sétatér

250/1

Fegyvergyakorlaton, 1928

250/2

II. fegyvergyakorlat 1930

250/3

Nagy Gábor százados 1928

258

1936.VI..26.

De az idők egyre komolyabbá válnak,egyre jobban fenyeget az uj háboru veszélye és tisztán érzem, hogy még nem mondtam végleges bucsut katonáéknak.

1938-at irunk, immáron 47 .évemben vagyok és egyszerre fenyegető komolysággal felemeli fejét a háboru veszélye. Hitler nyiltan felveti a szudétanémet kérdést s a háboru lehetősége egész közel jön hozzánk; mi magyarok is készülődünk,hogy ha máskép nem megy fegyverrel is érvényesitsük Felvidékre való jogainkat.

1938 október 15-én irásos parancsot kapok,hogy délután egy órakor jelentkezzem a a Batthyány laktanyában a hadkiegészitő parancsnokságon,hol kb. 40 tartalékos tisztet találok, Orák hosszat várakoztatnak benniinket,egyesek szörnyü idegesek a hosszu várakoztatás miatt,mi többiek nevetve intjük le őket,ti szerencsétlenek sosem voltatok katonák, még mindig nem ~~xxxxx~~ tanultátok meg,hogy a katonasághoz hozzátartozik a várakozás ? Végre délután fél négy tájban behivnak bennünket a parancsnokhoz Benkő Dezső alezredeshez,ki közli velünk,hogy mozgósitási parancsokat és hirdetményeket kell szétvinnünk a baranyai községekbe; kettesével beoszt bennünket - az én párom Máttyus László kereskedelmi iskolai tanár ,volt 69-es bajtársam lesz - minden párnak kijelöli a községeket,hová ki kell menniök - nékünk Mecsekaljá̇t,Pellérdet,Pécsarányost,Kemenygadányt,Cserkutat, Kővágószőllőst, Kővágótőttőst,Bakonyát kell végigjárnunk - a jegyzőnél, ,illetőleg ahol jegyző nincs a birónál le kell adnunk a mozgósitási parancsokat és hirdetményeket,hol csendőrőrs van azt is fel kell keresnünk és le kell adnunk egy zárt boritékban levő parancsot, mindegyik pár kap egy rekvirát autót és azzal Benkő alezredes elindit̃ja a társaságot.

Máttyus és én térképen tájékozódunk az utvonalról és délután négy órakor a rendelkezésünkre bocsátott autóval - egy városi taxival - indulunk. E♦leinte minden fennakadás nélkül végezzük a dolgunkat,de október közepén járunk,hamar besötétedik és besötétedés után már sokkal nehezebb lesz a dolgunk. A sötét októberi estében sáros,köves, gödrös dülőutakon kinlódunk, a szerencsétlen ~~xxx~~ gépkocsitulajdonos, ki maga jött el a kocsival,kétségbe van esve,mi lesz az ő városi aszfaltra való kocsijával, alig mer hajtani folytonosan meg-megállva csiga lassusággal mászunk. Az utolsó községbe már csak ugy este tiz óra felé érünk,az egész falu alszik,ugy kell embert felverni,hol a községi biró háza, mikor meg nagynehezen megtaláljuk a birót,hiába zörgetünk, dörömbölünk nem mozdul senki,alusznak a házban mint a bunda. Mit csináljunk, átmászunk a keritésen,miközben a kutyák majd lehuznak bennünket,aztán a lakásajtón folytatjuk a dörömbözést,mig az álmos szemü biró ingben,gatyában ki nem bujik - nagynehezen megérti,miről van szó,lekézbesitjük neki a dolgokat s azzal indulunk vissza Pécsre,este 11 óra lesz, mire beérünk a Batthyány laktanyába és jelentjük, hogy a parancsot teljesitettük. Több csoport már beérkezett, de még egész sereg futárcsoport hiányzik,van közöttük olyan is,mely többszörös autódefekt után csak a következő reggel ér vissza Pécsre.

Háboru aztán nem lesz a dologból; a bécsi döntéssel háboru nélkül kapjuk vissza Felvidék magyar lakta részét. De ha pillanatnyilag el is mult a háboru veszélye

s élhetem tovább civiléletemet,érzem, hogy a háboru veszélye még nem szünt meg,Hitler elöbb-utóbb háboruba keveri a világot s ha jön a háboru, katonáék megint csak rám teszik keziket.

-

A politikától - mint a biróságiak mind- teljesen távol tartom magamat; de ez nem jelenti azt, hogy nem gondolkozom a magyar politika felett, politikai kérdésekről sokat beszélgetünk barátommal Lutz Miklóssal s mindaketten megegyezünk abban,hogy a magyar politika teljesen vigasztalan képet mutat.

A forradalmak elsöprik a régi pártokat,régi politikusokat, a politikai arénát uj emberek lepik el,kik közül óriásként emelkedik ki a régi világ egy-egy itt maradt alakja,mint például Apponyi Albert gróf. A politikai szinpadon csupa jelentéktelen ember ágál,kik között a "keresztény és nemzeti" gondolat nagyobb dicsőségére csunya marakodás folyik a hatalomért, a befolyásért, a koncért;a nemzetgyülésen förtelmes jelenetek játszódnak le,egyik kormány a másik után bukik; bombák robbannak és itt is, ott is különitmények garázdálkodnak; magasra lobog az antiszemitizmus lángja,bevezetik a numerus clausust,az egyetemeken tanulás helyett zsidóveréssel foglalkoznak; az egyre jobban kiterebélyesedő inflációban a középosztály elveszitti minden értékét s a fix javadalmazásuak a legnagyobb nyomoruságba kerülnek; fojtogat a munkanélküliség , a szegénység, az éhség; a korrupció nyálkásan lepi el a közéletet; a királykérdés megoldatlansága, a megismétlődő királypuccsok, a legitimisták és szabadkirályválasztók harcai állandó nyugtalanságban tartják az országot

Mikor Bethlen István kerül az ország élére nagy várakozással fogadják kormányralépését; tőle várják, hogy rendet teremt a teljesen elbalkánizálódott országban,tőle várják, hogy Magyarországot az annyira szükséges reformok utjára vezeti,tőle várják hogy ügyes és okos külpolitikával kiemeli az országot elszigeteltségéből,trianoni elesettségéből. Mennél nagyobb a várakozás,annál nagyobb a csalódás; Bethlen nem váltja be a hozzá füzött reményeket. Ravasz erdélyi politikával, pártok, emberek egymás elleni kijátszásával levezeti ugyan a magyar politika vadvizeit,visszaállitja a kormányhatalom tekintélyét, a pengő bevezetésével pedig szolid alapot teremt a magyar gazdasági életnek; külpolitikájából azonban hiányzik minden nagyvonaluság,belpolitában pedig megelégszik az 1913-as évek feudális Magyarországának feltámasztásával,azon tul egy lépést nem hajlandó előre tenni.

Az országon végigterpeszkedik az idejét multa nagybirtok és elveszi a feltörekvő parasztság elől a levegőt; a kartellok, nagybankok korlátlanul uralkodnak és szivják a dolgozó nép vérét; a magyar élet annyi és annyi problémája, a dolgozó parasztság földhöz juttatása,gazdasági és kulturális megerősitése, a munkanélküliség felszámolása, az Alföld kérdése /öntözés, erdősités/,az egyke kérdés,melyen a magyarság vére folyik el stb. mind,mind megoldatlanok maradnak,de még csak gondolat sem merül fel megoldásuk ra; az ország javát szolgáló hasznos beruházások helyett

Lillafüredet épitenek. Egy mindenekfelett elhatalmasodó nagyképü és ellenszenves bürokrácia,valami feneketlen osztálygőg, üres és ostoba cimkórság s a közéletet mindjobban behálózó korrupció, im ezek a Bethlen féle konszolidáció jellemzői; a rendszer rothadtságát sziptomatikusan mutatják a botrányperek, például a nagy port felvert frankper.

Bethlen egyetlen célja a hatalom biztositása; ezt a célt az Európában egyedül álló nyilt szavazásos rendszerrel éri el. Az ellenzéki jelöltek már a monstruozus ajánlási eljárás során kihullanak; akik pedig valahogy mégis csak bejutnak a jelöltek közé,azok a teljes hatósági támogatást élvező hivatalos jelöltekkel szemben már eleve bukásra vannak itélve, az ellenzéki jelöltek,szavazók szabad prédái a főispánnak,főbirónak,jegyzőnek, csendőrnek. Az országban ellenzéki hangulat uralkodik és mégis a parlamentben a kormányt támogató Fejbólintó Jánosok tömegével szemben csupán jelentéktelen ellenzéki csoport ül /azok is nagyrészben Budapestről és a törvényhatósági városokból kerülnek be,hol titkos a választás. /

Bethlen tiz éves kormányzás után meghukik; utódai - különösen a diktatórikus allürökkel fellépő Gömbös Gyula / jellemző, hogy első utja Hitlerhez vezet - mind-mind igérik az annyira szükséges reformok megvalósitását,különösen pedig a titkos választójog törvénybe iktatását; de mindegyiknél csak üres szó, népbecsapás marad az igéret. Az uralkodó osztályok hallani sem akarnak semmiféle reformról,mely hatalmi állományukat veszélyeztethetné s tudni sem akarnak a titkos választójogról,mely uralmukat megrendithetné. Bárki legyen kormányon Bethlen vagy akárki más, a választási methódus mindig ugyanaz marad s hogy hogyan néznek ki a magyar választások,azt közvetlen tapasztalatból ismerhetem meg.

A választójogi törvény szerint az itélőtáblák a birák közül mindenegyes választókerületbe választási biztost küldenek ki; ezek feladatát képezi az ajánlások átvigálása, a választási jegyzőkönyv /mandátum / elkészitése és a megválasztottnak való átadása. Nos engemet mint törvényszék birót három alkalommal küldenek ki helyettes választási biztosnak mindahárom alkalommal a szalántai kerületbe; elsőizban 1926 decemberében vagyok kinn Imrefi Imre táblai tanácselnökkel,,másodszor 1931 juniusában Özörényi Károly járásbirósági elnökkel, harmadizben 1935 márciusban Ifju Lajos táblabiróval; mindahárom alkalommal több jelölt küzd a mandátumért és én végignézhetem,hogy a közigazgatás felhasználva a presszionálás legyalázatosabb eszközeit,hogy kényszeriti rá a népre a közutálatnak "örvendő" zsiros parasztot Muszti Istvánt 1926-ban, 1931-ben és 1935-ben pedig a senkinek sem kellő Brogli Józsefet / 1926-ban midön Brogli,mint nem hivatalos jelölt próbálkozott a kerületben, volt bizonyos népszerüsége,de ez a népszerüség egy csapásra eltünik,mikor 1931-ben mint hivatalos jelölt jelenik meg a kerületben, többé nem kell az embereknek; 1931-ben Muszti István már annyira lehetetlen a kerületben hogy Feniczy Náci bácsi főbiró kijelenti,hogy aksem tudja megválasztatni,ha minden szavazó mögé egy csendőrt állit, ekkor nyul a kormány Brogli Józsefhez; őt aztán be is hozza a közigazgatás./ Mindenesetre egyik alka-

lommal,mikor hazatérek Szalántáról azzal köszöntöm jóbará mat Lutz Miklóst: Miklós készül a magyar forradalom; mer sikanériáknak, zsarolásoknak, erőszakoskodásoknak,önkénye kedéseknek,kellemetlenkedéseknek, fenyegetőzéseknek azt a tömegét,melyet odakinn láttam, egy darabig csak el lehet viselni,de a végtelenségig ez igy nem mehet s olyan kiro banás következik be,mely elsöpri az egész mai rothadt ren szert. / Szegény Miklós,még ma is látom,hogy megrémül sza vaimra,egyre csak azt ismételgeti,de hisz ez borzasztó,de hisz ez borzasztó.. /

Mindenesetre a városban európaiasabban zajlan le a választások; Pécs törvényhatósági város lévén,a szav zás titkos,mely a törvénytelen befolyásolásra igen kevés hetőséget ad. A város lajstromos választással két kénvis lőt küld a parlamentbe, az egyik mandátum változatlanul a polgári pártoké, a másik a szocialdemokratáké,komoly küzd lem alig van, a pártok csupán presztizs okokból harcolnak melyiküknek tud több szavazatot felmutatni. 1926-ban Oberham mer Antal városi főjegyző.1931-ben Varga Imre pénzügyi ál lamtitkár, 1935-ben Fabinyi Tihamér pénzügyminiszter s me lettük mindaháromm alkalommal a szociáldemokrata Esztergá- lyos János lesznek a város képviselői. Esztergályos Jáno idegenként kerül a városba,de kedélyes modorával,szolgá- latkészségével.mellyel ügyes-bajos dolgaiban a város lakó ságának rendelkezésére áll bizonyos népszerüségre tesz sz még a polgári társadalomban is; a nagy karimás kalapot, jellegzetes Lavalliere nyakkendőt viselő"János bácsit" h tározottan szeretik a városban.

Mondom, hiába minden próbálkozás,minden erőlködés, hogy az elavult politikai,társadalmi és gazdasági rendszerben élő országot a haladás utjára tereljék; minde próbálkozás megbukik az uralkodó osztályok ostoba csökönységén, korlátolt rövidlátásán. És nézetem szerint főleg az oka annak,hogy a közhangulat egyre jobban a jobboldali forradalmi szélsőségek felé fordul s hogy Szálasinak, enn a zavaros elméjü mániákusnak nyilas tábora nap-nap után g rapodik.Mikor a tömegek látják,hogy törvényes eszközökkel nem tudnak változtatni a dolgokon, a forradalmat hirdető jobboldali szélsőségek felé fordulnak,hogy erőszakkal kén szeritsék ki aminden reformra,haladásra képtelen rothadt rendszer megbuktatását; az meg Hitleri hatásra mutat,hogy a jobboldali forradalom gondolata összekapcsolódik az akt antiszemitizmus gondolatával, a svábokból lett rosszul as szimilált magyarok, a ~~kulturálatlanxxxx~~ kulturálatlan, zsidó vagyonra éhes kispolgári tömegek gondolkozás nélkül,ostob szajkózzák Hitler antiszemita frázisait és közvetve kikén szeritik a kormányzattól a szégyenletes,antihumánus zsidó törvényeket. Azért közvetve, mert a kormányzat azért te jeszti elő a zsidó törvényeket, hogy kifogja a szelet a oldaliak vitorláiból, ezzel azonban a kivánt célt el nem éri, sőt csak még jobban elvaditja a dolgokat. - Hogy a h zet ~~xxxxxx~~ ilyen irányba fordult része van abban a Szoci demokrata párt óvatos és megalkuvé politikájának is , a p vezetőség nem tudja vagy nem akarja az egyre szélsőségesel váló jobboldaliak ellen a munkástömegeket aktivizálni,kü nösen az egyre hangosabbá, fenyegetőbbé váló nyilasok ell a küzdelmet felvenni. / Kommunisták Budapesten vannak,i Pécsett nincsenek,legalább is nem láthi őket,kommunista tartóztatások sincsenek és igy ezekből sem lehet követke

tetni a városban való jelenlétükre. /

Németországban dühöng az embertelen és barbár Hitlerizmus és még az ~~intelligens~~ intelligens középosztályban is,hogy lelkesednek Hitlerért s hányan vannak,kik okosnak tartanák a hitleri rendszernek Magyarországra való bevezetését; s nem veszik észre, nem látják meg, hogy a Hitlerizmus halálos veszedelme Magyarországnak , hogy a Harmadik birodalom létünket, fennmaradásunkat fenyegeti. Ugy tünik fel hogy a német származásu - gyakran hangzatosan magyarositott nevü - emberekben talán nem is egész tudatosan de feltámadtak az agysejtjeikben, idegeikben benn lappangó német ösztönök s ezek vezetik őket gondolkozásukban,itéleteikben és teszik őket Hitler imádóvá, német rajongóvá.

Az embernek minden oka meg van arra,hogy a trianoni években undorodjon a magyar közélettől, a magyar politikától. Ez a közélet, ez a politika a halál szagát árasztja magából.

A trianoni korszaknak kétségtelenül legjelentősebb mozgalma a revizió mozgalom. Ma gyakran hallani,hogy ezt a mozgalmat a kormányzat növelte naggyá,hogy elterelje a nép figyelmét az ország bajaitól és levezesse az általános elégedetlenséget. Nem igy van. A revizió mozgalom a magyar nép leglelkének szülötte; az ezer éves ország egysége, képe , a körüskörül hegyektől védett s a Dunától, Tiszától átszelt nagy magyar medence ezer éves hagyománya,benn él az egész magyarságban,melyet ezer szál füz az ősi magyar városokhoz, tájakhoz,melyeket a trianoni béke elszakitott tőlünk; benn él a megszállt területekről Csonka-Magyarországra menekültek tizezreiben,kik valami fájdalmas nosztalgiával gondolnak vissza az elveszitett szülőföldjükre,honna elüldözték őket s kiknek minden vágya oda visszatérni. A kormányzat nem hogy nem támogatja ezt a mozgalmat,de teljes közönyösséggel,sőt gyakran majdnemhogy ellenségesen nézi fejlődését, kiterebélyesedését./ 1921-ben a nyugatmagyarországi felkelők ugyszólván az akkori kormány ellenére harcolják ki a népszavazást,mely visszahozza Sopront; enélkül ma Sopron Oedenburg s osztrák város lenne. / Csak mikor a revizió gondolatát Lord Rothermere is magáévá teszi és a Daily Mailban a világ elé tárja a trianoni béke abszurditását,mikor a magyar kérdés lassankint foglalkoztatni kezdi a világ közvéleményét,csak akkor lép ki a magyar kormány passzivitásából s helyezkedik a közvélemény elementaris erejü nyomása alatt a trianoni béke reviziójának alapjaira; lord Rothermere a legnépszerübb ember lesz Magyarországon,képét mindenütt ott látni és szinte imádattal emlegetik a "lord" nevét. S mikor 1938 novemberében a bécsi döntés visszajuttatja Felvidék magyar lakta részeit,az ország mámoros lelkesedéssel fogadja a visszatérő ősi magyar városokat, falvakat s a felvidéki magyar testvéreket; leirhatatlan az az öröm és ujjongás,melylyel a bécsi döntést és a honvédcsapatoknak a visszatért területekre való bevonulását kisérik; lehet mondani az egész ország ott ül a rádió mellett és lélekben együtt menetel a honvédcsapatokkal. Arra még a legélesebben látó elmék sem gondolnak,hogy az annyira ünnepelt bécsi döntés a katasztrófa csiráit rejti magában; mert egyrészt a nyugati hatalmak Hitler és Mussolini egyoldalu hatalmi tényét látják benne és nem hajlandók a visszaitélt területekre való jogunkat elismerni; másrészt mert elválaszthatatlanul hozzá füz ben-

nünket a tengelyhez s mikor Hitler világuralmi hóbortjában háborut kezd,vele együtt menetelünk mi is a biztos pusztulásba.

1939 márciusában Felvidék után Ruszinszkó következik; csapataink megszállják Ruszinszkót és megvalósitják a magyar-lengyel közös határt. Nagy örömmel fogadják az ujabb területgyarapodást,senki nem sejti,hogy elkövetkezik az idő,midőn Ruszinszkó megszállását is bününkül fogják felróni.

- A pécsi városi politika ? Még kevésbé érdekel mint az országos politika. A városnak lehet mondani korlátlan ura Visnya Ernő , a Pécsi Takarékpénztár nagyhatalmu elnökigazgatója. Visnya a Pécsi Takarékpénztárnál futja be pályáját; az elegáns és vivőr bankfiut esze, ügyessége, nagy üzleti érzéke rohamosan viszi előre s aránylag rövid idő alatt a Pécsi Takarékpénztár vezérigazgatója lesz; vezetése alatt a takarékpénztár nem csak megussza az inflációt,de megerősödve kerül ki belőle; sorra magába olvasztja a többi pécsi pénzintézeteket, a Kereskedelmi és Iparbankot, a Délbaranyai Takarékpénztárt, a Dunántuli Bankot s több más vidéki pénzintézetet s az 1930-as években a Pécsi Takarékpénztár ugy áll itt - élén Visnya Ernővel,ekkor már elnökigazgatóval - mint a vidék egyik legnagyobb, legerősebb pénzintézete. Visnya Ernő szava döntő sullyal bir gazdasági és pénzügyi kérdésekben; de ő nem elégszik meg ezzel,többre,politikai hatalomra is törekszik. Megalakitja a pécsi Keresztény polgári és munkáspártot s a törvényhatósági bizottsági választásokon legázolja a Komócsy kanonok körül csoportosuló független elemeket - igaz, hogy ezek vereségében nagy része van Komócsy két balkezes politikájának is - a szociáldemokraták közül is csupán mutatóba kerülnek be egy-kettem a törvényhatósági bizottságba; a törvényhatósági bizottság nagy többsége Visnya Ernő embereiből áll s csak természetes hogy az ilykép alakult törvényhatósági bizottság az érdemes Visy László volt főispánnal szemben Visnya Ernőt küldi be a város képviseletében a felsőházba. A magas, kövérkés,pufók arcu,csontkeretes ~~xxxx~~ pápaszemes férfi kizárólagosan dönt a város minden ügyében, dolgában és feltétlen uralja a város kereskedelmét, iparát, pénzpiacát; korábban is voltak a városban érdemes férfiak,kiknek szava döntő sullyal birt a város ügyeiben,de olyan kizárólagos hatalmat,mint amilyennel Visnya Ernő bir, soha senki kezében nem tartott. Főispánok, polgármesterek jönnek, mennek, változnak,de Visnya Ernő változatlanul helyén áll és megszabja mi történjék a városban.

Az eszes,okos,energikus,de mellette diplomatikus simaságu Dr. Keresztes-Fischer Ferenc főispánt 1931-ben belügyminiszternek nevezik ki / a Pécsi Takarékpénztár volt ügyészének magas állásában bőven lesz módja meghálálni Visnya Ernőnek,hogy főispánságának 10 éve alatt finanszirozta/; utódja gr. Szapáry Lajos pestmegyei földbirtokos lesz, a vékony, arisztokratikus megjelenésü férfi azonban sehogysem találja fel magát ebben az erősen polgári városban,de a városiak sem tudnak iránta felmelegedni, rövidesen távozik is a főispáni székből; ~~xxxxx~~ helyébe a siklósi várurat G. Benyovszky Móricot nevezik ki főispánnak,ki harmadszor foglalja el a főispáni széket - először 1906-ban, másodszor 1917-ben , harmadszor 1935-ben - a magas, elegáns,himlőhelyes arcu,érdekes megjelenésü férfit ismerik és szeretik a városban

de harmadik főispánsága rövid ideig tart, 1936-ban meghal. mire a nyers modoru, rideg Horváth István pécsi főszolgabirót nevezikki főispánnak. Horváthot 1938-ban alispánnak választják meg - a nyugalomba vonuló méltóságos megjelenésü, nagymüveltségü Fischer Bélát váltja fel az alispáni székben - Iván ekkor Blaskovich ~~Ixkxán~~ sásdi főszolgabiró lesz a megye,Nikolich Mihály pedig a város főispánja; Blaskovich fölényes modoru, gőgös, de igen eszes ember, Nikolics Fabinyi pénzügyminiszternek volt a titkárja s a városban nem sok bizalommal fogadják az elegáns fiatalembert,kiben van valami jampeces vonás, rövidesen azonban kiderül,hogy nagyvonalu okos és komoly férfi,ki meg tud gyökerezni a városban , örülnek mikor Blaskovich Iván távozása után Baranyamegye főispánjának is kinevezik.

Változnak a polgármesterek is ,Nendtvich Andor - ez a szorgalmas,pontos,de hideg, száraz, álmositó beszédü nyárspolgár - 30 éves polgármesterkedés után nyugalomba vonul; helyét Makay István foglalja el, ki mindenben ellentéte Nendtvichnek: bohém természetü causeur,ki szellemességével képes egy nagy társaságot elszórakoztatni,ragyogó szónok,ki nem csupán közhelyeket öltöztet szónoki formába,de gondolatai is vannak; a pécsi árvaházban nevelkedett szegény apátlan, anyátlan árvát esze,érdekes, szines egyénisége emeli a pol~~gxxxxkxxxx~~ gármesteri székbe . - Mondom főispánok,polgármesterek jönnek-mennek, változnak,de bárki lesz főispán vagy polgármester, a város ura marad változatlanul Visnya Ernő. Hát érdemes városi politikával foglalkozni ?

Az 1930-as években Pécsett is elkezdenek a nyilasok mozgolódni,de jelentőségre nem tudnak emelkedni: pár selejtes ember a vezetőjük,kevesen is vannak s a város józan gondolkozásu polgársága mereven elzárkózik a nyilas propaganda s a nyilas "eszmék" elől. De viszont ha a polgárság nem is vesz tudomást a nyilasokról, a felvilágosult és szabadelvü polgári hagyományokhoz sem tartja magát,hanem hüségesen és kritika nélkül követi az egyre inkább jobb felé tolódó kormányzatot; különösen Imrédy Bélának van sok bámulója. Nem akad a városban egy hang,mely felszólalna a polgári jogegyenlőséget durván sértő zsidó törvények ellen s az antiszemitizmus egyre erősebb lesz,egyre szélesebb hullámokat vet a polgárság körében. Hogy a városban mennyire jobb felé tolódott a hangulat,legjobban megnyilvánul az 1939 májusában tartott országgyülési választáson,melyen itt Pécsett valóságos jobboldali gátszakadás következik be. Megtörténik ebben a nagy ipari városban az elképzelhetetlen, Esztergályos János szocialdemokrata képviselő megbukik és két erősen jobboldali embert választanak meg Imrédy Béla volt miniszterelnököt és Dr. Somogyi Ferenc egyetemi magántanárt. Ez a választás azt mutatja,hogy a munkásegység megszünt , a munkásságban is tért nyertek a jobboldali eszmék s Imrédy és Somogyi részben munkásszavazatokkal tudtak győzni.

Nem, valóban nem érdemes a városi politikával foglalkozni...

-

Az 1923-1938-as évek java férfikorom évei. Erős, egészséges munkabiró férfi vagyok; sokat dolgozom,de szeretem és birom a munkát. Életem csendesen folyik a H[illegible]nyadi János utcai otthonunkban; körülöttem egy szép család növekszik fel,szó

sem róla,van baj a gyerekekkel elég,sokszor kell aggódnunk miattuk,de Isten keresztülsegit bennünket mindenen s mikor elveszi Évikét, az még sokkal kisebb,hogysem elvesztése maradandó sebet üthetne lelkünkön; boldog és megelégedett életet élek. A gondoktól senkisem mentes,én sem; de viszont örömökben is bőven van részem; s egy-egy jó könyv,szép szinházi előadás,muzsikás báli éjszaka,kedélyes társaságban eltöltött este, a gondtalan és vidám nyári hetek,egy-egy szép utazás szinessé, széppé teszi életemet. Életem zavartalanul folyik, a jövőt ugy látszik semmisem veszélyezteti,legfeljebb az uj háboru veszélye tölt el aggodalommal.

1923-1938 életem nyara; derüs és boldog évek ezek. De az időt megállitani nem lehet, az idő szalad,mögöttem maradnak a harmincas éveim, mögöttem a negyvenesek,lassan ballagok az ötven felé, anélkül hogy még csak sejteném is,hogy életem nyugodtnak látszó folyása hogy felkavarodik s hogy az ismeretlen jövő milyen kemény viszontagságokat tartogat számomra...

1939 VI. 26